

T.C
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AK PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN DEĞİŞEN ORTADOĞU POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Orhan YENİGÜL

Enstitü Anabilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Enstitü Bilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Murat ALAKEL

ARALIK -2019

T.C
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AK PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN DEĞİŞEN ORTADOĞU POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Orhan YENİGÜL (127207011)

Enstitü Anabilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Enstitü Bilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Bu tez .../.../2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati			İmza
Jüri Başkanı	Doç. Dr. Murat ALAKEL	☒ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ	☒ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Necibe Nevra ESENTÜRK	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☒ Ret	

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Ak Parti Dönemi Türkiye'nin Değişen Ortadoğu Politikası

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 186 sayfalık kısmına ilişkin belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan .../.../2019 tarihinde aşağıda ismi yazılı araştırma görevlisi tarafından şahsıma iletilen "iThenticate" intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı %10'dur.

Uygulanan filtremeler:

1. Kaynakça Hariç
2. Alıntılar Dâhil
3. 5 Kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımlar arz ederim.

İmza:

Adı SOYADI : Orhan YENİGÜL

Öğrenci Numarası : 127207011

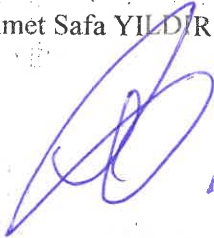
Ana Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Programı : Yüksek Lisans

Türü : () Proje (X) Yüksek Lisans Tezi () Doktora Tezi

Taramayı yapan Arş. Gör:

Ahmet Safa YILDIRIM

Danışman: Doç. Dr.

Murat ALAKEL

ÖNSÖZ

Ortadoğu oldukça önemli bir coğrafyadır. Siyasi, kültürel, ekonomik ve dinsel açıdan oldukça önemli bir coğrafya olan Ortadoğu bu bahsedilen nedenlerden dolayı tarihin her devrinde gündemde kalmış ve dönemin aktörleri bölgeye egemen olmak veya kontrol etmek için sürekli mücadele etmişlerdir. Dolayısıyla tarihsel olarak bölgede birçok medeniyetin izlerini görmekteyiz Ortadoğu coğrafyasının aslında medeniyetlere ev sahipliği yaptığını söylemek daha doğru bir ifade olacaktır. Hristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyet gibi üç evrensel dinin bu coğrafyadan doğup ortaya çıktığını düşünürsek bölgede egemen güç olmak için bölge üzerinde tarihin hemen hemen her devrinde mücadele olduğunu ve savaşların yaşandığını söylemek mübalağa olmayacaktır. Bölgede petrolün keşfedilmesi ve petrol güzergâhları için bölgenin içinde barındırmış olduğu kanallar, körfezler, boğazlar gibi güzergâhlar küresel hegemonya için bölgenin olmazsa olmaz bir öneme sahip olması bütün küresel aktörlerin bölgeye odaklanmasına neden olmuştur.

Bölge Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaklaşık dört yüzyıl barış ve istikrar içinde yaşamıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğunun yıkılma dönemine girmesi ve etnik kimliklerin İmparatorluktan ayrılması Araplarda da ayrılma ve devlet kurma düşüncesinin belirginleşmesine neden olmuş ve İngiliz-Fransız gibi Batılı devletlerin kışkırtmasıyla da ayrılık fikri iyice belirginleşmiştir. Ancak beklenen olmamış Araplar Osmanlı'nın askeri olarak yenilmesinden sonra Batılı emperyal güçlerin sömürgesi altına girmiştir. Osmanlı'nın yıkılmasıyla Anadolu coğrafyasında yeni bir devlet olarak ortaya çıkan Türkiye Cumhuriyeti tarih sahnesinde rol almış ve bu yıllarca yaşamış olduğu coğrafyaya kayıtsız kalmıştır. Bölge ülkelerinin İngiliz ve Fransız gibi devletlerin mandası altında bulunması da bu devletlerin bağımsızlığını elde edeceği dönemlere kadar bölgeyle ilişki bu Batılı güçler üzerinden gerçekleşmiştir.

Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistemin yapısı, Türkiye'nin AB süreci ve batı merkezli güvenlik ve çıkar algılamaları ve bölge ülkelerinin ulusal çıkarlarını farklı kutuplarda görmesi, bunun yanında Kıbrıs, askeri müdahaleler ve insan hakları konusunda Batı ülkeleriyle ilişkileri sorunlu olduğunda yakınlaşmalar ve ekonomik çıkarlarından dolayı genel olarak realizmin hakim olduğu bir dönem yaşanmıştır. SSCB'nin yıkılması ve Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte Türkiye için önemli bir fırsat ortaya çıktı ve bu durum bölgeye yönelim için bir imkân doğurdu. Ancak Türkiye'nin bölgeye yönelik bu aktif girişimleri, ekonomik ve siyasi zorluklar yaşamasına neden oldu ve beklenen ya da hedeflenen amaç gerçekleşmedi. Ancak yine de Türkiye'nin bölgeye kayıtsız kalmaması gerçeği görüldü. Ekonomik ve siyasi koalisyon krizleri sonrasında Türkiye'de 2002 yılında tek partili muhafazakar demokrat kimliği ile Adalet ve Kalkınma Partisi iktidara gelmesi bölgeyle ilişki kurmayı kolaylaştırdı. Aynı süreçte Türkiye'nin hem AB'ye tam üyelik sürecini başlatmak için demokratik reformları hızlandırması ve 2003 Irak işgali sürecinde parlamento kararıyla ABD askerlerinin kendi topraklarını kullanmasını reddetmesi hem bölgede hem de uluslararası kamuoyunda Türkiye bakışı olumlu etkilemiş bu bağlamda Türkiye BOP projesiyle de rol model gösterilmiştir. Türkiye bölgeyle bölgesel ve küresel güçlerin desteğini de almasıyla hiç

olmadığı kadar iyi ilişkiler geliştirmiştir. Türkiye bölgeyle olan siyasi, kültürel, dinsel ve ekonomik bağlarını revize edip ilişkilerini artırma yoluna gitti. Bölgesel ve küresel güçlerin Ortadoğu'ya yönelik bölgesel politikaları başarısız olmuştur. Oysa, Türkiye'nin bölgeyle olan ilişkileri zirve yapmışken Ortadoğu bölgesinde 2010 yılında, halkın siyasi, ekonomik, toplumsal vb. huzursuzluk ve memnuniyetsizliklerden dolayı ayaklanması Türkiye'yi olumsuz etkiledi. Türkiye'nin güney kanadında ortaya çıkan güç boşluğu, PKK terör örgütünün, Kuzey Irak Kürt Yönetimin bu boşluğu doldurma arzusu Türkiye'yi tekrar ekonomik eksenden güvenlik eksenine kaydırmış ve bu durum Türkiye'nin kazanmış olduğu ekonomik ivmenin düşmesine neden olmuştur. Halen devam eden bu süreç Türkiye'yi bölgeye fiili olarak çekmiş ve Türk askerlerinin ve ordusunun sadece ilgisi birçok Ortadoğu ülkesinde kriz alanlarına yönelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla yaşanan bu süreç Türkiye ekonomisi başta olmak üzere askeri, siyasi, toplumsal pek çok alanda zorluklar yaşamasına neden olmuştur.

Bu çalışmada Ortadoğu bölgesinin tarihsel, ekonomik, siyasi ve dini önemi anlatıldıktan sonra Türkiye'nin bölgeyle olan ilişkileri tarihsel bir perspektifle anlatılmakta ve küresel güçlerin bölgeye yönelik politikaları incelenmektedir. Türkiye AB sürecinin sekteye uğraması, bölgesel ve küresel güçlerin Türkiye'yle çatışan ve çelişen politikalara yönelmesi Türkiye'nin ekonomik, siyasi, askeri ve güvenlik eksenli yeni stratejik aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu yönüyle orta güç olan, sınırlı askeri ve ekonomik imkanlarına rağmen Türkiye siyasal bağlamda bölgesel ve küresel güç olma iddiasıyla bölgede etkin olması gerektiği söylemsel retoriği aşan siyaset izleyerek Türkiye bölgede ulusal çıkar doğrultusunda hareket edip bağımsız aktif politikalar izlenmesi gerektiği bu çalışmada belirtilmiştir.

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen ve her türlü desteği gösteren değerli danışman hocam Doç. Dr. Murat ALAKEL'e ve eğitim süresince bana sabır gösteren sevgili eşime sonsuz teşekkür ediyorum.

Orhan YENİGÜL

19.07.2019

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	i
ÖNSÖZ.....	ii-iii
İÇİNDEKİLER	iv-v
KISALTMALAR	vi
TEŞEKKÜR	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
GİRİŞ	1
TEORİK ÇERÇEVE	5

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Orta Doğu'nun Siyasal Sınırları Üzerine Tartışmalar	9
1.2 Orta Doğu Tarihi	12
1.3.Orta Doğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi	17
1.4 Orta Doğu'nun Sosyal, Kültürel ve Dini Önemi	21
1.5.Orta Doğu'nun Enerji Kaynakları Bakımından Önemi	26

BÖLÜM 2: TARİHSEL SÜREÇ VE TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU YAKLAŞIMI

2.1.Osmanlı Döneminde Orta Doğu	31
2.2. Atatürk Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası	34
2.2.1.Musul Sorunu	40
2.2.2.Hatay Sorunu	42
2.2.3.Sadabat Paktı	43
2.3. Tek Parti Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası(1938-1950).....	45
2.4. Soğuk Savaş Dönemi Türkiye'nin Orta Doğu Politikası (1950-1991).....	48
2.5.Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Orta Doğu Politikası (1991-2001)	58
2.6. 2001 Sonrası Türkiye'nin Orta Doğu Politikası	65
2.6.1.Türkiye Irak İlişkileri	74
2.6.2. Türkiye Lübnan İlişkileri	76
2.6.3.Türkiye Suriye İlişkileri	78
2.6.4.Türkiye İran İlişkileri	84
2.6.5.Türkiye İsrail İlişkileri	86
2.6.6.Genel Değerlendirme	87

BÖLÜM 3: KÜRESEL- BÖLGESEL GÜÇLER VE ORTA DOĞU

3.1.Rusya Federasyonu ve Orta Doğu	92
3.1.1. Rusya'nın Filistin\İsrail Politikası	99
3.1.2. Rusya'nın Irak Politikası	101
3.1.3. Rusya'nın İran Politikası	102
3.2.Avrupa Birliği ve Orta Doğu	107
3.3. Çin Halk Cumhuriyeti ve Orta Doğu	113
3.4.İran ve Orta Doğu	122
3.5.Amerika Birleşik Devletleri ve Orta Doğu	134

3.5.1.ABD İçin Orta Doğu’nun Önemi	136
3.5.2. ABD’nin İlk Irak Müdahalesi	139
3.5.3. 11 Eylül Saldırıları ve ABD’nin Yeni Orta Doğu Politikası	141
3.5.4. ABD’nin İkinci Irak Müdahalesi	143
3.6.Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye	146
3.7.Arap Baharı ve Orta Doğu	149
SONUÇ	154
KAYNAKÇA	157
ÖZGEÇMİŞ	168

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BİLGESAM	: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
CIA	: Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı
CENTO	: Ortadoğu'da Bağdat Paktı
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
IKBY	: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
KİT	: Körfez İşbirliği Teşkilatı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
ODKA	: Orta Doğu ve Kuzey Afrika
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RF	: Rusya Federasyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİO	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TASAM	: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TDP	: Türk Dış Politikası
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜRKSAM	: Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi
USAK	: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
UAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın yürütülmesinde emeği geçen saygıdeğer tez danışmanım Doç. Dr. Murat Alakel'e teşekkürü bir borç bilirim. Şimdiye kadar bana olan sevgilerinin ve güvenlerinin bir an olsun eksikliğini hissetmediğim sevgili ailemin tüm fertlerine sevgi ve şükranlarımı sunarım. Her daim yoluma ışık tutan bilgisini deneyimini ve duasını esirgemeyen canım babamı rahmetle anıyorum. Son olarak, eşim Sümeyye'ye bana olan sevgisi, güveni, desteği ve çalışma süresince gösterdiği sabrı için sonsuz teşekkürler.

ÖZET

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Ak Parti Dönemi Türkiye'nin Değişen Ortadoğu Politikası	
Tezin Yazarı:Orhan YENİGÜL	Danışman: Doç.Dr. Murat ALAKEL
Kabul Tarihi:.../.../2019	Sayfa Sayısı: ix (ön kısım)+175
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler	Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
2002 yılında Ak Parti hükümetinin iktidara gelmesi Türk dış politikası için önemli bir milat olmuştur. Kuruluşundan itibaren Batı eksenli geleneksel bir politika izleyen Türkiye Ak Parti iktidarı döneminde merkez ülke olarak görülmüş ve dış politikada özellikle Orta Doğu politikası konusunda daha aktif politikalar izlenmiştir. Ortadoğu gerek yeraltı kaynakları gerekse jeostratejik konumu bakımından tüm dünyanın dikkatinin yöneldiği coğrafyalardan biridir. Bu coğrafyanın jeostratejik, jeoekonomik ve jeokültürel konumundan dolayı bu bölge sürekli gündemde kalmış ve egemen güçlerin mücadele sahası olmuştur. Orta Doğu bölgesi dünya siyasetinde önemli bir konuma sahiptir. Dünyadaki enerji kaynağının büyük bir bölümü bu bölgedeki petrolden sağlanmaktadır. Aynı zamanda bölge su ve tarım ürünlerinin sınırlı olması ve büyük bir nüfus potansiyeline sahip olması nedeniyle önemli pazar konumundadır. Dolayısıyla bölgeye egemen olmak isteyen uluslararası güçler bölgede büyük bir mücadele ve çatışma içerisinde olmuşlardır. Tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan Orta Doğu Petrolün keşfedilmesiyle birlikte uluslararası aktörlerin hegemonya kurmak istedikleri bir mücadele sahasına dönüşmüştür. Bölgenin sahip olduğu Süveyş Kanalı, Aden Körfezi ve Hürmüz Boğazı ise petrol ve doğal gaz taşımacılığı bölgenin jeostratejik önemini daha da arttırmıştır. Kuruluş felsefesinde çağdaş medeniyetler seviyesini kendine hedef koyan Türkiye ulusal güvenliğin reel politik ve jeo-politik zorluluklardan dolayı Ortadoğu'ya yönelik, bölgesel ve küresel güçlerle uyumlu ve örtüşen güvenlik eksenli bir dış politika stratejisi izlemiştir. Ancak 1980'lerden itibaren bu tutumundan vazgeçen Türkiye daha aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Körfez Savaşında Türkiye'nin ABD'den yana tavır takınması ekonomik anlamda büyük kayıplara neden oldu. 11 Eylül sonrasında ise bölgede oluşan boşluk Türkiye'nin bu bölgeye yönelik aktif bir politika izlemesine neden oldu. Ak Parti döneminde izlenen aktif dış politika ve pro-aktif diplomasi ile ekonomik, siyasi ve güvenlik çıkarlarını Türkiye, Bölgesel Güç olma söylemiyle bölgesel ve küresel güçlerle örtüşen ve çelişen çıkarlarını dengelemek istemektedir. Bu hegemonik güçlerin çıkarları işbirliği, diplomasi ve barışçıl şekilde uzlaşıyla çözüme kavuştuğunda bölgeye barış, istikrar ve düzen geleceğini öngörebiliriz. Bu coğrafyada sürekli yaşanan gerilimler Ortadoğu'nun devamlı dünya gündeminde kalan bir bölge olmasını hazırlamıştır. Bu sorunlardan en bilinenleri kronik hale gelen İsrail-Filistin çatışmasıdır. Bu yönüyle bölge insanların iyi yönetim taleplerinin hak, özgürlük, değişim, adalet arayışları bağlamında güç, çıkar, baskı altında kalan evrensel demokratik çözümlerin iç ve dış nüfuzsal etkiler altında kaldığı görülmektedir. Bu çalışmanın ilk bölümünde Orta Doğu kavramı ele alınacak ve bölge tarihsel olarak incelenip bölgenin dünya ve Türkiye için ne derece hayati öneme sahip olduğu ele alınacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Türkiye'nin kuruluşundan günümüze kadar ki Orta Doğu politikaları tarihsel olarak ele alınıp genel bir değerlendirme yapılacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise küresel güçlerin bölgeyle olan ilişkileri ve Türkiye'nin bu küresel güçler arasındaki dengeleme politikası karşılaştırmalı analizler çerçevesinde ele alınıp değerlendirilecektir. Ayrıca BOP ve Arap Baharının perde arkası sorgulanacak ve ne amaçla ortaya çıktığı, nasıl sonuçlar doğurduğu ele alınacaktır. Türkiye Cumhuriyetleri Hükümetleri döneminde bölgeye yönelik yürütülen politikaların incelendiği bu çalışma yakın gelecekte Türkiye'nin bölgede üstlenmesi gereken role ışık tutma hedefi taşımaktadır.	
Anahtar Kelimeler: Türkiye, Ortadoğu, Küresel Güçler, Dış Politika , BOP, Arap Baharı	

SUMMARY

Yalova University Insitute of Social Sciences Master Thesis Summary

Thesis Title: Turkey's AK Party Period Changing Middle East Policy	
Thesis Author: Orhan YENİGÜL	Advisor: Assist.Prof. Murat ALAKEL
Date of Acceptance: .../.../2019	Total Number of Pages: viii (pre text) + 175 (main body)
Department: International Relations	Field of Study: International Relations
The fact that the Ak Party government came to power in 2002 was an important milestone for Turkish foreign policy. West axis from the following organizations traditionally has been seen as a policy of Turkey during the country's central government and the Ak Party foreign policy especially in the Middle East policy has followed more active policies. The Middle East's underground resources and geostrategic position are one of the most remarkable geographies of the whole world.Due to the most geostrategic geoeconomic and geocultural position of this geography this region has always been on the area of struggle of the sovereign Powers. The Middle East region has an important position in the world politics.Most of the energy source in the world is provided by petrol in this region. Therefore the international forces those wanted to dominate the region were in a great struggle in the region. The Middle East which has hosted differant civilizations during the history has been transformed into a field of struggle for the international actors with the discovery of petrol. The Suez Canal the Gulf of Ade, and the Hürmüz Strait have increased the geostrategic importance of the region. Which sets the level of contemporary civilization and its founding philosophy of Turkey's national security goals in the Middle East because of realpolitik and geo-political stringency, consistent with regional and global powers and overlapping security-oriented foreign policy has followed a strategy. But turn away from this attitude of Turkey since the 1980s began to pursue a more active foreign policy. The assumption in favor of Turkey in the United States in the Gulf War caused great economic losses. In the aftermath of September 11 cavities formed in the region it has caused Turkey to actively pursue a policy towards this region. AK Party period, followed by active foreign policy and pro-active diplomacy, economic, political and security interests of Turkey, seeks to balance regional and global power and conflicting interests that overlap with the regional power is not rhetoric. When the interests of these hegemonic powers are resolved through cooperation, diplomacy and peaceful reconciliation, we can predict peace, stability and order in the region. The constant tensions in this geography have prepared the Middle East to be a region that is constantly on the world agenda. The most well-known of these problems is the Israeli-Palestinian conflict, which has become chronic. In this respect, it is seen that the universal democratic solutions that are under power, interest and pressure in the context of the search for rights, freedom, change and justice of the people of the region for good governance are under the influence of internal and external influence. This concept will be discussed in the first part of the study of the Middle East and for the world of historically scrutinized and Turkey will be discussed as having vital importance to what extent. In the second part of the study in today's Middle East policy so that an overall assessment of Turkey's institutions will be taken as historical. In the last part of the study of global power relations within the region and Turkey's balancing policy between global powers will be evaluated in the framework of comparative analysis. In addition, the big middle east project and the Arab Spring behind the scenes will be questioned and it will be discussed for what purpose it has emerged and how it has produced results. This study which examined the policies carried pout fort he Government of the Republic of Turkey period sheds light on the role which should take in the region of Turkey	
Keywords: Turkish ,Foreign Policy,Middle East, Global Forces, Foreign Policy, The Great Middle East Project, The Arab Spring	

GİRİŞ

Kuruluşundan itibaren Türkiye'nin dış politika genel çizgisi özellikle Ak Parti dönemi değerlendirildiğinde bir değişim ve dönüşüm olduğu aşikârdır. Ak Parti'nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle birlikte başta Orta Doğu olmak üzere pek çok alanda dış politikada değişimler yaşandığı görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyet'i kurulduğundan bugüne dış politikada en çok sorun yaşadığı bölgelerden biri Ortadoğu olmuştur. Türkiye'nin bu coğrafyayla kültürel ve tarihi bağlarının olması, bölgenin sahip olduğu yeraltı kaynakları ve jeostatejik konumu Türkiye'nin bölgeye kayıtsız kalmaması gerektiğini gösteren temel nedenlerdir.

Soğuk Savaş döneminde ülkelerin iki kutuplu sistem içerisinde pek de rahat hareket etmedikleri bir dönem olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan Yeni Dünya Düzeninde Doğu ve Batı gibi bloklar olmadığı için devletler daha rasyonel hareket etme imkânı bulmuştur. Soğuk Savaş döneminde Türkiye SSCB tehdidinden ve cephe ülkesi olma konumundan dolayı dış politikasını çift kutuplu sistem içinde yürütürken Soğuk Savaş sonrası dönemle birlikte yeni imkân ve fırsatlar ortaya çıkmış ve haliyle Türkiye de buna uygun yeni politikalar üretmek zorunda kalmıştır.

SSCB'nin dağılmasından sonra Balkanlar'da Kafkaslar 'da ve Ortadoğu'da mevcut düzenin yıkılması ve Türkiye'nin de bu bölgelerin tam ortasında yer alması Türkiye'nin daha aktif politika yürütmesini zorunlu kılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya yeniden şekillenirken Türkiye bu imkân ve fırsatları iyi değerlendirememiştir. Hatta bu 1990'lı yıllar Türkiye'nin Irak, İran ve Suriye ile ilişkilerin pek de iyi gitmediği bir dönem olmuştur.

11 Eylül saldırıları ve ABD'nin Afganistan ve Irak işgali bölgeyi daha da kırılgan bir hale getirmiş olduğundan Türkiye'nin geçmişe nispeten daha aktif bir politika ve diplomasi yürütmesi gerektiğini göstermiştir. 3 Kasım 2002'de genel seçimleri kazanan Ak Parti Hükümeti geleneksel, statükocu dış politikadan vazgeçerek daha aktif bir politika yürütmeye başlamıştır.

Türkiye Kurtuluş Savaşını kazanıp Lozan Barış Antlaşmasını imzaladıktan sonra “Yurtta barış dünyada barış” ilkesini temel alarak dış politikasını bu ideal üzerine şekillendirmiştir. Bu bağlamda yeni kurulan bir devletin temellerini sağlamlaştırıp güvenliğini sağlarken bir yandan da modern bir topluma dönüşmenin adımları atılıyordu. Dış politikada ise istikrardan yana bir tavır takınan Türkiye ideal olarak da kendini Batı bloğu içinde konumlandırıp Osmanlı Devletinin mirasçısı olarak değil de yeni bir ulus devlet inşa etmenin hesaplarını yapıyordu.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda çağdaş Batı medeniyeti örnek alınarak ve topraklarının çoğu Asya kıtasında yer almasına rağmen geçmişin tarihi derinliğini silmek zorunda kalmış, kendisini Anadolu coğrafyasını yeni ülkesel bir vatan olarak tanımlayıp konumlandıran Türkiye tarihi birlikteliği olan ve yıllarca egemenliği altında yaşayan coğrafyadan kendisini reel siyasetin sömürgeci emperyal güçler dengesinin sınırlarında sınırlandırmak zorunda kalmıştır. Ancak Türkiye sınır bölgesinde savaşların olduğu, farklı jeopolitik kıta ve bölgelerin kesişim noktasında olduğu için bölgedeki siyasi ve

askeri değişimler onun ulusal çıkarı bir konum almasını gerektirmiştir. Soğuk Savaş döneminde aktörlerin çift kutuplu sistem içerisinde hareket etmesi ve SSCB'nin revizyonist politikaları karşısında Türkiye'nin güvenlik ve beka sorunuyla karşı karşıya kalması tarihsel derinliği aktif bir şekilde kullanmasını engellemiştir. Soğuk Savaş sonrası SSCB'nin yıkılması yeni devletlerin ortaya çıkması yeni bir dünya düzenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum Türkiye için de yeni fırsatları doğurmuş ve Türk dış politikasının yeniden tanımlanmasına ve Türkiye'nin yeni konjonktürde bölgesel güç olma yolunda yeni imkânlar bulmasına neden olmuştur.

21.yy.'da yeni bir dünya düzenine geçmenin adımları atılmaktadır. Küreselleşme ile birlikte sınırların ortadan kalkması dünyanın küçük bir köy halini alması ulus devletlerin ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasi olarak egemenlik alanın değişmesi ulus devletlerin dış politikalarını tekrar revize etmelerine ve akılcı etkin ve hızlı adım atmalarına neden olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin soğuk savaş sonrası değişen dünyada konumunu ve ulusal çıkarlarını yeniden tanımlayarak mevcut konjonktüre uygun yeni bir rasyonel vizyon geliştirmelidir. Bu sancılara tarihsel derinliğin getirmiş olduğu politikalar ve kurucu Batıcılık ideolojisinin sorunları eklemlenince Türkiye açısından rasyonel politikaları tercih etme gittikçe zorlaşmaktadır.

Dünya petrol rezervlerinin hemen hemen üçte ikisi ve doğal gaz rezervlerinin de üçte birinin bu bölgede yer alması bölgenin ekonomik önemini arttırmıştır. Enerji kaynakları bakımından bu kadar zengin stratejik olarak da büyük bir öneme sahip olan Orta Doğu haliyle geçmişten günümüze kadar büyük güçlerin ilgi odağı olmuştur.

Orta Doğu bölgesi dinsel, tarihsel, ekonomik ve kültürel olarak çok önemli bir konuma sahip aynı zamanda jeopolitik ve jeostratejik olarak da çok önemli bir coğrafyada yer almaktadır. Bu nedenlerden dolayı Orta Doğu bölgesine tarihin her zaman diliminde ilgi hep çok büyük olmuştur. Küresel hegemonya hayalini kuran devletlerin hep ilgi odağı olmuştur. Orta Doğu bölgesinin üç büyük dinin doğuş yeri olması ve bu dinlerin farklı zamanlarda meydana gelmesi ve gelişmesi ve her birinin uzun yıllar boyunca etkili olması bu bölgeyi hem Yahudi, hem Hristiyan, hem de Müslümanlar için önemli konuma getirmektedir. Peygamberlerin doğduğu topraklara sahip olmak her bir dini grubun en büyük gayesi olmuştur. O yüzden, bu bölgeye sahip olmak için büyük bir mücadele göstermişlerdir. Orta Doğu'nun Hristiyan ya da Yahudilerin egemenliği altına girmemesi için gerek Selçuklular gerekse Osmanlılar büyük mücadele göstermişlerdir. Ancak Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasından sonra bölge emperyalist ülkelerin birer sömürgesi haline gelmiştir.

Jeo-ekonomik anlamda da bu bölgenin hayati bir önem taşıması, dünya üretilebilir petrol ve doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %70'lik bölümüyle (<https://www.enerji.gov.tr/tr>, Erişim: 20.02.2019) âdete bir Enerji Merkezi konumundadır. Bunun yanı sıra bölge Süveyş Kanalı, Cebeli Tarık, Aden, Hürmüz gibi boğazlar da bölgenin önemini arttırmakta ve bölgeye olan ilgi daha da artmaktadır. Bu çalışma da ele alınacak konu bölgenin tanımı üzerinde olan kavram müphemliğini doğru bir şekilde tanımlamak, ekonomik, dinsel ve tarihsel önemine vurgu yaparak Türkiye'nin Ortadoğu politikasını tarihsel dönemlere

ayırarak incelemek ve son bölümde de küresel güçlerin bölgeyle olan ilişkilerini karşılaştırmalı olarak ele almak bu çalışmanın temel amacını oluşturacaktır.

Çalışmanın Konusu

Bu tez çalışmasında Ortadoğu kavramının ne olduğu, tarihi, kültürü, ekonomisi ve dinsel önemi anlatılıp Osmanlı döneminden başlayıp Ak Parti iktidarları dönemine kadar Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikası ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca, 2002 sonrası Türkiye'nin Ortadoğu politikası karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte küresel ve bölgesel güçlerden ABD, Rusya, Çin, AB, İran gibi ülkelerin bölgeye yönelik politikası incelenmiştir. Bu çalışmada çoğunlukla Türkçe kaynaklardan faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra diğer dillerden Türkçeye tercüme edilen kaynaklara da başvurulmuştur.

Türkiye'nin Osmanlı döneminden 2019 yılına kadar Ortadoğu'ya yönelik politikasını siyasal, ekonomik, güvenlik, kültürel ve dinsel ilişkiler bağlamında ele alan bu çalışma dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde Ortadoğu'nun siyasal sınırları üzerinde olan tartışma çeşitli akademisyen ve bilim insanlarının düşünce ve görüşleri aktararak ele alınmış ve Ortadoğu'nun siyasi, ekonomik, kültürel ve tarihi önemi ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Osmanlı döneminden günümüze kadar olan süreç dönemlere ayrılarak ele alınmıştır. Kuruluşunda çağdaş medeniyetleri kendine örnek alan Türkiye 400 yıllık ortak yaşamışlığı bir kenara bırakarak 93 Harbi, Libya, Balkan, 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşları, Ayaklanmalar, Mondros ve Sevr sendromu gibi travmatik tecrübeler Lozan Antlaşması sonrası süreçte Türkiye'yi dış politikada realizmin ulusal güç ve denge siyasetine zorlamıştır. Soğuk Savaş döneminde Arap milliyetçiliği ve siyasal İslam'ın etkisiyle de bölge ülkeleri Türkiye'yi emperyalizmin ileri karakolu olarak görmüş ve ilişkiler daha çok karşılıklı suçlamalarla geçmiştir. Türkiye'nin gözünde Araplar bize ihanet etti ve bizi arkadan vurdular derken, Araplar da Türkler tarafından yıllarca sömürüldük gibi ifadeler kullandılar. Hatay, Musul, PKK gibi sorunların eklenmesi ve uluslararası sistemin çift kutuplu yapısı nedeniyle Türkiye ve Ortadoğu ülkeleri farklı gruplarda ulusal çıkarını görmüş ve az temasın yaşandığı bir dönem yaşanmıştır. Dönemsel olarak ulusal çıkar gereği yakınlaşmalar ve uzaklaşmalar olsa da genel manada yakınlık Ak Parti dönemiyle zirveye çıkmıştır. Ortak kültür ve ortak tarihin kilit rol oynadığı Türkiye- Ortadoğu ilişkilerinde akraba, kardeş dost gibi ince gücün tarihsel sermayesinden siyasal retorik geliştirmede pragmatik davranmış birlikte karşılıklı ekonomik bağımlılığın artması Türkiye Ortadoğu ilişkilerinin özellikle Ak Parti iktidarı döneminde ivme kazandığı ve Ak Parti yönetiminin bölgede aktif bir siyaset yürütmesi ile birlikte bölge ülkelerinin saygınlığını ve takdirini kazandığı hatta muhafazakâr demokrat bir partinin Türkiye'de iktidara gelmesi, çok eksenli, çok boyutlu bir dış politika tercih etmesi Arap ülkelerinde kabul görmüş hatta bu ülkeler için Türkiye model ülke olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak Türkiye Ortadoğu ülkeleri arasında bu saadet devri denilen Ak Parti dönemi Arap Baharı'nın barışçıl dönüşümden kanlı etnik, mezhepsel, radikalizm, iç vekalet hegemonik savaflara dönüşmesiyle kesintiye uğramıştır. Ortadoğu ülkelerinin yıllarca emperyal güçlerin güdümünde azınlık aileler tarafından despotik bir şekilde yönetilmesi, insanların baskı ve zulüm altında yıllarını geçirmesi artık kabullenemez bir hal almış ve insanlar kendilerini yakarcasına

sokağa dökülmüş ve bu yönetimleri protesto ederek tepkilerini ortaya koymuşlardır. Bazı ülkelerde başarıya ulaşan, bazılarında başka bir noktaya evrilen, bazı ülkelerde de halen devam eden bir süreç işlemektedir. Burada Türkiye mazlum halktan yana bir tavır takınmış ve bölgede birlik ve bütünlüğü savunarak mezhepsel savaşların çıkmasını engellemek üzerine politika benimsemiştir. Türkiye bölgede dengeleri gözetleyerek ulusal çıkar doğrultusunda politikalar yürütmektedir. Çalışmanın son bölümünde de küresel ve bölgesel güçlerin bölgeye yönelik politikaları ele alınmış ve küresel-bölgesel güçlerin bölgeye yönelik politikaları Türkiye'yi nasıl etkilemektedir. Çatışma mı, rekabet mi, yoksa işbirliği mi olduğu karşılaştırmalı olarak ele alınarak incelenmiştir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada temel amaç Ortadoğu'nun Türkiye için ne kadar önemli olduğu ve Türkiye'nin neden bölgeye ilgisi olduğu üzerinde durulmuştur. Diğer bir önemli neden de Türkiye'nin bölgeye yönelik nasıl bir politika izlediği, ekonomik, siyasi ve güvenlik stratejileri ele alınmıştır. Bu çalışmada Ortadoğu kavramının tanımı yapıldıktan sonra bölgenin kültürel, ekonomik ve stratejik öneminin altı çizilerek Ortadoğu bölgesinin Türkiye'nin ulusal çıkarları için yaşamsal önemine değinilmiştir. Türkiye'nin Ortadoğu politikasında temel realist söylemler açıklayıcı olmaktadır. Güç, denge, savunma, güvenlik ve ekonomik çıkarlar temel öncelikler görünmektedir. Türkiye'de Ortadoğu bölgesinin istikrarsız, kırılgan, değişken, kararsız, güvensiz, savaş ve çatışma gibi negatif olumsuz algı ve enerji veren entropy yada bataklık şeklinde bölgeye yönelik dış siyasetin daha ihtiyatlı bir politika izlenmesi gerektiği şeklinde yaklaşımlar da vardır. Ak Parti döneminde önceki dönemlerde olduğu gibi bölgeye olan yaklaşma daha da artmış ve Türkiye'nin bölgesel-küresel güç olmanın yolunun Ortadoğu ülkeleriyle ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel işbirliğinin sağlanması gerektiği yeni bir yaklaşım belirlenmiştir. Bu tez çalışmasında temel amaçlardan biri Ak Parti iktidarı dönemiyle birlikte bölgeye yönelik yeni bir söylem ve yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu yeni yaklaşım da bölge ülkelerine yönelik politikada güvenlik ekseninden çıkıp ekonomik işbirliğine yönelik politikalar benimsenmiştir. Arap Baharı sürecine kadar Türkiye'nin bölgeye yönelik politikası küresel ve bölgesel güçlerle uyumlu iken Arap Baharı sonrası Türkiye'nin küresel ve bölgesel güçlerle politikalarının çatıştığı, bazen de dengenin gözetlendiği bazen de işbirliğinin yaşandığı bir dönem yaşanmaktadır. Küresel güçlerin bölgeye olan ilgisinin altında yatan nedenlerin gerçekte ne demokrasi ne insan hakları olduğu aksine bölgenin yeraltı ve yerüstü kaynaklarını sömürüp dünya liderliği için bu stratejik bölgede dönemsel hegomonya kurmak olduğunu anlatmak bu çalışmanın amaçlarından biridir. Türkiye'nin ortak bir yaşanmışlığı olan bu coğrafyaya kuruluş dönemindeki siyasetinin temel parametreleri irdelenmeye çalışılmıştır. Döngüsel yakınlaşma ve uzaklaşmaların yaşandığı ülke ve bölge arasındaki temasların ana sebepleri açıklanarak Ak Parti döneminden itibaren işbirliği ve müttefikliğin zorunluluğu ve gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ak Parti iktidarları döneminde bölgeye olan ilginin artmasının nedenleri belirtilmiş ve tarihsel süreç göz önünde bulundurularak, karşılaştırmalı analizler yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmada normatif yorumlardan kaçınılmak istense de öznel subjektif görüşler de vardır. Türkiye'nin ilkesel olarak normatif pozisyonu 2010 yılında meydana gelen Arap Baharı süreci başlarında bölgesel ve küresel güçlerin kısmen olumlu

yaklaşımı kısmen bekle gör siyaseti başarılı olmuştur. Ancak, 2013 yılında Libya büyükelçisinin öldürülmesi, 2013 Mısır darbesi, Bahreyn, Yemen, Suriye Arap Baharlarının Suudi Arabistan, İran ve Büyük güçler tarafından mezhep ve etnik çatışmalara dönüşmesi Türkiye'yi realizmin tekrar kendi sınırlı-limitli ekonomik, askeri güç ve büyük güçlerin çıkar çatışması denkleminde 'değerli yalnızlık' ve 'stratejik derinlik' eleştirilmeye başlanmıştır.

Çalışmanın Önemi

Türkiye'nin stratejik derinliği ve sahip olduğu jeopolitik konumunu düşündüğümüzde son derece önemli konumda olduğunu ve dünya kurulduğu günden bugüne kadar bu bölgelere sahip olmak için devletlerin savaştığı insanların bu uğurda canlarından oldukları görülmektedir. Aynı şekilde Ortadoğu'da benzer olaylar yaşanmış ve yaşanmaktadır. Ortadoğu'nun sahip olduğu yer altı kaynakları, bölgenin içinde barındırmış olduğu boğazlar, bölgenin medeniyetlerin doğuş bölgesi olması, ilk dinlerin buradan çıkıp dünyaya yayılması, her üç din içinde kutsal yerlerin bulunması bölgede çatışmayı ve savaşı kaçınılmaz kılmaktadır. İşte bu çalışma bütün bu sayılanları analiz etmekle birlikte Türkiye'nin Avrupa'nın ortak kaderinde olduğu gibi Ortadoğu bölgesinde de komşu bir ülke olarak ve ortak tarihsel bir medeniyet geçmişine sahip olması nedeniyle doğal olarak bölgeyle ilişkilerini geliştirmek isteyecektir. Türkiye'nin ekonomik kalkınması ve ulusal güvenliği için bölgenin barış ve bütünlük içinde olması gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin hayati çıkarlarının olduğu Ortadoğu bölge siyasetinin tarihsel süreç içinde Türk dış politikasının dönemsel, karşılaştırmalı olarak özetlenmiş ve AK Parti dönemi eleştirel yaklaşım ile ele alınmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu tez çalışması daha çok veri toplama ve sunma biçimine dayandırılarak bir içerik araştırma tekniğine dayanmaktadır. Temel olarak ikincil kaynaklar gözlem ve analize dayanarak karşılaştırmalı olarak eleştirel bir perspektifle dönemler ve süreçler analiz edilmeye çalışılmıştır. Burada yazılı kaynaklar, konferans konuşmaları, gazete arşivleri, web siteleri, konu ile ilgili yapılan çalışmalar, dergiler ve makalelerden yararlanarak bu tez çalışması hazırlanmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'nin Ortadoğu politikasında tarihsel bir yolculuğa çıkıp dönemler karşılaştırma yapıp bu konuda farklı görüş ve yaklaşımlar nesnel bir şekilde incelenip anlatılmaya çalışılmıştır. Tarihten günümüze kadar bölgeye olan ilginin gerçek nedeni irdelenmiş, bölgeye hangi amaçla yaklaşılmaya çalışıldığı nicel unsurlarla desteklenerek anlatılmış ve aynı zamanda bu çalışma olanın yanında olması gerekeni de yani normatif bir şekilde ele alıp bu tez çalışması hazırlanmaya çalışılmıştır.

Teorik Çerçeve

Uluslararası İlişkiler bölümüyle ilgili çalışmalar, eserler genellikle I. Dünya savaşından sonra ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan eserler ve çalışmalar ABD merkezlidir. O dönemde uluslararası ilişkilerde savaş, hukuk, tarafsızlık, diplomasi gibi konular ön plandaydı. Milletler Cemiyetinin varlığı ve bu örgütün şemsiyesi altında düzenlenen konferanslar barışa katkı sağlama amacıyla ortaya çıkmıştır. Ancak II. Dünya savaşından

sonra ortaya çıkan gelişmeler ve ortaya çıkan çift kutuplu sistem uluslararası ilişkilerin yapısında önemli değişimler ortaya çıkarmıştır.(Arı, 2008, S, 27-28)

II. Dünya Savaşından sonra uluslararası ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. ABD'nin liderliğinde uluslararası ilişkilerin geliştirilmesi için çalışmalar yapılmış, üniversitelerde uluslararası ilişkiler bölümleri kurulmuş ve devletin çeşitli kademelerinde merkezler kurularak finansal destek sağlanmıştır. Uluslararası ilişkilerin gelişimi ile birlikte artık konular da çeşitlilik göstermiş ve ekonomik, toplumsal meselelerin yanı sıra psikoloji, biyoloji, sosyoloji gibi diğer bilimsel alanlarla da ilişki kurularak bu alanda kuramsal yaklaşımların oluşması için zemin hazırlanmıştır.(Arı,2008,S,29-30)

Uluslararası ilişkilerde çok büyük bir öneme sahip ve ulus devletin inşa sürecinin başladığı tarih olarak kabul edilen Westphalia, 1648 yılında büyük güçler tarafından temeli atılan ve ortaya çıkan bir sistemdir. Bu anlayışla uluslararası aktörler barışı sağlamak için bazen güç kullanma bazen de uluslararası aktörler aracılığıyla güç dengesini korumak istemişlerdir. Böylece savaşın olmayacağı ve barışın tesis edileceği düşünülmüştür. Ancak beklenen olmadı ve savaşlar düzeni ve değişimi değiştiren bir araç olarak kullanılmaya devam etti. Devletlerin ulusal sınırlarını çizmesi yeni bir kimlik oluşturup diğerlerini ötekileştirmesi sonucunda ortaya çıkan güvenlik kaygısı ile birlikte savaşlar kaçınılmaz olmuştur. Devletlerin güvenlikleri için ördüğü duvarlar daha çok korkmalarına neden olmuş ve bunun sonucunda silahlanma yarışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Silahlanma yarışı da iki büyük savaşın ortaya çıkmasına ve pek çok insanın hayatına sebep olmuştur. (Baklacioğlu,2014,S, 45)

Uluslararası ilişkiler devletlerarası ilişkiler olduğundan dolayı burada çok farklı değişkenler ortaya çıkmaktadır. Örneğin devletin yapısı, devlet yöneticilerin davranışları, diğer devletlerin tutumları, uluslararası sistem gibi pek çok faktör sıralanabilir. Aynı durum Ortadoğu bölgesi için de geçerli olmaktadır. Çünkü bölgede çok sayıda bağımlı ve bağımsız değişken bulunmaktadır.

Eleştirel teori, 1924 yılında Frankfurt'ta bir grup bilim insanı tarafından Sosyal Araştırmalar Enstitüsü adında kurulan merkezde yapılan çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Bu Enstitünün kurucuları arasında Max Horkheimer, Thedor Adorno ve Marcuse gibi bilim insanları vardır.(Arı,2019,S,437)

Bu çalışmanın teorik çerçevesi oluşturulurken Frankfurt Okulu argümanlarından yararlanılmıştır. Kökleri Aydınlanma dönemine dayanan Kant, Hegel, Marx gibi bilim insanlarının fikirlerine dayanan bu kuram 20.yüzyıldan itibaren Frankfurt Okulu diye anılmaya başlamıştır. Temelde yine devlet ve insanın olduğu bu teori uluslararası ilişkilere, uluslararası sisteme ve diğer teorilere eleştirel bir şekilde yaklaşım özgürlükçü olarak nitelenmektedir. Eleştirel kuram bir sistemi anlayabilmek için onun tarihsel süreç içinde geçirmiş olduğu oluş hareketine ve değişimine bakılmasını önermektedir. Çünkü bireylerin vermiş oldukları kararların bugünün ürünü olmadığını, kararlarını etkileyen geçmişten bugüne meydana gelen bir oluşum olduğunu ve zoraki bir durum olarak sistem içinde bireylerin karar vermek zorunda olduklarını ifade etmektedir. Örneğin Ortadoğu toplumlarının bugün içinde bulundukları durum salt bugüne özgü olamaz bunun bir

tarihsel oluşum süreci vardır ve bu oluşumu bir günde değiştirmek de kolay değildir. (Boztaş,2011,S,142)

Eleştirel teori, Batı'nın siyasal, toplumsal ve felsefi düşüncesinden yola çıkarak toplumsal adaletsizliği ortadan kaldırmak için nasıl bir teori ortaya konabileceğine odaklanmıştır. Eleştirel teori, insan özgürlüğü sınırlayan engellerin ortadan kaldırılması amaçlamaktadır. İnsan özgürlüğünü kısıtlayan toplumsal ve siyasal hayatı sorgulamakta ve onu ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Böylece insan kendi geleceğini belirleme özgürlüğüne ve iradesine sahip olacaktır.(Arı,2019,S,448)

Eleştirel teorisyenler görünen dünyada görünmeyenleri ortaya koymak, yanılsamaların altındaki gerçekleri ortaya çıkarmak ve kendi kendilerine daha iyi bir dünya kurmak için ihtiyaç duyulan bir eleştirel süreç olarak ortaya çıkmışlardır. Kuruluş aşamasında Marksist bir yaklaşım sergileyen daha sonra Eleştirel teoriye dönen bu okul hemen her alanda eleştiriye başvurmaktadır. İlk eleştiri alanı olarak da Aydınlanma dönemini ele alan, bireyin özgürlüğünü ve bağımsızlığını yok eden bu süreç aynı zamanda kendi yeni dogmalarını ortaya çıkarmıştır. Öyle ki hesaplaştığı her şeyin yerine kendi kutsallarını koymayı hedeflemiş ve başarmıştır. Eleştirel teoriye göre çatışmanın ve değişimin her zaman görülebilir olmadığını bu sosyal dünyanın mit, yanılsama ve görünmezlik gibi faktörlerin olduğunu insanoğlunun da bu sınırlı bilgi ve sınırlı gözlemlerle olayı ve durumu tam olarak anlamakta zorluklar yaşadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu yanılsamalar, görünenlerin altında yatan gizemler bazı grupların\aktörlerin gücü elinde tutması ve diğer aktörleri ve grupları sömürmesine yol açmıştır. Eleştirel teori insanlara, toplumlara kaynak ya da gözlük verildiğinde kendilerini ve dünyayı anlayabileceklerini, değiştirebileceklerini mümkün kılmaktadır. Gözlenen gerçeklerin altında yatan gerçek nedenleri, görünmeyenleri irdeler ve değişim planlarını öngörür. Dolayısıyla eleştirel teori bize yaşadığımız dünyayı sorgulamaya ve yeni bir çerçeveden bakmaya yardımcı olmaktadır. Frankfurt Okulu modernizme yönelik eleştirilerin ve yaklaşımların yapıldığı bir marjinal ve entelektüel okulun adıdır. Burada yapılan en önemli çalışma Horkheimer ve Adorno'nun öncülüğünde aklın yozlaşmasıyla başlayan ve insanın kendine yabancılaşması, barbarlıkla sonuçlanan bu süreç insan-insan, insan-eşya ve insan-doğa arasında ilişkileri analiz etme konusunda yapmış oldukları çalışmalar oldukça önemlidir. Yeni insan, modern insan yeniçağda doğadan kopmuş ve doğayı egemenliği altına almaya çalışmıştır. Bu yeni yaklaşım ve zorba tutum insanın tüm davranışlarına yansımıştır. İnsanın bu yaklaşımı ve doğayı nesne gibi görüp manipüle etmesi insanların yaşamındaki her ilişkide hoyratça yaklaşmasına neden olmuştur. Teknoloji ve akılla yapılan her eylemin önemsenip yüceltildiği ve insanın kendi türüne karşı takınmış olduğu nazi benzeri yaklaşım duygudan arınmış, akılcı insan tipinin sonucudur. Bu çerçevede yozlaşmış bu sistemi, bu hoyratlığı aşmanın yolu insandan geçmektedir. Eleştirel teori, insanın kendi özüne dönmesi, modern insanın kendini yeniden kurması ile bu durumdan çıkabileceğini vurgulamaktadır.(Odabaş, 2018, S,231-232)

Küresel güçler Ortadoğu bölgesini sömürmek ve zenginliklerini elde etmek için demokrasi, insan hakları, özgürlük, eşitlik gibi kavramları araç olarak kullanıp bölgenin zenginliklerini elde etmek için liberal değer ve normları bu ülkelere askeri müdahalede

bulunmak için kullanılmaktadırlar. Büyük güçler hegemonik çıkarları için Ortadoğu ülkelerinin demokratik gelişimlerine, ülkelerin iç işlerine, askeri darbe yapmak ya da otoriter yöneticilerle iş birliği yapmaktadırlar. Örneğin, ABD ve Batılı devletler Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE gibi devletlerin mevcut yönetimlerinin liberal temsili demokratik rejimler olmadıklarını gayet iyi bilmektedirler. Ancak Basra Körfezi'nde bu askeri olarak zayıf ama ekonomik olarak zengin otoriter yönetimler sayesinde bölgeye giren büyük güçler bu ülkelerin yöneticilerine verdikleri destekten dolayı bölgenin yer altı ve yer üstü kaynaklarına ulaşma, güçler dengesi, jeo-ekonomik ve hegemonik çıkarlarını korumaktadırlar. Yani hem küresel güçler hem de mevcut yönetimler kazanırken toplum ve ülke ise sürekli kaybetmektedir. Mısır da aynı şekilde halkının desteği ile iktidara gelen Mursi Batılı ve büyük güçlerin çıkarlarına uygun olmadığı için Sisi gibi bir despotik yönetim tarafından bölge içi ülkelerin Suudi Arabistan ve BAE desteği ile darbe yapılarak iktidardan uzaklaştırılabilmektedir.

Bu yönüyle Ortadoğu'ya yönelik bölgenin siyasal kültürünün liberal temsili demokratik kültürün temel normlarıyla uyumlu olmadığı şeklinde neo-oryantalist bir yaklaşım büyük güçlerin bölgenin despotik rejimleriyle işbirliğini jeopolitik çıkarlarından dolayı meşrulaştırmakta; kendi ikircikli politikaları sonucunda liberal insan hakları, eşitlik, demokrasi, özgürlük, iyi yönetim gibi kavramların içi boşaltılarak bölgenin radikalleşmesine sebep olmaktadır. Kendi kamuoylarına ise bu durumu daha farklı açıklamaktadırlar. BOP projesinin başarısızlığa uğraması gibi, yaşanan ekonomik kriz, Arap Baharının sürpriz şekilde ortaya çıkması ve dünya kamuoyunu şaşırtması gibi. Dolayısıyla büyük güçlerin liderlerinin bölgede rantıye devletleriyle örtülü cari çıkarlarıyla kamuoyunun söylemsel algı, beklenti ve gerçeklikleri çok farklıdır. Bölgede verilen savaşların gerçek nedeninin petrol, petrol güzergâhları, stratejik bölgeleri kontrol, bölgenin zenginliklerinin sömürülüp kendi ülkelerinin ulusal ve küresel çıkarlarının maksimuma çıkarılması gerçeğinin görülmesi hedeflenmektedir.

İşte yukarıdaki ifadelerde eleştirel teorinin kısmen olay, algı, gerçeklik, söylem, bilgi, kurgu, güç, iktidar, konteks, metin, nesnellik, evrensellik, bilimsellik, değişim, özgürlük, teori, pratik, çıkar, subjektiflik ve görecelik ve farklı sahici gerçeklik anlatımları toplum, devlet ve dünya düzeni ve uluslararası sistemini çeşitli milletler, coğrafya ve kıtalarda ayrı anlam ve yaşam pratikleri çok doğruları olabilir. Bu çalışmada Ortadoğu bölgesine bu kuram çerçevesinde yaklaşılmış ve buna göre çözüm önerileri ve politikalar değerlendirilmiştir. Ortadoğu her açıdan farklı ve zirveleri, dorukları yaşayan oldukça farklı bir sahadır. Küresel güçlerin bölgeyi neden ve nasıl tanımladıkları, bölgenin tarihsel önemi, dinsel açıdan dünya toplumları için taşımış olduğu hayati önem, toplumun demokrasi, hukuk, refah açısından geri kalmışlığı, bunun yanında yer altı ve yer üstü kaynaklarının ülkelerin ve bölge insanların hayat koşullarını değil de bölge dışındaki devletlerin ve toplumların yaşam standartlarını yükseltmesinin hem görünen hem de görünmeyen nedenleri Eleştirel teori perspektifinden değerlendirilerek açıklanmıştır.

Analiz Düzeyi

Analiz düzeyi olarak birey, devlet, grup ve uluslararası ortam gibi analiz düzeyleri teker teker incelenmemiştir. Ancak bu çalışma içinde devlet, bölgede etkin olan gruplar ve o

dönemde mevcut uluslararası sistem ele alınmıştır. Bu çalışmada ortak tarih ve ortak kültür, bölgenin sahip olduğu jeopolitik konum bağımsız değişken iken, siyasal İslam, terörizm, milliyetçilik de bağımlı değişken olarak incelenmiştir.

Araştırmanın Hipotezleri

Ortadoğu Türkiye için Türkiye de Ortadoğu için oldukça önemlidir. Türkiye için Ortadoğu siyasi, ekonomik, kültürel ve dinsel açıdan oldukça önemlidir. Ülke ve bölge arasındaki temel faktör genelde ortak kültür, tarih ve medeniyet bilinci ekseninde şekillenmiştir. Türkiye tarihinden günümüze bölgeye olan ilgisi realizm ve pragmatik ihtiyaçlarına göre güvenlik ve ekonomik eksenli olmuştur. Ancak 2002 yılında Ak Parti iktidarıyla birlikte bölge ülkelerine yönelik bölgesel, ikili, üçlü ölçekte yeni bir söylem ve yaklaşım gelişmiştir. Bunda Avrupa Birliği ve küresel güçlerle çıkarların uyumu, küreselleşme ve bölgeselleşmenin getirdiği yeni imkan ve fırsatlar komşularla sıfır sorun, ekonomik işbirliği, serbest ticaret, iyi komşuluk, çok yönlü, çok boyutlu barışçıl diplomatik ilişkiler, liberal temsili demokratik değerler, muhafazakar demokrasi vb. politikalarla bölgeye yönelik politikasında ince gücünü önceleyen değişikliğe gitmiştir. Burada Türkiye bölgeyle olan ekonomik ilişkisini geliştirmek ve bu yaklaşımın geçici olmadığını vurgulamak için iç ve bölge kamuoyuna yönelik siyasi kültürel söylemler geliştirmekten kaçınmamıştır. Örneğin büyük ya da bölgesel güç, ortak medeniyet söylemi gibi. Fakat Türkiye statükoyu değiştirmeden ya da revizyonist bir dış politika izlemeden bunu yapmaya çalışmış, bununla birlikte Neo-Osmanlılık eleştirisine de maruz kalmıştır. Nitekim Arap Baharının başladığı 2011 yılına kadar Türkiye bu politikanın neticelerini almaya başlamış IMF'ye olan borç sıfırlanmış Türkiye ekonomisi pozitif değerler vermeye başlamış ve siyasi olarak Türkiye'nin bölgedeki prestiji artmıştır. Arap Baharının başlamasıyla birlikte olumlu hava değişmiş ve Türkiye'de bundan etkilenmiştir. Türkiye'nin bölgeye yönelik politikası ekonomik eksenden tekrar güvenlik eksenine kaymış aynı zamanda Türkiye göç sorunu, mülteci akını, terörizm, darbe gibi pek çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin bölgeye yönelik politikası Arap Baharına kadar bölgesel ve küresel güçlerle uyumlu iken Arap Baharından sonra bazen çatıştığı bazen de işbirliğine gittiği bazen de rekabet ettiği görülmektedir. Ancak, 2015 Davutoğlu'nun Başbakanlığı döneminde Suriye İç Savaş sürecinde Rus uçağının düşürülmesi Türkiye'nin batı eksenli dış politikasında bölgede küresel güçleri dengeleyemediği görülmüş ve Türk Dış politikasında normatif yaklaşımlardan kısmen kaçınılarak yeni Başkan Erdoğan Çavuşoğlu'nu dış işleri Bakanı atayarak geline bu süreçte Türkiye tekrar reel politikanın ama bu defa neo-klasik realizmin çok kutuplu dünyasında güçler ve çıkarlar dengesine yönelerek Astana süreciyle Rusya, İran, Suriye ve Muhaliflerle birlikte yeni bir dönemi maliyetlerine ve kısa süredeki zorluklara rağmen başarıyla yürütmektedir. Türkiye'de yaşanan başarısız darbe süreci sonrasında yapılan sistem değişikliği yapılarak Başkanlık sistemi getirilmiştir. Böylece Türkiye'nin yürütme gücüne dış politikada yaşanan kriz ve acil durumlara hızlı reaksiyon verecek şekilde güçlendirmek amaçlanmıştır.

Türkiye hem bölgesel hem de küresel güçlerin bölgeye askeri, ekonomik ve siyasal hegemonya kurma girişimlerini sınırlı imkanları ölçüsünde dengeleyerek ulusal, bölgesel ve küresel barışa pozitif katkıda bulunarak bölgenin demokratik, insan hakları ve özgürlükler konusunda güçlenmesini istemektedir. Türkiye bölgedeki tüm etnik, ideolojik, dini ve mezhepsel grup ve dinamikleri demokratik değerlerle içselleştirip çok boyutlu ve çok aktörlü bir dış politika stratejisi izlemektedir. Türkiye'nin bölgeyle çok uzun ortak kara ve deniz sınırları, ortak bir tarihi medeniyet geçmişi olması dolayısıyla bölgedeki siyasi, ekonomik ve güvenlik eksenli değişimlerin Türkiye'ye de yansımaları olmaktadır. Fakat, Türkiye yaklaşık 500 milyon nüfuslu kıtasal büyüklükteki coğrafi olarak farklı bölgesel Arap ve Müslüman ülkeler arasında ikili ilişkilerde stratejik, ekonomik, askeri ve siyasi işbirliklerini geliştirmede başarılı görünmektedir; Ancak, uluslararasılaşma, bölgeselleşme, küreselleşme, ulus-üstü, hükümetler-arası ya da bölgesel bir ekonomik, siyasi, askeri yada güvenlik kurumları ve alanı oluşturulmasında başarılı olamamıştır. Bölge uluslararası sistemin alt sistemi olarak uluslararası barış ve istikrarı katkı yapamayan rekabetçi, çatışmacı ve Hobscu anarşik düzen kırılğan Vestefalyan devlet yapısıyla bir Arap yada Müslüman devletler toplumunu inşa etmekten uzak görünmektedir. Bölgenin barışa ve huzura kavuşması, Ortadoğu ülkeleri, nüfusu sürekli artan, sınırlı ekonomik kaynaklarıyla kendi halklarına sağladıkları siyasi, ekonomik hak ve özgürlüklerini demokratik iyi yönetişimi geliştirerek ekonomik kalkınma ve refahı küreselleşmenin gerçeklikleriyle senkronize edebilme yeteneğine bağlı olarak bölgesel istikrar ve düzeni inşa ettiğinde gerçekleşebilir. Etkin ve güçlü bölgesel bir güvenlik kimliği, kurumları ve yapılanması olmayan Ortadoğu devlet sistemlerine tek taraflı ulusal, bölgesel yada küresel aktörlerin post-kolonyal bölgeye hegemonik müdahalesi çatışma, kriz, kaos, radikalizm, terör, mülteci, göçmen, suç ve başarısız devlet sayılarını artıracaktır. Arap Ligi, Körfez İşbirliği Konseyi, İslam İşbirliği Teşkilatı gibi kurumlar hükümetlerarası işbirliği örgütleri Arap devletler sisteminin yapısal sorunlarından dolayı bölgesel barış, istikrar, güvenlik ve düzen sağlamakta yetersiz kalmaktadırlar.

Araştırma Sorusu

Ak Parti dönemi Türkiye'nin çok boyutlu bir dış politika anlayışını benimsemesi ülke – bölge ilişkilerini nasıl etkilemiştir?

Türkiye'nin Ortadoğu politikası küresel ve bölgesel güçleri nasıl etkilemektedir? İşbirliği mi rekabet mi çatışma mı?

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Orta Doğu'nun Siyasal Coğrafyası Üzerine Tartışmalar

Bir kavramın, bir sözcüğün ne anlama geldiğini, özel ve başlıca niteliklerini ortaya koyup tanımlamak çok zor bir durumdur. Öyle bir tanımlama yapılmalı ki eskilerin deyimi ile efradını cami ağıyarını mani olmalıdır. Yani onda olan bütün özellikleri toplamak olmayan özellikleri de dışarda bırakacak şekilde tanımlama yapmak gerekir. Kısacası ne bir eksik ne bir fazla olmalıdır.

Şimdi Orta Doğu ile ilgili efradını cami ağıyarını mani bir tanımlama yapmak mümkün değildir. Çünkü Ortadoğu ile ilgili çalışmalara baktığımızda konu ile ilgili en büyük sorun bölgenin neresi olduğudur. Ortadoğu tanımı muğlak olduğu gibi sınırları da muğlak olan ve çelişkiler içeren bir kavramdır. Ortadoğu'nun sınırları nerede başlar, nerede biter, hangi devletleri kapsar gibi sorular zamana ve soran aktöre göre değişiklik göstermektedir. Çünkü bu kavram ilk kullanılmaya başladığı tarihten itibaren sürekli değişmiş ve bölgeyi tanımlayan aktörlerin çıkarları doğrultusunda şekillenmiştir. Çeşitli yazar ve bilim adamları bu bölgeye ilişkin farklı tanımlar yapmakta ve bölgeyi geniş ya da dar ölçekte değerlendirmektedir.

Ortadoğu ilk yıllardan itibaren "Ön Asya, Batı Asya, Güneybatı Asya" gibi farklı tanımlamalarla nitelendirilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra da bunlara "Yakın doğu ve Ortadoğu" gibi isimler eklenerek kavram daha da genişlemiştir. Ortadoğu'da sınırların çizilmesinin güçlüğü bölgenin belli başlı bir coğrafi bölge olmamasından kaynaklanmaktadır. Yani bölgenin özneye göre sübjektif bir kavram olarak anılmasından kaynaklanmaktadır. (ÇAKMAK, s,1345)

Aslında baktığımızda bugün Orta Doğu diye ifade edilen bölge emperyal güçlerle ve bu emperyalist güçlerin bölgeyi sömürmek maksadıyla bölgeye müdahaleleri sonucunda özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında sınırları çizilmiş suni bir bölgedir. Bölgeye verilen isim bile Batı kökenlidir çünkü Ortadoğu ismi bölge halkı tarafından o güne kadar kullanılmış bir kavram veya tanımlama değildir. İlk kez Orta Doğu terimi Alfred Mahan tarafından kullanılmış ancak esas II. Dünya Savaşı sonrasında Mısır'da bulunan İngiliz askeri üssüne dayanarak kullanılan Orta Doğu komutanlığı böylece tüm coğrafyayı kapsayan ve tanımlayan bir kavram haline gelmiştir.(SEVER,2012,S,27)

Bu kavram coğrafi bir kavram olmaktan ziyade siyasi bir kavramdır. Ve bu siyasi kavram ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve stratejist Alfred Thayer Mahan tarafından kullanılmıştır. Mahan'a göre ise Ortadoğu; Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmektedir. (ÇELİK,2005 s,17)

Ortadoğu kavramı objektif olmayan aksine sübjektif bir içeriğe sahip olduğundan bu kavramı pozitif bilimlerde olduğu gibi nesnel bir tanımlama yaparak sonlandıramayız. Ancak bu konuda genel geçer kabul gören bir yaklaşım vardır ki o da bölgenin bir geniş bir de dar tanımlaması olduğu gerçeğidir.

Ortadoğu olarak ifade edilen bölge Türkiye, İran, Arap Yarımadası, Irak, Filistin, Suriye, Mısır, Ürdün ve Lübnan gibi ülkeleri kapsamaktadır. Bu bölgede yer alan ülkelerden Türkiye ve İran kadim bir kültüre ve geleneğe sahiptir. Bunun dışında Irak, Suriye, Ürdün gibi ülkeler birinci dünya savaşından ortaya çıkan suni devletlerdendir. (DURSUN,1995,S,16-17)

Ortadoğu'nun geniş tanımına bakacak olursak; Batı'da Fas, Doğu'da Pakistan, Güneyde Yemen ve Kuzey'de Türkiye ve Orta Asya ülkelerini kapsayacak şekilde bir tanımlama yapılırken, dar anlamda Ortadoğu tanımına bakacak olursak Mısır, Türkiye ve Yemen üçgeninde ki alanı içine alan coğrafya kastedilmektedir. Böylece geniş olarak tanımlanan Ortadoğu'da 22 devlet yer alırken dar anlamda tanımlanan Ortadoğu ise 14 devlet yer almaktadır. (ARI, 2005,S,25)

Orta Doğu ilk günden bugüne kadar geçen sürede hala sınırları tam olarak çizilememiş ve karmaşık bir görünüm sergilemektedir. Bu karmaşıklığa ve belirsizliğe rağmen Orta Doğu; Türkiye, İran, Mısır arasında kalan ve Arap Yarımadasını içine alan ülkeleri bünyesinde barındıran bir bölge olarak ifade etmek daha doğru olacaktır. (KONA,2004,S,114)

İşte görüldüğü gibi geniş ve dar olmak üzere iki tanımlama üzerinde durulmakta ve genellikle çerçeve bu ekseninde çizilmektedir. Kısaca en dar anlamda Ortadoğu; Mısır, Türkiye ve İran arasında kalan üçgeni içeren devletleri ifade ederken, en geniş anlamda ise Kuzey Afrika, Sudan, Somali ve Afganistan'a kadar uzanan bir coğrafya karşımıza çıkmaktadır. Ancak bilim insanlarının ortak kanaatine göre Ortadoğu Arap devletlerine Türkiye, İran ve İsrail'in de dâhil olduğu bir coğrafi bölgedir. (SANDER, 1991, S,46-47)

Temelde Ortadoğu Batı merkezli ve nesnel gerçekliği ifade etmeyen subjektif bir tanımlamadır. Yakındoğu, Doğu gibi kavramlar hep bu mantaliteden ortaya çıkmıştır. Çünkü bu bakışa göre Avrupa dünyanın merkezidir diğer yerlerde bu merkeze göre uzak, orta, yakın şeklinde ortaya çıkmıştır. Ancak bu bakış açısı yani Avrupa merkezli yaklaşım, aslında Avrupa'ya özgü bir şey değildir. Daha önce dönemin güçlü devletleri ya da medeniyetleri tarafından da bu uygulama yapılmıştır. Örneğin Yunanlılar kuzey ve güney diye ayrıma gitmişler ve kuzey barbar olarak tanımlanırken, güney medeni olarak ifade edilmiştir. Aynı şekilde benzer durum Roma'da da yaşanmıştır. Bilindiği gibi Roma da Doğu ve Batı şeklinde bir ayrıma tabi tutulmuştur. Batı merkezi Roma, Doğu merkezi olarak da İstanbul'du. Bizans daha sonra verilen bir isimdi. Böylece İstanbul o dönemde de önemli bir merkez olarak varlığını sürdürüyordu. (DURSUN,2003,S,1)

Bu kadar çok farklı tanımlamanın yapıldığı bölge ile ilgili çok farklı yorumlar da ortaya çıktığını belirtmekte fayda var. Örneğin bölge kimi zaman İslam'ın egemen olduğu bir kültürel alan olarak yorumlanmış bazen de ırk unsuru göz önünde bulundurulup Türkiye, İran gibi farklı etnik kimliklere mensup ülkeler dışarıda bırakılarak sadece Arap etnik kimliğinin egemen olduğu bölge kast edilmiştir. (DURSUN,1995, S,16)

Orta Doğu kavramı kullanıldığı tarihte dünya Batılı emperyalist aktörlerin hegemonyasındaydı ve Osmanlı Devleti de varlık mücadelesi içerisindeydi. Dolayısıyla Batılı emperyalistler meseleye “Şark Meselesi” olarak bakıp her defasında Osmanlının iç işlerine karışma bahanesi bulmuşlardır. Temelde Orta Doğu kavramı Batı çıkışlı ve

subjektif bir kavram olarak literatüre girdiğini söyleyebiliriz. Avrupalı devletleri böyle bir yönlendirmeye iten temel olgu ise kendilerini dünyanın merkezi olarak kabul edip diğer devletleri de bu merkeze göre doğu, batı, yakın doğu, uzak doğu gibi coğrafik olmayan politik ifadelerle kategorize etmişlerdir. Kavramın coğrafik olmadığını bir örnekle açıklayacak olursak örneğin Çin'in batısı olan "Orta Doğu" şayet siyasi bir kavram olmasaydı Çin için bölge "Batı" olması gerekiyordu. Bunu hegemonik emperyalist güçlerin maalesef bir başarısı olarak kabul edebiliriz.

Ortadoğu' kavramı tarih boyunca kullanılmamış ancak 20. Yüzyılda kullanılmış bir kavramdır. Mesela Ortadoğu kavramı Anadolu, Mezopotamya gibi orijinal bir kavram değildir. Tam aksine yapay, suni, sahte hatta defolu icat edilmiş bir kavram olduğu söylenebilir. Peki bunun ardında yatan nedeni sorguladığımızda aslında cevabı çok basit bu kavramı kullanan, ortaya atan aktörlerin (ABD ve İngiltere) ulusal çıkarları aklımıza gelmektedir.(LAÇİNER, 02.10.2018)

Aslında baktığımızda Orta Doğu kavramını icat eden İngiltere'dir. Ve aynı zamanda bu kavrama eklemeler yaparak gelişmesini sağlayan ülke de kendisidir. Arap devletlerine Türkiye, İsrail ve İran gibi ülkeleri ekleyerek bu kavramı daha da genişletmiştir. (KONA,2003,S,16)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD 'Yakın Doğu' ve 'Ortadoğu' terimlerini birlikte kullanmaya başladı. Çünkü İngiltere ikinci dünya savaşından sonra güç kaybetmiş ve bu bölgeye kendinden olanı(Anglosakson) yani Amerikalıları getirmişti ve böylece İngiliz çıkar bölgesi ABD'nin eline geçiyordu. Dolayısıyla da artık bu kavramın ne olduğunu, nasıl olduğunun ya da bu kavramı genişletecek olan aktör ABD oluyordu. (LAÇİNER, 02.10.2018)

Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki olaylar Osmanlı'nın dağılması ve sonrasında mirası üzerine kurulan devletlerde sınırlar İngiltere'nin çıkarları ve istekleri doğrultusunda şekillenmişti. Bu durum coğrafyanın kırılğan bir yapı haline dönüşmesine neden olmuştur. Yani İngiltere bölgede kültürel, coğrafi, ekonomik ve etnik unsurları dikkate almaksızın sınırları kendi menfaatleri doğrultusunda çizerek bugünkü kırılğan ve yapay devletlerden oluşan bir coğrafya meydana getirmiştir. (SAKİN –DEVECİ, 2011, S,286)

Orta Doğu kavramının müphemliği ve bunu kullanan aktörlerin/devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda geniş veya dar şeklinde yorumlaması kavramının kullanım alanını daha zorlaştırmıştır. Bunun yanı sıra bu kavramla birlikte kullanılan farklı terimlerin de eklenmesi olayın nesnel bir şekilde değerlendirilmesini güçleştirmiştir. Örneğin "Kuzey Afrika ve Ortadoğu" (North Africa and Middle East) kavramı bunun en önemli örneklerinden biridir. Bunun yanı sıra Yakın Doğu Ülkeleri gibi muğlak kavramların da kullanıldığı görülmektedir. (AYDIN,2010,S,19)

Davutoğlu Ortadoğu'yu coğrafi bir tanımlamadan ziyade jeokültürel bir tanımlama olarak sunmaktadır. Ortadoğu Mısır'dan başlayıp İran'a kadar uzanan Mezopotamya ve Nil havzalarını da içine alan bir coğrafi tanım iken İslami kimliği ön planda olup jeokültürel boyutu olan aynı zamanda petrolün en önemli jeo-ekonomik bir etken olduğu çöl ve bozkırın geniş yer kapladığı bir Avrasya merkez hattı olarak ifade edilmektedir. (DAVUTOĞLU,2001,S,324)

Realist teori için bütün politikalar aslında güç ve ulusal çıkar doğrultusunda şekillenmektedir. Ortadoğu, uluslararası ilişkilerin bu temel ilkesinden hareketle hegemon olan aktörler için de kendi uluslarının çıkarları doğrultusunda algılanan siyasi bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Orta Doğu kavramı ilk kullanılmaya başladığı tarihten günümüze kadar değişik hayat sahalarını ifade etmektedir. Orta Doğu, BOP gibi hegemon güç menşei kavramlar günün şartlarına göre genişleyip daralmıştır.

Aslında politik, dinsel, kültürel, etnik vb. nasıl tanımlanırsa tanımlasın aklımıza ilk gelen sömürülen ezilen Müslüman dünyasıdır.

Özetle Orta Doğu Avrupa kökenli ortaya çıkan objektifliği yansıtmayan ve emperyalist güçlerin ulusal çıkarları doğrultusunda politik olarak günün şartlarına göre genişleyip daralan bir kavramı ifade etmektedir. Ancak bu kavramın en can acıtan yönü şudur ki bugün bu coğrafyada yaşayan insanlar bile bölgeyi tanımlarken Orta Doğu diye adlandırmaktalar. Bu da aslında bu konuda Batının gücünü ve üstünlüğünü yansıtmaktadır.

Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı bölgenin tanımlamasını yapmak oldukça zordur. Ama yine de bir sınır çizilecekse Ortadoğu'nun Türkiye İran, Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan, Filistin, İsrail, Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE, Suudi Arabistan, Yemen, Mısır ve Kıbrıs'ı da içeren bir coğrafik tanımlaması yapılabilir.

1.2.Orta Doğu Tarihi

Dünyanın en kadim yerleşim yerlerinden biri olan Ortadoğu sahip olduğu stratejik konumu yer altı kaynakları ve İbrahimi dinlerin menşei/kaynağı olması nedeniyle sürekli olarak bölge mücadele sahası olmuştur. Peki, bu bölgenin sürekli olarak bir egemenlik mücadelesine maruz kalmasının sebebi nedir? Bunun pek çok sebebi olabilir ancak en önemli nedeni bölgenin medeniyetin doğuş yeri olmasından kaynaklanmaktadır. (ARI,2005,S,26)

Ortak kültür, kimlik, din ve etnik unsurları bünyesinde barındıran toplumlardan oluşan bu bölge petrolün dünya ekonomisindeki öneminin artması ile birlikte Ortadoğu, egemen güçler tarafından mücadelelere ve savaflara neden olmuştur. Bölgenin dünya politikası açısından bu kadar önemli olmasının pek çok nedeni vardır ancak bölgenin bu kadar hayati öneme sahip olmasının üç nedeni vardır. Bunlardan birincisi bölgenin sahip olduğu yer altı kaynakları bakımından eşsiz bir madene(petrol) sahip olmasıdır. İkincisi bölgenin her üç kutsal din içinde önemli bir konuma sahip olmasıdır. Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'in bu topraklarda doğup dünyaya yayılması ve bu dinlerin mensuplarının bölgeye egemen olma istekleri haliyle mücadele ve çatışmayı da beraberinde getirmektedir. Bölgenin egemen güçler için bu kadar hayati öneme sahip olmasının üçüncü nedeni ise Ortadoğu bölgesin jeopolitik ve jeostratejik konumundan kaynaklanmaktadır. Bölge Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birbirine bağlayan bir köprü hükmündedir. Milletler ve toplumlar arası ekonomik ve kültürel alış veriş bu köprü üzerinden sağlanmaktadır. (DENİZ,2012,S,170)

Dünya üzerinde bu kadar stratejik öneme sahip bir coğrafyanın tarihine kısaca göz atmak bölgenin anlaşılabilirliği açısından faydalı olacaktır. Ortadoğu'nun tarihini belirleyen ve

yönlendiren en önemli etken dindir. Ortadoğu bölgesinde ilk ortaya çıkan bölgeyi nüfuz altına alan semavi din ise Yahudilik'tir.

Mensubu en az olan ilahi kaynaklı dinlerden biridir. Yahudi nüfusunun ne kadar olduğu ile ilgili yakın kaynaklarda fazla uzak kaynaklarda ise az gösterilmeye çalışılsa da günümüzde yaklaşık olarak 15-20 milyon Yahudi nüfusunu varlığından bahsedilebilir. Bugün yeryüzünde Yahudiliği benimseyenlerin sayısı takriben 20 milyon civarında olup, bu nüfusun 4,5 milyonu İsrail'de, 6 milyonu ABD'de, geri kalan Yahudiler ise azınlık cemaatleri olarak dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşamını sürdürmektedirler. (YILDIZ,2008,S,13) Temelde itikadi olarak Tek Tanrının birliğine inanan ilahi dinlerdendir. Yahudiliğin ilahi kaynaklı dinler arasında en eski olan din olarak nitelendirilmesi dinler tarihi açısından oldukça önemli bir durum arz etmektedir. Yahudiliğin en önemli özelliklerinden birisi bu dinin bir ahit dini olmasıdır. Yahudilerin başına gelen bütün musibetlerin temel sebebi Yahudiler ile Tanrı arasındaki ahde uymamaları sonucu cezalandırılmalarıdır. Hem Kuranı Kerim'de hem de kendi kutsal kitaplarında ahde uymamaları ve verdikleri sözü tutmamalarından kaynaklanmaktadır.

Yahudilikten sonra bölgeyi etkileyen ikinci semavi din Hristiyanlık 'tır. Temelde vahye inanan ve kutsal kitabı, Kitabı Mukaddes (İncil) olan bir dindir. Bu din de bugünkü Filistin topraklarında doğmuş ve en çok takipçisi olan bir din haline gelmiştir.

Günümüzde dünyanın hemen hemen her yerinde mensubu bulunan ve dünya nüfusunun yaklaşık 1/5'inin dini olan Hristiyanlık, Kenan diyarında doğmuş evrensel bir dindir. Yaklaşık olarak iki-iki buçuk milyar civarında bu dine inananlar vardır. İlk ortaya çıktığında tek tanrılı bir din olan Hristiyanlık daha sonra inananlar tarafından teslis anlayışına dönüştürülerek özünü koruyamamış bir dindir. (YILDIZ,2008,S,24)

Ortadoğu bölgesini en çok etkileyen din İslamiyet'tir. 571 yılında Peygamber efendimizin dünyaya teşrifleriyle birlikte İslamiyet'in temelleri atılmış, güçlenmiş ve kısa bir süre sonra İmparatorluklar kurulmuştur.

Dinsel anlamda ise, İslamiyet öncesi Ortadoğu bölgesinde egemen olan din putperestlikti. Her kabilenin, farklı tanrıları simgeleyen kendilerine özgü putları vardı. Bu putlarda farklı nitelikler taşıyabiliyordu. Mesela aslan, kuş, kadın gibi temel karakterlerde kendini gösteriyordu. Böylece bölge halkı tarafından kutsal kabul edilen bu putlar yine bir başka kutsalları olan Kâbe'ye rahatlıkla konulup muhafaza ediliyordu. Hatta bu putların sayıca yüzden fazla olduğu biliniyordu. Araplar ticaretle uğraşan bir millet olduğu için ticari ilişkilerini Yahudiler ve Hristiyanlarla da gerçekleştirdikleri için haliyle bölgeye bu dinlerde girmiştir. Ancak bu dinler pek fazla bölgede etkili olamamış ve Araplar arasında yayılma imkânı elde edememiştir. (KAYA, 2019, S, 13)

Dört Halife Dönemine kadar cumhuriyetin gerçek manada egemen olduğu, Şura ve Danışma meclislerinin olması, krallık ve monarşinin yerine halkın nispeten yönetimde olduğu görülmektedir. Ancak daha sonra yönetim saltanat haline gelmiştir. Bu dönemde İslamiyet Abbasiler dönemine kadar Arapların egemen olduğu bir dönem yaşamıştır. Hulefa-i Raşidin döneminden sonra fikri ayrılıklar baş göstermeye başlamış ve Sünnilik, Şiilik gibi alt kimlikler oluşmaya başlamış daha sonra buna Vahhabilik de eklenerek

Ortadoğu bölgesinde etnik, dinsel, mezhepsel gibi alt kimlikler oluşarak bölünmüşlük iyice belirginleşmiştir. Dört Halife döneminden sonra bölgede Emeviler, Abbasiler, Eyyübiler, Tolunoğulları, İhşitler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçuklular gibi pek çok devlet bölgede hegemonya kurmaya çalışmış ancak gelecek manada bölgeye yönelik hegemonya Osmanlı Devleti zamanında gerçekleşmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu bölgede 16.Yüzyıldan itibaren egemenlik kurmuş ve bu egemenliğini yaklaşık dört yüz yıl sürdürmüştür.1517 yılında Mısır seferinden sonra Yavuz Sultan Selim döneminde bölge doğrudan Osmanlı egemenliğine girmiştir. Osmanlı yönetiminde Ortadoğu âdete bir bahar yaşamış ve bölge ne etnik ne de farklı kimlikli ayrıştırmalara gidilmeden hakkaniyetli, farklılıklara hoşgörülü bir şekilde yaklaşılarak yönetilmiştir.

Osmanlı Devleti gücünün zirvesinde olduğu 16. yüzyılda dünyanın en önemli cazibe merkezlerinden biriydi. Osmanlı sahip olduğu ideolojisi ve misyonu ile önemli bir ülke haline gelmiştir. Osmanlı'nın sahip olduğu ya da kurduğu millet sistemi belki de Osmanlı'nın bu kadar uzun yaşamasına sebep olmuştur. Çünkü bu sistemde farklı inançlara sahip toplulukların kendi inanç ve hukuklarının gerektirdiği şekilde yaşamaları için imkân veriliyordu. Osmanlı milletini zorla İslamlaştırmak gibi bir gayesi yoktu ve diğer etnik kimliklerin de güvenliğini ve huzurunu sağlamaktaydı. Osmanlı'nın bir cihan devleti olmasında bu gayenin önemli bir rolü olmuştur. (KUŞCU,2006,S,114)

Osmanlı Devleti bölgeden emperyalist güçler tarafından tasfiye edildikten sonra bölgede huzur ve barış bir türlü kurulamadı. Çünkü gerek küresel aktörlerin çıkarları gerekse bölge ülkelerinin menfaatlerinin çatışması bölgede nüfuz mücadelelerinin sürekli devam etmesi bugünkü çatışma ve mücadelenin temel nedenidir. Ortadoğu'nun genel tarihine baktığımızda bölge de barışın ve huzurun sağlandığı dönem Osmanlı hâkimiyetinin olduğu dönemdir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu bölgesi adeta bir İngiliz ve Fransız sömürgesine dönüşmüş ve buralarda manda sistemi kurularak bölge birer esaret devletlerine dönüştürülmüş ve kukla yöneticilerle bölge sömürülmüştür. İngiltere ve Fransa'nın İkinci Dünya Savaşından sonra güç kaybetmeleri Ortadoğu Devletleri için yeni bir fırsat doğmuş ve Ortadoğu devletleri için Kurtuluş savaşları başlamıştır. Ancak bu süreçte beklenmedik bir durumla karşılaşmış Müslüman topraklarında bir İsrail devleti 1948'de resmen kurulmuştur. Bunu doğal olarak kabul etmeyen Arap devletleri bu sayede İsrail'e karşı birlik olmuş ve savaş başlamıştır. Bu savaşlarda karlı çıkan devlet İsrail olmuş ancak savaş hiçbir zaman bitmemiş ve yakın gelecekte de bu sorun çözülecek gibi durmamaktadır. Küresel güç olan ABD ve SSCB burada adeta güç gösterisine girmiş ve bölge emperyal güçlerin çıkarlarını koruduğu bir alana dönüşmüştür.

İki dünya savaşı arasındaki dönemde İngiltere ve Fransa'nın gizli anlaşmalarla bölgeyi paylaştıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra Balfour Deklarasyonu ile başlayan Filistin'e Yahudi göçü, günümüze kadar süregelen Filistin sorununun çözülemez bir hal almasına neden oldu. 2.Cihan Harbi başladığında Ortadoğu kısmen de olsa savaş dışı kaldı ancak küresel güçlerin egemenlik sahası olmaktan kurtulamadı. Bu süreçte Türkiye savaşa katılmayıp Cumhuriyeti kurarak hızlı bir şekilde modernleşme çerçevesinde adımlar atıp

laiklik yolunda saltanat ve halifeliğin kaldırılarak Osmanlı mirasından vazgeçilmesi Türk siyaseti açısından oldukça önemli bir olaydır. Türkiye’de modernleşme açısından atılan bu adımlar hem olumlu hem de olumsuz bir takım tepkileri beraberinde getirmiştir. Ortadoğu bölgesini bu bağlamda düşündüğümüzde manda altında bulunmaları, bölgenin sömürülmesi Ortadoğu halkları için Türkiye bir örnek devlet olmuş ve onlara bağımsızlıklarını kazanmak konusunda model devlet olmuştur. Bunun yanında Türkiye’de batılılaşma doğrultusunda halifeliğin kaldırılarak laik yönetimin benimsenmesi Ortadoğu toplumunda bir hayal kırıklığına neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşından sonra dünya yeniden şekilleniyor şimdiye kadar görülmemiş yeni bir sistemle karşı karşıya kalıyordu. Eski hegemon güç olan İngiltere, Fransa her ne kadar savaşın galibi de olsalar savaştan sonra büyük güç kaybına uğradılar. Artık bu aktörlerin yerini farklı aktörler alacak ve yeni bir sisteme geçilecekti. Bu sürece soğuk savaş dönemi denmiştir. Oluşan bu yeni güç dengesinin bir tarafında kapitalist liberal dünyanın liderliğini ABD, sosyalist dünyanın liderliğini de SSCB çekecekti. Böylece eski dostlar farklı ideolojilerle birbirleriyle mücadele edecek ve diğer devletlerde bu iki kutup ekseninde kümelenecekti. Bunun yanı sıra bağımsızlığını yeni kazanan ve herhangi bir kutba dahil olmak istemeyen Bağlantısızlar olarak da bilinen devletler de soğuk savaş sürecinde yer almışlardır. Örneğin Hindistan gibi Bağlantısız bir aktör soğuk savaş sürecinde önemli unsur olarak yer almıştır.

İsrail devleti bölgeye yerleşip zorla egemen olmaya başladıktan sonra bölgenin artık başat bir sorunu daha ortaya çıkmıştır. Bu sorun da yıllarca süren/sürecek olan İsrail- Arap çatışması olmuştur. Bu sorun da başka sorunlara neden olmuş ve Ortadoğu bölgesine has aşırı İslami hareketlere bir motivasyon sebebi olmuştur. Çünkü bu devletin mevcudiyeti Ortadoğu’daki devletleri ve toplumları ciddi manada rahatsız etmektedir. Bu sorunun daha da alevlenmesi ve Filistin sorununun daha da artması sonucu bölgede bir başka problem olan terör sorunu ortaya çıkmış ve bu durum radikal grupları daha da teşvik etmiştir. (KONA, 2004,S,117)

İsrail devleti kurulduğunda başta Filistin olmak üzere bölgede Araplar örgütlenerek İsrail’e karşı hareket etmeye başlamışlardır. Ancak bölgede kurulan bu örgütler tek çatı altında birleşememişler ve hatta bu örgütleri Arap devletleri de kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır.1967 yılında gerçekleşen Arap-İsrail savaşında İsrail önemli kazanımlar elde etmiş ve bölgeye iyice yerleşmişlerdir. Tabi İsrail’in bu kadar kazanım elde etmesinin ardında ABD gibi bir devletin varlığı kuşkusuz çok önem teşkil etmekteydi. Bu durum karşısında Arap devletleri de ABD ile ilişkileri kesip çift kutuplu sistemin diğer aktörü olan SSCB’ye yanaşarak Filistin konusunda İsrail ile görüşme, çözüm, diyalog ve barış yok sloganını ortaya koymuşlardır. (SANDER,2002,S,300)

Ortadoğu’da bu gerilim 1973 yılında daha da tırmanmış ve bu savaşlarda da Filistin konusunda Araplar bir kazanım elde edememiştir. Ancak bu savaşın önemli olan yanı dünya piyasasını etkileyen cereyanların oluşmasına yol açmasıdır. OPEC’e üye ülkelerin petrol ambargosuna başvurmaları iktisat bilimi ve ekonomi için önemli olaylara neden olmuştur. Ancak Arap milliyetçiliğin liderliğini ülkü edinip hareket eden Mısır’ın bu

savaş sonucunda İsrail ile anlaşması Arap ülkelerinin tepkisine yol açmış Mısır dışlanarak Arap ülkeleri arasındaki birliktelik ise son bulmuştur. (SANDER,2002,S,300)

1979 yılında Afganistan'ın SSCB tarafından işgal edilmesi Ortadoğu ve Müslüman dünyası tarafından tepkiyle karşılanmasına neden olmuştur. ABD burada SSCB'ye karşı İslamcı gruplara destek vererek Yeşil Kuşak ismini verdiği yeni bir politikayla Müslüman mücahitler desteklenmiş ve SSCB başarısız olmuş ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Burada emperyal güçlerin Müslüman dünyası üzerinden giriştikleri rekabetin bir örneğini görmekteyiz.

Ortadoğu'da önemli savaşlardan biri de Irak ile İran arasında meydana gelen İran-Irak savaşıdır. Bu savaş yaklaşık 8 yıl sürmüş ancak kazanan ne Irak ne de İran olmuştur. Her iki tarafta bu savaşta önemli ekonomik zararlar görmüştür. Bu savaşta Irak ABD'den destek alarak kimyasal silah kullanmış ve katliamlara yol açmıştır. (ARI,2005,S,552) Bu savaşta İran'ın tek kazanımı rejimini güçlendirmek olmuştur. Aynı zamanda Suriye'nin de desteğini arkasına alarak kendisine destek sağlamıştır. Ancak ABD de bu süreçte Irak'ı açıkça destekleyerek İran karşıtı olduğunu göstermiş ve İran'ın bu rejim ihracı politikasına karşı olduğunu bildirmiştir. (ARI,2005,S,556) Uzun süren İran ile Irak savaşında her iki ülkede ekonomik açıdan önemli kayıplar vermiştir. Irak bu savaşın ardından zararlarını telafi etmek için Kuveyt'i gözüne kestirmiş ve işgal etmek için girişimde bulunmuştur. Ancak tüm dünya, bu harekete karşı BM Güvenlik Konseyi şemsiyesi altında, bu girişim tepkiyle karşılanmış ve Irak'ın işgale son verip derhal Kuveyt'ten çıkmasını talep etmiştir. Irak bu duruma olumlu yanıt vermeyince ABD liderliğinde Çöl Fırtınası operasyonu başlamış ve Irak işgalden kurtarılmıştır. Savaşın sonra Irak'a uygulanan ambargo da değişik düzeylerde devam ederek takı 2003'te tamamen işgal edilene kadar bu durum devam etmiştir. (ARI,2005,S,570)

1990'lı yılların sonunda SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaş dönemi bitmiştir. Ancak Orta Doğu da sorunlar çözülememiş aksine çatışma ve savaş daha da yaygınlaşarak alt kimliklere kadar sirayet etmiştir.11 Eylül 2001 saldırıları yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Çünkü ABD için yeni bir tehdit ve güvenlik problemi ortaya çıkmıştır. Bu durum Orta Doğu'yu daha da önemli bir duruma getirmiş ve başta ABD olmak üzere uluslararası aktörlerin ilgilenmesi gereken bir saha olmuştur.

11 Eylül saldırıları ve bu eylemlerin Usame Bin Laden tarafından yapıldığı iddiaları Ortadoğu bölgesini etkileyen önemli bir olay olmuştur. Bölgenin terörizme destek verdiği ve bu olayın ABD'nin ulusal güvenliğini etkilediği ifadeleri Suudi Arabistan, Irak, İran gibi bölge ülkelerinin ABD'nin radarına girmelerine neden olmuştur. Bu olay oldukça farklı bir şekilde cereyan etmiş ve dünya kamuoyunda farklı bir etki oluşturmuştur. Olay adeta bir şok etkisi yaratmış ve bölgede bu olaydan sonra önemli kırılmalar yaşanmıştır. Ortadoğu bölgesindeki radikal grupların bu tarihten sonra hem fail hem de mağdur olacakları bir dönem başlamıştır. (KONA,2004,S,118)¹

¹ İslam kavramının terör, savaş, örgüt gibi kelimelerle birlikte kullanılması doğru bir yaklaşım değildir. Bu çalışmada özellikle dikkat edilerek bu gibi kullanımlardan kaçınılmış ve bunun yerine radikal gruplar, fundamentalizm gibi kavramlar kullanılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak Ortadoğu’da radikalizm aşırılık ve İslam, bölgeyi çok etkilemektedir. Bütün güvenlik algılamaları bu kavramlar üzerinden şekillenmektedir. Geride kalan bunca tarihe baktığımızda Ortadoğu’nun tüm bölgelerden daha fazla bu geleneksel ve tarihsel olgulardan daha fazla etkilendiği açıkça ortadadır. Ortadoğu tarihine baktığımızda İslam’ın kendine münhasır bir yapısı olduğunu da görmek mümkündür. (KONA,2004,S,119)

1.3.Orta Doğu’nun Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi

Orta Doğu bir kültür denizidir ve bölgenin bir kültürel tanımlama çerçevesinde sunulmasının ardında yatan sebep bölgenin kültürel tarihi ile yakından ilişkilidir. Çünkü Ortadoğu tarihin başlangıcı olarak kabul edilen yazının icadından bugüne kadar adeta kültürle hem beşiklik etmiş hem de bu kültürlerin birbirleriyle tanışması konusunda bir kavşak noktası teşkil etmiştir. Bölge Doğu ile Batı arasında sadece ticari malların transferinde değil aynı zamanda kültürlerin kaynaşmasında medeniyetlerin buluşmasında dinlerin, inançların farklılıkların yakınlaşmasında aracı olmuş ve bu durumda kendisine farklı bir anlam yüklemiştir. (DAVUTOĞLU,2001,S,130)

Ortadoğu; yukarıda sayılan unsurların yanı sıra bir de önemli boğazlara, su ve kara yollarını birbirine bağlayan önemli stratejik bölgelere sahip olması önemini daha da arttırmakta ve egemen aktörlerin bu stratejik bölgeleri kontrol etmek için yoğun mücadeleler vermelerine neden olmuştur. Örneğin İstanbul- Çanakkale Boğazları, Süveyş Kanalı, Basra Körfezi, Akdeniz, Nil nehri gibi daha pek çok eşsiz değere sahip unsurlar dün olduğu gibi bugünde dünyanın en önemli bölgelerden biri olmasını sağlayan etkenlerdir diyebiliriz. (ÇAKMAK, S,1345)

Ortadoğu’nun önemini arttıran yer altı kaynaklarından petrolün büyük rezervlere sahip olması ve buradaki petrolün kaliteli olması XX. Yüzyıldan itibaren küresel güçlerin ilgisini çekmiş ve bu petrole sahip olmak için insanların, kültürlerin yok edilmesi pahasına da olsa bölgeyi sömürmek için her türlü çaba ve mücadele bu bölgede söz konusu olmuştur. (ÇAKMAK, S,1345)

Petrol rezervlerinin önemli bir kısmının bulunduğu Ortadoğu sadece bu özelliği bile küresel güçlerin dikkatini çekmesine yetmiştir. Bölgede petrolün kolay elde edilmesi ve maliyetinin düşük olması küresel aktörleri bölgeye çekmiştir. Petrol açısından zengin sanayileşme açısından da oldukça fakir olan bölgenin jeostratejik konumu ise eşsiz bir değere sahiptir. Dolayısıyla bölgeye egemen olmak veya bölgede kontrolü sağlamak küresel güçler için önemli bir hedef haline gelmiştir. Tarihin her döneminde mücadele sahasına dönüşen bölge özellikle XV. ve XVI yüzyıllardan itibaren önemli savaşlara tanıklık etmiştir. Özellikle soğuk savaş döneminde bölge üçüncü cephe olarak mücadele alanına dönüşmüştür. Bugün bölgenin sahip olduğu değerleri koruyarak bünyesinde tutması stratejik öneminin hala güncel kalmasını sağlamış ve bölge küresel aktörler için vazgeçilmez bir hal almıştır (ARI,2004,S,67-69)

Orta Doğu’nun dünya üzerindeki yeri ve önemini 3 madde de özetleyebiliriz;

1. Dünyanın enerji bağlamında özellikle petrol konusunda önemli ihtiyacı bu coğrafyadan karşılanmaktadır.

2. 3 Tek Tanrılı dinin de bu coğrafyadan doğup dünyaya yayılması ve Kudüs'ün bu dinler için vazgeçilmez olması. Dolayısıyla bu topraklarda yaşayan halkın bu şehre ve bölgeye hükmetme isteği
3. Bölgenin sahip olduğu jeostratejik ve jeopolitik konum. Asya Avrupa ve Afrika'yı birbirine bağlayan bir köprü olması bölgenin en önemli özelliklerindendir.

Ortadoğu'nun tarihini ve jeopolitik yapısını etkileyen en önemli etmenlerden biri de dinlerdir. Bölgenin semavi dinlerin doğuş yeri olması ve her üç semavi din açısından da kutsal mekânlar barındırması kuşkusuz bölgeye atfedilen önemi daha da artırmaktadır. Musevilik bölgede uzun bir süre etkili olmuş ve birinci ve ikinci dünya savaşlarından sonra Filistin bölgesine kontrollü bir göç yaşanmıştır. 1948 yılında bölgede bir Yahudi devletinin kurulması ve bu tarihten sonra bölgede pek çok savaşların yaşanmasına neden olmuştur. Bugün bölgede yaklaşık olarak 6 milyon Yahudi nüfusundan bahsedilmektedir. Bölgede etkili olan bir diğer din de Hristiyanlıktır. Bu dinin mensupları Ortadoğu bölgesinde Roma döneminde etkili olsalar da yine de bölgede azınlık olmaktan kurtulamamışlardır. Ortadoğu bölgesinde en etkili ve en son gelen semavi din İslamiyet'tir. İslamiyet'in yedinci yüzyılda Hicaz bölgesinde ortaya çıkması ve kısa bir süre içinde bölgenin tamamına yayılması ve egemen olması önemli bir olay olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü İslam dini bölgeye kısa bir süre içinde yayılmış ve bölgenin tamamına yakını İslamiyet'i benimsemiştir. Ortadoğu bölgesindeki toplumların büyük bir kısmının Müslümanlığı benimsemesi kısa bir süre içinde meydana gelmiştir. Bölgenin dinler için bu kadar önem taşıması haliyle pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Ortadoğu bölgesi dinler savaşının yaşandığı bir bölge olmasının nedeni bölgenin her üç semavi din için de önemli mekânlar barındırması ve bu dinlere inanan insanlar için dinin vermiş olduğu yayılcılık savaşları kaçınılmaz kılmasıdır. Örneğin Kudüs İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik için çok önemli bir semboldür dolayısıyla tarihin her döneminde bölgede egemenlik kurmak için savaşlar olmuş ve olacaktır da. Hatta tarihsel yolculuğa çıktığımızda Avrupalı aktörlerin Müslümanlara yönelik olarak gerçekleştirdikleri Haçlı seferlerinin altında yatan gerçek neden bu kutsal sayılan şehri geri alma amacı olmuştur. Ayrıca bu dinsel faktörün yanında bölgede etnik kimliklerin de çok sayıda olması ve bu alt kimliklerin bir arada uzun zaman birlikte yaşaması bölgenin önemini daha da arttırmıştır. Bölgede bu alt kimliklerin varlığı bölge dışı aktörlerin dikkatinden kaçmamış ve İslam coğrafyası bu sebeple karıştırılmış, kışkırtılmış ve mezhep savaşları çıkartılıp birlik olmasının engellenmesi yönünde çalışmalar yapılmış ve nihayetinde maalesef başarılı olmuşlardır. (BAĞLAMA, 2016, <https://www.stratejikortak.com>)

İnsanların ilk yerleşik yeri olan bu uğrak coğrafya toplumsal, kültürel ve dinsel etkileşim bölgesi olduğu için haliyle Ortadoğu, bir mücadele ve egemenlik sahası olmuştur. Kıtaların birbirine yaklaştığı, okyanusların denizlere girdiği sarp dağların, ovaların ırmaklarla birleştiği bu bölgede tarih boyunca hem canlı varlıkların hem de cansız varlıkların etkileşim, değişim arenası haline gelmiştir. (ACAR, <http://kisi.deu.edu.tr>)

Bölge ilkleri yaşayan coğrafya olmanın yanı sıra tarih boyunca zıtlıkları da birlikte yaşayan bölge olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir. Örneğin ilk şehirleşme bölgede olmasına rağmen bunun yanında göçebelik de bir başka yaşam şekliyle bölgede varlığını

sürdürmüştür. Ayrıca medeniyet ve bedeviyet ya da imparatorluk, kabilelik gibi her çeşit örgütlenmeler yan yana bölgede mücadele içinde bulunmuşlardır. Bölge kapalı ekonomiden uluslararası ticaretin her yönüyle yapıldığı bir bölge olması nedeniyle de apayrı bir öneme sahip olmuştur. (ACAR, <http://kisi.deu.edu.tr>)

Bölgenin önemi 20.yy'da petrolün ortaya çıkmasıyla daha da artmıştır. Almanlara Bağdat demiryolu için imtiyaz verilmesi ve İngilizlerin İran'da petrol bulması bölge dışı aktörlerin mücadele sahası olmasına neden olmuş ve küresel güçler bölgede kıyasıya bir rekabet içine girmişlerdir. (YAVUZ,2003,S,111) Önceden bölge dışı devletler için bir ticaret merkezi konumunda bulunan Ortadoğu sanayi devrimiyle alt yapılarını sağlamlaştıran Avrupalı devletler için artık sömürge ve ham madde için bir rekabet alanına dönüştü ve bu devletler bu güzergâhlara sahip olmak için her şeyi meşru görmeye başladılar. (DAVUTOĞLU,2001,S,134)

Orta Doğu Akdeniz, Karadeniz, Hazar Denizi, Umman Denizi ve Kızıldeniz'i içine alan jeostrajik, jeopolitik ve jeoekonomik öneme sahip bir bölgedir. Bu kadar öneme sahip bir coğrafya doğal olarak önemli deniz ve kara savaşlarına maruz kalmıştır. Dünya hegemonyasının Orta Doğu'ya hâkim olmaktan geçtiği bir söylemde bu coğrafyada hegemonya kurmak için burada yaşayan Türkler, Araplar, Acemler, Kürtler, Yahudiler ve burada yaşamayıp ancak tahakküm kurmak isteyen uluslararası aktörler için mücadele sahası olmuştur.

Gerek stratejik yapısı, gerekse dünya petrol rezervinin yaklaşık % 65'ine varan petrol kaynakları ile Ortadoğu bölgesi bu stratejik özelliğini uzun bir süre daha koruyacak gibi gözükmektedir. Küresel güçlerin örneğin ABD, Çin, Avrupa ülkeleri gibi sanayileri için petrol önemini koruduğu müddetçe bölgenin bu aktörlerin ilgi odağı olacağı görünmekte ve bu durum askeri, siyasi politikaları uzun bir süre daha etkileyeceğinden kuşku duymamak gerekmektedir. (ARI,2004,S,68-69)

Bu nedenle petrol ve doğalgaz olduğu sürece güvenlik algılamaları da göz önünde bulundurulduğunda bölgenin uluslararası aktörlerin ilgisini çekeceğinden kuşku duymamak gerekmektedir. Özellikle bölgede dış güçler petrol kartını elinde bulundurmak için geçmişte büyük mücadele içinde olmuşlardır ve gelecekte de bölge üzerinde egemenlik kurmak için savaş ve mücadele devam edecektir.

Uluslararası ilişkilerin temel aktörleri olan devletler Orta Doğu politikalarını şekillendiren temel aktördür. Bu kadar stratejik öneme sahip bölge haliyle bölge devletlerinin yanın sıra, ABD, Rusya Federasyonu, Almanya, İngiltere, Fransa, Çin, Hindistan gibi küresel devletlerin mücadele ve rekabet alanı olmuştur. (DEMİREL, 2003, S,58)

Küresel güçlerden ABD bölgeye coğrafi olarak oldukça uzak kalmasına rağmen, Rusya'nın arka bahçesi olarak gördüğü ve ABD'den daha yakın olduğu bölgede ABD kadar etkili olmadığını söyleyebiliriz ancak son birkaç yılı saymazsak ABD daha etkin olmuştur. Rusya kendisine coğrafi olarak yakın olan bu bölgeyle ilgili olan avantajları lehine çevirmiş son birkaç yılda bölgede daha etkin bir konuma gelmiştir. Bu da gösteriyor ki Ortadoğu dünya politikasının şekillenmesinde sürekli önemli rollere sahip olmuştur. (KONA,2004,S,212)

On beşinci yüzyıldan itibaren dönemin küresel güçleri olan Portekiz ve İspanyollar bölgeyi ele geçirip, bölgedeki üsleri kontrol altına almak için yoğun bir mücadele içinde olmuşlardır. Daha sonra bu ülkelerin güç kaybedip yerlerine başka ülkelerin gelmesi hedefi değiştirmemiş ve yeni küresel güçlerde tıpkı geçmişteki devletler gibi bölgeyi ele geçirmek için mücadele etmişlerdir. Yani bölge İspanyol ve Portekizlerden sonra, Osmanlı, İngiltere ve Rus mücadelesine tanıklık etmiştir. Soğuk savaş döneminde de iki kutup için bölge oldukça önemli bir hal almış, Avrupa ve Pasifikten sonra üçüncü cephe olarak yorumlanmıştır. Dolayısıyla bölge bu dönemde de söz konusu devler tarafından ekonomik ve siyasal açıdan etkilenmiştir. (YILDIZ,2000,S,97)

Orta Doğu görüldüğü gibi ekonomik, siyasi, kültürel, sosyal, dinsel açıdan dünya hegemonyası için hayati öneme sahiptir. Dünyaya hükmetmek isteyen bir uluslararası güç bölgeye hakim olmak zorundadır. Bölge kontrolü dünya liderliği için olmazsa olmaz unsurlardandır.

- ✓ Orta Doğu'nun jeopolitik önemi
- ✓ Orta Doğu'nun jeostratejik önemi
- ✓ Orta Doğu'nun zengin enerji kaynaklarına sahip olması
- ✓ Büyük bir Pazar olması

İşte bu nedenlerden dolayı büyük güçlerin ya da büyük güç olmak isteyen aktörlerin göz ardı edemeyeceği bir sahadır Orta Doğu. Özellikle zengin yer altı kaynaklarına sahip olması dinsel açıdan üç semavi dinin doğuş yeri olması ve hayati öneme sahip boğaz ve sulara sahip olması bölgenin yakın gelecekte de mücadele ve hâkimiyet alanı olacağını göstermektedir.

1.4.Orta Doğu'nun Sosyal, Kültürel ve Dini Önemi

Ortadoğu etnik ve dini olarak heterojen bir görünüm arz etmektedir. Çünkü üç semavi din olan İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik bu topraklardan doğup dünyaya yayılmıştır. Kudüs Müslümanların ilk kiblesi, Peygamber Efendimizin Miraç'a çıktığı yer, Hristiyanlar için Hz. İsa'nın çarmıha geldiği yer, Yahudilik için de Arzı Mevud, ağlama duvarı, olması nedeniyle büyük öneme sahiptir. Bu bölgenin bu üç semavi dinin mensupları için önemi bu kadar yüksek olunca bölgede egemenlik kurmak için mücadele etmek kaçınılmaz olmaktadır. Ortadoğu'da bu kadar dini çeşitliliğin olması mevcut karmaşıklığın ve savaşların belki de en önemli sebeplerinden biridir. (KONA,2004,S,114)

Ortadoğu, İslamiyet'in ortaya çıkması ile birlikte zamanla çoğalarak bu din sayesinde bu coğrafya İslam'la özdeşleşmiş ve bu bölge İslam diyarı haline gelmiştir. Tabi İslamiyet'in yanı sıra burada yaklaşık olarak 6 milyonluk bir Yahudi nüfusu varken aynı zamanda değişik mezhep düzeylerinde 10 milyona yakın da Hristiyan nüfusu bulunmaktadır. Bunun dışındaki nüfusun tamamı Müslüman'dır ve bu nüfus yaklaşık 600 milyon civarındayken maalesef azınlık burada çoğunluğu yönetmektedir. (ALPTEKİN,2006,S,11)

Mezhepsel açıdan Ortadoğu bölgesine bakıldığında Sünnilerin daha fazla olduğu görülmektedir. Nüfusun büyük çoğunluğu Arapça konuşmakta ve bu nüfusun %90'a yakını Araplardan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra %10-12 oranında da bir Şii nüfus bulunmaktadır. Bu kimliklerin dışında Hariciler, Nusayriler, Dürziler gibi alt kimlikler de

bölgede varlıklarını sürdürmektedirler. Bunun dışında bölgede Hristiyan mezheplere bağlı alt kimliklerde bölgede varlıklarını devam ettirmektedir. Ortodoksların çoğunluğu oluşturduğu bu bölgede bunun dışında Ermeni, Kıpti, Nasturi, Süryani, Keldani gibi kimlikler de bölgede hayat mücadelesi içinde bulunmaktadırlar. (ORAN,2006,S,196)

Ortadoğu her açıdan farklılık gösteren bir görünüm sergilemektedir. Dinsel çeşitliliğin yanı sıra mezhepsel farklılık açısından da oldukça zengin bir görünüm söz konusudur. Örneğin İsrail’de Yahudilik, Lübnan’da Hristiyanlık hâkimken Şiilik de temelde İran’da olmak üzere Ortadoğu bölgesinde oldukça etkin bir mezheptir. Bu farklılıklar haliyle çatışmayı ve mücadeleyi beraberinde getirmektedir. Buna uluslararası bölge dışı aktörler de dâhil olunca bu durum daha da istismara açık bir durum haline gelmiştir. Tabi bölgenin bölge dışı aktörler tarafından bu kadar karıştırılmasında bölge insanın kolayca tahrik edilmesinden ve eğitimsizliğinden de kaynaklandığını söyleyebiliriz. (KONA,2004,S,114-115)

Ortadoğu’nun bugün var olan etnik yapısı büyük oranda Osmanlı döneminde şekillenmiştir. Bölgede egemen olan aktör bölgeyi kendi kimliği doğrultusunda şekillendirme gayreti içinde olmuştur. Örneğin Emeviler döneminde bölge Araplaşma, Selçuklular zamanında ise Türkleşme politikası sürdürülmüştür. Özellikle Emeviler döneminde bu politikaya çok başvurulmuş ve Arap etnik kimliğinin az olduğu bölgelere, Arapların yoğun yaşadıkları bölgelerden bilinçli ve kontrollü bir şekilde nüfus yerleştirilerek bölgenin etnik yapısı değiştirilmeye çalışılmıştır. Aynı durum Selçuklularda da devam etmiştir. Onlarda Türkmen oymaklarını İran, Irak ve Suriye gibi bölgelere yerleştirmişlerdir. Bugün Halepli Türkmen aşiret diye bilinen etnik kimlik zamanında Selçukluların bölgeye bu toplumları yerleştirmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. İşte tarihsel dönemlerde gerek Emeviler gerekse de Selçuklular döneminde bölge kimliksel anlamda şekillendirilmek istense de bölge nihai şekle Osmanlı zamanında kavuşmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun bölgeye egemen olması ile birlikte etnik kimlik süreci son bulmuş ve bugünkü etnik dağılım bu dönemin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. (ALPTEKİN,2006,S,11)

Ortadoğu’da hakim olan dinlere kısaca değinilecek olursa Musevilik; Tek Tanrı inancını benimseyen İbrahim’i Peygamberlerin esaslarını bildirmiş olduğu semavi dinlerdendir. Yahudiler kendilerini seçilmiş kavim olarak görmektedirler. Sadece bu durum bile bu dinin esaslarının bozulmuş olduğunu göstermektedir.

Bölgenin mevcut yazılı tarihi İsrail oğullarına peygamberlerin şimdiki adı Filistin olan Kenanlıların diyarı olarak da bilinen bölgeye gelişi ile başlamaktadır. Kenan diyarında Yahudilerin varlığı ise M.Ö. 1300’lü yıllardan itibaren görülmektedir. (ARMAOĞLU,1991,S,5) Yahudilerin M.Ö. 1300’lü yıllarda Mısır’dan kaçıp ölü deniz kıyılarına yerleştikleri iddia edilmektedir. Daha sonra Hz. Musa vefat edince Kenan diyarını işgal ederek bölgeye yerleşmeye çalışmışlardır. Ancak Babillerin M.Ö. 928 yılında Yahudileri bölgeden çıkartarak sürgüne sürdükleri ve böylece Yahudilerin çok dillendirdikleri diaspora da bu tarihten itibaren başlatılmaktadır. (ÖZMEN,2001,S,28-29)

Yahudiler önce Mezopotamya’ya daha sonra dünyanın dört bir yanına dağılarak Afrika, İspanya, Rusya, Avrupa gibi bölgelerde sürgün hayatı yaşadıkları ve ayrımcılığa maruz

kaldıkları görülmüştür. Ancak Yahudilerin İslamiyet'in egemen olduğu topraklarda kendilerini koruyup kollayan hoşgörü ile yaklaşan tutumlarını unutup kendilerine karşı cephe aldıkları şeklinde de yaygın bir olumsuz görüş vardır.

Ortadoğu da varlık süren diğer bir dinde Hristiyanlıktır. O da tıpkı Yahudilik gibi Kenan diyarından, medeniyetlerin beşiği, üç kıtanın kesişim noktası olan coğrafyadan yani Filistin topraklarından doğup dünyaya yayılmıştır. Hristiyanlık da tek Tanrılı bir dindir. Yahudiler 'in Yahudiliğin esaslarını bozup kendi çıkarları doğrultusunda bunu yorumlamaları yeni bir dine ihtiyaç doğurmuş ve Hz. İsa'nın şahsında ve ismiyle de anılan İsevilik doğmuştur.

İslamiyet'e göre Hristiyanlık bu topraklarda ortaya çıkmış ve kısa bir süre sonra mensubu olanların sayısının artması sonucu zaman içinde büyüyerek yayılma imkânı bulmuştur. Bu dinin peygamberi olan Hz İsa kısa bir süre (3 yıl) peygamberlik yapmasına rağmen halen bu din yaklaşık 2 milyar mensuplarıyla dünyanın en büyük dini olarak her yerde oldukça güçlü mezhep ve kurumlarıyla varlıklarını devam ettirmektedirler. Ancak Hristiyanlık bugün dünyanın her yerinde olduğu gibi Ortadoğu bölgesinde de varlığını sürdürmektedir. Fakat, Hristiyanlığın Ortadoğu bölgesinde azınlık statüsünde bulunduğunu söylemek gerekmektedir. Bu azınlık gruplar içinde en kalabalık azınlık grubu Kıptilerdir. (TURAN,2003,S,20-21)

Ortadoğu'da semavi dinlerden en son gelen ama bölgede nüfus açısından en güçlü olan din İslam'dır. Peygamber Efendimizin 571 yılında dünyaya teşrif etmesiyle birlikte İslamiyet kısa bir süre içinde Arap yarımadasına hâkim olmuş oradan da dünyaya yayılmıştır. İslamiyet'in doğuşundan günümüze kadar bölgede en etkili ve hâkim olan din olmasına rağmen bugün maalesef Sünnilik-Şiiilik gibi ihtilaflar devam etmektedir.

İslam tevhid dini olmasına rağmen bugün bölgede değişik inanışlara ve mezheplere sahip zengin bir dindir. İslam'da, bugün kendi içinde ameli ve itikadi olmak üzere iki farklı mezhep bulunmaktadır. Bunun yanında ameli mezhepler de Hanefi, Şafii, Maliki ve Hanbeli olmak üzere dörde ayrılmaktadır. İslam inanışına göre bu dört ameli mezhepte hak olarak kabul edilmektedir. İtikadi olarak da Ehli Sünnet ve Ehli Bid'a olarak ayrılmaktadır. Ehli sünnet mezhebi İtikadi olarak Maturudi ve Eşari olarak ayrılrsa da aralarında küçük ayrılıklar dışında çok büyük bir farklılık bulunmamaktadır ve her iki itikadi mezhepte sünnete uygun olarak kabul edilmektedir. Bunun dışında bireysel yorumlara dayanan birçok mezhep bulunmaktadır. Cebriye, Mutezile, Haricilik, Şia, Vehhabilik gibi farklılıklar yaşayan bu mezhepler aynı zamanda kendi aralarında da gruplara, kollara ayrılmaktadır. Bunun yanında dini, felsefi, ideolojik birçok radikal grup, cemaat ve topluluklar da vardır. Bunların bir kısmı da şiddet ve terörü araç olarak kullanırken, bazıları da hedef ülke ve kamuoyunda dini, siyasi, etnik, azınlıklar, mezhepsel gerilimler medya ve toplumda misyonerlik, nüfuzsal etki, manipülasyon, istihbarat, lojistik gibi uygun ortam ve destek sağlamak için büyük ve bölgesel güçlerin siyasi ve askeri amaçları için örtülü yada vekalet savaşları için birer enstrüman rolünü oynamaktadırlar. Sayısız dini misyoner gruplar, Zerdüştlük, Bahailik, El-kaide, İşid, Haşdi Şabi vb. bulunmaktadır.

Bölge mevcut sorunlarının yanında bir de hızlı bir şekilde artan nüfus ekonomik olarak iyi durumda olmayan tabloya farklı bir görünüm katmaktadır. Tabi bu hızlı nüfus artışı Avrupalı genç nüfusun azlığı göz önünde bulundurulursa tam tersi bir görünüme kavuşabilir ve bu negatif gözüken tablo pozitif bir ivme kazanabilir. Ortadoğu 1995 yıllarında 274 milyon nüfusa sahipken bu nüfusun 2025 ortalarında 500 milyona ulaşacağı öngörülmektedir. (KONA,2004,S,121) Bu durumun hem avantajı hem de dezavantajı vardır. Yüksek orandaki genç nüfusun varlığı ülkeler açısından avantajken bunun yanında işsizlik gibi sorunları da beraberinde getirebilmektedir.

Tablo:1 (<http://www.wikiwand.com/tr>)

1	Türkiye	81.694.850	11.10.2018
2	Mısır	100.000.574	11.10.2018
3	İran	81.942.575	11.10.2018
4	Irak	35.404.000	1.08.2013
5	Suudi Arabistan	29.195.895	1.07.2012
6	Yemen	24.527.000	1.07.2012
7	Suriye	21.377.000	31.12.2011
8	B.A.E	8.264.070	1.07.2010
9	Ürdün	6.473.600	9.08.2013
10	Filistin	4.420.549	1.07.2013
11	Kuveyt	3.582.054	31.12.2010
12	Katar	2.155.446	30.04.2014
13	Bahreyn	1.234.571	27.04.2010

Yukarıdaki tablo 1’de Ortadoğu’nun bazı ülkelerinin ortalama nüfus miktarını göstermektedir. Bu da bize gösteriyor ki Ortadoğu nüfus olarak da büyük bir potansiyele sahiptir. Yaklaşık olarak 400-450 milyona tekabül eden ve yer altı kaynakları açısından da oldukça zengin olan bu toplulukların ve ülkelerin küresel güçler tarafından yönetiliyor olmaları da bölge ülkelerinin birlikten yoksun olduğunu ve yönetsel zaaflarını daha iyi ortaya koymaktadır. (Tablo 1 <http://www.wikiwand.com/tr>)

Körfez ülkeleri içinde nüfus açısından el kalabalık ülke ise İran’dır. Acem olan tek ülkedir aynı zamanda. Bölgede çoğunluğu farslar oluşturmakla birlikte Azeriler ve Kürtler de önemli bir çoğunluğu oluşturmaktadır.1979 devrimiyle birlikte Şiiler yönetimi ele alıp halen bu durumu sürdürmektedir ancak Sünnilerin de önemli bir tehdit oluşturduğunu belirtmek gerekmektedir.

Ortadoğu etnik kimlik ve kültürel yapısı itibariyle mozaik andıran bir görünüm sergilemektedir. Birden fazla etnisitenin bulunduğu bu coğrafyada yine de belli başlı grupların fazlalığı söz konusudur. Bunlar en kalabalıktan en az olana göre sırasıyla

Araplar, Türkler, Pencabiler, Farslar, Peştunlar, Kürtler, Berberiler, Yahudiler, Beluçiler, Kıptiler ve Ermenilerdir. (ALPTEKİN, 2006,S,11)

Orta Doğu denince akla ilk gelen düşüncelerden biri de terördür. Bölgenin sorunlarından biri de terörle anılan bir bölge olmasıdır. Bu durumun pek çok nedeni vardır ancak temel nedeni Batı'nın bölgeyi sömürmesi ve bölge halkının da buna karşılık terörizme başvurması ya da halkın bizzat batının kendisini kültürünü kabullenmeyip kendisine dayatılan bu zorba anlayışa karşı terörizmi bir araç olarak kullanmasıdır. Ancak bu terörizm bugün itibariyle İslam kaynaklıymış gibi gösterilmektedir oysaki bu durumun altında yatan pek çok etken vardır ve bu bölgede terörizmi besleyen çeşitli aktörler ve unsurlar söz konusudur. Bugün uçlarda radikal gruplar aslında temelde Batının siyasi ekonomik ve kültürel dayatmalarına karşı gösterilen tepkinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Batı tarzı jakoben modernleşme stratejileri bölgenin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan tepkiler terörizmi tırmandırmaktadır. Petrol yoksunu toplumların sosyal, ekonomik açıdan zorluklar yaşaması terörizmi tırmandırmaktadır.(KONA,2004,S,115-116)

Ortadoğu toplumlarında oluşan bu sosyal ekonomik meseleler aslında tarihsel bir sürecin neticesidir. Yüzyıllar boyunca çeşitli despotik yönetimler altında ezilen bu toplumlar haliyle sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan da geri kalmalarına neden olmuştur. Nüfusun hızla artması ve bunun sonucunda oluşan işsizlik karşısında halk bu durum karşısında tepki ve taleplerini yöneticilere yönlendirip sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan geri kalmışlığı kendilerine değil de yönetime ve devlete mal etmişlerdir. Tabi demokratik bir yapının olmaması bu insanların kendilerini temsil eden ya da görüşlerini ifade edebilecekleri bir mecra olmayınca kendileri için dini radikal kaynaklı terörü kurtarıcı olarak görmelerine neden olmuştur. (KONA,2004,S,116)

Bölgede Arap etnik kimliği daha çok olduğu için haliyle bölgede en yaygın olan lisan Arapçadır. Ülkelere ve bölgelere göre değişiklik arz etse de genel olarak ortak lisan Arapçadır. Arapçanın dışında Türkçe'nin de etkin bir lisan olarak varlığını sürdürdüğünü ifade edebiliriz. Arapçadan sonra ise en yaygın dil Türkçedir. Türkçe, Türkiye'nin dışında Türklerin azınlıkta olduğu ülkelerdeki gruplar arasında kullanılmaktadır. Ortadoğu'da dil, ırk ve dini ayrışmaların sonucunda farklı farklı gruplaşmalar ortaya çıkmıştır. (ÖZEY,1997,S,60)

Orta Doğu denince akla ilk gelen Müslümanlık, Hristiyanlık ve Musevilik gibi üç semavi dinin ortaya çıktığı yer gelmektedir. Ayrıca bunların türevi olan çok sayıda mezhep ve bu farklı ideolojilere sahip mezheplerin sonucunda ortaya çıkan kan, gözyaşı savaş ve çatışma sahası akla gelmektedir. Bütün bu kültürel faktörlerin yanında uluslararası aktörlerin iştahını açan ve bu hegemon güçleri bölgeye çeken bir de ekonomik yönü vardır ki bu da Orta Doğu'nun diğer devletler tarafından dikkate alınmasında en önemli faktördür.

Ortadoğu dini bakımdan da oldukça zengin bir coğrafyadır. Çünkü üç semavi dinin doğduğu bölgedir. İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik bu topraklardan ortaya çıkıp dünyaya yayılmıştır. Bu dini zenginlik mezhepsel farklılığa da yansımış ve bu açıdan da oldukça zengin bir görünüm arz etmektedir. İslam dini temelde Sünnilik ve Şiilik diye ikiye ayrılmışken bunun yanında Şiilikte İsmailiye, Nusayri, Caferi gibi çeşitlilik

göstermektedir. Hristiyanlık ve Musevilikte de buna benzer durumlar söz konusudur.(LEWIS,2000,S,27-28)

Kronolojik olarak bölgeye ilk gelen semavi din Yahudiliktir. Özellikle bugün bölgede Siyonizm bölgeyi çok etkileyen önemli bir faktördür. Siyonizm esaslarını Yahudilikten alan ama laik bir anlayışa evirilen ve bölgeyi siyasi olarak etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yahudilikten sonra bölgeyi etkileyen diğer bir semavi din de Hristiyanlık'tır. Özellikle Roma döneminde resmi bir din olarak kabul edildikten bölge siyasi açıdan etkilenmiştir. Ancak yine de bu dinlerin Müslümanlar arasında pek de yaygın olmadığını ve bölge halkı tarafından benimsenmediği görülmektedir. Çünkü o dönemde bu dinler bölgede varlık sürerken İran'da Mecusilik, Suudi Arabistan'da Putperestlik daha yaygındı. (İDRİSOĞLU,2010,S,13)

İslam dini bölgeyi en çok etkileyen dindir. Bölge adeta İslam ile özdeşleşmiş bir coğrafyadır. Ortadoğu denince akla gelen şeylerden biri de İslamiyet'tir. Putperestliğin egemen olduğu bir coğrafyada İslam'ın ortaya çıkması ile birlikte Kısa bir zamanda hemen güçlenmiş, putperestliği ortadan kaldırarak devletleşmiş ve imparatorluk haline gelmiştir. Ortadoğu bölgesinde Müslümanlar için oldukça büyük önem taşıyan ve her yıl milyonlarca insanın gidip ziyaret ettiği ve ibadetlerini gerçekleştirdiği Mekke, Medine gibi önemli şehirlerde bu coğrafyada yer alması bölgeye atfedilen önemi daha da arttırmaktadır. Her yıl milyonlarca hacının bölgeye gitmesi aynı zamanda ekonomik olarak da büyük bir kaynak sağlamaktadır. Dört halife döneminde gerçek manada Cumhuriyetle yönetilen bölge daha sonra saltanata dönüşmüştür. Dört Halife dönemlerinden sonra Emeviler, Abbasiler döneminde İslam içinde Arapların egemen olduğu bir dönem yaşanmıştır. Bunun dışında bölgede hegemonya kurmak isteyen ve uzun soluklu başarı yakalamayan pek çok devlet bölge tarihine adını yazdırmıştır. Haçlı seferleri, Moğol baskını, bölge zenginliklerini elde etmeye dönük iken, Memlükler, Fatimiler, Tolunoğulları, Zengiler gibi devletlerde kısa süreli bölgede tahakküm kuran devletler olarak bölge tarihine geçmiş ülkelerdir. Burada her şartta İslam'ın sınırları zaman içinde sürekli olarak genişlemiştir. Tabi bu durum mezhepsel çeşitliliğe de neden olmuştur. Bugün için İslam'da Sünnilik Şiiilik ve Vahhabilik gibi Müslümanları etkileyen temel ayrılıklar söz konusudur. (İDRİSOĞLU,2010,S,13) Sonuç olarak Ortadoğu kültür denizidir. Farklılıkları barından bir coğrafyadır. Tarihten günümüze birçok farklı kültürden mezhepten dinden insanların uğrak veya yerleşim yeri olmuştur.

1.5. Orta Doğu'nun Enerji Kaynakları Bakımından Önemi

Dünyanın enerji ihtiyacı her geçen gün giderek artmaktadır. Örneğin II. Dünya Savaşından sonra dünyanın talep ettiği enerji ihtiyacı tüm dünyanın tükettiği enerjinin üç katından fazlasına, yirminci yüzyılda ise on katından daha fazlasına ihtiyaç duyulmuştur. (ULUSSOY-YAZICI-ALTUN,2012,S,32)

Tabi günümüzde Ortadoğu denince akla ilk gelen yer altı kaynağı petroldür. Ortadoğu petrolle özdeşleşmiş bir bölge haline gelmiştir. Bu yüzden bölge ile ilgili değerlendirme yapılırken ilk göz önünde bulundurulması gereken faktör petroldür. (KONA,2004,S,119)

Ekonomik ve politik güçler için petrolün taşımış olduğu hayati önem küresel aktörlerin bu doğal kaynak için egemenlik stratejileri geliştirmesini zorunlu kılmıştır. Petrolün

keşfedilmesiyle birlikte ıssız, çorak ve önemsiz kabul edilen bu coğrafya bir anda gündemin ilk sırasına yerleşmiş ve küresel güçler için jeopolitik ve jeostratejik bir merkezi alana dönüşmüştür. Petrolün son yarım asırlık dönemde kazanmış olduğu değer ve göstermiş olduğu tırmanış bölge ile ilgili politika yapan aktörlerin dikkate alması gereken temel parametrelerden biri haline gelmiştir. (DAVUTOĞLU,2001,S,333)

Ortadoğu bölgesi yer altı kaynakları açısından oldukça zengindir. Petrolün %65'i ve doğalgaz rezervlerini ise yaklaşık %36'sının bu bölgeden karşılanması bölgeye atfedilen önemi daha da artırmaktadır.

Tabi Ortadoğu'da bulunan ülkelerin tümü petrol sahibi değildir. Bazı ülkeler petrol açısından oldukça fakirdir ve ciddi manada bu zengin yeraltı kaynağına ihtiyaç duymaktadırlar. Türkiye, Suriye, Mısır, Lübnan, Yemen gibi ülkeler nispeten petrol bakımından yoksul sayılırlar. Petrol bakımından zengin olan ülkelerde tablo 2 de belirtilmiştir.

Tablo2:Bazı Ortadoğu ülkelerinin petrol rezervleri (<http://www.enerjiatlasi.com>)

ÜLKELERE GÖRE PETROL REZERVİ (milyon varil)						
Sıra	Ülke	2014 Rezervi	2015 Rezervi	2016 Rezervi	15/14 Değişim	Pay %
1	<u>Suudi Arabistan</u>	268.350	265.789	266.578	-0,95	16,02
2	<u>İran</u>	157.300	157.800	0	0,32	9,51
3	<u>Irak</u>	140.300	144.211	0	2,79	8,69
4	Kuveyt	104.000	104.000	0	-	6,27
5	Birleşik Arap Emirlikleri	97.800	97.800	0	-	5,89

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Ortadoğu petrol açısından küresel aktörlerin mücadele merkezi olmaktadır.

XX. yüzyılda petrolün hayati öneme sahip olması, petrolün değerinin her geçen gün artması ile birlikte Ortadoğu hegemon devletlerin ilgi alanı olmuştur. Tabi petrolün Ortadoğu'da bulunması ile birlikte Ortadoğu ülkelerinin ekonomik açıdan rahatlamasına neden olmuştur. Ekonomisi tarıma ve hayvancılığa dayalı olan Suudi Arabistan petrolden sonra iyiden iyiye petrol ekonomisine bağlı bir ülke haline gelmiştir. (YILDIZ, 1993,S,407)

Suudi Arabistan bölgede petrol rezervleri açısından en zengin ülkelerin başında gelmektedir. Suudi Arabistan hem uluslararası piyasalarda hem de OPEC'te petrol belirleyebilme gücüne sahiptir. Örneğin 1980'li yıllarda Batılıların isteği doğrultusunda OPEC'in diğer üyelerine baskı uygulayarak istenen fiyatı kabul ettirmiştir. (YILDIZ,1993,S,407)

Buradan da anlaşılacağı üzere Suudi Arabistan petrol fiyatını belirleyebilme gücü sayesinde önemli bir siyasi avantaj sağlamakta, aynı zamanda petrol sayesinde önemli bir ekonomik gelir elde etmekte ve bu da refah seviyesini arttırmaktadır.

Ortadoğu'da ekonomisi petrole dayanan bir diğer ülke de Irak'tır. Musul, Kerkük ve Süleymaniye önemli petrol şehirleridir. Ülke gelişmiş sanayiye sahip değildir. Tarımsal ürünler açısından da oldukça zengin değildir ama hurma ve arpa yine de petrole nispeten önemli bir yer tutmaktadır.

Ortadoğu'da yeraltı kaynakları açısından zengin olan bir diğer bölge ülkesi de İran'dır. Dünya geneli kesinleşmiş petrol rezervlerinin yaklaşık olarak %11,5'ine sahip olan bu ülke bu oranlarla kendisini üçüncü sırada bulmuştur. (Suudi Arabistan ve Kanada'nın ardından 3. sırada) Bunun yanında doğalgaz açısından da oldukça zengin olan

İran, Rusya'dan sonra en zengin yataklara sahip olan ülke konumundadır. İran'ın ihracat gelirlerinin çoğu bu iki yeraltı kaynağından sağlanmaktadır. (İran Ülke Raporu,2016,S,6)

İran tarım açısından da oldukça önemli bir ülkedir. Dünyada tarım üretimi çeşitliliğinin olduğu ve 23,6 milyon hektar ekilebilir arazi ile önemli bir ülke olarak varlığını sürdürmektedir. Ekilebilir arazilerinin büyük bir kısmı batı ve kuzey bölümünde yer alan İran aynı zamanda önemli bir gelir kaynağı olan hayvancılık ve deniz ürünleri alanında da iddialı bir ülkedir.(İran Ülke Raporu,2016,s,10)

İran'ın en önemli geliri kuşkusuz petroldür. Diğer gelir kalemlerinin petrol yanında önemi hemen hemen yok gibidir. Çünkü İran petrol gelirleri konusunda dünyanın en önemli petrol ihracatçısı olan ülkelerden birisidir. Suudi Arabistan'dan sonra bölgenin en zengin petrol kaynaklarına sahip ülkelerinden birisidir. (İran Ülke Raporu,2016,S,15)

Ekonomisi petrole dayanan bir diğer bölge ülkesi Kuveyt'tir. Ülke milli gelirinin yaklaşık olarak yarısı petrol ve petrole dayalı sektörlerden karşılanmaktadır. Petrol ihracatından elde edilen gelir 2015 yılında %88,76 iken bu oran 2016 yılında düşen petrol fiyatlarının etkisiyle %83,47'ye kadar gerilemiştir. Yine bu oran petrole bağımlılığın oldukça yüksek seviyelerde devam ettiğini göstermektedir. Kamu gelirleri içerisinde petrolün payının %90'larda seyretmesi petrolün olmazsa olmaz bir konumda olduğunu göstermektedir. (DEİK,2017,S,3)Kuveyt'te refah seviyesi oldukça yüksektir. Bunu da petrole borçludur.

BAE yer altı kaynakları bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Petrol rezervleri bakımından dünyada 7.doğal gaz rezervleri açısından ise 5. sırada bulunmaktadır. BAE yaklaşık olarak 400 milyar dolarlık ekonomisiyle Suudi Arabistan sonra bölgenin en büyük ikinci ekonomik ülkesidir. Ülke turizm, ticaret, finansman sektörlerindeki gelişimi ile Körfez bölgesindeki önemli cazibe merkezi ülkelerden biri haline gelmiştir (DEİK,2017,S,3)

Ekonomisi petrole dayanan bir diğer bölge ülkesi de Bahreyn'dir.1936 yılında ilk ham petrolü ihraç eden ülke unvanını taşımaktadır. Başlangıç için kalkınmasını petrole dayandıran Bahreyn bu durumun sürdürülebilir olmadığını görünce ekonomisini çeşitlendirme ihtiyacı hissetmiştir. Bunda da başarılı olan Bahreyn Körfez ülkeleri içinde ekonomik çeşitlilik açısından en zengin ülke konumundadır. İletişim ve ulaşım alanında da oldukça ilerleme kaydeden Bahreyn bu konuda birçok uluslararası şirketin merkezi haline gelmiştir. Yine de Petrol kalemi gelir grupları içinde en yüksek dilimi oluşturmaktadır. (DEİK,2017,S,4)

Petrol bağımlısı bir diğer Ortadoğu ülkesi de Katar'dır.1987 yılında zengin doğalgaz yataklarının bulunması da ülke ekonomisine önemli katkı sağlamıştır. Bu doğalgaz yatağının keşfedilmesi ile birlikte Katar'ın ihracatında yüzde kırklık bir orana ulaşması dikkat çekicidir. Bu oranın önümüzdeki yıllarda daha da artması beklenmektedir. Katar'ın toplam doğal gaz rezervi 25,3 trilyon m3 ve yıllık LNG ihracatı 31 milyon tondur. Katar LNG ihracatını yılda 77 milyon ton düzeyine çıkarmayı hedeflemektedir. LNG tesisleri, Katar'ın imalat sanayiinin en önemli kolu olarak göze çarpmaktadır. (DEİK,2017,S,4)

Ekonomisi petrole dayanan bir diğer ülke de Umman'dır. Dünyanın önemli ticaret yolları üzerinde bulunması da denizcilik konusunda kendisine önemli bir değer katmıştır. Suriye petrol açısından zengin ülke değildir. Ancak petrol güzergâhları üzerinde bulunması kendisine ekonomik avantaj sağlamıştır. Ülkenin şuan için de bulunduğu iç karışıklıklar ülke bütünlüğüne ve ekonomisine ciddi zararlar vermektedir.

Ortadoğu'nun kendi içinde demokratik ancak çevresine karşı emperyal amaçları olan bir diğer ülkesi de İsrail'dir. Bölgenin önemli sanayi, tarım ve hayvancılık ülkelerinden biridir. ABD ve Batı ülkeleriyle geliştirdiği ilişkiler sayesinde sanayi konusunda önemli ilerlemeler kaydeden İsrail aynı zamanda teknolojiyi tarım ve sanayide kullanarak da oldukça başarılı sonuçlar elde eden bir ülke konumuna gelmiştir. Bunun yanında bölgede yeraltı kaynakları bakımından doğalgaz, petrol ve bakır gibi yeraltı kaynaklarının olması da önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. (KARAASLAN,2006,S,98-99)

Ortadoğu'da en önemli ülkelerinden biri de kuşkusuz Mısır'dır. Mısır bölgede önemli bir tarım ülkesidir. Tarım ve hayvancılık alanında Nil sularının kontrol altına alınıp kullanılmasıyla beraber Mısır tarım ve hayvancılık alanında önemli gelir elde etmiştir. Mısır'da toplam işgücünün %30'una yakın bölüm tarım sektöründe istihdam edilmektedir. (SAMANCI,2018,S,138)

Bölge ülkelerinin genel durumuna baktığımızda ekonominin temelini petrol oluşturmaktadır. Bunun dışında tarım ve hayvancılık da önemli yer tutmaktadır. Kişi başına düşen milli gelir bazı petrol ülkeleri(Suudi Arabistan, İsrail, Bahreyn, BAE,) istisna tutulursa genelde düşüktür.

Ortadoğu pek çok unsurdan dolayı oldukça önemlidir. Ortadoğu'yu bu kadar önemli kılan pek çok etkenden biri de bölgenin sahip olduğu yüksek kaliteli petrol ve bu yer altı kaynağının üretim maliyetinin düşük olması küresel güçlerin sırf bu özelliğinden bile olsa vazgeçemeyeceği bir coğrafyadır. Bölge ülkelerinin sanayi konusunda gelişmemiş olması ve bölgenin sahip olduğu stratejik avantajlar Ortadoğu'nun öneminin günümüze kadar korunmasına neden olmuştur. Bölge 15. ve 16. Yüzyıllardan itibaren büyük savaşlara neden olmuş ve son olarak soğuk savaş döneminde bölge cephe olarak ifade edilmiştir. Soğuk savaş sonrası yaşanan gelişmeler ise bölgenin halen bu stratejik önemini koruduğunu ve koruyacağını göstermektedir. (ARI,2004,S,67-69)

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının verilerine göre 814 milyar varil(%47) petrol ve 79 trilyon metreküp(%43) doğal gaz gibi önemli enerji kaynaklarını bünyesinde barındıran Orta Doğu bu özelliğiyle de dünyanın dikkatini çekmeyi başarmış ve önemli bir ekonomik cazibe merkezi haline gelmiştir. (<http://www.enerji.gov.tr>)

“Bölgenin 21. yüzyıldaki önemli yeri petrol üretimiyle belirginleşmiştir. Dünya petrollerinin % 65, 3’ü Ortadoğu’da, % 9,1’i Güney ve Orta Amerika’da, % 7,3’ü Afrika’da, % 6,2’si eski SSCB bölgesinde, % 6,1’i Kuzey Amerika’da, % 4,2’si Asya Pasifik’te ve % 1,8’si Avrupa’da bulunmaktadır. Ortadoğu petrolü Avrupa ile Asya’nın enerji ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü karşılamaktadır. Doğalgazın ise %36,1’i Ortadoğu’da bulunmaktadır.” (DENİZ,2012,S,170)

Ortadoğu, büyük enerji kaynaklarına sahip olmasının yanında aynı zamanda Batı devletleri ve diğer ülkeler için önemli pazar konumunda olması nedeniyle vazgeçilemeyecek bir coğrafyadır. Bölgenin petrol bakımından oldukça zengin olması ve sanayileşme konusunda da geri kalması petrol piyasasını elinde tutan ve bu petrole bağımlılığı devam eden ülkeler açısından kolay kolay vazgeçilemeyecek bir zengin coğrafyadır. (DENİZ,2012,S,171)

Ortadoğu’da doğal kaynaklar ihraç eden rantıye devletlerin sorunları yönetim ve halkla açılan demokratik makasın daha da büyümesi, büyük güçlerin bu rantıye devletlerin güvenliklerini kendi halkına, bölgesel ve küresel güçlere karşı korumak, aynı zamanda İsrail’e karşı büyük bir silah ve endüstri pazarı oluşturmaları bölgenin kaosa ve belirsizliğe dönüşmesinde önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Petrol açısından oldukça zengin olan Ortadoğu bölgesinde kalkınmanın gerçek anlamda gerçekleşmesi, sürdürülebilir olması ve ekonomik refahın artması zor görünmektedir. Zengin petrol kaynaklarının en kötü kullanımı bu bölgede gerçekleşti. Bunun temel nedeni de siyasi reform yapılmadan yapılacak ekonomik reformların köklü değişimler getirmeyeceği ortaya çıkmıştır. Siyasi liberalleşme olmadan ekonomik liberalleşme başarılı olmaz. Üstelik petrol şirketlerinin ve küresel güçlerin mevcut rejimleri desteklemesi değişimleri iyice zorlaştırmaktadır.(CHOUEIRI,2017,S,504)

Her şeyin tabi ömrü olduğu gibi Petrol’ün de nihai bir ömrü vardır ve illaki bir gün bitecektir. Bu durumun farkında olan bölge ülkeleri petrole dayanan ekonomiyi çeşitlendirmek istemektedirler. Bunun için farklı arayışlara giren bölge ülkeleri henüz petrole dayalı ekonomiden kurtulup farklı kaynaklar bulamamışlarsa da bu durumun farkında olmaları önemli bir durumdur. (ULUSOY-YAZICI-ALTUN,2012,S,44)

Bölge ülkeleri petrol konusunda oldukça zenginler ancak bunu nasıl ve ne şekilde doğru kullanacakları zaman gösterecektir. Bu doğal kaynaktan elde ettikleri geliri hedeflenen sektörler doğrultusunda kullanmaları ölçüsünde başarılı olacaklardır. Ancak unutulmamalıdır ki zamanla yarış söz konusudur ve bu petrollerin bir gün bitme ihtimali vardır. Dolayısıyla bu imkân yitirilmeden ekonomik çeşitlilik sağlanmalı ve bu doğal kaynak eldeyen kıymeti bilinip ulusal çıkar doğrultusunda rasyonel kullanılmalıdır. (ULUSOY-YAZICI-ALTUN,2012,S,44)

Bu çerçevede Ortadoğu’nun siyasi, ekonomik, kültürel ve dini öneminin bölgesel ve küresel güçler için ne kadar da hayati öneme sahip olduğu anlatıldıktan sonra Türkiye’nin yıllarca birlikte yaşamış olduğu bu coğrafyaya yönelik politikalarında neler olup bittiğinin dönemlere ayrılarak incelenmesi Türkiye’nin Ortadoğu politikası ayağında neler olup bittiğini anlamak bölgeyi anlamak ve Türkiye’nin bölgeye yönelik politikalarını incelemek açısından oldukça önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ VE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU YAKLAŞIMI

2.1.Osmanlı Döneminde Ortadoğu

Türklerle Araplar arasındaki ilişkiler eski bir tarihi sürece dayanmaktadır. İslamiyet’in Türkler tarafından kabul edilmesinden sonra bu ilişki derinleşerek daha da yoğunlaşmıştır. Yavuz Sultan Selim’in bütün Arap yarımadasını fethiyle bu ilişki zirveye çıkmış ve I. Cihan Harbinin meydana geldiği yıllara kadar kardeşçe barış ve huzur için de yaşanmış Osmanlı Devleti Araplara kardeşçe yaşama imkânı sunmuştur.

İslamiyet’in ortaya çıktığı VII. yüzyılda iki büyük güç olan Bizans ve Sasani devleti Ortadoğu coğrafyasında birbirleriyle mücadele ve rekabet eden iki devlet olarak varlıklarını sürdürüyorlardı. İslamiyet bu topraklarda doğmuş ve bu iki gücü yenerek yayılma imkânı elde etmiştir.(ERSİN,2003,S,20)

Orta Asya medeniyetleri Ortadoğu’ya girmeleri biraz geç oldu. Selçuklu devletinin 1071 yılından sonra Anadolu’ya ayak basmaları ve 1299 yılında Osmanlı devletinin temellerinin atılması, bölgede seslerinin çıkmaya başladığı dönemlere denk gelmiştir. Bu dönemde Haçlılar da Ortadoğu bölgesine seferler düzenlemişlerdir.16. Yüzyıla geldiğimizde Osmanlı devleti bölgede etkinliğini oldukça arttırmış Fas’tan İran’a kadar uzanan bölgede etkin söz sahibi bir ülke olmuştur. (DEDEOĞLU,2002,S,9)

Osmanlıların Ortadoğu’daki hâkimiyeti 1516’da Suriye, 1517’de Mısır, 1534’te Irak, 1539’da Yemen’in fethedilmesiyle başlamış ve Hicaz şerifinin Osmanlı egemenliğini kabul etmesiyle de iyice zirveye çıkmıştır.(CHOUEIRI,2017,S,274)

1500 ile 1917 yılları arasında Ortadoğu bölgesine baktığımızda İran hariç bölgede Osmanlı devletinin egemenliği görülmektedir. Ancak Osmanlı bölgeyi asla sömürge haline getirmemiş ve Arap halkı imparatorluk içinde ayrı bir yer tutmuştur. Dinin Osmanlı devletinde önem arz ettiği bir ortamda Müslümanlığın kaynağını teşkil eden bu coğrafya haliyle önemli bir unsur olmuştur.1517’de Yavuz Sultan Selim’in gerçekleştirdiği Mısır seferi sonrasında Halifelik Osmanlı devletine geçmiş ve 1876’da tahta çıkan II. Abdülhamit döneminde daha da önem kazanmıştır.(YAPICI,2008,S,17)

1516 yılı ortalarında Suriye’ye yönelen Yavuz Mercidabık’ta Memlük Devleti ordusuyla savaşa girdi ve bu savaşı kazandı.1517’de de Osmanlı ordusu Sina Çölü’nü geçerek Ridaniye’de Memlük ordusunun geriye kalan kısmını da yendiler ve böylece Osmanlı Devleti Ortadoğu bölgesinin yeni egemen ülkesi haline geldi. Bu tarihten sonra İslam dünyasının hâkimi Osmanlı devleti oldu. (KUŞCU,2006,S,124)

Osmanlı’nın Ortadoğu’da egemenlik kurduğu dönem Yavuz Sultan Selim dönemine rastlar ve bu topraklardaki hâkimiyetini I. Dünya Savaşına kadar sürdürmüştür. Osmanlı’nın egemenlik kurduğu topraklarda etnik kültürel dinsel ayrım yapmadan hoşgörüye dayanan yönetim anlayışı toplumsal barışı ve huzuru getirmiş ve Ortadoğu adeta bir bahar havası yaşamıştır.

1789 yılında meydana gelen Fransız ihtilali ve bu ihtilalin sonucunda yayılan milliyetçi akımlar Osmanlı İmparatorluğu gibi çok uluslu yapıya sahip devletleri çok etkilemiş ve dağılma süreci da hızlanmışır. İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Batılı devletlerin de bu durumu desteklemesi süreci daha da tırmandırmıştır. 1829 yılında Yunan ayaklanması, 1830'da Fransızların Cezayir'i işgal etmesi, 1831 Mehmet Ali Paşa isyanı ve Rus-İngiliz desteği ile Osmanlı ordusunun beş kez yenilmesi, Hünkar iskelesi anlaşması, Balta Limanı anlaşması, 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1853 Kırım savaşı, 1856 Paris Anlaşması ve Osmanlı'nın Avrupa sistemine ilk defa dâhil edilmesi tarihsel süreç içinde yaşanan bu gelişmeler aslında Osmanlı devletinin çok uluslu yapısının temellerinin yavaş yavaş sarsıldığını göstermektedir. Aslında başta İngiltere'nin Hindistan'daki sömürgelerinin güvenliği için Osmanlı'yı desteklediği görülmektedir. Ancak 1877-1878 yılında Osmanlı-Rus harbi savaşından sonra İngiltere'nin Osmanlı politikasında bir değişiklik görmek mümkündür. Bu savaştan sonra İngiltere de Osmanlı'nın yıkılacağı kanısına varmış olmalı ki 1878'de Kıbrıs, 1882'de de Mısır'ı işgal ederek Böl-Parçala-Yönet taktiğini uygulamaya koymuştur. Osmanlı'nın en büyük düşmanlarından olan İngiltere I. Dünya Savaşında Arapları kışkırtarak Osmanlıya karşı savaşmış ve Osmanlı'nın yıllarca egemen olduğu bu topraklar Batılılarca işgal edilip manda sistemi kurulmuştur.

"1908'den itibaren başlayan İttihat ve Terakki dönemi Arapların Osmanlı egemenliğinden ayrılışında önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu dönemden itibaren Arap entelektüelleri Jön Türkleri yüksek düzeydeki Arap görevlilerini mevkilerinden almakla Arap kültür ve dilini baskı altında tutmakla suçlamışlardır. Böylece gerilmeye başlayan Türk Arap ilişkileri I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan olaylarla kopma noktasına gelmiştir ki, bu süreçte yaşanan belki de en önemli 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa tarafından, Suriye ve Lübnan'ın en büyük ailelerine mensup kişilerin Osmanlı'ya karşı isyan edecekleri endişesiyle Aliye'de kurulan Harp Divanı'nda idam edilmeleri olmuştur. Osmanlı Devletini Türk unsuruna dayamak isteyen ve Türkçülük politikası izleyen İttihat ve Terakki yönetimi giderek Arapların Osmanlı'ya karşı antipatisini ve Arap milliyetçiliğini güçlendirmiş ve bu ortamda İngiltere ve Fransa'nın Arap bağımsızlığını teşvik çabaları başarılı olmuştur. Aslına bakılırsa İttihat ve Terakki yönetimi Arapların ayaklanmasındaki tek neden olarak göstermek yanlış bir yaklaşımdır. Çünkü Arap ayaklanmasının zeminini oluşturan milliyetçilik akımları Araplar arasında 19. yüzyılda yeşermeye başlamış ve Arap milliyetçiliği ile Türk milliyetçiliği birbirinin adeta tetikleyicisi olmuştur." (YAPICI, 2008, S. 17-18)

Osmanlı'nın egemenliğinde bulunan Araplar, İngiliz ve Fransızların kışkırtmasıyla ve kendilerine verilen bağımsızlık vaatlerinin cazibesine kapılarak Osmanlı'ya ihanet ettiler. Aslında Araplar total olarak Osmanlı'ya milliyetçilikten dolayı ayaklanmıyorlar. Osmanlı'nın Hicaz Emiri Şerif Hüseyin liderliğinde isyan olsa da aslında Şerif Hüseyin Arap bedevilerini sadece etkilemiş ve öyle büyük çapta bir askeri başarısının da olmadığı görülmektedir. İttihat ve Terakki yönetimi Avrupa cephesinde savaşın kazanılacağını düşünerek Mekke, Akabe, Şam, Kuttul Amare gibi bölgelerden çekilmesi Şerif Hüseyin'in bu bölgelere sarkmasına neden olmuştur. Osmanlı'nın savaştan yenik çıkıp bölgeden tasfiye olmasından sonra Araplar bağımsız devlet kurma telaşına düştüler. Bu İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki çıkarlarına ters düştüğü için buna izin vermediler ve Araplar için esaret yılları başlamış oldu.

I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin yıkılması Ortadoğu'da otorite boşluğunun olmasına neden oldu. İngiltere ve Fransa bölge hakkında bildiri yayınladılar ve bölgenin kendi kendini yönetme hakkına sahip olduğunu ilan ettiler. Bölge halkı için savaştıklarının bildiren bu iki emperyalist devlet halka umut verdiler ve Osmanlı yönetimi yerine kendilerinin yöneticilerini seçtikleri bir vaat sundular. Bu durum Arapları heyecanlandırdı. Bu bildirgeyi bağımsızlıklarının kabul edildiği şeklinde yorumladılar ve savaş artık onlar için tam olarak bir özgürlük savaşına dönüştü. (DEDEOĞLU,2002,S,16-17)

Araplar bağımsızlık için savaştıklarını sanıyorlardı. Oysaki savaş sırasında İngiliz ve Fransızlar 1916'da imzaladıkları Sykes Picot Antlaşmasıyla Osmanlı topraklarını gizli antlaşmalar ile paylaşmış ve Araplara bağımsızlık verileceği yönünde verilen vaatlerin hiçbirinin gerçeği yansıtmadığı savaş sırasında yapılan Balfaur, Mc Mahan-Şerif Hüseyin mektuplaşmaları, Versay, San Remo görüşmeleri, Milletler Cemiyeti bünyesinde kurulan manda rejimleri ile ortaya çıkmıştır. Zaten İngiltere ve Fransa I. Dünya Savaşı savaş öncesi Ortadoğu'yu sömürmeye başlamıştı. Fransa; Fas, Cezayir, Tunus'u İngiltere; Mısır ve Kıbrıs'ı zaten kolonileştirmeye başlamıştı. Savaş sonrasında ise bölgenin nerdeyse tamamına yayıldı kolonileştirme faaliyetleri.

Türklerin bölgeye dönük politikaları tarih içinde farklılık göstermiştir. Osmanlının ilk yıllarında, kuruluş dönemlerinde bölgeye ilgisiz kalınıp daha çok Batı'ya yönelik politikalar geliştirilirken Yavuz Sultan Selim döneminde ise tam tersi bir durum ortaya çıkmış ve Doğu ilgi odağı haline gelmiştir. Hatta Yavuz dönemine kadar Osmanlı padişahları Sultani Rum diye anılırken, Osmanlı devleti daha çok bir Balkan ya da Avrupa devleti gibi görünmüştür. Ancak Yavuz döneminden itibaren Osmanlı Ortadoğu ve Afrika bölgesinde önemli topraklar elde etmiştir. 1517 yılında gerçekleşen Mısır seferi ile Osmanlı'nın bölgede egemenliğinin yaklaşık olarak 400 yıl kadar süreceği bir dönem başlamıştır. Osmanlının kutsal topraklara egemen olması İslam dünyasında saygınlık kazanması ve bu İslami topraklara gereken önemi vermesi Müslüman dünyasında saygınlığının ve prestijinin artmasına neden olmuştur.(AÇIKSES, 2017,S,7)

Osmanlı Devletinin bölgedeki hâkimiyeti yaklaşık dört yüz yıl kadar sürdü. Bu yüzden bölgeyi değerlendirirken bu tarihsel bağı göz önünde bulundurarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır. Çünkü Osmanlı bölge halkıyla hem bir coğrafyayı hem bir kültürü paylaşmıştır. Dolayısıyla bölgeyle ilgili politikalar yürütülürken bu ortak paydanın göz önünde bulundurulması daha rasyonel gelmektedir.

Osmanlı devleti bölgede sömürge mi uyguladı veya bölgeyi nasıl yönetti? Bunun bilinmesi için her şeyden önce bu coğrafyanın bazı özelliklerine değinmek gerekmektedir. Bölge her şeyden önce Osmanlı Devleti'nin resmi dini olan İslam Dininin ilk ortaya çıkıp buradan da tüm dünyaya yayıldığı yerdir. Osmanlı nüfusunun çoğunluğu Hz. Muhammed'in (s. a. v.) mensup olduğu Arap ırkındandır. Dolayısıyla bölgede kardeşlik ve hoşgörü egemen olmuş ve bölge bir sömürge haline getirilmemiştir.(KUŞCU,2006,S,124-125)

Osmanlı devleti döneminde Ortadoğu kısmen otonom olarak yönetilmiştir. İsyan çıkabilecek yerlere bizzat kendi yöneticilerinden yani merkezden birilerini göndermiş isyan etme ihtimalin düşük olduğu yerlere ise mahalli idarelerden birini atayarak bölgeyi

yönetmiştir. Böylece halk kendi dilini örf ve âdetini rahatlıkla bilen yöneticilerin idaresinde barış ve huzur içinde kardeşçe yaşama imkânına kavuşmuşlardır. (KUŞCU,2006,S,125)

Ancak Fransız İhtilalinin ortaya çıkarmış olduğu ulus devlet düşüncesi Arap milliyetçiliğini de tetiklemiş ve Osmanlıya olan bağlılık zayıflamış ve yeni bir ulus devlet kurma düşüncesi bugüne kadar süregelen çatışma ve kaosu temel nedeni olmuştur.1948'den sonra yeni bir Yahudi Devleti'nin kurulması ise bölgedeki istikrarsızlık ve kaosu daha da tetiklemiş ve günümüze kadar süren bir çatışma istikrarsızlık devam etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Osmanlıların savaştan yenik çıkıp Ortadoğu'dan çekilmesiyle birlikte açgözlü Avrupalılar Amerika'nın altınlarına hücum ettikleri gibi Ortadoğu'nun petrollerine hücum edip el koymanın planlarını yaptılar. Bu petrole sahip olmak içinde bölgenin küçük küçük devletçiklere bölünmesi gerekiyordu ve bunu başardılar. Böylece Ortadoğu parçalarca bir coğrafya oldu üstelik Avrupa'nın yıllarca katlettiği ve her önüne gelen ülkenin başka bir yere sürdüğü Yahudiler babalarının topraklarından alırcasına toprak verip bölgede yerleşmelerine zemin hazırladılar. İsrail ve ABD de bölgeyi kan gölüne çevirdiler.(GÜRDOĞAN, <https://www.yenisafak.com>,2019)

Birinci Dünya Savaşından sonra itilaf devletlerinin özellikle İngiltere'nin yüzyıllık hedeflerine ulaşması dünya düzenini istekleri doğrultusunda şekillendirmesi sınırları masa başında çizilmiş çok sayıda devlet oluşturularak bölgeye egemen olmaya sömürmeye başlamaları bugünkü kaosu temel nedenidir. Osmanlı'nın bölgedeki hâkimiyeti yaklaşık 400 yıl kadar sürmüştür ve Osmanlı'dan sonra bölgeye bir türlü barış ve huzur gelmemiştir. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşmasıyla Türkiye Ortadoğu'daki topraklarından Musul ve Hatay hariç vazgeçiyordu. Osmanlı sonrası bölgeye egemen olan küresel güçler demokratik ve hoşgörüyü dayalı bir yönetim sergilememiş tam tersi bölgenin doğal kaynaklarını sömürmüş ve âdete bölge savaş alanına dönmüştür.

Görüldüğü gibi Osmanlı mirası Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerinde rol alan önemli bir faktördür. Uzun yıllar boyunca Türkler ve Araplar Osmanlı coğrafyasında iç içe yaşamışlar, İslam'ın etrafında birleşebilmişler ve İslam uygarlığının gelişmesine beraber katkıda bulunmuşlardır. Ancak Osmanlı mirası Arap milliyetçileri tarafından bir avantaj yerine engele dönüştürülmüştür. Ankara Arapların 1.Dünya savaşındaki isyanını hainlik olarak nitelerken Arap milliyetçileri de İngiliz ve Fransızlar ile yaptıkları işbirliğini meşrulaştırmak için Osmanlı emperyalizmi görüşünü savunmuşlardır. Arap milliyetçilerine göre Türklerin Arapların kaderlerine hükmetmeleri Arapların ilerleme ve gelişmelerine engel olmuştur.(YAPICI,2008,S,18-19)

2.2.Atatürk Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası

Birinci Dünya savaşı sırasında imzalanan en önemli anlaşma 16 Mayıs 1916 tarihinde imzalanan Sykes-Picot antlaşmasıdır. Bugün bile bu anlaşma bölgeyi etkilemektedir. Bu anlaşmaya göre İstanbul ve çevresi Ruslara bırakılırken Ortadoğu coğrafyası ise İngiltere ve Fransa arasında paylaşılacaktı. (BİLGİN,2016,S,3)

I. Dünya Savaşından sonra Osmanlı'nın savaştan yenik çıkması ve ABD Başkanı Wilson'un yayınlamış olduğu ilkeler Osmanlı Devletine bir nebze de olsa umut vermiş anlaşma zemini aramıştır. Ancak İngiliz ve Fransızlar tarihi emellerinden vazgeçmemiş ve Osmanlı Devletini parçalamak için harekete geçmişlerdi bile. Nitekim savaş sonrası imzalanan Mondros Antlaşması bunu gösteriyordu. Mondros Antlaşmasının 7. Maddesi ; "itilaf devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıkarsa herhangi bir stratejik noktayı işgal edebileceklerdi" kabul edilebilir bir durum değildi.

Nitekim bu durum kabul edilmedi ve Bağımsızlık Savaşı Anadolu'da başladı. Kurtuluş Savaşı ile elde edilen bağımsızlık Anadolu'da İngiliz, Fransız gibi kolonyal ülkelere karşı girişilen savaşın bir eseridir ve bu eserin adı da Türkiye Cumhuriyeti'dir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra bölgeyi ele geçiren Batılı ülkeler verdikleri sözü tutmadıkları gibi bölgeyi paramparça ederek Ortadoğu'nun siyasi ve coğrafi birliğini yıktılar ve sınırları yapay küçük küçük devletçikler ortaya çıkardılar. (BİLGİN,2016,S,2)

I. Dünya Savaşından yenik çıkan bu aziz millet kendisine dayatılan seçenekleri ve esaret hayatını kabul etmeyerek özgürlük mücadelesi vermeye başladı. Kurtuluş savaşının zaferle sonuçlanması sonucunda Osmanlının halefi olan Türkiye Cumhuriyeti yeni bir ülke olarak 29 Ekim 1923'te tarih sahnesinde yerini aldı. Arapların İngilizlerle işbirliği yapıp Osmanlıya karşı savaşmaları Türklerin Orta Doğu politikalarında baştan itibaren çekingen ve soğuk davranmalarına neden oldu.

Atatürk'ün hilafet ve saltanatı kaldırıp yerine cumhuriyeti kurması ve harf inkılabı yaparak yeni bir sisteme geçilmesi Arapları Türkiye Cumhuriyetine karşı küstürmüştür. Ancak şunu belirtmek gerekir ki birinci dünya savaşında Osmanlı devletine ihanet etmesine rağmen Kurtuluş savaşı döneminde ve sonrasında Araplara karşı ılımlı davranış adeta geçmişi silip ortak düşmana karşı Arap Türk ittifakını sağlamaya çalışmıştır. Hatta 1920'de Atatürk ile Suriye kralı Faysal arasında bölgeyi sömürmek isteyen Fransa ve İngiltere'ye karşı kısa süreliğine de olsa işbirliği oluşturulmuştur.(YAPICI,2008,S,19)

Misak-ı Milliye göre, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Türklerin dışındaki Müslüman halkın geleceğinin belirlenmesi için kendi geleceklerinin kendilerine bırakılması kararı alınmıştı. Hatay ve Musul o dönemde Türk egemenliği altında idi. Düşmanların işgali altındaki yerlerin o insanların oylarına bırakılması şeklinde belirlenmişti. (DÜZGÜN,2006,S,113)

Aslında Orta Doğu'ya olan kayıtsız ve ilgisiz durum İsmet İnönü'nün ifadelerinde de açıkça görülmektedir; Biz, Millî Mücadele'ye başladığımız zaman Araplara gösterilebilecek saf yürek ve iyi niyeti hiçbir tereddüde yer vermeyecek surette göstermiştik. Bizim uygun bulduğumuz hal şekli şudur. (TÜRKMAN,2005,S,15) Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye Cumhuriyeti'ni yöneten elit kesim Arapların kendilerine olan ihanetlerini unutmayıp bu durumu göz önünde bulundurup kendi kaderleriyle baş başa bırakmışlardır.

Kurtuluş savaşını kazanıp bağımsızlığını ilan eden Türkiye reformlara ağırlık verdi. Bu doğrultuda halifelik kaldırılarak laiklik ilan edildi. Mustafa Kemal ve o dönemki yönetici kesim geleneksel Osmanlı devlet kimliğini bırakıp batı tipi bir modern ulus devlet toplum inşa etmenin adımlarını atmaya başladılar ve böylece nüfusun çoğunluğun kırsal ve

geleneksel toplum olan Anadolu insanı siyasal ve kültürel Türk milliyetçiliği kimliğinde eğitim kurumlarıyla laik bir makbul vatandaşlar topluluğuna dönüştürmek amaçlandı.

Ortadoğu bölgesi yaklaşık 400 yıl Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. Bu süreçte bölge halkı sömürmeden sulh ve huzur içinde yaşamıştır. Osmanlı Devletinin güç kaybettiği 17. yüzyıldan itibaren bölgede başlayan milliyetçilik akımları, Avrupa devletlerinin misyonerlik faaliyetleri ve kışkırtmaları bu barış ve kardeşlik ortamının bozulmasına neden olmuştur. Osmanlı Devletinin yıkılmasıyla birlikte Ortadoğu bölgesi Avrupalı devletlerin sömürgeleri haline gelmiştir. Örneğin Fransa 1830 yılında Cezayir'i, 1881 yılında Tunus'u ve 1912'de de Fas'ı işgal etmiştir. Aynı şekilde İngiltere, 1839 Güney yemen, 1878 Kıbrıs ve 1882'de Mısır'ı ele geçirerek sömürmeye başlamışlardır. (BİLGİN,2016,S,2-3)

Türkiye 1923'ten itibaren yeni bir devlet olarak tarih sahnesine çıktıktan sonra ideolojik olarak kendisine Batı'yı hedef koydu ve yönünü bu doğrultuda Batıya çevirdi. İkinci dünya savaşından önce dengeler değişmiş ve İtalya ve Almanya'nın saldırgan tavırları Atatürk'ü endişelendirmiş ve bir savaşın başlayacağını öngörmüştür. Bu dönemde uluslararası politikada barış eksenli politikalar yürüten Türkiye bölgesel paktlar kurarak kendini güvence altına almaya başlamıştır. Balkan ittifakı ve Sadabad paktı bu anlayışın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. (DEMİR,2011,S,699)

Atatürk, dış politikada Türkiye'ye karşı bir düşman devletler bloğu oluşturmamak için hem Balkanlarda hem de Arap coğrafyasında ilişkiler geliştirmek için yoğun çaba sarf etmiştir. (DURAN-KARACA,2011,S,206) Bu doğrultuda Balkanlarda, 1934 yılında Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya ile anlaşma imzalandı. Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında 1937'de Ortadoğu'da birbirlerine karışmama anlaşması yapıldı ve böylece Sadabad Paktı imzalandı. (İLERİ,2005,S,376)

Türkiye Cumhuriyeti Orta Doğu coğrafyasında ve balkan bölgelerinde bir takım denge ittifaklarına girerken bir yandan da 1923'ten 1930'lu yıllara kadar iç politikada reformlar yapıp dış politikada da Lozan'dan kalan Hatay ve Musul sorunlarını çözmenin yollarını arıyordu.

Türkiye, kurulduktan sonra her ne kadar çağdaş medeniyetleri örnek alsada da yakın çevresi olan Ortadoğu'daki ülkelerle sorunlarını halletmek istemiştir. Bu doğrultuda 1926'da Irak ile imzalanan Ankara anlaşması Irak ile sınırlarını çözmüş İran ile dostluk anlaşması aynı şekilde imzalanmış ve 1928'de de Afganistan ile dostluk anlaşması imzalanarak bölge ülkeleri ile bir nebze olsa ilişki geliştirme çabaları başlamıştır. (BİLGİN,2016,S,3) Bunlardan da anlaşılacağı üzere Türkiye tarihsel ve kültürel bağı olan bu coğrafyaya arkasını dönmesi ulusal çıkar açısından mantıklı görülmemiştir.

Böylece Türkiye Cumhuriyeti yeni oluşan dengede Ortadoğu'da İngiliz (Irak)ve Fransızlara(Suriye), Akdeniz'de İtalyanlara(12 ada) komşu oldu. Kurtuluş Savaşının kazanılmasından sonra Türkiye Cumhuriyeti temel dış politikası yurttan sulh cihanda sulh ilkesine dayandı. Bu ilke çerçevesinde iç politikada ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmeye çalışırken dış politikada da daha çok statükocu bir politika izlemeye

başladı. Bunun yanında tabi iç politikada Atatürk İlke ve İnkılapları çerçevesinde bir takım reformlar gerçekleştirilerek muasır medeniyetler seviyesi hedef edinilmiştir.

Osmanlının yıllarca egemen olduğu topraklarda Türkler, Araplarla bir arada yaşama kültürünü geliştirmişlerdi. Osmanlı'nın uygulamış olduğu millet sisteminde müslim, gayrimüslim bir arada yaşama imkânına sahipti. Arapların Halifenin cihat çağrısına olumlu yanıt vermeyerek kendilerine verilen bağımsızlık vaatlerine kanarak Osmanlıyı arkadan vurması Anadolu'da tepkiyle karşılanmış hatta bugün bile sohbetlerde Araplar bize ihanet etti söylemini duymaktayız. Dolayısıyla Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren savaştığı Batıya rağmen yenilmiş Doğu kimliğinden kurtulup pozitivist anlamda modernleşerek Batı dünyasına bağımsız siyasal ve hukuksal olarak egemen statüsünün tanınarak girmeye çalışıyordu, bu yönüyle Batıyı uygar ulusların oluşturduğu teknolojik ve bilimsel gelişmelerin merkezi olarak görüyordu.

İngilizlerin Araplara vaat ettiği bağımsızlığı I. Dünya Savaşından sonra vermemesi sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Böylece İngilizlerin emperyal amaçlarının olduğu bölgenin kendi ulusal çıkarları doğrultusunda kullanmak istediklerini Araplar acı bir şekilde görmüş oldular.

Türkiye Misakı Milli çerçevesinde hareket etmiş ve Milli Mücadele ve Lozan anlaşmasından sonraki dönemlerde de Ortadoğu bölgesindeki veya sınır komşularıyla hep bu eksende hareket etmeye özen göstermiştir. Misakı Millinin temel ilkesi olan Türk etnik kimliğinin çoğunluk olduğu yerlerde Türk ulusunu kurmak şeklinde özetlenen bu ilke Türkiye'nin dış politika çizgisini oluşturmuştur. Böylece Türkiye yıllarca beraber yaşamış olduğu uluslar üzerinde Osmanlı Devletinin bir mirasçısı olarak bu coğrafyadan kendini soyutluyordu. Türkiye bu coğrafyada kurulan yeni devletlerle dostane ilişkiler geliştirmek istiyordu. (GÖNLÜBOL,1997,S,87)

Türkiye'nin Misak-ı Milli'de Ortadoğu ile ilgili talepleri gerçekleşmedi olay Lozan'a kaldı ve burada da toprakları ile ilgili istekleri gerçekleşmeyince Araplar Batılıların sömürgesi haline getirildi. Oradaki Arap devletleri İngiltere ve Fransa'ya karşı bağımsızlıkları elde etmek için yoğun bir mücadele başlattılar. Türkiye bu emperyalist ülkelere karşı yakın tarihte mücadele verip bağımsızlığını elde ettiği için Arap ülkeleri için örnek oluşturdu. Arap devletleri için Türkiye'nin verdiği bağımsızlık mücadelesi umut oldu ve ikili ilişkiler kurulmaya başlandı. (KOLOĞLU,1979,S,38)

Osmanlı'dan sonra Türkiye ile ilgili genelde Ortadoğu'dan uzaklaştı söylemlerine rastlarız. Türkiye'nin sahip olduğu farklı ulusal kimliği bölgeden uzaklaşmasını etkileyen etmenlerdir. Bağımsızlık sonrası Türkiye'de yeni bir kimlik inşa etme çabaları da eklenince bu durum daha da belirginleşmeye başladı. Türkiye'nin batılılaşma ve laikleşme çabaları Türkiye'yi Ortadoğu'dan uzaklaştırma sürecine sokmuştur. (SİNKAYA,2011,S,80)

Mustafa Kemal dönemi dış politikaya baktığımızda öncelikle elde edilen bağımsızlığın korunması ve ulusal çıkarların gözetilmesi temeline dayanıyordu. Bu politika çerçevesinde komşularla iyi ilişkiler kurup dış politikada büyük devletlerle işbirliği yapıp Osmanlı gibi yalnız kalmamaya özen gösteriyordu. Hatta ideolojik olarak Sovyetlerle zıt

olmasına rağmen ulusal çıkar gereği onlarla da işbirliği içindeydi öyle ki Türkiye Cumhuriyetini tanıyan ilk büyük devlet SSCB oldu.

Lozan Antlaşmasından sonra Türkiye iç politikada köklü reformlar yapmaya başladı. Osmanlı'nın halefi olan Türkiye Osmanlı devletinin siyasi ve hukuki sembollerini halifeliği kaldırmış, öncesinde ise saltanatı ilga etmişti, bu batılılaşma hareketi Araplar arasında tepkilere neden oldu. Oysa Türkiye askeri olarak ne Müslüman ülkeleri koruma ve savunma gücü vardı ne de İslam'ın kutsal mekânları olan Mekke, Medine ve Kudüs'e hâkimdi.

Lozan Anlaşması 24 Temmuz 1923 yılında imzalandıktan sonra Türkiye, Batı ile olan sorunlarının büyük bir kısmını halletmişti. Türkiye'nin bundan sonra en önemli meselesi yeni kurulan bir ülke olarak milli kalkınmayı sağlayıp çağdaş medeniyet seviyesine çıkmaktı. Nitekim bundan sonra Türkiye'de içerde çok önemli yenilikler yapıldı. Dış politikada da temel ilke barış ve diyaloga dayanıyordu. Dolayısıyla Türkiye zorunlu olarak Versay sistemini kabul ediyordu. Lozan'dan sonra Türkiye Osmanlı'nın mirasçısı halefi olarak hak iddia etmeyeceği ve mevcut sınırları dışında herhangi bir talebinin olmadığını kabul etmiştir. Zaten Türkiye Lozan Anlaşmasını imzaladıktan sonra pek de bir toprak veya sınır sorunu kalmamıştı. Bu durum haliyle Türkiye'yi statükocu devlet konumuna sokuyordu. Zaten Türkiye savaştan yeni çıkmış, yorgun ve ekonomik sorunları olan bir ülke olarak revizyonist politikalar izlemesi ulusal çıkar açısından rasyonel bir yaklaşım olmazdı. (CAN,2019,S,1)

Türkiye'nin Ortadoğu'daki devletlerle olan münasebetine baktığımızda birinci dünya savaşından sonra bölge İngiltere ve Fransa'nın egemenliğine girdi. Birinci dünya savaşından sonra halifenin Batılılara karşı cihat çağrısına rağmen Araplar, İngiltere ve Fransa ile birlikte hareket etmiş Türkiye'ye karşı savaşarak Türk milletinin unutamayacağı bir ihaneti gerçekleştirmişlerdi.

Ortadoğu coğrafyasından sonra sıra Anadolu topraklarına gelince durum değişti ve Türkiye Cumhuriyeti bu emperyal devletlere karşı milli mücadele, bağımsızlık mücadelesini başlatmış oldu. Ortadoğu'da birinci dünya savaşında Araplara vaat edilen topraklar verilmediği gibi küçük küçük devletlere bölünerek İngiltere ve Fransa'nın sömürgesi haline getirildi. Böylece Araplara savaş sırasında verilen vaatlerin gerçeği yansıtmadığı bölgeyi sömürmek ve Osmanlıyı yıkmak için bunu bir araç olarak kullandıkları ortaya çıkmış oldu. (CAN,2011,S,1)

Osmanlı devleti sonrası Panosmanlılık, Panislamcılık ve Pantürkçülük siyasetinin getirdiği çelişki, açmaz, yıkım ve başarısızlıkları gören bürokratik askeri elit bu yönüyle Türk dış politika kimliğini daha savunmacı, Anadolu merkezli seküler ülkesel bir ulus devlet modeline yönelmiştir. Bu yönüyle, Batılılaşma faaliyetleri ve milliyetçiliğin yaymış olduğu ulus devlet modeli çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti genel olarak kurulduğu ilk yıllarda yönünü Batıya dönmüş ve genel olarak Ortadoğu'dan uzaklaşan bir görünüm sergilemiştir. Cumhuriyetin kuruluş felsefesinde yer alan çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmak için eski ve geri kalan Doğu'ya yönelik askeri ya da siyasi ilgisizlik bu politikanın getirmiş olduğu bir zorunluluktur. Bu yaklaşıma göre batı sadece kurumsal düzeyde değil aynı zamanda kültürel boyutuyla da model olarak alınmıştır. Modernleşme,

Avrupalılaşıma, batılılaşma pozitivist bilim, teknik ve teknolojinin tekeli olarak görülmesi uygarlaşma ve gelişim adına anarşik uluslararası sistemin rekabetçi siyasal devletlerin kazanımları açısından bazı riskleri ve olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir; Türkiye devleti siyasal, ekonomi ve askeri tarihi açısından milli kazanımlarını bütün yönleriyle bu durumu tecrübe etmiştir.

Türkiye kurulduğunda gerek resmi ideoloji gerekse de uluslararası konjonktür Türkiye’yi Ortadoğu coğrafyasından uzaklaştırmıştır. Her ne kadar bağımsızlık mücadelesi sürecinde bölge ülkeleri ile ilgili ikili münasebetler olmuşsa da Atatürk döneminde bölgeye yönelik özel bir ilginin olmadığını belirtmek gerekmektedir. Sömürgeci devletlerin bölgeyi sömürge altında tutmaları da bu durumu tetiklemiş olduğu gerçeği de bir kenarda saklı tutulması gereken bir konudur.

Türkiye Batı dünyasını siyaset, ekonomi, teknoloji, bilim, sanat, kültür gibi birçok alanda dönemin gelişmişlik farkından dolayı batı medeniyetinden etkilenmiştir ve bu medeniyetin bir parçası olmayı istemiş ve bu doğrultuda hareket etmiştir. Yaklaşık 400 yıl kurucusu olduğu Osmanlı siyasası ve düzenini değiştirmiştir. Türkiye bu yönüyle kendine yeni bir devlet ideolojisi ve kimliği belirlemiş dolayısıyla dönemin yeni devlet ve yönetim felsefesi tepkisel de olsa eski rejime ait değer ve sembolleri yabancı görmüş ve kendini batı dünyasına ait hissetmiştir. Fakat yine de sınır komşusu olduğu için bölgeyi yakından takip etme zorunda kalmıştır. Uzun bir savaştan çıkması bölgenin sömürülmesi ya da Arapların yakın tarihte kendilerine karşı düşmanla işbirliği yapmaları bu durumu tetiklemiş olabilir.

1923-1938 döneminde Türk Dış politikası bazı temel ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir. Bu ilkeler:

1. Bu dönemde dış politikada temel amaç yeni bir devlet kurulduğu için tam bağımsızlık ve bu elde edilen bağımsızlığın korunması öncelikli konu olmuştur.
2. Dış politikada barışçı bir tutum benimsenmiştir. Çünkü yeni bir savaştan çıkmış ve kendisine dayatılan esaret hayatını kabul etmeyip bağımsızlık mücadelesi verdiği için bunun ilke olarak benimsenmesi haliyle bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu durum “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh.” şeklinde özetlenecektir.
3. Sömürgecilik ve emperyalizm karşıtı bir duruş sergilenmiş ve bunlara karşı mücadele eden devletlerin yanında yer almayı ilke olarak benimsemiştir. Çünkü bu durum uluslararası nizam ve işbirliğine zarar vermektedir. (BAYRAKTAR,2019,S,664)

“Misak-ı Millîde savunulan tezlerden biri de; Arap halklarının kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi gerektiğidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında dış politikadaki gelişmeler ise bu görüşle uygulama açısından çelişkili bir görüntüye neden olmaktadır. Çünkü Lozan Antlaşmasının imzalanması, Türkiye’nin Misak-ı Millîde savunduğu teze aykırı bir durum ortaya çıkarmıştır. Lozan antlaşması Arap topraklarındaki sömürgeci devletlerin egemenliğinin Türkiye tarafından kabul edilmesi yoluyla meşru görülmesini sağlamıştır. Türkiye açısından sömürgeci devletlerin Arap topraklarını egemenlikleri altına almalarına göz yumulmuştur. Arap yazarı Nassif Hitti’ye göre; Lozan Antlaşması, Türkiye’nin Osmanlı bakiyesi olan Arap topraklarına sırtını dönmesini sağlamıştır. Yani kısaca fiili yardımda bulunmadan Arap halklarının bağımsızlığı desteklenmiştir. Aslında

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Arap-Türk ilişkileri göz ardı edilmiş ve Araplara yönelik ilgisiz kalma yoluna gidilmiştir. “(DURAN-KARACA,2011,S,207)

Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde yüzünü Batıya dönmüş ve eski devlet dış politika kimliğinden uzaklaşarak Batı dünyasına kendini kabul ettirmeye çalışan bir kimliğe bürünmüştür. Tam bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmek isteyen Türkiye bu dönemde denge siyaseti izlemiştir. Atatürk döneminde Türkiye’nin Ortadoğu ile ilgili iki temel problemi olmuştur. Bunlar Musul ve Hatay sorunu bunlardan biri Türkiye’nin lehine diğeri aleyhine çözülmüştür.

Türkiye, dış politikasını Misak-ı Milli ilkeleri çerçevesinde belirlemiştir Buna göre ülkeler arasındaki eşitlik ve işbirliğine önem vermiştir. Misakı Milli sınırlarının güvence altına alınması hedeflenmiştir. Bu topraklar dışındaki yerlerde herhangi hak iddiasında da bulunmamıştır. Bu dönemdeki Türk dış politikası tarafsızlık ve karışmazlık olarak şekillenmiştir. (DURAN-KARACA,2011,S,207)

Kurtuluş Savaşı sürecinde Türkiye bağımsızlık mücadelesini Batılılara karşı verirken Araplar da Batı mandası altında bulunmaktaydı. Bu dönemde ortak düşmana karşı yaklaşma olmuş ancak bu uzun sürmemiş ve Araplar İngiliz ve Fransız himayesine altına girmişler, Türkler de Kurtuluş savaşını başarıyla vermiş ve bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Dolayısıyla Türkiye bölgeyle olan kontağı artık doğrudan değil de dolaylı yollarla yani İngiliz ve Fransızlar aracılığıyla gerçekleştirmek durumunda kalıyordu. Zaten Türkiye’nin tesis etmiş olduğu laik yapı ve gerçekleşen devrimler Arapların Türklere tepkiyle yaklaşmasına neden olmuştur. (YAPICI,2008,S,20)

Sonuç olarak Atatürk dönemi dış politikaya baktığımızda Osmanlının halefi olan bir imparatorluk olduğu için üzerinde kurulduğu coğrafyadan pek çok devlet ortaya çıktı. Atatürk döneminde dış politikada temel amaç bu sorunları ulusal çıkar doğrultusunda çözüme kavuşturmak. Ayrıca Türkiye’nin bölge ülkeleriyle coğrafik, tarihsel ve kültürel bir geçmişi olduğu için bu bölgeyle ilişkilerini iyi tutma ve geliştirme arzusu olmuştur. Atatürk dönemi Türk dış politikası realizm, ülkesellik, milli çıkarlar, pragmatik iç reformlarla modern bir laik Türk ulusu inşaa ederek millet ile devleti uyumlaştıran fetihçi ve yayılmacı bir dış politika izlemeden bağımsız ve kendine yeten savunmacı bir devlet ideolojisi kimliğini oluşturmak temel hedefler haline gelmiştir. Çünkü sürekli toprak ve nüfus kaybeden bir devlet olarak Sevr ile Anadolu’yu da kaybetme ihtimali ortaya çıkmış ve ulusal bağımsızlık savaşıyla bugün üzerinde yaşamış olduğumuz topraklar zor elde edilmiştir.

2.2.1.Musul Sorunu

Musul tıpkı Ortadoğu gibi çok çeşitli ve zengin bir kültür birikime sahip bir yerdir. İnsanlık tarihinin ilk yazılı belgelerinin doğuş yeri olarak kabul edilen bu şehirde Osmanlı devletinin hâkimiyeti Yavuz dönemine denk gelmektedir. Yani 1516 yılından 1918 de imzalan Mondros anlaşmasına kadar Osmanlı egemenliğinde bulunuyordu. (EYİCİL-HAMADLAK,2015,S,68) Musul, Ortadoğu’ya çok benzer bir konumdadır. Asya Afrika ve Avrupa arasında adeta bir geçiş bölgesi gibi durmaktadır. Musul’un sahip olduğu yeraltı kaynaklarını da göz önünde bulundurduğunda büyük güçlerin sürekli olarak ilgi odağı haline gelen bir yer olmuştur. (KEMAL,2007,S,645)

Musul'un bu kadar önemli bir konumda olduğunu gören Mustafa Kemal bu şehrin Türk egemenliğinden çıkmaması için çok büyük mücadeleler vermiş ancak bu konuda muvaffak olamamıştır. Musul önemini Mustafa kemalin bu sözlerinde görebiliriz;

“Musul bizim için çok önemlidir. Birincisi, Musul'da sınırsız servet oluşturan petrol vardır. İkincisi, onun kadar önemli olan, Kürtlük sorunudur. İngilizler, orada bir Kürt hükümeti kurmak istiyorlar. Bunu yaparlarsa, bu düşünce bizim sınırlarımız içindeki Kürtlere de yayılır. Buna engel olmak için sınırı güneyden geçirmek gerekir.”
(MUMCU,2018,S,47)

Musul 30 Ekim 1918 tarihli Mondros anlaşması imzalandığı dönemde Musul şehri Türk kuvvetlerinin elinde bulunuyordu. Ancak İngiliz devleti bu anlaşmanın 7. Maddesine dayanarak bölgeyi işgal etmeye başladı. Misakı Milli sınırları içinde Musul yer alıyordu ve Türk tarafı bu durumu Lozan'da dile getirdi ancak burada İngilizlerin daha ağır basması ve Türkiye'nin başka sorunlarla uğraşması nedeniyle bu sorun Milletler Cemiyeti'ne intikal etti. (YAPICI,2008,S,20-21)

Bu yüzden Misakı Milli ilan edilirken Musul Milli Sınırlar içerisinde kabul edilmiştir. Ancak İngiltere tarafından Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası işgal edilmiştir. Lozan Barış Konferansının en önemli maddelerinden biri olmuştur. Musul sorunun çözümü İngiltere ve Türkiye arasında yapılan ilk görüşmede çözülememiştir.

İsmet Paşa Musul'un Misakı Milli sınırları içinde olduğunu ve çoğunluğunu oluşturan nüfusun Kürt ve Türk etnik kimliğine mensup olduğunu, haliyle bu insanların da Türkiye'yi tercih ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca Musul ile siyasi, coğrafi, kültürel, tarihi, ekonomik bağlarının olduğunu dolayısıyla bu toprakların Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Buna karşılık İngiltere sözcüsü Lord Curzon Musul'un Milletler Cemiyeti tarafından İngiliz yönetimine verildiğini ve Musul'un nüfus çoğunluğunu da Türkler ve Kürtler 'den oluşmadığını çoğunluğun Araplar ve Kürtler 'den meydana geldiğini belirtmiştir. Kürtlerin Türk yönetimini istemediğini aksine kendi kentine yönetim taleplerinin olduğunu ve bu ilde yaşayan Hristiyanların da Türk yönetimini reddettiklerini belirterek Türk tarafının tezlerini çürütmek istemiştir. (KEMAL,2007,S,674)

Musul Meselesi İngiltere, Türkiye ve Irak arasında uzun süren tartışma konulardan biri haline geldi. 20 Kasım 1922 – 4 Şubat 1923 tarihleri arasında yapılan I. Lozan Konferansı'nda, uzun süren görüşmeler sonucunda herhangi bir netice alınamadı. İkinci kez toplanılan Lozan Konferansında bu sorun tekrar çözülemedi. Türkiye yeni kurulan bir devlet olarak pek çok sorunla karşı karşıya kaldı. Örneğin Boğazlar meselesi, borçlar, mütekabiliyet, Hatay gibi belli başlı sorunlar ortaya çıktı. Irak ve Türkiye arasında ki Musul meselesi o dönemde İngiliz mandası altında bulunan Irak İngiltere'nin daha güçlü olması nedeniyle çözüme kavuşturulamayan bir konu olarak kaldı. (EYİCİL-HAMADLAK,2015,S,70)

Musul sorununun Lozan'da çözülmemesi üzerine bu sorun Milletler Cemiyetine götürülme kararı alınmıştı. Bu cemiyetteki görüşmelerde Türkiye buranın kendisinde olması gerektiğini ifade etti. Yani Musul'da bir halkoylaması yapılmasını ve bu halkın kimi tercih edeceği kararını vermesi gerektiğini belirtti. İngiltere ise buna karşı çıktı. Bu sırada İngiliz ve Türk güçleri arasında silahlı çatışmalar ortaya çıktı ve İngiltere

Türkiye'ye nota vererek Türk askerlerinin kendilerine belirlenen geçici sınırı geçmemelerini söyledi. Bunun üzerine Türkiye bu seferde geçici sınır belirlemek için Milletler Cemiyetine başvurdu. Bunun üzerine konu incelenmek üzere komisyon oluşturuldu. Üçlü Komisyon Macar eski başbakanı Kont Teleki, Belçikalı Albay Paulis ve İsveçli Wirsén'den oluşmuştur. Komisyon çalışmaları sırasında Türkiye'de Şeyh Sait isyanı çıkmış ve Türkiye bu isyan ile uğraşmıştır. Komisyon hazırladığı raporda ; "Musul'da bir halk oylamasının yapılmasının imkânsız olduğu, Musul'un Irak'ın bir parçası sayılması gerektiği, Irak'ın 25 yıl süreyle İngiltere'nin mandası altında kalması ve Musul'un Irak'a bırakılmasının en iyi çözüm olduğu" belirtilmiştir. Böylece İngiltere uzun süren mücadele ve entrikalar sonucunda istediğini elde etmiştir. (BAYRAKTAR,2019,S,665-666)

Böylece Türkiye savaştan yeni çıkan ve çözüm bekleyen pek çok sorunu olduğu için daha fazla dayanamamış ve içerde ayrılıkçı hareketlerin de başlamasıyla birlikte bu durumu kabul etmek zorunda kalmıştır. 1926 yılında Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre; Türkiye ve Irak arasındaki sınır Milletler cemiyetinin 1924 tarihli kararına göre belirlenecek ve Irak'ın petrolünden sağlanan gelirin % 10'u 25 yılına Türkiye'ye verilecektir. Ancak daha sonra bu da 500.000 İngiliz lirası karşılığında vazgeçilmiştir. (ÇELİK,1969,S,76)

Mustafa Kemal'in Musul'u Milli sınırlar içinde göstermesinin temel nedeni bölgenin sahip olduğu jeopolitik-jeoekonomik nedenler bir de bölgenin içinde barındırmış olduğu farklı kimlik ve etnik grupların getirmiş olduğu bölücü unsurları ortadan kaldırmak. Ancak o dönemde uluslararası süper güç olan İngiltere buna fırsat vermemiş ve savaştan yeni çıkmış yorgun ve bitkin Türkiye çaresizce kabul etmek zorunda kalmıştır.

Türkiye'nin aslında burada geri adım atmasının en önemli nedeni içerde ortaya çıkan karışıklıklar birlikte uluslararası arenada da yalnız kalması İngiliz tarafının elini güçlendirmiştir. (KISIKLI,1999-2003,S,526) Sonuçta 1918'de başlayıp 1926 yılında ancak çözüme kavuşan bu sorun Türkiye ile Irak arasında gelecekte güvensizliğin doğmasına neden olacak sorunları beraberinde getirmiştir. Daha sonraki süreçte aktörlerden biri Kürt kartını kullanacakken diğeri de buna karşılık Türkmen kartını cebinde tutmuştur. Oysaki yapılması gereken belirlenen sınırlara saygı duymak ve irredentist politikalarından vazgeçmektir. Sorunu barışçıl ve uzlaşıcı bir şekilde çözmek barış ve istikrara katkı sağlayacaktır. Fakat sorun çok karmaşık görünmektedir. Birçok bölgesel ve küresel aktör ve onların legal ve illegal vekalet unsurları askeri, jeopolitik, demografik ve soykırım da dahil Musul ve Kerkük coğrafyasında sahada operasyon yapmaktan çekinmemektedir. Türkiye'nin komşu, akraba ve ortak tarihsel medeniyetin üyesi ve bölgeden gelen Kürt, Arap ve Türkmenlerin ev sahibi olarak bölgede barış ve istikrarın korunmasında inisiyatif almaktan tereddüt etmektedir. Tıpkı Irak'ın güneyinde ve ortasında Sünni ve Şii grupları Irak hükümetine ve demokratik seçim sürecine katılımını desteklemiştir.

2.2.2.Hatay Sorunu

Hatay sorunu da tıpkı Musul gibi misakı milli sınırları içinde kabul edilmiştir. 1936'da Atatürk tarafından Hatay ismi verilen bu şehir kurtuluş savaşı sonrasında Fransızlarla imzalanan Ankara anlaşması ile birlikte sınırlarımız dışında kalmıştır. Ancak burada İskenderun sancağına özel idareli yönetim hakkı tanınmıştır. Aynı zamanda Türk tarafına

bazı imtiyazlar tanınmıştır. Bunlar Türkçe'nin resmi dil olması ve Türk kültürünün korunması gibi bazı haklardı. Böylece Lozan'da daha önce belirlenen ilkeler çerçevesinde Türkiye Suriye sınırı kabul edilmiş ve onaylanmıştır.(YAPICI,2008,S,22-23)

İngiltere ve Fransa, Birinci Dünya Savaşında Ortadoğu bölgesini kendi aralarında imzaladıkları gizli anlaşmalarla paylaşmışlardı. Daha sonra ortaya çıkan Sykes-Picot Antlaşması'na göre Suriye ve Lübnan bölgesi de Fransızlara kalmıştır. İskenderun sancağı da Suriye'ye bağlı olduğu için haliyle burası da Fransa'nın nüfuz alanı olarak görülmüştür. Ancak Misakı milli ilan edilirken yani Mondros mütarekesi imzalandığı zaman nüfusun çoğu Türk olan bu sancak Türklerin elinde bulunuyordu. Yani Misakı Milliye göre bu bölge sınırlarımız dâhilinde olması gerekiyordu. (ATABEY,2015,S,193)

Ancak Fransa, Mondros anlaşmasının 7. Maddesine dayanarak, Sancağı işgal etmiştir. Böylece Suriye ve Lübnan Fransa'nın birer mandası haline getirilerek sömürge dönemini başlatmış oldular. (TOPAL,2009,S,2)

Böylece sınırlarımız dışında kalan Hatay sancağı Misakı Milliden vermiş olduğumuz ikinci taviz oluyordu.1921 yılında imzalanan Ankara anlaşması ile güney sınırlarımız Hatay dışarıda kalacak şekilde çizilmiştir. Ancak Fransa'nın bölgede oluşturmuş olduğu manda sistemi daha fazla yaşayamamış ve Fransa 1936'da Suriye'ye bağımsızlık vermek zorunda kalmıştır. Böylece bu sorun bir kez daha ortaya çıkmıştır. (BAYRAKTAR,2019,S,667)

Suriye'deki Fransız mandasının 1936'da son bulması ile birlikte Fransa Suriye'den çekiliyordu. Böylece Hatay sancağındaki yetkiler Suriye'ye geçiyordu. Ancak bu durum sancakta yaşayan Türkleri ve Türkiye Cumhuriyeti'ni rahatsız etmiş harekete geçmelerine neden olmuştur. (TOPAL,2009,S,3)

Mustafa Kemal Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılış konuşmasında milletimizi gece gündüz meşgul eden en büyük mesele İskenderun havalisinin geleceğidir. İskenderun'un gerçek sahibi Türklerdir. Dolayısıyla bu mesele ile ilgili hassasiyet gösterip çözüme kavuşturmak elzemdir. Sözleriyle Hatay konusunda taviz vermeyeceğini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kararlı olduğunu bu sözlerle ifade etmiştir. (ARMAOĞLU,1991,S,348)

Suriye üzerindeki manda yönetiminin 1936'da kaldırılmasını takiben Türkiye hemen bu durumun İskenderun'a da verilmesini talep etti ancak Fransa bunu reddetti. Türkiye bu durumu Milletler Cemiyetine götürme kararı aldı. (AKŞİN,1991,S,306)

Türkiye'nin bu şekilde hareket etmesi Suriye yöneticilerini rahatsız etti Çünkü onlara göre de İskenderun Suriye'nin bir parçasıdır ve Türkiye'ye bu toprakların verilmesinden asla razı olmayacaklarını söylediler. Nitekim öylede oldu ve Suriye bu durumu hiçbir zaman kabullenemedi ve yıllarca sürecek olan Türkiye Suriye arasındaki gerginliğin temel nedenlerinden biri haline geldi. (ALANTAR,1994,S,66-67)

Millet Cemiyeti bölgeye komisyon göndermiş ve uzun süren görüşmeler neticesinde Sandler Raporu hazırlanmıştır. Bu rapora göre Hatay iç işlerinde bağımsız olacak ancak yönetimi Milletler Cemiyeti üstlenecek. Türkiye ve Fransa ise bu denetimi Milletler Cemiyetinde olan yeni devletin toprak bütünlüğünü garanti edecektir. Böylece 1938'de Hatay devleti kurulmuş oluyordu.(BAYRAKTAR,2019,S,668)

İkinci dünya savaşının startının verileceği dönemlerde devletler ittifak çalışmalarına başladılar. Bu dönemde Türkiye sahip olduğu jeopolitik konumu nedeniyle Batılı ülkeler tarafından karşı taraf lehine kaybedilmek istenmeyen ülkelerden biriydi. Nitekim Fransa 1938’de Türkiye’ye bir öneride bulundu. Taraflardan biri savaşa girince diğer taraf diğerine düşmanca bir tavır takınmasın diye talepte bulundular. Fransa’nın böyle bir talepte bulunmasının sebebi Türkiye Suriye arasındaki Hatay problemi idi. (ATABEY,2015,S,199)

II. Dünya Savaşı tehlikesinin giderek artması Hatay konusunda Türkiye’nin işine geldi. Çünkü Türkiye’nin İngiltere ve Fransa karşısında yer alması kendileri açısından olumsuz bir sonuç verebilirdi. Bunu düşünen Fransa ilişkileri daha da yumuşatmış ve Türk-Fransız beyannamesiyle Hatay Türkiye’ye katılmıştır. Böylece Türkiye ikinci dünya savaşı öncesi tedirgin ortamdan faydalanmış önce sancağın bağımsızlığını daha sonrada da kendi topraklarına katmayı başarmıştır. (AKŞİN,1991,S,309)

Türkiye 1937-1939 arası dönemde konjonktürden yararlanarak bu sorunu savaşmadan diplomasi yoluyla halletmeyi başarmıştır.1938’de önce bağımsızlık verilmesini sağlamış 1939’da bu toprakları kendi yurduna dâhil ederek ikinci dünya savaşı öncesi ortamdan faydalanmayı bilmiştir. Ancak bu problem özellikle Suriye’nin 1946’da tam bağımsızlığını kazanmasından sonra sürekli olarak dile getirilecek ve günümüze kadar bu sorun iki ülke arasında problem olarak kalacaktır.(YAPICI,2008,S,24)

2.2.3.Sadabat Paktı

Mustafa Kemal dönemi Ortadoğu ile ilgili diğer bir önemli gelişme de Sadabat Paktı’nın kurulmasıdır. Birinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan tablodan memnun kalmayan yenilen devletler revizyonist politikalar izleyerek savaş öncesi sınırlara dönmeyi amaçlıyorlardı. Savaşın tekrar çıkacağını öngören devletler savaş öncesi ittifaklar kurarak kendilerini güvence altına almaya çalışıyorlardı. Bu çerçevede Türkiye de güvenliğini sağlama konusunda ittifak arayışlarına girdi ve bu Sadabat Paktı da bu eylemler sonucunda ortaya çıktı. (TURAN,2011,S,1761)

1930’lu yıllardan sonra Avrupalı devletlerarasında bloklaşmalar iyice ortaya çıkmaya başladı. Bu durum da haliyle uluslararası barışı ve huzuru tehdit eder hale geldi. Türkiye bu durumda güvenliğini tesis etmek için Batı da Balkan, doğuda da Sadabat paktı gibi dostluk ve saldırmazlık anlaşmaları imzalayarak güvenlik politikalarıyla savaştan korunmaya çalıştı. (ARMAOĞLU,1991,S,331)

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş felsefesine baktığımızda laiklik ilkesini benimseyen ve bu doğrultuda İslamcı ve Turancı ideolojilerden sakınan Mustafa Kemal bölge dışından yani emperyalist ülkelerden gelen tehditlere karşı bölge ülkeleriyle işbirliği yaparak bu tehdidi ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.(YAPICI,2008,S,26)

Sadabat Paktı her ne kadar sağlam temellere dayandırılmasa da birinci dünya savaşından sonra imzalanan Ortadoğu’da barış ve güvenliğe yönelik bir anlaşmadır. (DURAN-KARACA,2011,S,208) Bu ittifak Mussolini İtalya’sının Akdeniz’deki saldırgan tavırlarına karşı bölgesel bir ittifak şeklinde ortaya çıkmıştır. (PALABIYIK,2010,S,155)

Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında imzalanan 1937 yılındaki Sadabat Paktı Sovyet tehdidi karşısında aynı zamanda bir işbirliği niteliğindedir. Böylece laiklik ilkesini benimseyip bu doğrultuda hilafet kurumunu kaldıran Türkiye'ye karşı Arap dünyasının göstermiş olduğu tepki bir nebze olsa azalmış oldu. (DURAN-KARACA,2011,S,209)

Türkiye, İran Irak ve Afganistan arasında 8 Temmuz 1937'de imzalanan Sadabad Paktı bu devletlerarasında sınırların dokunulmazlığını ve aralarında olası bir savaşta dayanışmayı öngören bir anlaşmaydı. Bu anlaşma ile birlikte Ortadoğu bölgesinde barışın ve işbirliğinin önünü açan bir öncü anlaşma gerçekleşmiş oldu. (YAPICI,2008,S,29)

Türkiye öncülüğünde ortaya çıkan Sadabad Paktı, Batı hegemonyası dışında bölge ülkelerinin kendi aralarında başka güçler olmadan da barışı ve güvenliği tesis edebilecekleri ve ilkelerini kendilerinin belirleyebileceği bir kanıt niteliğindedir. Bu anlaşma ile birlikte Türkiye bölgeden gelebilecek tehditlerin önünü kapatmış oluyordu ve bu ülkelerin birbirlerine karşı kısıktılmaları engellenmiştir. (BAYRAKTAR,2019,S,675)

İkinci dünya savaşından sonra Ortadoğu bölgesi yine emperyalist güçlerin egemenliğinde sömürülmüştür. Oysaki Mustafa Kemal döneminin en önemli dış politika anlaşmalarından biri olan Sadabat Paktı benzeri anlaşmalar yapılarak bölgenin sömürülmesinin önüne geçilebilirdi. Ancak bu anlaşma adeta unutulmuş ve bölge ülkelerinin böyle bir ittifak oluşturmaları bir yana birbirlerine düşman olmalarına neden olmuşlardı.

“Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası öncelikle elde edilen bağımsızlığın sürdürülmesi ve milli menfaatlerin korunması temeline dayanıyordu. Bu politikanın ışığı altında yürütülmesi gereken diplomasi, iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmek ve dünya politikasında ağırlıklı devletlerle işbirliğine girmekti. Yeni Türk Devletinin kurucuları, son dönemlerde Osmanlı Devleti'nin nasıl kendi coğrafyasında yalnız kaldığını görmüşlerdi. Yakın tarihi iyi değerlendiren yeni Türk Devletinin liderleri dış politikalarını planlarken, karşılarında düşman bir Balkan ittifakı ve ret cephesi yaratmamaya özen göstermişlerdi. Mustafa Kemal'in barışçı politikası komşularla ilişkilerde öncelikle uygulamaya konuldu. Komşu ülkelerle dostluk ilişkilerinin kurulmasına önem verildi. Türkiye 1924'den sonra Ortadoğu'ya karşı bir bakıma kayıtsız kalmıştır. Onların mücadelelerine resmi düzeyde destek verirken, maddi yardımda bulunmamıştır. Türkiye'nin bu ülkelere maddi yardım yapmamasının temel nedeni psikolojik faktördür. Birinci Dünya Savaşındaki Arap ihaneti Türkiye'nin yeni yöneticilerinin hafızalarından henüz silinmemiştir. Bunun yanında Türkiye Boğazlarda güvenliğini tam sağlayamadığı için, gerek İngiltere, gerek Fransa ile silahlı bir çatışmayı göze alamamıştır. Arap dünyasında başlayan anti - batıcılığın yanı sıra anti -Türkçülük de vardır. Türkiye'nin batıya yaklaşması Araplar arasında hoş karşılanmamıştır. Dolayısıyla da Türkiye bölgede Araplar lehine riske girme gereği duymadı ve uzun süre Ortadoğu'ya karşı kayıtsız bir politika izledi. “(CAN,2019,S,2-3)

2.3.Tek Parti Döneminde Türkiye'nin Orta Doğu Politikası(1938-1950)

10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefatından sonra İnönü dönemi başlamıştır. İnönü döneminde de Mustafa Kemal döneminde olduğu gibi çağdaş medeniyetleri yakalama adına koyduğu ilkelerin devletin bütün kademelerinde devam ettiği görülmektedir. İnönü döneminde Mustafa Kemal döneminden sonra içeride ve dışarıda Türkiye'yi bekleyen birçok problem vardı. Ancak en önemlisi ikinci dünya savaşının getirmiş olduğu gelişmeler Türkiye'yi çok uğraştırmış ve Türkiye girecek mi girmeyecek mi gibi sorularla çok karşılaşır olmuştur. İsmet İnönü 1950 yılına kadar Türkiye'nin başında kalmış ve bu

dönemde ki temel politikası olan savaşa girmeme konusunda başarılı olmuş ve Türkiye'nin savaşa girmeme politikasını başarıyla sürdürerek daha büyük sorunlarla karşı karşıya kalmasını engellemiştir. (DİNÇ,2019,S,1)

II. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında SSCB ve İngiltere Türkiye'yi savaşa ikna etmek ve kendi tarafına çekmek için çok çalışmış ancak Türkiye burada tarafsızlık politikasını benimsemiş ve savaş dışında kalma politikasını başarıyla sürdürmüştür. Bu durum Türkiye'yi büyük yıkımlardan ve olumsuz etkilerden korumuş olmasına rağmen savaş sonrası kısa bir süreliğine de olsa yalnız kalmasına neden olmuştur. (ERTEM,2009,S,378)

İsmet İnönü, Türkiye'yi savaş dışında tutma konusunda oldukça başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak burada çelişkili davranışlar sergilediğini de görmek mümkün. Çünkü İnönü savaş için Batıdan silah talebinde bulunurken aynı zamanda bu talebi karşılanan İnönü bunun akabinde bu silahların yetersiz olduğunu söyleyerek batı yanlısı gözükmeye karşı uluslararası gelişmeler karşısında sürekli değişken politikalar izleyerek Türkiye'yi savaş dışında tutmayı başarmıştır. (DURAN-KARACA,2011,S,210)

Türkiye sonuç olarak hem mihver hem de müttefik devletlerin yanında görmek istediği bir ülkeydi. Ancak Türkiye savaştan yeni çıkmış bu yüzden içerde bir takım yenilikler yaparken dış politikada da denge siyaseti izleyerek bağımsızlığını korumanın amacını gütmekteydi.

1 Şubat 1943 tarihinde Adana'da, İngiltere Başbakanı Churchill, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bir görüşme gerçekleştirmiş. Bu görüşmede Türkiye'ye savaşa girmeleri konusunda baskıda bulunmuşlar. Daha sonra bu ikili bu sefer Mısır'da ikinci kez görüşmüş ve Türkiye prensip konusunda savaşa girme kararı almıştır. Türkiye İngiltere ve ABD'nin baskısına çok maruz kaldığını hatta Almanya bile Türkiye'ye çok baskı uygulamış ancak İnönü bu durumu başarılı bir şekilde atlatmıştır. (ARMAOĞLU,1989,S,412-413), (SANDER,1991,S,112)

“Türkiye, bütün savaş boyunca savaşın ekonomik, siyasal ve askeri ağırlığını ülkenin jeopolitik ve coğrafi konumu dolayısıyla çekmek zorunda kalmıştır. Savaş öncesi İngiltere ve Fransa ile imzaladığı antlaşma gereğince birçok kez müttefikler tarafından savaşa katılması için girişimlerde bulunulmuş, özellikle 1942 yılından itibaren Sovyetlerin, İngiltere aracılığıyla yaptığı savaşa katılma baskısına rağmen Türk yöneticileri bu önerileri geçiştirerek savaşa katılmamışlardır. Özellikle bu diplomatik baskılarda ön plana çıkan İngiltere Başbakanı Churchill ile İsmet İnönü'nün Adana'da 1943 tarihli görüşmeleri, müttefiklerin 4 – 6 Aralık 1944'de Kahire toplantısında Churchill ve Roosevelt'in yaptığı katılım önerileri, Türkiye'nin diplomasi alanındaki ustalıklı manevralarıyla atlatılmış, ancak 1945 tarihinde savaşın sonunun görülmesi ve yenedünyanın şekillenmesine katılmak amacıyla Türkiye sembolik olarak Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir(23 Şubat 1945). Buna rağmen Türkiye fiili bir savaşa girmeyerek savaşın askeri uygulamalarında yer almamıştır.” (DİNÇ,2019,S,4)

Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı'ndan sonra emperyal ve yayılmacı politikalarla Türkiye'yi tehdit etmeye başlamış ve hatta bu durumu daha da ileriye götürerek Türkiye'ye nota vermiş ve Boğazlarda üs, doğu da ise toprak talep etmiştir. Türkiye 1945'li yıllarda kendisini adeta yapayalnız hissetmiştir. (ERTEM,2009,S,378)

II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin Türkiye'yi tehdit etmesi ve taleplerinin olması büyük bir sorun haline gelmiş Türkiye bu durum karşısında Batıya daha da bağımlı bir ülke haline gelmiştir. (DURAN-KARACA,2011,S,209) Bu durumda Türkiye çareyi Batıya yakınlaşmakta görmüş ve Batının güvenlik şemsiyesi altında SSCB'den korunmaya çalışmıştır. Siyasi askeri ve ekonomik anlamda Batı örnek alınmış ve aynı zamanda kendisinden talep edilen istekler de dikkate alınmaya başlanmıştır. (GÖNLÜBOL,1996,S,311)

Türkiye'yi bu dönemde Batı'ya yaklaştıran hatta bağımlı haline getiren bir diğer durumda ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumdu. Çünkü bu dönemde Türkiye ekonomik olarak pek de iyi durumda değildi. Haliyle o dönemde ekonomik olarak refah seviyesi yüksek ülkeler Batı ülkeleriydi. Dolayısıyla Türkiye'nin Batıya olan bağımlılığın artmasına neden olduğunu söyleyebiliriz. (DURAN-KARACA,2011,S,211)

İkinci dünya savaşından sonra İngiltere bölgede eski gücünde değildi. Bu yüzden İngiltere kendisinin yerini, ABD'ye devrediyordu. Hatta İngiltere bunu Batının savunması için Türkiye ve Yunanistan'ın SSCB karşısında yalnız kalmasına izin vermemesi gerektiğini ifade ederek bir zorunluluk olarak görüyordu. Böylece artık ABD İngiltere'nin bölgedeki yerini almış oluyordu. (ERTEM,2009,S,386)

Türkiye, Sovyet tehditleri karşısında ister istemez bir müttefik aramıştır. İngiltere'nin savaş sonrasında eski gücünde olmaması onu doğal olarak ABD'ye yakınlaştırmış ve bu ülkeden yardım almak için politikalar izlenmeye başlanmıştır. (ERTEM,2009,S,393) Böylece Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Türkiye ekonomik yardım alarak bir nebze de olsa nefes alma imkânı elde etmiştir. İkinci dünya savaşından sonra Türkiye biraz yalnız kaldı ve Sovyet tehdidi artmaya başladı bu durumdan kurtulmayı NATO'ya üye olmak da gören Türkiye 1952'de Sovyet yayılcılığına karşı ulusal güvenliğini garantiye almış oldu.

Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında Atatürk dönemi ve İnönü dönemlerinde bir paralellik görmek mümkündür. Çünkü her iki lider döneminde de Ortadoğu'dan kopan Türkiye kendisine batı dünyası içinde yer edinmeye başlamıştır. Türkiye'nin batıya yönelik politikası hiçbir zaman terk edilmemiş ve bu dönemlerde Ortadoğu ikinci plana itilmiştir. (DURAN-KARACA,2011,S210)

“İnönü dönemi dış politika uygulamalarının temelleri Atatürk'ün oluşturduğu dış politika ilkelerine dayanmaktadır. Atatürk döneminde imzalanan dostluk anlaşmaları, II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'nin savaş dışı kalmasında etkili olmuştur. İsmet İnönü dönemi dış politika uygulamalarının Atatürk dönemi dış politika uygulamaları ile benzer bir başka yönü de Ortadoğu ülkelerinden uzaklaşmak olarak gösterilmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Türk dış politikasında batılılaşma ve batılı kurumlara dâhil olma çabaları, Türkiye'nin Batı bloğuna daha da yakınlaşmasını sağlamıştır. Bu durumun temel nedeni ise Sovyet Rusya'nın dış politikalarında Türkiye'yi tehdit edici tavırlar ortaya koymasıdır. Bunlara ek olarak Ortadoğu devletlerinin de henüz bağımsızlıklarını kazanamamış olmaları da Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilerin olumlu yönde gelişmesini engelleyen diğer bir etkidir. Türkiye ile Arap Ortadoğu'su arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin 28 Mart 1949 tarihinde İsrail'in devlet olarak varlığını kabul etmesi ve kendi topraklarındaki Yahudilerin Filistin'e göç etmelerine izin vermesinden sonra kopma sürecine girmiştir. Türkiye, BM'nin İsrail'i 11 Mart 1949 tarihinde tanınmasından sonra İsrail'in varlığını kabul etmiştir. Türkiye bu dönemde Arap ülkeleri ile diplomatik

bağları koparmadan temel hedefi olan Batı medeniyeti içinde yer almaya çalışmaktaydı. II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin egemenliğinde bulunan Filistin topraklarında Yahudiler tarafından 15 Mayıs 1948 tarihinde İsrail devleti kurulmuştur. Türkiye, BM Genel Kurulunda yapılan taksim planına karşı çıkmasına rağmen, İsrail devletinin kurulmasından sonra İsrail'in varlığını tanıyarak Arap Ortadoğu'sundan uzaklaşmaya ve Batı'ya bağımlı politikalar izlemeye başlamıştır. Hatta ilk Arap-İsrail savaşında da tarafsız kalma yolunu tercih etmiştir. Filistin sorununun Türkiye'nin Arapları destekleyen tutumundan vazgeçmesi, hem Türk dış politikasındaki tutarsızlığın somut bir göstergesidir hem de Arap kamuoyunda Batı'nın ileri karakolu olarak algılanmasında etkili olmuştur.” (DURAN-KARACA,2011,S,210-211)

Sonuç olarak Türkiye kurulduktan kısa bir süre sonra Batı ile yakın ilişkiler içine girmiştir. Bu yakınlaşmanın temel nedeni Türkiye'nin Batıyı kültürel bilimsel ve teknolojik olarak üstün görüp Batının bu değerlerini elde etme isteğidir. Bunun yanında Türkiye kendi kaynaklarıyla modernleşme ve reform projelerini hızlandırmış, ekonomide kapitülasyon ve yabancı sermayeye millileştirme ve yerleşme stratejisi ve Büyük Buhran ile kamu iktisadi teşekkülleri kurarak ithal ikameci kalkınma politikası uygulamış; Dolayısıyla ulusal ekonomik, siyasi, askeri ve toplumsal gelişimini güçlendirmek için de zorunlu eğitimi getirmiştir. Bu süreçte tarafsız ve bağımsız dış politika izlemek için revizyonist ülkelere karşı Milletler Cemiyeti üyeliği, Balkan ve Sadabat Paktları ve Montrö Sözleşmesi ile de bölgesel ve uluslararası sistemde barış ve istikrara katkı yaparak bağımsızlık ve güvenliğini korumak istemiştir.

Atatürk sonrası, II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye İnönü döneminde başarılı aktif denge siyaseti izlenmiş ve tarafların yoğun baskısına rağmen bu politikadan vazgeçilmemiştir. Fakat savaş sonrası süreçte Türkiye'nin bu denge siyaseti Sovyet baskısı ve tehdidi karşısında onu dengelemek için Türkiye liberal batılı demokratik sistemlerin hakim olduğu Avrupa merkezli düzene entegre olmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda yapılan en önemli çalışma NATO'ya üyelik için yapılan başvurudur. Kısaca bu dönemde Batı medeniyetinin seviyesine ulaşma çabası ve hedefi Türkiye'yi Ortadoğu'dan uzaklaştırmış derken Türkiye'de Demokratik Parti'nin de iktidara gelmesiyle siyasi, askeri ve güvenlik eksenli gelişmelerin merkezinde bulmuştur.

Cumhuriyet kuruluşundan ikinci dünya savaşına kadar Türk dış politikasını statükocu, bağımsız, kendi ekonomik kalkınma ve modernleşme projesini yürüten içe dönük barış eksenli siyaset izleyen bir ülke olacaktır. Çünkü bu dönemde yeni kurulan bir ülke olarak kendi sınırlarını varlığını korumak öncelikli hedef olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı'dan kalan Arap bölgesiyle ilgili feragat eden Türkiye bu topraklarda hak iddiasında bulunmamıştır. Bölgeye kayıtsız kalan Türkiye yakın iki komşusu olan Irak ve Suriye ile de savaş sonrasında da sınır problemleri başta olmak üzere bir takım sorunlar yaşamış ve dolayısıyla ulusal çıkar tanımını kendi topraklarıyla sınırlı tutmuştur. (SİNKAYA,2011,S,81)

Hatay ve Musul sorunlarının saymazsak ikinci dünya savaşına kadar Türkiye'nin bölgeyle pek ilişkisi olmamıştır. Bu durum emperyalistlerin işine gelmiş bölgeyi sömürme faaliyetleri daha da hızlanmıştır. (ALBAYRAK,2019)

Türkiye'nin aslında Ortadoğu'ya kayıtsız kalmasının bir başka nedeni de bölge ülkelerinin uzunca bir süre batı ülkelerinin kolonisi altında bulunmaları ve Türkiye'nin

bölge ile ilgili ilişkilerinde batıyla muhatap olmasına neden olmuştur. Türkiye bu Arap ülkelerinin bağımsızlık mücadelesine sempati duymakla beraber batı ülkeleriyle çatışmaktan da kaçınmıştır. Çünkü kendi inşa sürecine ve güvenliğine önem vermeyi öncelikleri arasına koymuştur. (SINKAYA,2011,S,81-82)

Araplara karşı sevgimiz, kardeşliğimiz ve ortak değerlerimiz vardır. Oldukça eski ve zengin bir medeniyetin murisleri olan Araplarla ilişkilerimizi artırıp ilerletmek temel hedeflerimizdendir. Diyen dönemin Başbakanı Recep Peker'in bu sözlerle yukarıda bahsettiğimiz Araplarla ilişkimiz ulusal bağımsızlıklarına sempati duymaktan öteye geçmeyeceğini göstermektedir. (ALBAYRAK,2019)

Bununla birlikte Türkiye'nin Ortadoğu'dan uzaklaştığını söyleyemeyiz. Çünkü sınır bölgesindeki devletlere kayıtsız kalması ulusal çıkarlarına pek de uygun olduğunu söyleyemeyiz. Nitekim daha sonraki güvenlik sorunları ve akabinde bölgeyle yakın temas kurup Sadabat Paktını imzalaması bunun en önemli göstergelerinden biridir. (SINKAYA,2011,S,82)

2.4.Soğuk Savaş Dönemi Türkiye'nin Orta Doğu Politikası (1950-1991)

1950 yılı, Türkiye için çok önemli hatta dönüm yıllarından biri olmuştur. İlk serbest seçimlerin yapıldığı, tek partili seçimlerin sona erdiği ve CHP iktidarının 27 yıl sonra iktidarı kaybettiği bir yıl olmuştur. Bu rejimin öncekilerden çok farklı olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü Demokrat parti lideri CHP geleneğinden gelen ve aynı siyasi görüşü paylaşan bir liderdi. Dolayısıyla siyasi olarak iktidar el değiştirmiş ancak politik olarak herhangi bir değişiklikten bahsedemeyiz. Dolayısıyla bu iktidarda önceki iktidar gibi dış politikada öncelik Batı ve ABD ile yakın ilişki ve işbirliği anlayışına dayanıyordu. (YEŞİLBURSA,2009,S,68)

Bununla birlikte değişen bölgesel ve uluslararası sistemde Türkiye'de çok partili sisteme geçilmiş elbette iç ve dış politikada Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında birçok farklı siyasi, ekonomik ve ideolojik farklılıklar olmuştur.

14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti ilk defa Cumhuriyet kurulduğu günden beri yapılan gerçek anlamda ilk seçimi kazanan parti oldu. Adnan Menderes Batı ve ABD yanlısı bir siyaset yürütmeyi hedefliyordu. Çünkü Menderes Türkiye'nin çıkarlarının Batı ve ABD'nin içinde bulunduğu ittifaklarda görüyordu. Dolayısıyla Batı ve ABD'ye bağlı sıkı iş birliği temel politika hedefleri arasında yer alıyordu. (BAĞCI,2007,S,129)

II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi devletlerin güç kaybetmesi sonucunda bu ülkelerin yerini SSCB ve ABD alıyordu. Soğuk Savaş sonrasında bu ülkeler bölge ülkeleri üzerinde askeri politikalar yürütülmüş ve bölge ülkelerine silah ve askeri yardımda bulunarak bölgede rekabeti çok yoğun bir şekilde gerçekleştirmişlerdir. (ÖZTÜRKCI,2017,S,375)

Soğuk savaşın yaklaşık olarak 1947 yılından sonra başlamasıyla birlikte SSCB ve ABD arasında rekabet giderek artmış ve iki kutuplu sistem içinde çatışma iyice derinleşmiştir. (DEMİR,2011,S,699)

Türk dış politikasını bu dönemde şekillendiren unsur SSCB tehdidi ve bunun sonucunda Türkiye'nin bu tehdidi savuşturmak için ittifak arayışlarına girmesidir. Türkiye çareyi batı ittifaklara üye olmakta görmüştür. (AKKAYA,2012,S,6)

Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikasını maddeler halinde sıralayacak olursak;

- i. Türkiye'nin Batıyla bütünleşmesi ve Batının örnek alınması
- ii. ABD'nin ekonomik ve askeri desteğini almak ve yalnızlıktan kurtulmak
- iii. NATO'ya üye olabilmek ve bu güvenlik şemsiyesinden yararlanmak
- iv. Kıbrıs konusunda Türkiye'nin çıkarlarının korumak
- v. SSSB karşısında ABD'nin desteğini alarak rahat nefes almak ve bu tehditten kurtulmak (MAKOVSKY-SAYARI,2002,S,1)

1945-1949 yılları arasındaki yalnızlıktan, aldığı Truman ve Marshall yardımlarıyla kurtulan Türkiye artık bölgede ABD'nin Ortadoğu temsilcisi gibi hareket etmeye başlamıştır. Hatta 28 Mart 1949'da İsrail'i ilk tanıyan Müslüman ülke olmuş ve böylece Ortadoğu bölgesinden giderek uzaklaşmıştır. Menderes hükümetinin iktidara gelmesiyle birlikte Ortadoğu'da 'Big Brother' rolü oynamaya başlayan Türkiye bölgede SSCB ile ABD ve Batı üzerinden adeta bir yarışa girmiştir. ABD bölgeyi SSCB komünizminden kurmak için Türkiye'yi kullanmış bölgede Bağdat Paktı gibi oluşumlarda Türkiye'den istifade etmiştir. Ancak daha sonra bu durum Arap ülkeleri tarafından kabul görmemiş ve emperyal güçlerin bir uzantısı olarak algılanmıştır.(YAPICI,2008,S,30-31)

Menderes hükümeti iktidara geldiğinde Ortadoğu ülkeleri Türkiye'ye tepkili ve mesafeliydi. Çünkü Arap ülkelerin en büyük düşmanı olan İsrail, Türkiye tarafından resmi olarak tanınmıştı. Dolayısıyla DP iktidarı döneminde bölgede politika bilinçli bir şekilde batı ülkelerinin bir üyesi olarak yapılıyor ve bu durum bölge devlerinin tepkilerine neden olmuştu. (BAĞCI,1990,S,41)

Türkiye, Soğuk Savaş dönemi boyunca mevcut çift kutuplu sistem içinde dış politikasını belirleyen temel unsur güvenlik endişesiydi. Bu dönemde Türkiye devletleri iyi kötü, dost düşman şeklinde tanımlayıp ona göre hareket etti. Bu dönemde aslında Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinden uzaklaşmasının temel nedeni sistemsel yani konjonktürel nedenler ve bölge ülkeleriyle yaşamış olduğu yakın tarihsel sorunlardır. (ATLIOĞLU, <http://www.tasam.org/tr>,2019)

Soğuk savaş döneminde uluslararası ilişkiler daha kolay anlaşılır bir yapıdaydı. Çünkü devletler o dönemde ya Doğu ya da Batı bloğuna dâhildi. Yani o dönemde devletler için düşman net, tehdit de öngörülebilirdi. İdeolojik olarak kapitalizm, demokrasi, NATO karşısında komünizm, totalitarizm ve Varşova Paktı vardı. Dolayısıyla düşmana gayet somut ve netti. Soğuk savaş döneminde güvenlik daha çok siyasi ve ideolojik olarak ele alınmıştır. (KANDEMİR,2011,S,123)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB'nin Türkiye'den toprak talebinde bulunması Türkiye'yi endişelendirmiş ve bu doğrultuda Türkiye hemen müttefik aramıştır. ABD çıkarları doğrultusunda politikalar izleyen Türkiye SSCB'yi dengelemek için Batı ve ABD yakın politikalar izlemek zorunda kalmıştır. (YILMAZ,2016,S,207)

Menderes hükümetinin 14 Mayıs 1950’de iş başına gelmesiyle birlikte Atatürk tarafından uygulanan tarafsızlık politikası terk edilmiş ve bilinçli bir şekilde taraf tutularak batı üyeliği yolunda politikalar sergilenmiştir. Nitekim NATO üyeliği için yapılan başvurular bunu göstermektedir.(BAĞCI,2007,S,37)

14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak 27 yıllık CHP yönetimine son veren Demokrat Parti dış politikada Batı eksenli bir tutum içine girmiştir. NATO üyeliği ve Kore Savaşı bu politikanın bir neticesidir.

Türkiye, NATO’ya katıldıktan sonra bütün meselelerini bu örgüt içerisinde ele almış ve burada çözüm bulmaya çalışmıştır. Kendisine Batı tarafından verilen sınır karakolu rolünü kabul etmiş ve Batının çıkarlarını kendi çıkarları şeklinde görüp ona göre hareket etmiştir. Batı’nın Ortadoğu’daki çıkarlarının kendi çıkarlarıyla özdeşleştirme gibi bir anlayışa girmiştir. Bu durum Menderes’in 1960’ta darbeyle düşürülmesine kadar devam etmiştir. (BAĞCI,1990,S,101)

DP’nin 1950’de iktidara gelmesiyle birlikte tarafsız ve pasif olan dış politikasını terk ettiğini ve daha aktif bir rol üstelendiğini söyleyebiliriz. İkili münasebetleri daha da ileri taşıdığını söylemek mümkün. Bu durumda çift kutuplu sistemin etkisinin de olduğu görülmektedir. Çünkü SSCB’nin bölgede etkili olmasını istemeyen Batılı ülkeler Türkiye’yi aktifleşmek konusunda zorladılar diyebiliriz. (DEMİR,2011,S,700)

“ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles’in ortaya attığı Kuzey Kuşağı kavramı sonucunda 1955 yılında İran, Irak, Pakistan, İngiltere ve Türkiye arasında oluşturulan Bağdat Paktı, SSCB’ye karşı karşı tüm Arap devletlerini ortak bir cephede buluşturma amacını gerçekleştirememiş, Türkiye ile Arap devletlerinin yolunu ayırırken, Orta Doğu’da Batı karşıtı oluşumları güçlendirmiştir. Öyle ki Bağdat Paktı’nın oluşumundan kısa bir süre sonra, Suriye ve Mısır alternatif bir pakt imzalayacaklarını açıklamışlar ve Mısır devlet başkanı Nasır’ın liderliğinde Bağdat Paktı karşıtı bir blok oluşturma girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu girişimlerin itici gücü ise Nasır’ın Arap dünyasını kendi liderliği altında birleştirme isteğinin Bağdat Paktı ile suya düşmesi ve bu liderliğe Türkiye’nin soyunması olmuştur. Arap milliyetçiliğinin ateşli savunucusu Nasır, Bağdat Paktı sonrasında tamamen Batı aleyhtarı bir politika izlemeye başlayarak, SSCB’ye iyice yanaşmış ve böylece SSCB’nin Bağdat Paktı’nın böldüğü Orta Doğu coğrafyasına girmesi kolaylaşmıştır. Menderes hükümeti iktidarı boyunca sadece Bağdat Paktı’nı desteklemekle kalmamış, genel olarak Batı’nın dış politika çıkarlarının savunuculuğunu yapmıştır. 1955 Bandung Konferansı’na katılarak burada, Nasır’ın da güçlü bir şekilde savunduğu bağılantısızlık fikrini reddeden Türkiye, aynı yıl Birleşmiş Milletler ’de Cezayir’in bağımsızlığı konusunda karşı oy kullanarak Müslüman dünyayı karşısına almış, dahası 1957 Suriye krizi ve 1958 Irak darbesi sırasında komşularına karşı tek taraflı askeri eylemlerde bulunmaya yeltenmiştir.”(YAPICI,2008,S,31-32)

Soğuk Savaş sırasında İki Kutuplu Sistem içinde dünya âdete ikiye ayrılmış durumdaydı. Türkiye de bu sistem içerisinde doğu ile batı arasında tercih yapmak zorunda bırakılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş felsefesi çağdaş medeniyetler seviyesi olarak belirlendiği için Türkiye tercihini batı bloğundan yana kullanmıştır. SSCB’den gelen tehditler, toprak talepleri ve güvenlik algılamaları Türkiye’nin ABD’nin önemli bir müttefiki olmasını daha da kolaylaştırmıştır. Türkiye bu dönemde daha çok Amerikan ekseninde politikalar yürütmüş ya da Sovyet tehdidinden dolayı bağımsız politikalar geliştirememiştir.

II. Dünya Savaşının ardından Soğuk savaş etkisini Ortadoğu bölgesinde de göstermiştir. Ortadoğu bölgesinde yoğun bir mücadele ve egemenlik yarışı başlamıştır. Bu dönemde bölge ülkeleri bağımsızlıklarını yeni kazanmıştı. Türkiye'nin NATO üyesi olarak bölgede yer alması ve Batı ülkeleriyle askeri siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirme ve SSCB tehdidinden kurtulmak için Batı ile paralel politikalar izlemiştir. Batının imkânlarından yararlanmak için kendi güvenlik çıkarları ile Batının çıkarlarını özdeşleştirmiştir. Batının bölgede üç önemli çıkarı bulunmaktaydı. Birincisi İsrail'in güvenliği, ikincisi SSCB'nin bölgede etkinliğinin önüne geçilmesi ve engellenmesi son olarak da Batının petrol çıkarlarının korunması şeklinde özetlenebilir. (SİNKAYA,2011,S,82)

ABD'nin soğuk savaşın başında Türkiye'ye önce Truman Doktrini daha sonrada Marshall Planı çerçevesinde yapmış olduğu yardımlar Türkiye'nin SSCB etkisi altına girmesini engelleme çabası olarak görülebilir. İkinci olarak da Sovyet tehdidine karşı NATO'nun kurulması da Sovyet etkisine karşı oluşturulan bir askeri ittifak olarak görülebilir. (YILMAZ,2016,S,208)

Türkiye Ortadoğu'da SSCB'nin yayılmacılığını önlemek ve etkinliğini azaltmak için çalışıyordu. ABD ile bölgede ortak çıkarlar izleyen Türkiye Bağdat Paktı ile de önemli bir adım atmış oluyordu. (BAĞCI,2007,S,70)

Adnan Menderes ile görüşen ABD Dışişleri Bakanı Dulles Sovyet etkisine karşın Ortadoğu savunmasının nasıl olacağı konusunda yapılan görüşmede Menderes dünyanın ikiye ayrıldığını ve Sovyet tehdidine karşı bölgede yeni bir girişimin olması gerektiğini ve bu oluşumda Türkiye'nin belkemiği olduğu aksi takdirde başarılı olamayacağını söylemiştir. (YILMAZ,2016,S,214)

Böylece Ortadoğu ülkelerinden gelen olumsuz tepkilere rağmen ABD ve İngiltere'nin desteğini alan Türkiye Irak'la birlikte 24 Şubat 1955'de Bağdat'ta Türkiye-Irak Karşılıklı İşbirliği Antlaşmasını imzalayarak bu anlaşmanın temelini atmıştı. (YEŞİLBURSA,2011,S,89) Daha sonra bu pakta İngiltere ve Pakistan'da katıldı. Ortak güvenlik ve savunma için oluşturulan bu işbirliği birleştirici ve başarılı olmamıştır. Bu pakt Arap ülkeleri tarafından kabul görmemiş ve bloklaşmalara yol açtığı yönünde ifade edilmiştir. (YILMAZ,2016,S,216)

Paktın Arap ülkelerinde yayılmaması ve pakta Irak dışında başka bir Arap ülkesinin dahil olmaması başarılı olmasının önündeki en büyük engeldi. Böylece Bağdat Paktı temelleri zayıf bir pakt olarak tarihe girmiş oluyordu. (BOSTANCI,2013,S,7)

Bu yüzden Bağdat Paktı Orta Doğu'da etkili bir savunma örgütü olmamıştır. Bu pakt Irak ile Mısır arasında gerginliğe neden olmuş hatta John Foster Dulles'in dediği gibi Arap ülkelerinin politikaları ve entrikaları için bir forum haline dönüştürülmüştür. SSCB'nin bölgedeki etkinliğini azaltmak için oluşturulan pakt hedeflerine ulaşmada başarısız olmuştur. (YEŞİLBURSA,2011,S,89)

Türkiye'nin gereksiz bir şekilde benimseyip sahiplendiği Bağdat Paktı sözde Ortadoğu'yu kapsayacak şekilde bir savunma sistemi şeklinde kurgulanmıştır. Ancak bu durum Arapların tepkisiyle karşılandı. Türk İngiliz birlikteliği Arapların Türklere tepki göstermesine ve bu örgüte kuşku ile yaklaşmasına neden olmuştur. Üstelik bu durum

Türklerin daha fazla Batıya bağlanmasına yol açmıştır. Irak dışında hiçbir Arap ülkesinin katılmadığı pakta en büyük tepki Mısır'dan gelmiştir. Mısırdan sonra diğer Arap ülkeleri de bunu tepki ve şüpheyle karşılamıştır. Bu pakt ile amaçlanan gerçekleşmemiş ve birlik yerine bölge ülkeleri arasında ihtilaf başlamış ve böylece Batı ülkeleriyle işbirliği yapması beklenen Arap ülkeleri SSCB'ye yanaşmış ve böylece Sovyetlerin güneye inmesi kolaylaşmıştır. Türkiye burada imajı sarsılmış ve çıkarları zedelenmiştir. Türk Arap dostluğu sarsılmış ve aynı zamanda bu durum Türk Sovyet ilişkileri de olumsuz etkilenmiştir. (BOSTANCI,2013,S,10)

İsrail'in Mayıs 1948'de bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan ve Irak orduları Filistin için İsrail'e karşı savaşa girmiş ve ancak bu savaşta ABD'den destek alan İsrail oldukça başarılı olmuş ve topraklarını daha da arttırmış ve neredeyse Filistin'in tamamına egemen olmuştur. Bunun sonucunda BM bünyesinde oluşturulan komisyonda Türkiye olumlu oy verirken Arap ülkeleri olumsuz oy vererek Türkiye'nin Batı yanlısı politika izlemesini eleştirmiştir. (YILMAZ,2016,S,212)

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin bağımsız ve özgür politikalar izlediğini söylemek oldukça güç bir durumdu. Türkiye'nin bölgedeki tek müttefiki olan Irak dışında bölge ülkeleri Türkiye karşısında yer alan politikalar izlediler. Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki çıkarları ABD ve Batı lehine adeta terk edildi diyebiliriz. Yani soğuk savaş dönemi Türk dış politikası batı endeksli olmaktan kurtulamadı bu durum biraz da sistemin dayatmış olduğu bir zorunluluktadır. (ALDUR,2009,S,53)

Ortadoğu'da dengeleri değiştiren ve Türkiye'yi yine eleştirmelerine neden olan olay da 1956 yılında ortaya çıkan Süveyş'te yaşanan savaştır. Bu krizin ortaya çıkmasına neden olay ise kanalın İngiltere ve Fransa gibi batılı devletlerin denetiminde olması ve Mısır'ın da buradan ekonomik bir beklentisi olması olayı çatışmaya dönüştürmüştür. Türkiye'nin bu savaşta Batılı ülkelerin yanında yer alması ise Arap ülkelerinin tepkilerine neden olmuştur. (YILMAZ,2016,S,217)

“Soğuk savaş dönemi Orta Doğu'da bir diğer sorun Süveyş Sorunudur. Türkiye'nin yaptığı çeşitli açıklamalar ve Süveyş Sorunu karşısında Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun özellikle 17 Kasım 1956'da verdiği demeç, Türkiye'nin bölgedeki Batı politikasına bağlılığını göstermesi bakımından önemlidir. Zorlu, “Ortadoğu devletlerinin güvenliği, Bağdat Paketi ve NATO gibi kolektif güvenlik sistemlerine bağlanmakta yatmaktadır. Eğer Ortadoğu devletleri Bağdat Paketi'ne girmiş olsalardı bugünkü durum ortaya çıkmazdı. İngiliz ve Fransız müdahalesi Mısır ve İsrail arasındaki çarpışmayı durdurması açısından bir amaca hizmet etmiş bulunmaktadır” demektedir. Zaten, Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı ulusallaştırma kararını almasının ardından Türkiye, karara olumsuz bir tepki vererek Büyük Britanya ile birlikte kararı kınamıştır. Türkiye, Süveyş Bunalımında gelişen olayları Nasır ulusçuluğunun bir sonucundan çok, bir komünist oyunu olarak algıladığını dile getirmiştir. Türkiye'nin, Boğazlar konusunda uluslararası statüye karşı çıkıp Montreux'de ulusal egemenlik hakkını sağlamış bir ülke olmasına karşın, Süveyş Bunalımı ile ilgili olarak toplanan Londra Konferansı sonrasında kurulması kararlaştırılan “Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği ”ne katılarak Batı'nın yanında yer alması hem Arapların hem de Bağlantısızlar Hareketi'nin gözünde bu ülkenin Batıcı kimliğini pekiştirmiştir.” (SERBEST,2017,S,705)

Süveyş Kanalı'nın Mısır hükümeti tarafından 1956 Temmuzunda devletleştirilmesi sonucunda Türkiye oldukça zorlandı. Çünkü Türkiye bu durum karşısında İngiltere

yanlısı politika izlemesi kendisine Arap ülkelerinin gözünde bir siyasi prestij kaybı yaşamasına neden olmuştur.(BAĞCI,2007,S,79)

1956 Süveyş krizi sonrasında SSCB'nin bölgedeki etkinliği artmış bunun üzerine ABD bölgeye doğrudan müdahil olmaya karar vermiş ve Eisenhower Doktrini'ni ilan etmiştir. Türkiye bu doktrini memnuniyetle karşılamış ve desteklemiştir. Nitekim ABD'nin Lübnan'a müdahalesinde İncirlik üssünü açması bunun en büyük örneğidir. (YAPICI,2008,S,32-33)

Bu dönemde Araplar ve Türkler arasında ilişkiler sorunlu olmuştur. Çünkü yükselen Arap milliyetçiliği, Batıyla olan ilişkileri ve Osmanlının halefi olarak varlığını sürdürmesi Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinden uzaklaşmasına ve dışlanmasına neden olmuştur. Batılıların Araplara vaat ettikleri bağımsızlığı vermemeleri, bölgeyi uzun zamandan beri sömürmeleri ve Filistin topraklarında güce dayalı bir İsrail devletinin kurulması Araplar'da Batılılara karşı öfke, nefret, kin gibi düşünceleri birikmesine yol açtı. Türkiye'nin Suriye ile yaşamış olduğu Hatay sorunu, Türkiye'nin Batılı devletler ve İsrail ile ilişkilerin iyi olması Arapların Türklere karşı tepkilerin yükselmesine neden olmuştur. Nitekim Bağdat paktına Irak dışında hiçbir Arap ülkesinin katılmaması, Arap ülkelerinde milliyetçi yönetimlerin yönetime gelmesi ve bu yönetimlerin Sovyetlere yakın olması, Batıyla ilişkilerini iyi tutmaya çalışan bu ülkelerle ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur. 1958 yılında Irak'ta Arap milliyetçilerin Batı yanlısı yönetimi devirmesi Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde iyice yalnızlaşmasına neden olmuş ve Türk dış politikasında Ortadoğu sorunlarına müdahil olmama eğilimi başlamıştır. (SİNKAYA,2011,S,84)

Sonuçta Menderes dönemi Türk dış politikasına baktığımızda Arap ülkelerinin gözünde Türkiye emperyalizmin sözcülüğünü yapmakla suçlanmıştır. Türkiye'nin bölge ülkeleriyle Batının çıkarları doğrultusunda ilişkiler kurup bölge ülkeleriyle örgütler kurma isteği Türkiye ve Arap ülkeleri arasında anlaşmazlıklara ve onarılması güç kırınlıklara yol açmıştır. (YAPICI,2008,S,33) Demokrat Parti döneminde Ortadoğu politikasında başarısız olması, dış politikada Moskova ve SSCB ziyaretlerinin planlanması da ABD açısından 1960 darbesinin önünü açmıştır.

Menderes hükümeti döneminde bir başka sorunda Kıbrıs sorunuuydu. Aslında Kıbrıs sorunun 1954 yılında Birleşmiş Milletlerin gündemine gelip uluslararası bir boyut kazandığı tarihe kadar herhangi problemi yoktu. Ancak bu sorun ortaya çıktıktan sonra Menderes bu stratejik bölgeyi kaybetmek istememiş ve diplomatik önlemler almaya başlamıştır. Menderes Hükümeti başlangıçta bu soruna temkinli yaklaştı ve bunu NATO ve Balkan gibi paktlarda birlikte mücadele ettiği müttefiki Yunanistan'ı kızdırmak istememiş ve sıkıntı çıkmasını istememiştir. Atatürk döneminden beri Türk Yunan ilişkileri sorunsuz bir şekilde gelmesine rağmen bu olaydan sonra iki ülke arasında sorunlar baş göstermiş ve Türk Yunan ikili ilişkilerinde soğuk bir dönem başlamıştır. Türk Yunan ve İngiliz görüşmeleri sonucunda geçici olarak Bağımsız Kıbrıs Devletinin kurulması gerçekleşmiş ve bu tarihten sonra da bu iki ülke bu sorunu günümüze kadar taşıyıp zaman zaman dönemsel gelişmelere göre kullanılmışlardır. (BAĞCI,2008,S,135-136)

Kıbrıs sorunun ortaya çıkması ve Batı ülkelerinin bu konuda Türkiye'nin değil de Yunanistan'ın yanında yer alması Türkiye'nin BM'de Cezayir'in bağımsızlık

oylamasında olumsuz oy vermesi sonrası süreçte bölge ülkelerine tekrar yönelmesine neden olmuştur. ABD başkanı Johnson, 5 Haziran 1964'te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye gönderdiği mektupta adeta Türkiye'yi SSCB karşısında yalnız bırakmakla tehdit etmiş ve olası bir müdahale karşısında NATO güvenlik mekanizmasının çalışmayacağını bildirmiştir. Bu durum Türkiye'ye bir ders olmuş ve Türk dış politikasında çok boyutluluk başlamış ve ihmal ettiği bölgelere ve ülkelere yeniden yönelmesine ve ilişkilerini geliştirmesine neden olmuştur. Bu çerçevede Ortadoğu ve Üçüncü Dünya ülkelerine yönelmeye başlayan Türkiye ilk etapta İsrail Filistin çatışması ortaya çıktığında ABD'nin Türkiye'de üsleri kullanmasına izin vermemiş ve Filistin ve Arap ülkelere giyecek ve yiyecek yardımıyla bulunarak ihmal ettiği ülkelere tekrar yöneldiğini göstermiştir. Hatta BM bünyesinde Araplar lehine oy kullanmış ve onların tezlerini savunarak Filistin meşru hakkı olan devlet kurma hakkını da kabul etmiştir. (SINKAYA,2011,S,85)

Türkiye'nin 1960'lardaki politikası 1950'ye göre biraz daha denge ve işbirliğine dayandığını söyleyebiliriz. İktidarın geçmişteki hatalardan ders çıkardığını görmekteyiz. Daha önce izlemiş olduğu aktif politika Arap ülkeleri tarafından Batının sözcülüğünü yapmak olarak görülmüş ve sonuçları açısından pek de Türkiye'ye bir faydası olmamıştır. Jhonson mektubu sonrası, Kıbrıs konusunda Batıdan istediği desteği alamayan Türkiye çok boyutlu politika izleyerek bölgesel güvenliğini sağlama konusunda daha realist ve denge politikaları izlemeye başlamıştır. (YAPICI,2008,S,34)

Türkiye'nin 1967 Arap İsrail savaşında ülkesinde bulunan ABD üslerini kullanmasına izin vermemiş ve sonrası süreçte İsrail'in Mescidi Aksa provakasyonu neticesinde gerçekleşen İslam İşbirliği Örgütü'ne katılarak üye olmuş ve bölge ülkelere desteğini göstermiştir.

1970'li yıllarda bu politika sürdürülmeye devam edilmiştir. Ancak bu dönemde önemli durum yaşanmış ve Türkiye 1974 yılında Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmuştur. Bu durum karşısında Batı ve ABD Türkiye'ye tepki göstermiş ve ilişkiler daha da kötü bir hal almıştır. Hatta ABD 1975-1978 yılları arasında Türkiye'ye ambargo uygulama kararı almış ve savunma işbirliği anlaşması askıya almıştır. Dolayısıyla dış politika da müttefik arayışlarına giren Türkiye Ortadoğu bölgesiyle ikili ilişkileri daha da arttırma eğilimine girmiştir. (USLU,2000,S,71)

1973 Petrol Krizi Türkiye'yi Ortadoğu ülkelerine daha da yaklaştırmıştır. Çünkü bu dönemde petrol fiyatları iyice yükselmiş bundan kurtulmak ve bu petrole olan ihtiyacını karşılamak için petrol zenginini ve üreteni olan Arap ülkelere yanaşmasına neden olmuştur. (SANDER,1998,S,227) Bu durum Arap ülkelerinin işine gelmiş çünkü yeni Pazar arayışında olan bu ülkeler için Türkiye önemli bir Pazar olmuştur. Yani kısacası siyasi ve ekonomik nedenler Türkiye'yi bölge ülkelere yakınlaştırmıştır. Yani bu durum bir tercih değil bir zorunluluk hali olarak meydana gelmiştir. (SINKAYA,2011,S,85)

1973-1974 petrol kriziyle birlikte Türkiye'nin bölge ülkelerinden özellikle Irak'la ilişkileri daha da artmış hatta bu dönemde(1973-1977) Türkiye Irak petrol boru hattı tamamlanarak buradan Türkiye'ye petrol akışı sağlanmıştır. Türkiye bu petrole karşılık bölge ülkelere mal ve hizmet satmıştır. Ancak bu dönemde Türkiye'de de başlayan

ekonomik sıkıntılar bu ihracatın artmasının önünde bir engel olarak yer edinmiştir. (YAPICI,2008,S,38)

“Türkiye, Filistin meselesinde Araplar lehine bir tavır almaya başlamış, İsrail ile ilişkilerinin düzeyini ikinci kâtip düzeyine kadar düşürmüş ve birçok ülke tarafından Filistin’in temsilcisi olarak kabul edilen Filistin Kurtuluş Örgütü’nün (FKÖ) 1979 yılında Ankara’da temsilcilik açmasına izin vermiştir. Türkiye, aynı şekilde, 1980 yılında İsrail’in Kudüs’ü “ebedi ve değişmez başkent” yapma kararını kabul etmemiştir. Türkiye’nin çok boyutlu dış politikası sadece Arap ülkeleri ile değil, genel olarak İslam dünyası ile de iyi ilişkilerin tesis edilmesini öngörmüştür. Bu bağlamda 1969 yılında Mescid-i Aksa’nın yakılması girişimi üzerine Rabat’ta toplanan ilk İslam Zirve Konferansı’na Türkiye dışişleri bakanı düzeyinde katılmıştır. Ancak Türkiye’nin Batılı ve laik kimliği üzerinde iç kamuoyundaki tartışmalar nedeniyle Türkiye İslam Konferanslarına uzun bir süre yüksek düzeyde katılmamış, sadece Dışişleri Bakanı düzeyinde katılmıştır. İlk defa 1981 zirvesine Başbakan düzeyinde katılım olmuştur. Bu dönemdeki çok boyutlu dış politika arayışlarına rağmen Batı bağlantısı Türk dış politikasındaki merkezi yerini korumuştur. Türkiye’nin Batı ile ittifakının dış ve güvenlik politikalarındaki merkezi yerini koruması ve Arap dünyasında da milliyetçiliğin etkisini sürdürmesi nedeniyle Türkiye’nin bu dönemdeki Ortadoğu “açılımı” oldukça sınırlı kalmıştır. Türkiye’nin NATO üyeliğini ve İsrail ile diplomatik ilişkilerini düşük düzeyli de olsa devam ettirmesi, Sovyetlerle yakın ilişki içinde olan Arap ülkelerinin tepkisini çekmeye devam etmiştir. Ayrıca bu dönemde Türkiye’nin güney komşularıyla ilişkilerindeki sorunlara bir yenisi eklenmiştir. Türkiye topraklarından doğup Irak ve Suriye üzerinden Basra Körfezi’ne dökülen Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde su paylaşımı yeni bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin bu nehirler üzerinde yeni barajlar inşa etme projeleri, Suriye ve Irak’a giden su miktarında azalmaya neden olacağı endişesiyle bu ülkelerin tepkisini çekmiştir.” (SİNKAYA,2011,S,86)

Sonuç olarak Türkiye’nin 1960-1980 arası dış politikasına baktığımızda gerek ulusal gerekse de uluslararası ortamın etkisiyle Batının sözcülüğünü yapmak yerine kendi çıkarlarına uygun gerçekçi ve denge siyasetiyle çok boyutlu bir politika izlemeye çalıştığını söyleyebiliriz. Araplara bu dönemde daha yaklaşan, İsrail- Filistin çatışmasında da daha çok dengeyi gözetten yaklaşımlar sergilemiştir. Çünkü her ne kadar İsrail ile zaman zaman soğuma yaşansa da Türkiye bir NATO ülkesi olarak Batı ve İsrail ile de bağlarını koparmamaya özen göstermiştir. (YAPICI,2008,S,38)

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen darbe ile Türkiye’de askeri yönetim dönemi başlamış ve bu durum yaklaşık olarak üç yıl devam etmiştir. Bu dönemde mevcut siyasi partiler kapatılarak yeni partilerin kurulmasına zemin hazırlansa da bu durum Türk siyasal hayatını derinden etkilemiş ve Türk ekonomisini zor günler beklemiştir. (DABAN,2017,S,83)Türkiye bu çalkantılı süreç içindeyken ve dünyada serbest piyasalarının yaygınlaşmaya başladığı bir dönemde iktidara gelen Özal ekonomi endeksli aktif politikalar yürüterek bölgede ve dünyada etkin olmak istemiştir.

1980’lerin başında Türkiye’de meydana gelen askeri darbe ve dünyada cereyan eden önemli olaylar Türk dış politikasını derinden etkilemiştir. SSCB tarafından Afganistan’ın işgal edilmesi, ABD’nin bölgede en önemli müttefiki konumunda bulunan İran’ın rejim değişikliğine giderek ABD’den uzaklaşması ve bir de İran ve Irak arasında meydana gelen savaş Ortadoğu bölgesinde politika yürüten aktörlerin hamlelerinde değişiklik neden olmuştur. Ortadoğu’nun sahip olduğu petrol kaynakları ve bölgenin jeopolitik

konumu nedeniyle ABD bölgede bu dönemde yeşil kuşak teorisini ortaya koymuştur. Buna İran'daki radikal İslam anlayışına karşılık Suudi Arabistan merkezli ılıman İslam anlayışını benimseyen ülkeleri destekleyerek bölgede varlığını ve etkinliğini arttırmak istemiştir. İşte bu durumda Türkiye'nin stratejik önemi ortaya çıkmış ve Türkiye'nin ABD için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü bu dönemde SSCB'yi çevreleme politikasına giden ABD burada Türkiye üslerinden faydalanmayı planlıyordu. Böylece bu dönemde uluslararası sistemin konusu Filistin'den bir anda Basra ve Körfez ülkelerine kaymıştır. (YAPICI,2008,S,39-40)

Özal'ın iktidarı döneminde bir kimlik tanımlaması yapılmış ve Özal'a göre Türkiye bir Ortadoğu ülkesidir ve bu bölgeden kendisini soyutlaması kendi çıkarlarına uygun bir durum olmazdı. Ortadoğu'da kendisine yer bulmayan bir Türkiye güçlü bir pozisyonda olamazdı. Özal Türkiye'yi ekonomik olarak kalkındırıp bölgeyle işbirliğine gitmeye çalışmıştır. Başta Irak ve İran olmak üzere bölge ülkeleriyle ekonomik kültürel ve askeri anlamda işbirliğini hedeflemiştir. Özal komşu ülkeleriyle ekonomik bağımlılığı arttırarak sorunları bu yolla ortadan kaldırmayı amaç edinmiştir. (DABAN,2017,S,88)

1980'lerle birlikte Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini iyice arttıran Türkiye bölgede özellikle inşaat alanında pek çok ticari ve ekonomik anlaşmalar yapmıştır. Böylece Türkiye'nin en çok ticaret yaptığı bölge Avrupa'dan Ortadoğu'ya kaymış en önemli ticari partneri Almanya yerine Irak olmuştur. Özellikle 1980-1988 İran Irak savaşında Türkiye tarafsız davranarak bölge ülkeleriyle ilişkisini arttırmıştır. Coğrafi olarak her iki ülkeye de yakın olan Türkiye bu ülkeler için de daha cazip hale gelmiş ve uluslararası sistem ve devletler tarafından izole edilen bu ülkeler için Türkiye önemli bir pazar haline gelmiştir. Aynı zamanda Türkiye'de petrol ihtiyacını bu ülkeden karşılayarak petrole olan ihtiyacını azaltmıştır. (YAPICI,2008,S,41-42)

“1980’li yıllarda ortaya çıkan iki önemli gelişme Türkiye’nin Ortadoğu politikasını iki farklı yönde etkilemiştir. Bu dönemde Türkiye’nin güneydoğusunda ortaya çıkan ayrılıkçı “PKK” terörü ile mücadele Türk siyasetinin en önemli meselelerinden birisi olmuştur. Buna karşılık Suriye ve Irak’ın PKK’ya destek vermeleri Türkiye’nin bu ülkelerle ilişkilerindeki sorunlara bir yenisini eklemiştir. Diğer taraftan Türkiye’nin ekonomik olarak dışa açılmaya başlaması ve ihracat ağırlıklı ekonomik büyüme stratejisi benimsemesi Türkiye’yi bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmaya itmiştir. Dönemin Başbakanı Turgut Özal, bölge içinde ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinin bölge içi sorunların çözülmesinde ve barışın sağlanmasında etkili olacağına inanmış ve bu dönemle ekonomi temelli dış politika izlemiştir. Bu çerçevede bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmak ve bu ülkelerin PKK’ya verdikleri desteği engellemek amacıyla Türkiye, öncelikle güney komşuları Suriye ve Irak ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Türkiye ile Irak arasında sınırın ötesine geçen teröristlerin etkisizleştirilmesi için sıcak takip anlaşması, Suriye ile de su paylaşımı anlaşması yapılmıştır. Buna rağmen taraflar arasındaki sorunların tam olarak çözülmemesi ve PKK’nın faaliyetlerinin sürmesi nedeniyle Türkiye’nin bölge politikasında güvenlik merkezli bir bakış hâkim olmuştur. Ayrıca Türkiye’nin güneyinde İran ile Irak arasında uzun bir müddet devam eden savaş ve bu savaş sırasında Irak Kürtlerinin merkezi yönetime karşı hareketleri de Türkiye’nin güvenlik merkezli bakışının şekillenmesinde etkili olmuştur. Türkiye’nin dış politikasında genel olarak 1980’li yılların başından itibaren etkili olmaya başlayan ekonomik temelli dış politika Ortadoğu politikasında da etkili olmuştur. Nitekim bu dönemde Irak ve İran Türkiye’nin önemli ticaret ortakları haline gelmiştir. Bölge içinde ticaretin ve ekonomik

ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Türkiye, İran ve Pakistan arasında Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) canlandırılmıştır. Bununla birlikte 1990 yılında Soğuk Savaşın sona ermesi ve hemen ardından Sovyetler Birliği'nin dağılması Türk karar vericilerinde Batı için Türkiye'nin stratejik değerinin azalacağı, dolayısıyla Batı ile stratejik ilişkinin sarsılacağı endişelerine yol açmıştır. Türkiye, 1990-91 Körfez Krizi sırasında ABD ve müttefikleri ile birlikte hareket etmiştir. Keza I. Körfez Savaşı sırasında da ABD'ye aktif destek vermiştir. Şu husus belirtilmelidir ki bu savaş sırasında Arap ve İslam ülkelerinin çoğunun ABD'ye destek vermiş olması da Türkiye'nin Batı eksenli politika izlemesini kolaylaştırmıştır.” (SINKAYA,2011,S,87)

Türkiye 1950'li yıllarda izlediği aktif siyaseti Körfez savaşında da devam ettirerek ABD'ye destek vermiştir. Ancak 1950'lerde olduğu gibi 1990'larda da bu aktif siyasetten beklenen sonuç elde edilememiştir. Savaşın ambargosunun Türkiye'ye yüklemiş olduğu ekonomik kayıpların yanı sıra bir de güvenlik problemi ortaya çıkmıştır. 1. Körfez savaşından sonra Irak'ın kuzeyinde bir Kürt özerk bölgesinin konuşulması ve PKK'nın etkinliğinin artmaya başlaması Türkiye'nin Ortadoğu politikasının güvenlik endeksli şekillenmesine neden olmuştur. Bu dönemde İran ve Suriye ile işbirliği anlaşma zeminleri aranmış ancak bu ülkelerin PKK'ya olan destek iddiaları bu işbirliği zeminini ortadan kaldırmıştır. Böylece Türkiye'nin bölgeye olan bakışı güvenlik ve tehdit kaynağı olarak değerlendirilmeye dönüşmüştür. (SINKAYA,2011,S,87)

Türkiye'nin 1980'li yılların ortalarından itibaren hem iç politikada hem de dış politikada artık bir PKK sorunu ortaya çıkmaya başlamıştır. PKK sorunu Türkiye'nin Ortadoğu komşularıyla olan ilişkisini etkileyen bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. İran, Suriye ve Irak bazen bu örgüte destek verirken bazen de Türkiye ile anlaşma zemini oluştuğunda PKK'ya olan desteklerini geri çekmişlerdir. Yani işlerine geldiğinde PKK'yı istedikleri gibi kullanma işlerine gelmediklerinde ise Türkiye'ye PKK'ya karşı mücadele edelim gibi kozu kullanmaktan geri kalmadılar. Örneğin Suriye Hatay'ın anavatana katılmasını kabullenmemiş ve bazen GAP'ı bahane ederek PKK'ya destek vermiştir. Yani bu yıllarda Türkiye'nin sınır komşuları olan Ortadoğu ülkeleri PKK ve Kürt kartını kullanarak kendi çıkarlarına uygun hareket ederek Türkiye'den tavizler almaya çalışmışlardır.

1980'ler yani Özal'ın iktidarda olduğu dönemlerde Türkiye'nin genel olarak Ortadoğu politikasında pragmatik işlevsellik ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda bölgeye yönelik ekonomik ihracata ve ticarete dayalı bir politika anlayışı güden Türkiye özellikle Irak-İran savaşında da bu durum söz konusuydu. Ancak bu ekonomik ilişki başka alanlara sirayet etmedi aksine SSCB'nin yıkılmasından sonra Türkiye'nin güvenlik kaygısı anlamsız bir şekilde artmaya başladı ve bölge ile olan ilişki PKK üzerinden sürtüşmelere neden oldu ve Türkiye bu dönemde aktif bir politika izlemeden enerjisini başka noktalara harcamasına neden oldu. (SEVER,2012,S,34)

Türkiye Ortadoğu'dan gelen tehdidi yine bölge ülkeleriyle dengeleme kurarak hafifletmeyi amaçlamıştır. Suriye ve İran ile ilişkiler geliştirilmeye çalışılırken bir yandan da PKK'ya karşı çok sert askeri müdahaleler gerçekleştiriliyordu. Suriye ve İran'la ilişkiler çıkmaza girdiğinde ise İsrail ile olan bağı güçlendirmeye yönelik bir denge siyaseti izlenmiştir.

Özal dönemi dış politikaya baktığımızda kısaca genel politikadan vazgeçerek bölgesel politika yeniden şekillendirilip etkin olmaya çalışılan bir dönem olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Türkiye için en büyük korku SSCB idi. Türkiye gerek bu tehditten dolayı gerekse uluslararası dengelerin getirmiş olduğu şartlardan dolayı dış politikada tam bağımsız hareket ettiğini söylemeyiz. Ancak Özal dönemi bir nebze de olsa bu durumun dışında kalmıştır.

Özal'ın ABD'nin aradığı hemen hemen bütün özellikleri taşıdığını söylemek mümkündür. Hem liberal ekonomiyi uygulamak isteyen bir siyasetçi hem de ılımlı İslam anlayışı ile Türkiye ABD için çok önemli bir müttefiktir. ABD, SSCB ve İran'a karşı ılımlı İslam paydasında Türkiye önemli rol almış ve petrolün Batıya akışının sağlanması konusunda önemli bir fonksiyon üstlenmiştir. (YAPICI,2008,S,53)

Soğuk Savaş yıllarında Türkiye'nin Ortadoğu politikasını bir cümleyle özetleyecek olursak dengeli, realist, çok taraflı, güvenlik, ticari, ekonomik, finansal ve enerji merkezli ilişkilerin geliştirilmesidir. 1950'li yıllarda her ne kadar aktif politikalar izlense de temelde Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'dan uzak durma eğilimi olmuştur. Arapların birinci dünya savaşından sonra Osmanlıdan acı bir şekilde kopması ve Türkiye'nin de bu tarihten sonra Batı ülkeleriyle entegre olma planı ve projesini gerçekleştirme isteği Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinden kopmasına neden olmuştur. Tabi bu dönemde muhafazakar kesim tarihi ve dini bağları dikkate alıp Batı ile olan ilişkilerinde Arap coğrafyasının bir alternatif olarak sunulması gibi söylemler de olsa da bu durum pek eyleme dönüşmemiştir. (ALTUNİŞİK,2007,S,24)

Soğuk Savaş döneminde Türkiye genellikle bağlı bulunduğu Batı Bloğu ekseninde ABD ve Batı yanlısı politika izleyerek dış politikasını sürdürmüştür. Bu dönemde yalnız kalmamak için de genelde Batı ve ABD için stratejik konumunu ön plana çıkararak vazgeçilmez olduğunu göstermiştir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle bu durumun azalacağı korkusu başlamış ancak 1.Körfez Savaşı, Afganistan müdahalesi, 2. Körfez Savaşı gibi önemli olaylar Türkiye'nin bu endişesini gidermiştir.

2.5.Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Orta Doğu Politikası (1991-2001)

Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte Türkiye kendisini farklı bir ortamda gördü. Yeni düzen içinde ortaya çıkan ülkelere baktığımızda hemen hemen hepsi Türkiye'nin yanı başında yer alıyordu. Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya karışıklığın önde olduğu bölgeler arasında yer almaktaydı. Dolayısıyla Türkiye yanı başında olan bu bölgelerin meselelerine müdahil olmak zorundaydı. Dünyanın tarihini etkileyen bölgelerin bu kadar karmaşık bir durumda olması ve Türkiye'nin de bu bölgelere yakın olup etkileyebilme kapasitesine sahip olması Batı ve ABD için Türkiye'nin önemini daha da arttırmıştır. (USLU,2006,S,10)

1991-2002 yılları arasında Türkiye'nin en çok zaman harcadığı bölgelerden biri yine Ortadoğu olmuştur. Türkiye bu dönemde de genel olarak bölge ülkeleri arasındaki çatışmaların dışında kalmaya çalışmış ve Batı ile ilişkilerinde bölgeye olumsuz yansımaları konusunda dikkatli davranmaya çalışmış ve bölge ile ilgili politikalarında özellikle İsrail merkezli konularda denge politikası izlemiştir. (SÖNMEZOĞLU,2016,S,139)

Soğuk Savaş sürecinin sona ermesi ve ABD'nin bu iki kutuplu savaşta galip çıkması bölgesel ve küresel sorunları da beraberinde getirmeye başladı. Yenidünya düzenini kendi çıkarları doğrultusunda inşa etmeye koyulan ABD bölgede kendisine rakip olabilecek ya da kendi çıkarlarına tehdit olabilecek aktörleri ya da devletleri ortadan kaldırmaya çalıştı. Bu doğrultuda hareket eden ABD belki de kendisinin de tahmin edemeyeceği ulusal ve küresel krizle ortaya çıktı örneğin Saddam Hüseyin rejimi çok büyük sorunlara neden oldu evet belki ABD Saddam rejimini yıktı ama kendisi de başta ekonomik ve psikolojik olmak üzere pek çok kayıp verdi. (KUT,2010,S,5)

Türkiye için temel tehdit kaynağı olan SSCB'nin ortadan kalkması Türkiye'nin hareket alanını genişletti. Ayrıca Türkiye ile problem ortaya çıkarabilen Suriye Irak İran gibi ülkeler en büyük destekçilerini kaybetmiş oluyordu. Bunun yanında en önemli durum Türkiye ile kültür, dil, din, tarih birlikteliği olan Orta Asya gibi bir coğrafya bulunmaktaydı. Türkiye'den beklenen ya da Türk yöneticilerinin hayallerini süsleyen olgu artık bölgede aktif bir diplomasi yürüterek siyasi ekonomik askeri çıkarlar elde etmekte ancak durumun o kadar da kolay olmadığı ve Türkiye'nin bu konuda ne kadar da hazırlıksız olduğu ortaya çıktı. (USLU,2006,S,11)

1990'lı yıllar SSCB'nin dağılmasından sonra değişen ve çeşitlenen dinamiklerin etkisiyle hareketli ve bir o kadar da fırsat ve imkân dönemi olmuştur. Ancak Türkiye ortaya çıkan bu fırsatı değerlendirmek yerine anlamsız bir endişeye kapılmış ve Türkiye'nin ABD ve Batı için öneminin artık azalacağı korkusuna kapılmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve ortaya çıkan dinamik ve değişken tablo Türkiye'yi biraz şaşırtmış ve eski davranışlarına devam etmiştir. Yani kendisine büyük bir gücün çizmiş olduğu rolü oynamaya devam etmiştir. (ATLIOĞLU,2019, <http://www.tasam.org/tr>)

“Soğuk Savaşın şartları yerini yeni bir ortama bırakırken Irak ve İran savaş sonrası yaralarını sarmaya ve kaybettiği güçlerini yeniden kazanmaya çalışıyordu. Irak, İran savaşından sonra da petrol gelirlerinden kazandığı parayı hızla silah almaya için harcıyordu. Dönemin Irak lideri Saddam Hüseyin, ülkesini adeta cephaneliğe dönüştürmüştü. Fakat Saddam İran ile savaşından 80 milyar dolarlık bir borç yüküyle çıkmıştır. Silah alımlarının ve yeni silah geliştirilmesinin maliyeti ise bu borcun üstüne ayrı bir yük oluşturunuyordu ve silah alımlarını engelliyordu. (ARI,2004,S,410) Saddam Hüseyin, Soğuk Savaşın bitmesi ile oluşan ortamda hem güçlenmek hem de biriken borçlarını kapatabilmek için yeni arayışlar içine girdi. Irak, sınır komşusu olan Kuveyt'in kendi toprakları ve tarihten gelen miras olduğunu, İngilizlerin Kuveyt'i yapay bir devlet olarak oluşturduğunu iddiasıyla Kuveyt'ten sürekli toprak talep ediyordu.” (ARI,2004,S,415)

Saddam Hüseyin'in bahanelerle ve tarihsel iddialarla 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan savaşta ABD, Irak'a saldırmış ve Körfez Savaşı başlamış oldu. Uluslararası barış ve huzuru tehdit gerekçesiyle uluslararası camia tarafından tepki görmüştür. ABD liderliğindeki koalisyon Irak'a hava saldırı düzenlemiştir. Türkiye Körfez bölgesinin koruyuculuğunu üstlenen ABD'ye destek vermiş ve bu çok taraflı tepki girişime katılmıştır. Hatta Türkiye Yumurtalık petrol boru hattını kapatarak ekonomik ambargoyu uygulayan ilk ülkelerden biri olarak tarihe geçmiştir. Ancak bu durum kendine ekonomik olarak büyük kayıplara neden olmuştur. (YAPICI,2008,S,57-58)

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte Türkiye'nin önüne yeni imkânlar ve fırsatlar çıkmıştı. Bununla birlikte Balkan, Orta Asya, Ortadoğu gibi yeni kimliklerin ortaya çıkması ile birlikte Türkiye'de kendi kimliğini sorgulamaya başladı. Çünkü Türkiye'nin AB yolculuğu pek de istediği gibi ilerlemiyordu. Batı'ya olan güvenin sarsılması ve durumun Türkiye'nin istediği gibi gitmemesi üzerine 1990'lı yılların sonlarına doğru çok boyutluluk ve farklı kimlik arayışları gündeme gelmeye başlamıştır. (SİNKAYA,2011,S,87)

Özal'ın Körfez savaşında Batının yanında yer alması sadece Türkiye'nin önemini vurgulamak için değildi aynı zamanda büyük hedefleri de vardı. Özal bölgede ekonomik ve siyasi ilişkiler kurup bölgede etkin güçlü bir devlet olmak istiyordu. Türkiye bu süreçte oldukça aktif bir politika izleyerek hatta Özal bir koyup üç almak şeklinde özetlediği bu politika hiçte beklenen gibi olmamış aksine Türkiye bu süreçte ekonomik kazanç elde edememiştir. Üstelik Türkiye ekonomisi bu süreçte oldukça olumsuz etkilenmiştir. Ekonomik olarak olumsuz etkilenen Türkiye ayrıca güvenlik olarak da zarar görmüştür. Çünkü bir de Türkiye'nin Kuzey Irak problemi ortaya çıkmıştır. PKK bölgede etkinliğini arttırarak büyük tehdit oluşturmaya başlamıştır. (YAPICI,2008,S,59)

Türkiye'nin soğuk savaş sonrası Ortadoğu politikası güvenlik ekseninde şekillenmiştir. Türkiye'nin toprak bütünlüğünün terörle tehdit edilmesi ve Ortadoğu komşularımızın PKK terör örgütüne destek vermesi ve bu örgütün lideri Abdullah Öcalan'ı yıllarca ülkelerinde barındırması Türkiye ile bölge ülkelerinin arasının gerginleşmesine ve bozulmasına yol açmıştır. Türkiye'nin Suriye'ye yönelik politikasında daha sertleşmesi ve ultimatö vermesi nihayet sonuç vermiş ve Suriye'nin Öcalan'ı ülkesinden kovmasıyla neticelenmiştir. Bu tarihten sonra iki ülke arasında ilişkiler yumuşama dönemine girmiş ve 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ile Türkiye –Suriye ilişkileri güvenlik ve gerilim ekseninden çıkıp işbirliği ve ortaklığa dönüşme yolunda aşama kaydetmiştir. Öcalan'ın 1999 yılında yakalanması ve bu tarihten sonra PKK faaliyetlerinin bölgede azalması Türkiye'nin bölge merkezli dış politika izlemesi ve özellikle dış işleri bakanı İsmail Cem önderliğinde Türkiye'nin geçmişi ve tarihi ile barışması, komşularıyla kültürel, ekonomik ilişkilerin kurulması ve Türkiye'nin bölgede küresel bir aktör olma yolunda adımlar attığı dönem başlamıştır. (SİNKAYA,2011,S,89-90)

Türkiye'nin 1990'larda genelde daha aktif bir politika izlemiştir. Üstelik bu dönemde ABD ile çıkarları örtüşmüştür. Ancak SSCB'nin yıkılmasından sonra anlamsız bir endişeye kapılmış ve ABD için kendi öneminin azalacağını düşünerek ABD liderliğindeki Irak müdahalesine katılarak kendi önemini yine kanıtlamaya çalışmıştır. (YAPICI,2008,S,57)

2000'li yıllarda Türkiye ve ABD Irak konusunda politikalarında farklılıklar görülmeye başlandı. ABD Saddam Hüseyin rejiminin yıkılmasından yana politika izlerken Türkiye ise Kuzey Irak'ta olası bir Kürt oluşumunun engellenmesi yönünde politikalar izlemiştir. Irak ile ilişkilerini arttırmak isteyen Türkiye diplomatik faaliyetlerini yoğunlaştırmaya başlamıştır. (SÖNMEZOĞLU,2016,S,162)

Türk yöneticileri Irak'la ilgili politikalarda benimsedikleri düşünce Kuzeyde Kürtlerin güneyde Şiiilerin hâkimiyetinde devletlerin ortaya çıkması olabilecek en kötü senaryodur. Bunun engellenmesi için politikalar izlenmektedir. Çünkü Şiiilerin egemen olacağı bir

oluşumun ortaya çıkması İran'ı güçlendirecektir. Aynı şekilde Kürtlerin bölgede bir oluşumda bulunması da kendi topraklarında bulunan Kürtlerin de bu oluşuma katılmak istemeleri düşüncesi Türkiye'yi tedirgin etmektedir. Bu yüzden Irak'ın parçalanması veya bütünlüğünü bozacak olası senaryoların tamamına karşı çıkmaktadır. (ARAS,2003,S,150)

1980'li yıllarla birlikte Türk idarecilerine göre Türkiye'de Kürt sorunu yoktur. Burada yaşayan insanlar Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer vatandaşları gibi haklara sahiptir ve bu topraklar altında özgürce diledikleri gibi yaşamaktadırlar. O insanlar ve yaşadıkları coğrafya diğer insanlar ve coğrafyalardan farklı değildir ve Türkiye'nin birer parçalarıdır. Ancak 1991 yılından sonra Irak'taki Kürtlerin ayaklanması ve Saddam'ın bunu çok sert bir şekilde bastırması olayı da uluslararasılaştırmıştır. Böylece hem Türkiye'deki Kürtler hem de diğer yerlerde yaşayan Kürtler uluslararası arenada daha çok konuşulmaya başlanmıştır. (USLU,2006,S,229-230)

1990'lı yıllarda Türkiye Kuzey Irak'ta Kürt gruplarının giderek özerkleşme yolunda ilerledikleri ve bu durumun kendi güvenliğine zarar verdiğini vurgulayarak bazen ABD ile çıkarları ters düşmüş ve bu konuda rahatsızlığını dile getirmiştir. Çünkü bölge özerk bir Kürt oluşumunun ortaya çıkması kendi ülkesinde yaşayan etnik kimlikleri Kürt olan ayrılıkçı gruplar için örnek teşkil edebilirdi Bunun farkında olan Türkiye bölgeye yönelik müdahalelerde bulundu ve bu yüzden Batılı müttefikleriyle sorunlar yaşamasına neden oldu. (USLU,2006,S,231-232) Türkiye'nin Kuzey Irak Kürtleri ile olan ilişkisi Saddam, Talabani, Barzani, Irak'ın birliği ve bütünlüğü, Iraklı Kürtlerin ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel ve insani varlığı bunların korunması için Çekiç güce ev sahipliği yapması, silah, ekonomi ve teknik yardımların yapılması, PKK ile mücadele bağlamında bazen olumlu, bazen çelişkili durumlar ortaya çıkmıştır. Bu denkleme İran'ı, İsrail'i Rusya ve ABD'yi de eklediğimizde çok daha karmaşık girift ilişkiler ağı ortaya çıkmaktadır.

Soğuk savaş sonrası bölgede oluşan boşluk Türkiye'yi etkiledi. Kürt sorunu bu tarihten sonra daha da alevlendi. ABD'nin bölgeye müdahalesinden sonra Türkiye'nin güvenlik kaygıları ortaya çıktı. Türkiye PKK'ya yönelik yürütmüş olduğu askeri operasyonlar Türkiye'ye ekonomik külfet oluşturmuş ve komşu ülkeleriyle sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Körfez savaşından sonra Türkiye bölgede, PKK'nın oluşan boşluğu doldurmasına engel olmak için yoğun bir mücadele içinde oldu. ABD'nin bölgede nihai amacının Kürt devleti kurmak olduğunu öngören Türkiye bu durumu endişeyle karşılamış ve böyle bir oluşumun engellenmesi için Türkiye çok büyük bir mücadele içinde olmuştur. Türkiye komşuları olan Suriye ve İran'la yıllarca PKK yüzünden sorun yaşasa da son dönemlerde ABD'nin Kuzey Irak'ta yapmak istediklerini gören ve bölgede oluşan parçalanmışlıktan yararlanmak isteyen Kürtlerin bu devlet oluşturma çabaları bu iki ülkeyi de Türkiye ile birlikte kaygılandırmıştır. Çünkü bu devletlerde de tıpkı Türkiye'de olduğu gibi hatırı sayılır bir Kürt etnik kimliği bulunmaktadır. Suriye'nin yıllarca PKK ile olan ilişkisi ve desteği herkesçe bilinen bir gerçektir. Türkiye buna karşılık bazen Dicle-Fırat bazen de İsrail ile yakınlaşarak Suriye'ye gözdağı vermiştir. Ancak son dönemlerde Suriye'de meydana gelen olaylar ve ortaya çıkan boşluk Türkiye'nin güney kanadındaki kaygılarını daha da arttırmıştır. Çünkü Irak'tan sonra şimdi de Suriye'de anarşinin ortaya

çıkması PKK'nın işine yaramakta ve bu durumda Türkiye'yi güvenlik konusunda önlemler almaya itmektedir. (KİRİŞÇİ,2002,S,68)

Türkiye Kürt sorunu karşısında ABD'nin desteğine ve yardımına ihtiyaç duymuştur. Bölgede gerçekleştirdiği askeri operasyonlarda ABD'ye karşı bir politika izlemek istemiyordu. Çünkü bölgede ABD'nin etkinliği oldukça fazlaydı ve Türkiye bu güçlü devletle karşı karşıya gelmek istemiyordu. Ancak ABD'nin bölgeyle ilgili, Kürtlerle ilgili planları ile Türklerin hedefledikleri arasında büyük bir fark vardı. Çünkü ABD Kürtler için özerklik isterken Türkiye ise bu durumu asla kabul edemezdi. (USLU,2006,S,240)

Türkiye'nin özelde Irak genelde ise Türk dış politikası başkalarının kendisine biçtiği şekilde olmamalı. Yani Türkiye başka aktörler hamle yaptıktan sonra pozisyon almamalı aksine ilk hamleyi Türkiye yapmalı ve bölgede başkası ne der düşüncesiyle değil kendi çıkarları neyi gerektiriyorsa onu yapmalıdır. Tıpkı Irak'la ilgili ikinci tezkeredeki gibi ABD'nin istediğini değil kendi halkının isteğini yapmalıdır.(ARAS,2003,S,161-162)

Türkiye'nin Kürt kartını Türkiye ile arası bozulan her ülke kullanmış veya kullanmak istemiştir. Örneğin Suriye Türkiye GAP projesini devreye soktuğunda ya da çalışmaları arttırmaya başladığında Suriye kendisine akan suyun azalacağı endişesini taşıdığından PKK'ya destek vermeye başlamıştır. Hatta uzun yıllar Abdullah Öcalan'ı kendi topraklarında barındırarak bunu açıkça kullanmıştır. Türkiye Suriye'yi uyarıp bunu yapmamasını talep ettiğinde Suriye yönetimi buna karşılık Fırat sularıyla ilgili anlaşma yapılmasını talep etmiştir. Ancak daha sonra Abdullah Öcalan'ın yakalandığı süreç başlamış ve Suriye lideri Hafız Esad'ın ölümüyle birlikte Türk lideri Sezer'in Şam'a gitmesi iki ülke arasında geçmişe nispeten yumuşama döneminin başladığını söyleyebiliriz. (SÖNMEZOĞLU,2016,S,167-168)

İşte burada Türkiye taviz vermeden başarılı politika izleyerek hem Fırat sularından taviz vermemiş hem de Öcalan'ı yakalama başarısı göstermiştir. Türkiye hayatı çıkarları söz konusu olduğunda asla taviz vermemeli, daha etkili ve cesur bir aktör görünümünde olmalıdır. (USLU,2006,S,53)

Görüldüğü gibi zamana ve konjonktüre göre bazen Irak bazen Suriye bazen de her iki ülke Türkiye'yle Fırat ve Dicle suları konusunda sorun yaşamıştır. Eleştiri konusu Türkiye, GAP çerçevesinde egemenlik haklarını kullanarak bu nehirler üzerinde barajlar kurmak isterken diğer iki ülke ise bu barajlar yüzünden kendilerinin kullanacağı su miktarında azalma olacağını savunmuşlardır. Bu konuda bu üç ülkenin de razı olacağı bir anlaşma bulunmamakla birlikte Türkiye egemenlik haklarını kullanıp taviz vermemeli ve bunu pazarlık konusu haline getirmemelidir. (SÖNMEZOĞLU,2016,S,177-178)

“1990'ların başlarında yaşanan gelişmeler sonrasında ortaya çıkan değişikliklerden birisi de Türkiye'nin Orta Doğu politikasının İsrail ayağında görülmüştür.1990 yılında ortaya çıkan Körfez krizi ve ardından gelen savaş Türkiye ile İsrail'in ABD ile aynı safta yer almasını da beraberinde getirmiştir. Kuruşundan beri İsrail'in bölgedeki varlığını sürdürmesi konusunda bu ülkeye belirgin bir destek veren ABD Filistin sorununda barışa doğru gidilmeye başlanmasının ardından iki Batı türü rejime sahip ülke olarak gördüğü Türkiye ve İsrail arasındaki siyasi ve askeri ilişkilerin gelişmesi hatta buna birde bölgede Batı ittifakının en kararlı müttefiki olan Ürdün'ün dahil edilmesi gerektiği düşüncesindeydi. Bu sıralarda İsrail denetimi altında bulundurduğu Güney Lübnan'da

Türkiye de zaman zaman girdiği Kuzey Irak'ta söz konusu bölgelerde üslenerek topraklarına sızmaya çalışan silahlı gruplara karşı mücadele veriyorlardı. Bu ortaklık nedeniyle iki ülke arasındaki istihbarat alış verişinde belirgin bir artış görülmekteydi. Ayrıca her iki ülkede bölgelerindeki bazı ülkelerin özellikle füze sistemleri edinme çabalarından rahatsız olmakta tehdit algılamaktaydılar. Ayrıca 1990-1991 Körfez krizi sırasında Filistin Kurtuluş Örgütü(FKÖ) kesin bir biçimde Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak'ın yanında yer almış lideri Yaser Arafat Irak'ın Kuveyt'i işgali ile Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi arasında paralellik kurmaya çalışmıştı. Gelişen olaylara ilişkin doğru bir analiz yapamayan Irak'ın Kuveyt'i işgali ile İsrail'in Filistin topraklarını işgal altında tutmasını da ilişkilendiren Yaser Arafat liderliğindeki FKÖ'nün bu tutumu hem Türkiye ile ilişkilerini olumsuz etkilemiş hem de bu nedenle örgüt Orta Doğu'da Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgalinden çok ciddi tehdit algılayarak bu olaya karşı çıkan bazı zengin Arap ülkelerinin yardımlarından yoksun kalmıştır.” (SÖNMEZOĞLU,2016,S,190-191)

Dolayısıyla bu dönemde Türkiye'nin İsrail ile ilgili herhangi bir sorunu olmadığını söylemek doğru olmayacaktır. Her şeyden önce Filistin'le ilgili olan konularda hem devlet hem de kamuoyu açısından düşündüğümüzde sorunsuz olduğunu söylemek mümkün değildir. İsrail Ortadoğu bölgesinde önemli bir ülke konumundadır. Bunun farkında olan Türkiye İsrail'le ilgili politikalarında denge gözetmek zorundaydı. Türkiye Suriye ile ilgili su sorunu yaşadığında İsrail bu konuda Suriye'yi destekledi çünkü Golan tepelerini işgal ettiği için Suriye'nin bu konuda daha fazla ısrarcı olmayacaklarını bu vesileyle düşünüyordu. Benzer şekilde İsrail Filistin'le ilgili politikalarını sertleştirdiğinde Türk kamuoyunda çıkan ve gittikçe yükselen tepkiler sonucunda Türk yönetimi de bu konuda İsrail'i eleştirmeye başlamıştır. Ancak burada eleştiriler İsrail devletinden ziyade İsrail yönetimine yapılarak bir denge gözetilmeye çalışılıyordu.(SÖMEZOĞLU,2016,S,208)

2000'li yıllarda İsrail'in Filistinlilere karşı baskıları ve zulmü artınca Filistin halkı ayaklanmış ve ikinci intifada başlamıştır. Türkiye bu durum karşısında daha da sertleşerek İsrail'i kınamıştır. Türk yetkililer bu durum karşısında Filistin'i desteklediler. İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini söylemekten kaçınmayarak Ortadoğu politikasında etkin olmaya başladılar. (USLU,2006,S,247)

Ortadoğu bölgesinin bir diğer güçlü ülkesi İran'dır. Türkiye ve İran binlerce yıllık geçmişe sahip siyasi kültürel ve ekonomik ilişkilerin olduğu iki Ortadoğu ülkesidir. Bu uzun birliktelik haliyle bazen dostane ilişkilere bazen de gergin ilişkilere neden olmuştur. Geçmişten beri süre gelen ideolojik çatışma jeostratejik rekabet ve bölgesel hâkimiyet bu iki ülke arasında cereyan eden ilişkiyi özetlemektedir. Örneğin PKK konusunda iki ülkede ayrılıkçı bir hareketten çekinmekte ve olası bir oluşuma karşı birlikte hareket edebilmektedirken bölgesel hâkimiyet konusunda ayrı politikalar izlemektedirler aynı durum ideolojik ve dini politikalarda da geçerli olmaktadır. Ancak son zamanlarda yabancı aktörlerin bölgeye girip rant elde etme çabalarını iki ülkenin de gözlemlediğini ve bu yüzden birlikte hareket edebildiklerini görmekteyiz. Türkiye'nin bunun yanı sıra İran'la önemli doğal gaz anlaşmaları ve Türkiye'nin İran'ı Orta Asya'ya açılan kapı olarak görmesi aynı şekilde İran'ın da Türkiye'yi Batı'ya açılan kapı olarak görmesi transit geçiş yolu açısından iki ülke açısından da oldukça önemlidir. Ancak burada ABD faktörü vardır ve ABD'nin İran'la 1979'dan beri ilişkileri pek iyi değildir dolayısıyla bu

durum Türkiye- İran ilişkilerini de etkilemektedir. Bunun yanı sıra bir de İran'ın radikal grupları ve PKK desteklemesi Türkiye ile İran'ın sağlıklı ilişki kurmasında en büyük engel olarak görülmektedir.

Soğuk savaş sonrasında iki ülkenin bölgesel güç olma yolunda bir yarışa girdiği ve rekabet yaşadığı söylenebilir. İran'ın devrimden sonra ABD düşmanı haline gelmiştir. Türkiye'nin de ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olması ve Türkiye'nin Azeri Türklerini destekleyen açıklamalar yapması İran'ı kızdırmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin İran'a göre daha ılıman olması da bu iki ülke arasındaki farklılıkları ve rekabeti ortaya koymaktadır. Aynı şekilde İran'ın da PKK'ya destek vermesi ve kendi topraklarına girip çıkmalarına izin vermesi de Türkiye'yi kızdırmıştır. Ancak İran'da da belli sayıda Kürt etnik kimliğinin bulunması ve bölgede olası bir Kürt devletinin oluşumu İran'ı da rahatsız edeceği ortadayken PKK'yı desteklemesi aslında birazda koz olarak bunu kullandığı ve masada güçlü olma isteğinden kaynaklandığı açıktır. Orta Asya ve Kafkasya bölgesindeki Türk İslam kimliklerini düşündüğümüzde Türkiye ve İran'ın bu bölgelerde de bir rekabet yaşadığı ve yaşayacağı aşikârdır. Birbirleriyle uğraşıp enerjilerini boşa harcayacaklarına ittifak edip bölge dışı aktörlere karşı işbirliği içinde olmaları halinde daha güçlü ve etkili olmaları kaçınılmazdır. (SÖNMEZOĞLU,2016,S,182-183)

Türkiye İran rekabetinin yaşandığı bir diğer yer de Kuzey Irak bölgesiydi. İran Türkiye'nin bölgede attıkları adımları takip etmekte ve etkinliğini arttırmasını istememektedir. Türk yetkililerin bölgede operasyonlar düzenlemesi ve bu operasyonlarda İsrailli yetkililerin bulunması ve bu yetkililerin Türk topraklarını kullanırken İran'ı da gözetlemesi iddiası İran tarafından dile getirilen bir durumdur. Ayrıca İran Türkiye ve İsrail'in Suriye'ye yapacakları baskı sonucunda Suriye'yi kaybetme ihtimali İran'ın bölgede yalnızlaşmasına ve etkinliğinin azalacağına inanmaktadır. Bu yüzden İran Türkiye kendi güvenliğini tehdit etmekle yetinmeyip aynı zamanda bölgenin diğer devletlerin de güvenliğini tehlikeye atıyordu. (ARAS,2003,S,40-41)

“Bu dönemde iki ülkenin bölgelerinde ortaya çıkan birçok soruna ilişkin oldukça farklı pozisyonlar aldıkları görülmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan Türkiye Azerbaycan İsrail yaklaşması İran'ı oldukça rahatsız etmekteydi. Ayrıca Afganistan'daki Taliban yönetiminin ABD'nin müdahalesi ile iktidardan uzaklaştırılması İran tarafından da olumlu karşılanmış olmakla beraber Tahran NATO'nun bölgede inisiyatif alarak aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bazı batı ülkelerinin askerlerinin Afganistan topraklarında konuşlanmalarına da karşı çıkmaktaydı. ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesiyle bu durum daha da farklı bir boyut kazanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin İran'la olan ekonomik ilişkileri açısından hem işbirliği hem de rekabetten söz etmek mümkündür. Bu işbirliği/rekabet ikileminin belirgin platformlarından birisi de ECO çerçevesinde faaliyetlerdir. Örgüt 1992 yılında Kafkasya ve Orta Asya'dan yeni katılımlarla genişlediğinde bu rekabet daha belirgin olarak ortaya çıkmaktaydı. Nitekim İran Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği inisiyatifine İran, Rusya, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı kapsayan ve merkezi Tahran'da bulunan Hazar Denizi İşbirliği Örgütü girişimi ile cevap veriyordu. Ayrıca İran zaman zaman ECO'nun bir İslam Ortak Pazarına dönüşebileceği görüşünü savunurken Türkiye bu türden yönlendirme girişimlerine karşı çıkmaktaydı. İki ülke arasındaki ilişkilerde Hazar bölgesi petrol ve doğalgazının Batı pazarlarına nakli açısından güzergah olma rekabetinin de önem taşıdığı bilinmekteydi. Bununla birlikte Türkiye'nin İran'a ilişkin politikasında oldukça dikkatli davrandığı görülmektedir. Nitekim bölgede ABD ile yakın

işbirliği içerisinde olmasına rağmen Türkiye bu ülkenin Arap/İsrail barış girişimi ile birlikte 1990'lı yıllarda Orta Doğu'ya yönelik oluşturduğu ve uygulamak istediği çifte çevreleme politikası çerçevesindeki sert önlemlere katılmamaktaydı.” (SÖNMEZOĞLU,2016,S,189)

Türkiye zaman zaman ABD ile aynı çizgide olmadığı ve İran'ı destekleyen açıklamalar yaptığını da görmekteyiz. Örneğin İran nükleer çalışmaları sırasında bu çalışmanın tamamen barışçı ve savunma amaçlı olduğunu söyleyen İran'a karşı ABD bu çalışmanın Türkiye İsrail ve ABD'yi tehdit eden bir çalışma olduğunu söyleyince Türk dış işleri Bakanlığı hemen açıklama yapmış ve bu durumun Türkiye'yi rahatsız etmediğini söyleyerek Türkiye İran'la ilgili politikalarında temkinli ve dikkatli davrandığını söyleyebiliriz. (ARAS,2003,S,44-45)

Genel olarak Türkiye'nin 2000'li yılların başından itibaren komşu ülkeleri olan Suriye Irak ve İran gibi bölge ülkeleriyle ilişkilerini düzeltmiş hatta ticaret hacmini arttırarak daha yoğun ilişkiler kurmaya başlamıştır. Zaten muhafazakâr bir parti olan Ak Partinin 2002 yılında iktidara gelmesiyle bölge ülkeleriyle olan münasebet daha da artmış ve Ortadoğu politikasında değişim bariz bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. (SİNKAYA,2011,S,90)

Aslında Türkiye'nin 1950'lerde Ortadoğu da uygulamak istediği aktif ve etkin politikanın 1990'lı yıllarda da uygulanmak istendiği görülmektedir. Ancak 1950'li yıllarda Türkiye'nin uyguladığı Ortadoğu politikası batının sözcülüğü yapma şeklinde yorumlanmıştır. 1990'lı yıllarda ise durum daha farklıdır. Çünkü burada Türkiye'nin önüne önemli bir fırsat çıkmıştır. Hatta bu dönemde çok sıklıkla duyduğumuz Adriyatik'ten Çin Seddine Türk Dünyası terimi giderek daha da sesli bir şekilde dillendirilmiş ve bu düşünce hayalleri süslemeye başlamıştır. (YAPICI,2008,S,56)

1990'lı yılların sonlarına geldiğimizde Türkiye Ortadoğu ülkeleriyle ilgili aslında sorunlarını halletmiş ya da geçmişe oranla daha azaltmıştır. Bu dönemde artık salt ABD çıkarları üzerinde durmak yerine kendi çıkarlarını düşünüp tek taraflı politikalar üretmekten ziyade çok boyutlu politikalara yöneldiğini söyleyebiliriz. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bunu yaparken de ABD'yi de kızdırmamaya özen gösterilmiştir.(USLU,2006,S,246)

Sonuç olarak Türkiye'nin 1990'lı yıllarda bölgeyle ilgili genel bir politikasına baktığımızda güvenlik ekseninde şekillendiğini görmekteyiz.1990'lı yıllarda baş göstermeye başlayan Kürt ayrılıkçı hareketi bir anda ulusal güvenlik sorunu haline gelmiş ve Türkiye'nin en büyük sorunu olmuştur. I. Körfez Savaşından sonra oluşan otorite boşluğu ve sınır ülkelerinin bu harekete destek vermesi Türkiye'nin bölgeyle olan ilişkilerini etkilemiştir. Çift kutuplu sistemin egemen olduğu bir dönemde politika yapma konusunda bağımsız hareket etme konusunda sıkıntılar yaşadı ve safını belli ederek Batı ekseninde politika yürütüyordu.11 Eylül 2001'de dünyanın süper gücü olan ABD'nin simgesel güçleri olan Pentagon ve Dünya Ticaret Merkezi'nin vurulması yeni bir dönemin başlangıcı olmuş ve bu durum Ortadoğu'yu daha da etkilemiş terörle anılan bir bölge olmuştur.

Soğuk Savaşın sona ermesi yani SSCB'nin dağılmasından Ak Parti'nin iktidara gelmesine kadar ki süreçte Türkiye'nin Ortadoğu politikasını özetleyecek olursak; SSCB dağılmış ve çift kutuplu sistem sona erdiği için Türkiye kendisinin öneminin azalacağı endişesine kapılmıştır. Dolayısıyla anlamsız bir şekilde halen önemli bir ülke olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Körfez savaşında topraklarını Batılı ülkelere açarak kendisinin önemli bir ülke olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Ancak burada önemli ekonomik kayıplar yaşamıştır. Bu savaşa katılan Türkiye başına bir PKK ve su sorunu sarmıştır. Çünkü bu dönemde oluşan güç boşluğunu Kürt grupları doldurmuş ve Türkiye özerk bir Kuzey Irak sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Aynı zamanda İran ve Suriye'nin bu dönemde Kürtleri desteklemesi Türkiye'nin bu ülkelerle arasının bozulmasına neden olmuştur. İran ve Suriye ile ilgili problemlerin ortaya çıkması düşmanımın düşmanı dostumdur mantığı çerçevesinde ilerleme kaydedilmiştir. Ancak PKK sorunun önemli ölçüde 1999 yılından sonra halledilme sürecine girmesi ve İsrail'in giderek Filistinlilere karşı olan tutumlarını sertleştirmeleri İsrail ile olan iyi ilişkilerin kötüleşmesine ve tekrar Filistin sorunun gündeme gelmesine neden olmuştur.(YAPICI,2008,S,89-90) Bu yıllarda Türkiye'nin Suriye, Irak ve İran'la ilişkilerinin bozulması haliyle Türkiye -İsrail ilişkilerinin de düzelmesine yol açtığını belirtmek gerekmektedir.

İki kutuplu sistemin sona ermesiyle birlikte bir bataklık olarak görülen Ortadoğu'dan uzak durma şeklinde formüle edilen görüş değişmiş özellikle Irak'ta meydana gelen güvenlikle ilgili gelişmeler Türkiye'yi bölgeye çekmiş ve müdahil olma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin bölgeden soyutlanması mümkün olmamıştır. Çünkü bölgeye olan bakış güvenlik ekseninde şekillenmiştir. Suriye, Irak, İran ve İsrail ile ilgili ilişkiler hep bu ekseninde şekillenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin bu dönemde Batılı müttefikleriyle çıkarların uyumundan ziyade farklılaşmaya başladığını hatta giderek çatışmaya dönüşeceği öngörülmüştür. (ALTUNİŞIK,2007,S,25)

2.6.2001 Sonrası Türkiye'nin Orta Doğu Politikası

Başkan Recep Tayyip Erdoğan 26 Şubat 1954'te İstanbul Kasımpaşa'da doğdu. İstanbul iktisadi ve Ticari ilimler Akademisinde üniversite eğitimini tamamladıktan sonra 1976'da Milli Selamet Partisi'nden siyasete atılan Erdoğan Beyoğlu Gençlik Kolu Başkanlığına seçilmesiyle siyasi hayatı başlamış oldu. Daha sonra Refah Partisi İl Başkanlığına seçilen Erdoğan 1994 yılında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığını kazanmasıyla tüm Türkiye tarafından tanınan başarılı bir siyasetçi oldu. Ancak daha sonra okuduğu bir şiir nedeniyle 1997 yılında hapis cezası aldı ve İstanbul Belediye başkanlığı görevi de sona ermiş oldu. (<https://www.tccb.gov.tr>,2019)

Recep Tayyip Erdoğan, 14 Ağustos 2001'de arkadaşlarıyla birlikte Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurdu. Kurulduktan kısa bir süre sonra geniş bir tabana yayılan ve halkta hemen karşılık gören bu siyasi parti girdiği ilk seçimi 363 milletvekili çıkararak tek başına iktidar olmayı başardı. (<https://www.tccb.gov.tr>,2019)

Tayyip Erdoğan Mili Görüş geleneğinden gelen bir siyasetçidir. Erdoğan yeni Parti ile birlikte parti kimliğini muhafazakâr demokrat olarak tanımlamıştır. Çekirdek kadrosu milli görüş geleneğinden gelen Ak Parti, Demokrat Parti, Anavatan Partisi gibi partilere benzetilen muhafazakâr partilerdendir. (BİNGÖL-AKGÜN,2005,S,4-5)

2002 yılı Türkiye için önemli bir milat olmuştur. Yapılan genel seçimlerde, uzun bir aradan sonra ilk defa, bir parti tek başına iktidar olabilecek kadar oy almıştır. 2002 yılındaki seçimlerde oyların %34'ünü alan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) ezici bir milletvekili çoğunluğuna ulaşan Ak Parti, iktidara geldiği tarihten itibaren dış politikada değişim süreci başlamıştır. Bu dönemin yönetici kadrosuna baktığımızda Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, gibi isimler Milli Görüş geleneğinden gelip yetişen ve bu dönemin önemli aktörleri olarak yer almışlardır.

2002 genel seçimlerinde Ak Parti lideri Erdoğan seçimi kazandı ama meclise giremedi. Siyasi yasağı nedeniyle seçilemeyen Erdoğan Siirt Milletvekili yenileme seçiminde meclise girmeyi başarmıştır. Dönemin genel başkanı ve başbakan olan Abdullah Gül istifa ederek liderliği ve Başbakanlığı Erdoğan'a bırakmıştır. Böylece Erdoğan liderliğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin 59. Hükümeti 2003'te kurulmuş oldu. (www.wikipedia.com,2019) Güçlü liderlik kimliği ile ön plana çıkan Erdoğan koalisyon dönemlerinin Türkiye için bir kayıp olduğunu sık sık dile getirmiştir. Tek parti iktidarı ile birlikte mevcut sisteme bir istikrar gelmiş ve atılacak adımlar daha hızlı bir şekilde atılma imkânı bulmuştur. Erdoğan iktidarı döneminde Ortadoğu ile ilgili gündem yine Irak'tı. Bu dönemin dış politikasına baktığımızda aslında yine bir devamlılık ve uyumluluk görmekteyiz. Nitekim gerek Abdullah GÜL gerekse Recep Tayyip ERDOĞAN döneminde dış ilişkiler ve politika alanında uzman olan Ahmet Davutoğlu'nun bulunması bu dönemin dış politikasının devamlılık ve istikrar ekseninde devam ettiğini görmekteyiz.

Ak Parti kurulduğu döneme baktığımızda ülkenin gerek ekonomik gerekse toplumsal olarak pek de hoş olmadığı bir döneme denk geliyordu. Zayıf koalisyonlar, yolsuzluk ve siyasi çalkantıların egemen olduğu bir ortamda ortaya çıkan Ak Parti adeta yeni bir soluk olmuştu. Ak Parti ile birlikte istikrar gelmiş ve zayıf hükümetler dönemi son bulmuştur.

Ak Parti iktidarı döneminde dış politikaya baktığımızda herhangi bir sapma olmadığını görebiliriz. Çünkü bu dönemde AB üyeliği dış politika öncelikleri arasında yer almıştır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini kabul ettiğini belirten hükümet bu doğrultuda gereken adımları atıp temel hak ve özgürlükler alanında bu ilkeleri iç hukukun bir parçası haline getirmek için yoğun bir mücadele ve çalışma içinde olmuşlardır. (<https://www.tbmm.gov.tr>,2019)

Türkiye 2004 sonunda Kopenhag Anlaşmasıyla tam üyelik süreci 2005 tarama ve 2006 yılında müzakere başlıkları açılmıştır. 2008 finansal kriz, AB' de Euro borç krizi ve doğu Avrupa genişlemesi AB'nin Türkiye tam üyelik müzakereleri Kıbrıs Rum Yönetimi, Almanya ve Fransa'nın veto süreçleri, Arap baharı sürecinde mülteci, geri kabul anlaşması ve Şengen Vizesi meseleleri vb. tarafların siyasi nedenlerle ilişkilerin gerildiği görülmektedir.

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süreci yıllarca sürse de, daha sonra üyelik için müracaat edip bizden önce üye olan ülkeler olsa da yine Ak Parti yöneticileri de AB üyeliği konusunda geleneksel politikayı sürdürmüşlerdir.(AVCI-KURNAZ,2018,S,174)

Ancak burada geçmişte 1997'de Lüksemburg Zirvesinde Türkiye'nin resmi adaylık süreci açıklanmayınca dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz AB ile 1999'da Türkiye'nin resmi

aday statüsü ilan edilene kadar AB'ye siyasal görüşme boykotu uygulanmıştır, aynı şekilde Başkan Erdoğan yönetiminde de vize, geri kabul ve mülteci sorununda AB'ye rest çekilerek ülke potansiyeline uygun politika belirlenmekte ve AB'nin çifte standart ve ayrımcılık politikaları her platformda eleştirilmektedir. AB Komisyonu da yıllık Türkiye'nin AB uyum sürecinde ilerleme raporlarında Türkiye'yi birçok konuda eleştirmektedir.

Dönemin dış politikasını şekillendiren Davutoğlu Stratejik Derinlik olarak isimlendirdiği Türk Dış politikasına yönelik tezlerinde ülkenin sahip olduğu eski saygınlığı tekrar kazanabilmesi için tarihsel geçmişini ve birikimini göz önünde bulundurarak değişimin ve dönüşümün olması gerektiğini vurgulamış ve aktif bir dış politikanın olması gerektiğinin sinyali vermiştir. (DAVUTOĞLU,2001,S,70)

Türkiye yüzyıllar boyu aynı coğrafyada yaşamış tarih kültür din ve kader birlikteliği yaptığı bu toplumdan kopmak için adeta yarıya girmiş oryantalist bir bakış ile Doğu'ya ait olma kompleksinden kurtulmak istercesine bölgeye arkasını dönmüştür. Emperyalistlerin yıllarca bölgenin zenginliklerini bölge diktatörleriyle birlikte sömürmesi halkın adeta bir esaret hayatı yaşaması yıllarca Türkiye toplumlarını etkilemiş her ne kadar devlet Batılılaşma ekseninde politika yürütse de Türkiye ve toplumları tarihi derinliği olan bu coğrafyadan uzaklaşmamış ve bu coğrafya ve toplumlardan soyutlanamaz bir yolculuğa da çıkmıştır.

Türkiye'nin özellikle Ak Parti döneminin ilk yıllarında komşularla sıfır sorun, artan ekonomik iyileşme, çok boyutlu dış politika ve çatışma çözümüne ilişkin gösterilen girişim ve eylemler bölgede kendisinin önemli bir aktör olarak yer almasına neden oldu. (SEVER,2012,S,32)

11 Eylül saldırılarından sonra dünyanın gözü adeta Ortadoğu'ya çevrildi. Müslüman ve Arap karşıtlığının revaçta olduğu, ABD'nin Afganistan'a müdahale edip yerle bir ettikten sonra gözünü Irak'a çevirdiği bir dönemde tüm dünyanın dikkatinin Orta Doğu'ya yöneltilmesine neden olmuş ve bu durum Ak Parti'nin daha yeni iktidar olduğu dönemlere denk gelmiştir. Ak Parti dönemi halen daha içinde yaşanan dönem olduğu için kısmen objektif değerlendirmelerin yapılması zordur. Konu Ortadoğu olunca bu değerlendirmeler daha da karmaşık olabilmektedir. Çünkü saha oldukça fazla değişken aktörün birbirleri ile olan münasebetleri olunca yapılan tespitlerin doğru olup olmadığını zaman gösterecektir.

Ak Parti dönemi Ortadoğu politikasına baktığımızda iç kamuoyuna özgüven, saygı ve kamu diplomasi çerçevesinde eski tarihsel Osmanlı coğrafyasındaki(Asya,Avrupa,Afrika) bağımsız egemen devletlerle siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin İngiltere'nin Devletler Topluluğuna(Commonwealth) benzeri geliştirilmesini görmekteyiz. Bunun temelinde yatan temel neden ise Türkiye'nin tarihi ve stratejik derinliğini kullanarak ülkenin çevresindeki deniz ve kara ülkeleriyle potansiyel ticari ekonomik refah havzası oluşturmaktır. Bunu Ahmet Davutoğlu'nun merkez ülke, sıfır sorun, proaktif dış politika, çok yönlü, çok boyutlu, her eksenle ikili,çoklu, bölgesel ve küresel etkileşimi savunmaktadır. Davutoğlu'nun bu yaklaşımından büyük güçlerin özellikle Müslüman ülkelerdeki kriz bölgelerinde Türkiye'nin arabuluculuk, destek ve yardımına ihtiyaç

duyulmuştur. Türkiye'nin AB sürecinde başarılı demokratik reformları, 1 Mart 2003 tezkeresi, ekonomik başarı, iyi yönetim, sivil siyasetin, liberal temsili demokratik sistemin güçlenmesi, yabancı sermaye, ekonomik büyüme, makro ekonomik istikrar, büyük güçlerin Ortadoğu'da BOP başarısızlığa uğraması, batılı ülkelerin ekonomik krizi, Türkiye'yi bölgesinde nüfuzlu bir ülke haline getirmiştir.

3 Kasım 2002 yılında iktidara gelen Ak Parti'nin dış politikasını şekillendiren liderler bölgesel ve global etkinliğini arttırmak için Türkiye'nin yumuşak gücü olan kültür, tarih ve ekonomi gibi etmenlerle aktif diplomasiye dayalı bir dış politika anlayışı ortaya koymuştur.

Türkiye Ak Parti dönemiyle birlikte bölgesel ve küresel etkinliğini arttırabilmek için aktif bir dış politikaya dayalı bir politika anlayışı benimsemiştir. Burada öncelikli olarak sorunlu bölgelerden uzak durup Türkiye'nin çıkar alanlarına zarar verecek bölge ve ülkelerden uzak durmak olarak özetlenebilir. Komşularla çatışmadan sorunları minimum seviyesine indirmek ve ekonomik ilişkiler kurup komşular arasında işbirliği ve ittifaklarla bunu devam ettirmektir.(ATLIOĞLU,2019, [http://www.tasam.org/tr](http://www.tasam.org.tr)) Bu doğrultuda Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerin iyileştiği ve karşılıklı ziyaretlerin yapıldığı bir dönem başlamıştır. Türkiye burada hedeflediği şey komşularla karşılıklı güvene dayalı ticari kültürel askeri ilişkilerin geliştirilmesi ve ittifakların oluşmasıdır.(ALDUR,2009,S,70)

Yeni hükümet bu süreçte çekinmeden Ortadoğu bölgesine yönelecekti. Çünkü ABD Afganistan'dan sonra Irak'a müdahale etmenin planlarını yapıyordu. Bush'un 2002'deki konuşmalarında kitle imha silahlarına sahip olan İran, Irak, Suriye ve Kuzey Kore hedef gösteriliyor ve bu ülkelerle hesaplaşacağını söylüyordu. (ARI,2004,S,499) ABD'nin 2001 yılında Afganistan'a 2003 yılında da Irak'a girmesi Türkiye'nin stratejik konumu ve komşusu olması nedeniyle ister istemez bu durum Türkiye'yi de ilgilendirmiştir. Ancak artık durumun eskisi gibi olamayacağını ve Türkiye'nin bölgede ABD ile görüş ayrılığı yaşadığını ve bu durumun iki ülke arasında tartışmalara yol açtığını görmekteyiz. (KORKMAZ,2016,S,40)

Başkan Bush'un yeni güvenlik stratejisini açıklamasıyla birlikte ABD'ye göre Saddam Hüseyin hem nükleer silah üretiyor hem de El Kaideye destek veriyor gibi bir takım söylemlerde bulunmaya başladı. Ama bu söylemlerinin gerekçesini bir türlü ortaya koyamadı. Hep istihbarat bilgileri ortaya koyan ABD elle dokunur gözle görünür bir delil sunamadı. BM'de İngiltere dışında desteği bulamayan ABD uluslararası hukuku hiçe sayarak güçlü olmanın getirmiş olduğu bir haklılık ile Irak'a saldırdı ve bugünkü tablonun faili olarak tarihe geçmiş oldu. (ARI,2004,S,501,502)

ABD'nin tek taraflı olarak Irak'a müdahale etmesi ve Irak'ın parçalanma sürecine girmesi bölgede güç boşluğunun oluşmasına neden olmuş ve böylece terörizm daha da artmıştır. Kürtlerin bölgede daha güçlü olması Türkmenlerin çıkarlarının olumsuz etkilenmesi Musul ve Kerkük petrollerinin Kürtlerin denetimine girmesi Türkiye'nin güvenlik kaygılarını daha da arttırmıştır. (USLU, 2006,S,19)

ABD'nin terörü ve kitle imha silahlarını bahane edip Irak'a saldırması kararını alması BM şemsiyesinde olmadı. Türkiye BM onayı olmadan yapılan bu saldırıyı desteklemediğini ABD'ye bildirdi. ABD Türk askerinin desteğini ve ülke topraklarının

kullanımını talep etti. Ancak Türkiye Türk askerinin yurt dışına gitmesi ve yabancı askerlerin de Türkiye’de bulunması için TBMM’den yetki talebinde bulundu. Ak Parti burada bağlayıcı bir karar almamakla birlikte yönlendirme de yapmadı. (ÇAKIR,2006,S,157)

Meclis’te yapılan gizli görüşmeler ve oylamalar neticesinde 250 milletvekili red oyu kullanarak bu tezkerenin meclisten geçmesine izin vermedi ve böylece önemli bir tarihi karara imza atılmış oldu. (ÇAKIR,2006,S,157-158) Bu geleneksel Türk dış politika yaklaşımının değiştiğini gösteren bir durumdu. ABD’nin Irak operasyonu yaklaşırken TBMM’nin 1 Mart 2003’deki tezkereyi reddetmesi ABD’de hayal kırıklığına neden olmuş bu durum aynı zamanda uluslararası arenada da yankı uyandırmıştı. Sonuç olarak Ak Parti ilk yıllarında iktidara gelir gelmez Ortadoğu politikasında uğraştığı konu Irak operasyonu olmuştur.

Böylece ABD’nin her dediğini yapmayan yeri geldiğinde sesini çıkarabilen bu iktidar dış politikada bir revizyona gittiğinin sinyalini vermiştir. Nitekim Ak Partili yöneticileri göre artık dış politika bir vizyona dayanmaktadır. Bu vizyonda Türkiye’nin tarihi, kültürü, uluslararası konumuna dayanmaktadır. (SINKAYA,2011,S,90) Ak Parti’nin 2002 yılında iktidara gelmesi ve aktif dış politika yürütmesi Türkiye’nin jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel unsurları dikkate alındığında bölgeye kayıtsız kalmaması gerektiğini göstermiştir.

“Davutoğlu bu dönemde Türkiye; yeni dönemde 'köprü' değil, 'merkez' ülke olarak tanımlanmalıdır. Yeni diplomatik üsluptan kastedilen; Doğu platformlarında Doğulu kimliğinden gocunmadan, ama o kimlikle yüzleşip yine o kimlik etrafında tezler ve çözümler üretebilen, Batı platformlarında ise Batı’nın nosyonlarını özümsemiş, Avrupalı bir bakışla Avrupa’nın geleceğini tartışabilen bir ülke olmaktır. Bunun gerçekleşebilmesi sadece diplomatlarımızda ve siyasilerimizde değil, aydınlarımızda da zihniyet değişikliğini gerektirmektedir. Bir aydın reformasyonu olmadan, yeni bir aydın prototipi geliştirmeden bunu sağlayamayız.” (DAVUTOĞLU, www.radikal.com.tr,2004)

Dış politikaya bu perspektiften bakıldığında ABD, AB, Ortadoğu, Asya ve Balkan ülkeleriyle gözle görülür bir değişim olduğunu bu dönemde eskiye nazaran ilişkilerin hızla ilerlediği görülmüştür. Türkiye bu dönemde geçmişi referans alarak aynı şekilde AB ile de ilişkileri ihmal etmemiştir. Davutoğlu’na göre Türkiye’nin Avrupa ile geçmişe kendisine bir avantaj sağlamaktadır. Türkiye bunun farkında olarak hareket etmeli kendisine güvenmelidir. Kadim bir medeniyet birikimine sahip olan Türkiye sahip olduğu değerler ve bulunmuş olduğu konum ile birlikte Avrupa’ya önemli katkılar katacak hatta onu bölgesel güç olmaktan çıkarıp küresel bir aktör haline getirebilir. Sadece yapılması gereken Türkiye’nin bu değerlerinin farkında olması ve kendisine güvenmesi gerekmektedir.(DAVUTOĞLU,2004, www.radikal.com.tr)

Türkiye’nin uluslararası konumu tanımlandığında genelde doğu ile batı arasında köprü konumundadır. Ama köprü işlevi iki noktayı birbirine bağlayan edilgen yapıda bulunan bir şeydir. Köprü bağımsız olan bir aktör değildir. Oysaki Türkiye sadece doğu ile batıyı birbirine bağlamakla kalmamalı birbirine bağladığı doğu veya batıyı etkileyen bir ülke olmalıdır. Dolayısıyla artık Türkiye tanımlanırken köprü değil merkez ülke tanımlaması daha çok kullanılmaktadır. (GÜNEY,2005,S,45)

Ak Parti döneminin dış politikasını belirleyen Davutoğlu kitabında realist ve normatif birçok analitik perspektif sunmuştur. Geçmişte büyük coğrafyalara egemen olmuş bir imparatorluğun mirasçısı olarak hareket etmeli ve bu tarih bilincine göre hareket etmelidir. Osmanlının etkin olduğu yakın coğrafyayla ilgilenmeli ve bu ülkelerle yakın ilişkiler kurup bölgede etkin bir siyaset izlemelidir. Buna göre Osmanlı sonrası dönemde Türkiye yönetimleri bu tarih bilincini dikkate almamışlar ve hatta bölgeye mesafeli yaklaşmışlardır. Oysaki yapılması gereken bütün ön yargılardan uzaklaşıp bu kadar önemli bir coğrafyaya sahip olan ve kendisine yakın olan bu coğrafyayla kültürel ekonomik ilişkiler kurup bölgede güçlü bir ülke konumuna gelmelidir. (SÖNMEZOĞLU,2016,S,468)

“Türkiye’nin “vizyoner” Ortadoğu politikası bazı kesimler tarafından Türkiye’nin yeni-Osmanlıcı siyaseti olarak görülmektedir. Türk elitler bu iddiayı reddederek yeni bir dünya vizyonuna dayalı gerçekçi (reelpolitik) bir siyaset izlediklerini ileri sürmektedir. Bu “realist” ve “vizyoner” politika “ortak medeniyet” perspektifi ile desteklenmektedir. Bu bağlamda sık sık ortak tarih, ortak kültür ve ortak değerler dile getirilmektedir. Hatta bu sözde ortaklıklar o kadar ileri düzeydedir ki Türk liderler Ortadoğulu muhatapları ile görüşmelerinde “dostluk” söylemini aşarak “kardeşlikten bahsetmeye başlamıştır. Türk karar vericiler aynı medeniyetin mensubu olmaktan dolayı Türkiye’nin Ortadoğu ülkelerine karşı manevi sorumluluğu olduğunu ileri sürerek Türkiye’ye liderlik rolü biçmiştir. Bu bağlamda kah medeniyetler arası diyalog, kah İslamofobi ile mücadele adı altında “İslam medeniyetinin savunusu üstlenilmiş, aynı medeniyete mensup ülkeler arasındaki anlaşmazlıklarda arabuluculuğa girilmiştir. İşte bu noktada Türk dış politikasının yeni Ortadoğu vizyonunun “revizyonist” özelliği ön plana çıkmaktadır. Buna göre, geçen son asırda aynı medeniyetin mensubu kardeşler arasında “suni” siyasi ve zihinsel sınırlar oluşturulmuştur. Hem Davutoğlu’nun hem de Başbakan Erdoğan’ın sık sık dile getirdiği hususlardan birisi bu yapay sınırların bir an önce ortadan kaldırılmasıdır.” (SİNKAYA,2011,S,92-93)

Türkiye, Balkanlar ve Kafkaslarla birlikte Ortadoğu’yu coğrafi ve tarihsel konumundan dolayı kültürel, ekonomik ve siyasi etkileşim sahalarından birisi olarak görmektedir. Ortadoğu Türkiye’nin hemen yanı başında olması ve bu coğrafyayla tarihi bağının bulunması nedeniyle bu bölgede olan bir olumsuz durumdan Türkiye’nin etkilenmemesi mümkün değildir. Dolayısıyla Türkiye bu bölgeye kayıtsız kalmaması gerekiyor. Hatta Ak Parti yöneticileri bölgeyi dönüştürmeyi hedeflemişlerdi. Burada bölgenin huzura kavuşması ve barışın gelmesi öncelikli hedeflerden biri haline gelmiştir. Bunun yanı sıra bir de bölgeyle olan ticaretin arttırılıp ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesidir. Bu iki temel amaç Ak Parti dönemin önemli amaçları arasında yer almıştır. Zaten komşularla sıfır sorun ve ekonomik ticaret de bunu ifade etmektedir. (SİNKAYA,2011,S,93)

ABD’nin soğuk savaş dönemi Ortadoğu merkezli güvenlik politikası 2000’li yıllarda da devam etse de Türkiye bu konuda ABD’den ayrı düşünüyordu. Çünkü Türkiye bu dönemde eskisi gibi güvenlik kaygılarına kapılmadı ve eskiye oranla bu durumdan sıyrılıp bölgeyle yoğunlaşan bağlar kurup ekonomik bağları güçlendirmeye çalıştı. Taktiksel değişikliğe giden Türkiye bu dönemde devletlerarası ilişkilerde aktif olup işbirliğini hedefledi. Ancak bölgede Arap baharı olarak isimlendirilen olayların meydana gelmesi Türkiye’nin bu taktiğinin başarılı olmasını engelledi.(SEVER,2012,S,34)

Türkiye'nin 2000'li yıllarda gerçekten diyalog ve diplomasiyi ön plana alması Irak Suriye ve İran başta olmak üzere Ortadoğu ülkeleriyle güvenlik sorunlarını çözüp işbirliğine gitmiştir. Türkiye'ye yönelik güvenlik tehditlerinin bu yıllarda azalması bu konuda Türkiye'nin yol aldığını göstermektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin Suriye ve Irak'la yüksek düzeyli işbirliği konseyleri oluşturularak bunu daha ileri bir seviyeye taşımıştır. (SINKAYA,2011,S,93-94)

AK Partiyle birlikte Ortadoğu'ya olan ilgi daha da artmıştır. Bölge ülkeleriyle birlikte gerek ikili ilişkiler gerekse çoklu ilişkiler daha da artmaya başlamıştır. Bu bağlamda 2003'te Irak, İran ve Suriye arasında komşu ülkeler platformunu başlatmıştır. Suriye ve Filistin'le birlikte 2004'te Tunus ve Mısır'la 2005'te, Ürdün'le 2009'da ve 2010'da da Lübnan ile serbest ticaret anlaşmaları kurularak ortak ticaret bölgeleri anlaşmaları imzalanmıştır. (SEVER,2012,S,44-45)

Ak Parti döneminde Ortadoğu ülkeleriyle ikili görüşmelerin artıp ticari anlaşmaların imzalanmasının nedeni bölge içi ticaret geliştiği takdirde karşılıklı bağımlılık artacak ve bu da bölgede güvenliği daha da arttıracaktır. İhracatın önündeki engellerin kalkması için önce ikili anlaşmalar yapılmış daha sonra da bu serbest ticaret bölgelerine dönüştürme amacı taşımıştır. Yani Ak Parti burada tıpkı AB gibi bir ekonomik entegrasyon kurmayı hedeflemiştir. Nitekim 2010 yılında Suriye, Lübnan ve Ürdün'le birlikte kurduğu serbest ticaret bölgesinin oluşması ve bu ortaklığın başka ülkelere de açık olduğunun bildirilmesi aslında bunu açıkça göstermektedir. (SINKAYA,2011,S,95)

Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticareti(2016)

Ülkeler	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi
Irak	7.6 milyar \$	836 milyon \$	6.8 milyar \$
BAE	5.4 milyar \$	3.7 milyar \$	1.7 milyar \$
İran	4.9 milyar \$	4.7 milyar \$	266 milyon \$
S. Arabistan	3,1 milyar \$	1.8 milyar \$	1.3 milyar \$
İsrail	2.9 milyar \$	1.3 milyar \$	1.5 milyar \$
Suriye	1.3 milyar \$	65 milyon \$	1.3 milyar \$
Lübnan	734 milyon \$	81.8 milyon \$	653 milyon \$
Ürdün	710 milyon \$	102 milyon \$	608 milyon \$
Yemen	536 milyon \$	21 milyon \$	536milyon \$
Katar	439 milyon \$	271 milyon \$	168 milyon \$
Kuveyt	431 milyon \$	110 milyon \$	320 milyon \$
Umman	320 milyon \$	49 milyon \$	194 milyon \$
Bahreyn	193 milyon \$	127 milyon \$	65 milyon \$
Filistin	94 milyon \$	3 milyon \$	3 milyon \$

(Tablo: Öztürk,2018,S,895)

Yukarıdaki tabloda Ortadoğu ülkelerinin Türkiye'nin ihracatında aldıkları paya göre ve 2016 yılı itibarıyla Türkiye'nin Dış Ticaret verileri gösterilmiştir. İhracatta en büyük pay Irak'ın iken ithalatta ise zirvede İran gelmektedir. Tabloya baktığımızda Ortadoğu ülkelerinin Türkiye için önemli bir pazar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bölgenin çatışma ortamından uzak olması ve istikrara kavuşması ulusal ve bölgesel çıkarlarımız için oldukça büyük bir öneme sahiptir. Savaşın, çatışmanın bölgede var olması bu

ticaretin zayıflamasının yanında bir de Türkiye'ye ekonomik külfet oluşturmaları anlamına gelmektedir.

Ortadoğu Ülkelerinin Türkiye'deki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları(Milyon \$)

Yılla r	İra n	İsrai l	Bahrey n	BA E	İra k	Kata r	Suu. A	Yeme n	Lübna n	Suriy e	Ürdü n	Kuvt .
2000	35	1	4	1	0	0	193	0	19	0	0	99
2001	33	33	1	0	0	0	142	0	12	0	1	97
2002	18	49	13	0	1	1	135	0	16	0	1	78
2003	37	39	185	4	1	2	346	0	32	1	2	179
2004	23	19	112	4	1	0	247	0	17	0	0	153
2005	30	11	228	315 4	3	0	498	0	31	1	0	309
2006	73	203	294	544 9	1	1	717	0	36	1	4	356
2007	258	386	1073	628 9	1	0	1248	0	128	1	100	708
2008	120	246	323	446 0	31	468	991	0	75	1	64	365
2009	107	769	507	595 0	104	378	1969	0	159	0	115	709
2010	197	997	581	833 3	2	515	2671	0	392	5	146	1309
2011	197	427	556	723 3	6	59	1123	0	185	1	87	814
2012	297	659	740	781 1	8	80	1901	0	693	3	125	1862
2013	297	723	824	592 4	14	323	1387	0	814	7	98	1272
2014	240	792	1110	684 7	13	778	1811	0	909	17	143	1800
2015	192	840	960	457 3	9	715	1239	1	528	31	104	1162
2016	177	776	825	373 0	9	4934	1042	1	739	39	82	1038

(Tablo: Öztürk,2018,S,896)

Yukarıdaki tablo da ise Türkiye'ye doğrudan yatırım yapan Ortadoğu ülkelerinin toplam yatırımlarının yıllara göre değişim verileri yer almaktadır. Tabloya göre yatırımların 2005 yılından sonra artmaya başladığı ve 2008-2009 krizinde dalgalanmanın yaşandığı ancak krizden sonra tekrar bir yükselme yaşandığı ancak bunun da dalgalı olduğu görülmüştür. Ortadoğu petrol ve doğal gaz kaynakları açısından ne kadar önemli ise aynı zamanda pazar açısından da oldukça önemlidir. Ortadoğu ülkelerinin endüstriyel tarım ürünlerine ihtiyaç duyması ve artan nüfus potansiyeli ve su-tarım kaynaklarının da yeterli olmaması Ortadoğu'yu sadece yer altı kaynakları açısından cazip kılmamakta aynı zamanda büyük bir pazar olarak da önemini muhafaza etmesine ve dikkatleri üstüne çekmesine neden olmaktadır.

Türkiye Ortadoğu ülkeleri arasındaki ticari verilere bakıldığında Arap Baharının önemli sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Arap Bahar'ının Türkiye ekonomisine en büyük etkisi petrol fiyatlarının yükselmesidir. Çünkü Arap ülkeleri petrol ihracatında önemli bir konumdadır. Türkiye'de petrole bağımlı bir ülke olduğu için haliyle bu durumdan Türkiye

ekonomisi etkilenmektedir. Örneğin 2010 yılında petrol fiyatları varil başına ortalama 80,64 dolar iken 2011 yılında ortalama 112,5 dolara yükselmiştir. Türkiye ekonomisinin bu süreçten etkilendiği bir diğer alan da turist sayısında meydana gelen azalış ve Türkiye'ye akın eden yaklaşık olarak 3,5-4 milyona yakın mültecinin ekonomimize külfet oluşturmalarıdır. Türkiye'ye Ortadoğu'dan gelen turistlerin yüzdelik oranı 2010 yılında %12,95 iken 2012 yılında bu oranın %11,01 olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'nin kendisine sığınan bu mültecilere ekonomik yardımda bulunmasının yanı sıra bu mültecilerin kayıt dışı çalışması ve ucuz iş gücü olarak istihdam edilmesi toplumsal, kültürel, ekonomik sorunlar oluşturmaktadır. (ŞAHİN-ŞAHİN,2014,S,185)

Ak parti döneminde bölge ülkeleriyle ilişkilerin yanında aynı zamanda bölgede faaliyet gösteren Arap Birliği, Körfez İşbirliği Konseyi(KİK) ve İslam Konferansı Örgütü gibi örgütlerle de temas halinde olmuş kültürel bir takım çalışmalar yaparak bölgeye olan ilginin altında yatan ortak yaşanmışlığı canlandırmak istemiştir. Zaten 2005 yılında ilk defa İslam Konferansına bir Türk getirilmesi de Ak Parti dönemi başarısının bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. (SEVER,2012,S,35-38)

Ak Parti döneminde bölgeyle olan ekonomik ilişkilerin artması ve karşılıklı bağımlılığın tesis edilmesinin altında yatan nedenlerden biri de Ortadoğu ülkelerinin demokrasiden uzak ülkeler olması ve Ak Parti yönetiminin de dışarıdan empoze edilen baskılardan ziyade kendi iç dinamikleriyle siyasal reformların yapılması sağlanarak bölgeden gelebilen tehditlerin bertaraf edileceği inancını taşımaktadır. Yani ekonomik reformlar gerçekleşirse ve karşılıklı bağımlılık sağlarsa bölge ülkeleri de bu vesileyle daha demokratik adımlar atabilir. (SİNKAYA,2011,S,95)

Türkiye bölgesel işbirliği anlamında Arap Baharı sonrasında demokratik yönetim, sosyal refah gibi konularda bölgede bir takım beklentiler ve hedefler içindedir. Bu durum Ortadoğu coğrafyasında son zamanlarda yaşanan ayaklanmalarla birlikte bu bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır Türkiye özellikle 2000'li yıllarda bölgede aktif politikalar izleyerek, yumuşak gücünü devreye sokarak bölgedeki mevcut otoriter liderlerle işbirliği yoluna gitmeye çalıştıysa da bölgenin dönüşümü ve bölgeselleşme yolunda pek de bir ilerleme kaydedilmedi. Türkiye bölgede siyasi, ekonomik, kültürel ve dinsel araçları kullanarak çok taraflılığı esas alan bir politika stratejisi izlemektedir. Bölgede Arap Baharı ile birlikte esen değişim rüzgârı insan haklarının, demokrasinin gelmesi, bölgenin refah seviyesinin artması ve bölgeselleşme çabaları Türkiye'nin takip ettiği temel politika hedeflerindendir.(SEVER,2012,S,45-46)

2011 yılının başlarında Arap devletlerindeki otoriter ve baskıcı rejimlere karşı halk hareketleri gittikçe yoğunlaşmaya ve yaygınlaşmaya başladı. Ak Parti yönetimi her fırsatta bölgedeki yönetimlere halkının sesine kulak vermeleri gerektiğini söyledi. Örneğin Mısır'da Türkiye lideri Erdoğan Mısır yönetimine seslenerek demokratik reform yapmasını talep etti ancak buna yanaşmayan Mübarek gittikçe kendisine karşı yükselen muhalefet karşısında daha fazla dayanamamıştır. Nihayet Mübarek iktidarı kaybedince yerine seçimle gelen Müslüman Kardeşler yanlısı Mursi iktidara gelmiş ancak Mursi'ye karşı da sokak gösterileri devam etmiştir. Muhalefet ve iktidar yanlıları tarafından sokak kavgalarının gittikçe artmasını bahane eden Genel Kurmay Başkanı Sisi askeri darbe

yaparak seçimle iktidara gelen yönetimi uzaklaştırmıştır. Türkiye burada tavrını açıkça ortaya koymuş ve seçimle gelen iktidarın yanında yer almıştır. Böylece Türkiye Mısır ilişkileri kopma noktasına gelmiş ve daha sonra 2013 yılında Türkiye Büyükelçisinin istenmeyen adam olarak ilan edilmesiyle iki ülke arasındaki ilişki daha kötüleşmiştir. (SÖNMEZOĞLU,2016,S,548)

Arap Baharıyla birlikte ayaklanma dalgasının başladığı ve bu dalganın giderek diğer ülkelere de sıçradığı görülmüştür. Aynı şekilde Türkiye yönetimi bu olayların yaşandığı diğer ülkelere de seslenerek halkının taleplerine kulak vermesini istemiştir. Libya lideri Kaddafi'ye seslenerek aynı düşünceleri yinelemiştir. Ak Parti Ortadoğu coğrafyasında benzer olayların yaşandığı bölgelere dışarıdan müdahale olmaksızın ülkelerin kendi iç dinamikleri ile olaya çözüm bulmalarını istemiştir. Ancak olası Sünni-Şii saflaşmasında Sünni bloğu destekler görünmüş veya daha yakın durmaya çalışmıştır.(SÖNMEZOĞLU,2016,S,549-550)

Türkiye'nin bu aktif dış politikası yeni bir tartışmayı gündeme getirmiştir. Acaba Türk dış politikası İslam kimliğini ön plana çıkarıp Ortadoğu'laşıyor mu tartışmasını gündeme getirmiştir. Türkiye ise bunu şöyle yorumlamıştır. Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve güvenlik çıkarları bölgenin bütünlüğü, istikrarı ve bölge içi sorunlara bölge dışından aktörlerin müdahalesine izin vermemekten geçtiğini düşünen Ak Partili yöneticiler bu düşüncelerini artık açıkça ifade etmişlerdir. Özellikle Irak müdahalesini olumsuz sonuçlarını bizzat yaşayan yönetim bölgeye bölge dışı aktörlerin müdahalesine olumsuz bakmaktadırlar. Böylece Türkiye ABD ile Ortadoğu politikasında artık farklı düşüncelere sahip olduklarını açıkça göstermişlerdir. Örneğin artık İran'a karşı yapılan yaptırım kararlarında karşı oy kullanması, NATO bünyesinde Libya müdahalesine önce karşı çıkması bize şunu gösteriyor ki artık bölge ülkeleriyle olan ilişkiler Türkiye'yi ABD ve Batı dünyasıyla karşı karşıya getirmektedir. (SİNKAYA,2011,S,95)

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD tarafından radikal İslam ve ilişkili terör örgütleri hedef haline gelmiştir. Bu hedef doğrultusunda ABD önce Afganistan ardından Irak'a askeri operasyon düzenlenmiştir. Bu operasyonlar sonunda Ortadoğu'nun karmaşıklığı daha da derinleşmiş ve buna Suriye de eklenince dengeler adeta alt üst olmuştur.

2.6.1. Türkiye –Irak İlişkileri

Türkiye'nin Irak politikasını belirleyen temel etmen Kürt sorunu ve Kuzey Irak bölgesidir. Türkiye başından beri bölge dışı aktörlerin müdahalesine karşı çıkmaktadır. Irak'ın bütünlüğünün bozulmasını istemeyen Türkiye bağımsız bir Kürt devletinin inşa edildiği çalışmalarını öngörmüş olmalı ki bölgeye yönelik yapılan diplomasi trafiğinde konu iler ilgili endişelerini paylaşan Türk yetkililer bu durumun ABD'nin umurunda olmadığını fark etmiştir. Bu yüzden 1 Mart tezkeresini meclisten geçirmeyen Türkiye buna rağmen ABD'yi durduramamış ve Irak parçalanma sürecine girmiştir. Üstelik savaş sonrası ABD'nin bölgedeki temel müttefiki Kürtler olması ise durumu Türkiye için daha da vahim bir hale sokmuştur. (YAPICI,2008,S,119-120)

ABD, BM Güvenlik Konseyi'ne Irak'a ağır şartlar içeren yaptırımlar uygulamasını istemişse de tasarının veto edileceğini, gören ABD İngiltere ile birlikte Irak'ın

parçalanması planını yapmış ve Mart 2003'te Irak'ı bombalamaya başlamıştır. (PEHLİVANOĞLU,2004,S,350-351)

Türkiye, ABD'ye yardım edecek mi etmeyecek mi tartışmaları gündeme gelmeye başlamıştır. Aslında birinci tezkere meclisten geçmesine rağmen Türk kamuoyunda ABD karşıtlığı giderek daha yaygınlaşmaya başlamış ve bu durum ikinci tezkerenin meclisten geçmemesiyle sonuçlanmıştır. (ARI,2005,S,621)

ABD'nin bölgeye yönelik yürüttüğü politikalar Türkiye'yi yakından ilgilendirdiği için Türkiye bölgeye kayıtsız kalması mümkün değildi.1 Mart Tezkeresinin TBMM' den geçmemesi Türkiye'nin artık ABD'nin istediği her şeyi yapma döneminin geçmişte kaldığını ve bu durumu Ak Parti'nin bir başarısı olarak değerlendirebiliriz. Ancak yine de Türkiye'nin hava sahalarını ABD'ye açması ilişkilerin koparılmaması için dış politikada Ak Parti'nin atmış olduğu manevra olarak değerlendirebiliriz.

“Tarihler 20 Mart 2003'ü gösterirken Irak, ABD ve İngiliz savaş uçakları ve gemileri tarafından bombalanmaya başlanmıştır. TBMM'den geçirilen yeni tezkere ABD uçaklarının Türk hava sahasını kullanabileceğini ve Türk askerinin ülke dışına çıkabileceğini içermektedir. Tezkere görüşmeleri devam ederken ABD ile Türkiye arasında süren pazarlıklarda Türk ordusu Irak operasyonu ile ilgili oluşturulacak uluslararası koalisyonun dışında kendi başına Kuzey Irak'a girecek ve Türkiye böylece doğrudan Irak'a yönelik harekâtın içinde yer almamış olacaktır. Türkiye bunu Kuzey Irak içinde oluşacak göç hareketine karşı bölge içinde önlem almak ve sınır güvenliğini korumak için yapacaktır. Ayrıca Türkiye Kuzey Irak'a girecek birliklerinin tamamen bağımsız hareket etmesini istemektedir. ABD'nin Türkiye'deki üslerden yararlanabilmesi de bu şartın ABD tarafından kabul edilmesine bağlı olacak; bu çerçevede Kuzey Irak'a girecek olan Türk birliklerinin komutası ABD'de olmayacak, bunun için bir Türk general atanacaktır. Ayrıca Katar'daki harekât merkezinde de dönemin ABD Merkez Kuvvetleri Komutanı Tomy Franks ile birlikte bir Türk generali bulunacaktır. Türkiye, Kuzey Irak'taki ABD askerlerinin asıl görevinin Kuzey Irak'taki Türk birliklerinin 36. paralelin altında bulunan ABD güçleri ile irtibatını sağlamaya yönelik olmasını istemektedir. Bunların yanında Türkiye'de de ortak hareket merkezi oluşturulmasını isteyen Türkiye, burada da bir Türk bir de ABD'li general düzeyinde iki irtibat subayının bulunmasını istemektedir. Bunların dışında Türkiye, Celal Talabani ve Mesut Barzani'ye bağlı peşmergelere verilmesi düşünülen silahların kendi denetiminde verilmesini ve savaştan sonra aynı şekilde toplanmasını talep etmiştir. Türkiye'nin bu konudaki kaygısı silahların PKK'nın eline geçmesidir. ABD yönetimi ile bu konuda bir uzlaşma sağlanamamıştır.” (ARI,2005,S,623-624)

Türkiye ile ABD arasındaki tartışma ve güvensizlik savaş boyunca ve sonrasında devam etmiştir. Türkiye Kuzey Irak bölgesinde oluşan bu boşluğu Kürtlerin dolduracağı endişesiyle bölgeye asker sevk etmek istemiş ancak ABD karşı çıkmıştır. Aynı şekilde Kerkük'te Kürtlerin Türkmenlere saldırgan tavırlar göstermesi ve ABD'nin sessiz kalması Türkiye ABD arasındaki gerilimi daha da tırmandırmıştır. Ancak ABD denetim altına alınacağını ve peşmergelerin bölgeye girmeyeceğini belirterek Türkiye'yi rahatlatmak istemiştir. (ARI,2005,S,625) Ancak Süleymaniye'de büyük bir kriz çıkmış ve Türk toplumu bu olaylar tepki göstermiştir. Çünkü Türk askerlerinin kafasına ABD ve peşmergeler tarafından çuval geçirilmesi Türkiye ABD arasında büyük bir krize neden olmuş ve iki müttefik arasında bir güven sorunu ortaya çıkmıştır. (PEHLİVANOĞLU,2004,S,379)

ABD'nin Irak'a müdahalesi sırasında Türkiye'nin izlediği politika kendisine köprü misyonu yüklenen değil de kendisine merkez ülke misyonu üstlenmiş ülke gibi hareket ederek, Ortadoğu bölgesiyle yakından ilgilenen, aktif politika izleyen ve bu sayede Müslüman dünyanın lideri gibi algılanan ve saygınlığını kazanan ülke olmuştur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Türkiye ABD'nin Irak'a müdahalesinden olumsuz etkilenmiştir. Çünkü Türkiye 50 yıllık müttefiki olan ABD ile olan ilişkisi zayıflamış, Kürtlerin bölgedeki etkinliği artmış ve Türkiye'nin güney cephesinde güç boşluğu oluşarak Türkiye ekonomik ve sosyolojik olarak etkilenmiştir. Bölgede oluşan güç boşluğu Türkiye'yi rahatsız etmiş ve Irak'ın toprak bütünlüğünden yana bir tavır sergilemiştir. Devlet dışı aktörlerin ön plana çıktığı küresel güçlerin bunları kullanması Türkiye'yi etkileyen dinamikler olmuştur.

Türkiye'nin Irak politikası gerek iç etkenler gerekse de Irak'taki siyasi dengelerin değişimi ile birlikte bir değişim geçirdiğini görmekteyiz. Irak'la olan ilişkilerinde hep birileri aracı oluyordu. İngiltere veya ABD ile ilişkiler gerildiği için Türkiye artık doğrudan Irak'la görüşmeyi ön plana çıkarmış ve diyalogu daha çok düşünür olmuştur. (ERKMEN,2015,S,174)Türkiye bölgede etkinliğini arttırmak zorundadır. Artan enerji ihtiyaçlarını karşılamak ve enerji koridoru haline gelen bir ülke olmak istiyorsa bölgede etkin olmak zorundadır.

Kuzey Irak Kürtleri için bir diğer hayati konu da Kerkük'ün statüsü sorunuydu. Kerkük petrol açısından oldukça zengin bir yerdir. Kerkük fiili olarak Kürtlerin elindedir. Başlangıçta Türkiye, Kürtler ile işbirliği yoluna gitti ve Irak'ın geleceğini Kürtlerle çözme niyetindeydi. Ancak ilişkilerin istemediği bir boyuta evirildiğini gören Türkiye bölgedeki Kürtlerin bağımsızlık niyetlerini gördü ve buna tepki gösterdi. (ERKMEN,2015,S,174) Zira Irak Kürt Bölgesel Yönetimi istediği sonucu elde etmek için binlerce Kürt'ü bölgeye yerleştirmiştir. Petrolden elde edilen geliri kendi özerkliğini elde etmek için kullanan Irak Bölgesel Yönetimine Türkiye tepki gösterdi.

Türkiye'nin Kuzey Irak yönetimine karşı olan tepkisi ve yanına İran ve Irak'ı da alıp karşı durması Mesut Barzani'yi kararından geri çeviremedi ve 25 Eylülde referandum kararı aldı. Referandum sonucunda %92'lik evet kararı ortaya çıktı ve Irak Bölgesel Kürt Yönetimi bunu onurlu bir çıkış olarak gördüğünü ifade etti. (KEKİLLİ-ACUN,2017,S,1)

Irak petrollerinin neredeyse yarısına kadarı Kerkük'te bulunduğu için Barzani ve ABD için Kerkük çok önemli konumdur. ABD'nin Irak'ı işgal etmesinin asıl nedeninin Irak petrolleri olduğunu ve bunu teröristlere dahi açıkça anlatarak kontrolü ele geçirmek istemiştir. Zaten 2006'da Kerkük'ü Kürt bölgesine katmak için yoğun çaba harcayan Kürtler ve ABD'nin çalışmaları sonucu Sünni Arapların tepkilerine rağmen Kerkük özerkliği kaldırılarak Kürt bölgesine katılmasının önü açılmış oluyordu.2007 yılında referandum gündeme geldiğinde Türkiye tepki göstermiştir. Ancak durum değişmemiş ve Irak Anayasası ile birlikte Kuzey Irak'ta bir özerk Kürt devleti inşa edilmiştir. Bu Kürt devletinin tamamen bağımsız olması ise Türkiye için olası en kötü senaryolardan biridir. Petrole sahip bir Kürt devletinin güneyde varlığı Türkiye'de bulunan Kürt grupları da etkileyebilir. (YAPICI,2008,S,124)

Nitekim Türkiye bu durumdan rahatsız oldu ve bunu kabul etmediğini ve etmeyeceğini bildirdi. Türkiye Irak'a yönelik tedbirleri hemen almaya başladı ve yaptırımları devreye soktu. Kuzey Irak'a giriş çıkış yasağı koyan Türkiye aynı zamanda petrol akışını da durdurmaya çalıştı. Petrol akışını durdurmakla tehdit eden Türkiye böylece Kuzey Irak yönetimine gözdağı vererek Kuzey Irak yönetiminin daha rasyonel davranmasını Türkiye 'siz petrol akışının olamayacağını ve Türkiye'nin çıkarlarını zedeleyen politikaların kendi çıkarlarına da uygun olmadığını bildirdi.(<https://www.bbc.com>,2019)

Irak konusunda Ak Parti iktidarının 2003'ten sonraki politikalarına bakacak olursak aslında ABD'nin Kerkük'ü Kürtleştirme politikasını ve sonraki adımın Kürt özerk yönetimine katılarak bağımsızlık yolunda ilerleyeceği beklentisi içindeydiler. Ama Türkiye bu konuda 2007 yılında referandum gündeme gelince tepki gösterdi. Oysaki zamanında tepki gösterilip diplomatik yollarla ABD ve Barzani yönetimi zorlanabilseydi belki de bu durum ortaya çıkmazdı. (YAPICI,2008,S,132)

2.6.2. Türkiye –Lübnan İlişkileri

Bir savaş arenasına dönüşen Ortadoğu bölgesinde Ak Parti iktidarı döneminde sorunlu ülkelerden biri de Lübnan'dı. Küçük bir ülke olmasına rağmen stratejik konumu ve karmaşık içyapısıyla Ortadoğu bölgesinin önemli ülkelerinden biridir. Türkiye'nin Ortadoğu çıkarlarını düşündüğümüzde kolay kulak ardı edilecek bir ülke değildir. (KÖSE,2006,S,4)

“Lübnan birçok bakımdan Orta Doğu bölgesinde istisnayı oluşturur. I. Dünya Savaşından sonra Fransız mandası altında kurulan, 1943 yılında da bağımsızlığını kazanan Lübnan'ın en önemli özelliklerinden biri kurumları ve pratiğiyle dini kimliklere dayalı bir siyasi yapı üzerine kurulmasıdır. Bu çerçevede Lübnan anayasası 18 mezhebi resmi olarak tanımış, bu mezheplerin Fransız mandası döneminde 1932 yılında yapılan nüfus sayımına dayanarak genel nüfusa oranları saptanmış ve bütün siyasi sistem bu oranlara göre mezhepler arasında bölünerek oluşturulmuştur. Devletin bütün organları ve bürokrasi bu prensibe göre düzenlenmiştir. Siyasi sistemin mezhepsel olarak tanımlanması ekonomik ve kültürel alanlarda da yansımalarını bulmuştur. Temelde Maruni ve Sünni tüccarların ittifakı ile kurulan ülkede devlet yapısı özellikle küçük ve sınırlı tutulmuştur. Bu özelliği ile de Lübnan Orta Doğu'da o yıllarda egemen olan büyük ve müdahaleci devlet anlayışı ve uygulamasına bir istisna oluşturmuştur. Lübnan kuruluşundan itibaren görece liberal ekonomi ve siyaset anlayışıyla Orta Doğu'daki komşularından ayrılmıştır.” (ALTUNIŞIK,2007,S,5)

Hizbullah ve İsrail arasında ortaya çıkan savaşta Hizbullah militanlarının üç İsrail askerini öldürmesi ve ikisini de rehin alması üzerine 2006 yılında dünyanın gözü yine Ortadoğu bölgesine döndü. Hizbullah rehin almış oldukları İsrail askerlerine karşılık Filistinlilerin serbest bırakılmasını talep etti ancak İsrail bunu kabul etmeyip verdiği cevap çok sert oldu. (YILMAZ,2016,S,349)

Lübnan oldukça farklı bir yapıya sahip ülkedir. 11 Eylül sonrası ABD'nin oluşturmak istediği yeni Ortadoğu projesinde buna karşı çıkan gerek devlet gerekse de devlet dışı örgütlerin mücadelesi veya ilk savaş noktası Lübnan olmuştur. Dolayısıyla Lübnan'da ortaya çıkan savaş sadece Lübnanlıları ilgilendirmemektedir. Bu savaş kimliksel ve mezhepsel savaşların yaşandığı aynı zamanda stratejik hesapların yapıldığı bir yer olarak görülmektedir. (ALTUNIŞIK,2007,S,3)

Lübnan, 18 mezhebin kendine yer bulduğu oldukça mozaikli bir yapıdadır. Zayıf siyasi ve toplumsal bir yapısı vardır haliyle. Yapay sınırlardan kurulu bir devlet olduğu için dış müdahalelere açık bir ülke konumundadır. Bölgenin Suriye ve İsrail arasında da tampon bölge olması da bölge ülkelerinin ilgi odağı haline gelmesine neden olmuştur. İsrail ve ABD'nin asıl kaygısı ise İran'ın Hizbullah üzerinden bölgede etkinliğinin artmasından endişelenmektedirler. Öte yandan bu tarafların girdiği bu savaşta kazanan olmamış iki tarafta oldukça fazla kayıp vermiştir. (KÖSE,2019,S,63)

Gerek Ortadoğu coğrafyasında gerekse de dünyanın başka yerlerinde Müslüman halk zulüm gördüğünde uluslararası kamuoyu ve BM gibi büyük örgütler büyük güçlerin veto yetkisi yüzünden etkisiz kalmaktadır. Kriz bölgelerine etkin ve hızlı bir şekilde müdahil olamamaktadır. Lübnan savaşında da İsrail Lübnan'ı yerle bir etmesine rağmen kimse ses çıkaramamıştır. Lübnan'ın geleceği yok edilmiş sivil halk zarar görmüş ancak bütün bunlar büyük güçler tarafından seyredilmiştir.

Türkiye bu Lübnan krizinde savaşan olarak müdahil olmak istemezken bir yandan da bölgede bulunmak istiyordu. Türkiye bir yandan mağdur olarak gördüğü Lübnan'a asker göndermeyi düşünürken bir yandan da Türk askerinin İsrail askerleriyle karşı karşıya kalma olasılığı ve terörizm bataklığına saplanma olasılığı Türkiye yetkililerini düşündürüyordu. Çünkü PKK ile mücadele yetmezmiş gibi bir de Lübnan'a girmesi dini ve mezhepsel çatışmalar Türkiye'yi zor duruma sokabilirdi. Ancak bütün bu senaryolar değerlendirilmiş ve Türkiye'nin BM bünyesinde Barış Gücüne katılması kararı 5 Eylül 2006'da alınmıştır. Lübnan'da mezhepsel kimlik üzerine oturtulmuş bir siyasi yapı olduğu için dış güçlerin müdahalesine ve etkilemesine açık bir yer konumundadır. Çünkü burada sadece Lübnanlılar yoktur burada ABD, İsrail, Rusya, İran ve Suriye gibi ülkeler mücadele etmektedir. Dolayısıyla Türkiye burada olup bitenleri yakından izlemelidir. Çünkü burada olası bir istikrarsızlık hemen yanı başında bulunan Türkiye'yi etkilemektedir. Türkiye'nin gerek bölge politikası gerekse de dünya politikası açısından son derece önemli bir bölge olan Lübnan krizinde ilgisiz ve kayıtsız kalması ulusal çıkar açısından düşünülemez bir durum olur. (ALTUNIŞIK,2007,S,1-3)

Ortadoğu'nun istikrara kavuşması ve bütünlüğünün kurulması Türkiye'nin çıkarlarıdır. Türkiye'nin burada diplomatik faaliyetleri hızlandırarak barışa katkıda bulunması Türkiye'nin güvenliği açısından da oldukça önemli bir konudur. Lübnan'da ortaya çıkan savaş tırmandırıldığı takdirde Sünni –Şii çatışmasını da tetikleyebilir. Dolayısıyla Türkiye'nin bu bölgede oldukça dikkatli olup bölgede olan bitene göre değil kendi ulusal çıkarlarını düşünüp ona göre pozisyon almalıdır.

Türkiye'nin Lübnan'a barış gücü göndermesi söylentileri gündeme düştüğünde konu ile ilgili detaylı analiz yapılmadı. Yani Türkiye'nin bu bölgeye asker gönderirken ne kazanacağı, ya da kendisinden neler götüreceği araştırması yapılmadı. Türkiye Lübnan'a barış gücü göndermekle PKK ve Kıbrıs konusunda kazanımlar elde edeceği ve Ortadoğu bölgesinde daha aktif bir role soyunacağı gibi bir takım kazanımlar elde edeceği öngörülmektedir. Türkiye'nin bu bölgede aktif rol üstlenip bu stratejik bölgede İran'ın hareket alınının daha da genişlemesine fırsat vermesi yönünde senaryolarda söz konusudur. Türkiye'nin tarihsel, kültürel ve bölgesel çıkarlarını düşündüğümüzde

Türkiye'nin bölgede aktif rol üstelenmesi ve bölgede var olması bir tercih değil bir zorunluluktur. Ancak yine de sorgulanması gereken durum bölgede askeri güç olarak bulunmak için uygun zamanın oluşup oluşmadığı detaylı bir şekilde araştırılması ve saptanması gerekmektedir. (KÖSE,2019,S,78)

2.6.3. Türkiye –Suriye İlişkileri

Ak Parti dönemi ele alınması gereken konulardan biri de şüphesiz ki sınır komşumuz olan Suriye devletidir. Cumhuriyet kurulduktan sonra dış politikada sorunlar yaşadığımız ülkelerden biri de Suriye'dir. Ancak Suriye Fransız mandası altında bulunduğu Hatay sorunu genelde Fransa muhatap alınarak çözüme kavuşturulmuştur. Suriye'nin muhatap olarak kabul edildiği dönem bağımsızlığını kazandığı 1946 yılından sonra gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Suriye ile olan sınırı 877 km'dir. Bu da güneyde en uzun sınırimız olan ülkedir. Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkisi Osmanlı dönemine kadar gitmektedir. Suriye'nin Osmanlı egemenliğine girdiği yıl 1517'dir. Osmanlı imparatorluğunun birinci dünya savaşından sonra yıkılması ile birlikte Suriye de Fransız mandası altına girmiş ve Türkiye Suriye ilişkileri Fransa üzerinden gerçekleşmiş ve 1946'da bağımsızlığını kazanmasından sonra doğrudan artık iki ülke birbiriyle muhatap olmuştur. Bu dönemde Türk Arap ilişkileri daha çok Batı ülkeleriyle olan ilişkiler üzerinden yürümüştür. İki ülke arasındaki toprak, terörizm ve su problemleri yaşanmış ve bu durum 1998 yılında iki ülke arasında imzalanan Adana protokolüyle işbirliğine gidilmiş ve teröre karşı birlikte mücadele kararı almıştır. İki ülke arasında bu tarihten sonra siyasi, ekonomik, güvenlik ve kültürel alanlarda ilişkiler ilerleme kaydedilmiştir. (DURAN,2011,S,503)

Osmanlı Devletinin yıkılmasından sonra ortaya çıkan devletlerarasında pek çok sorunlar ortaya çıkmıştır. Fakat genelde ortaya çıkan algı bir suçlama şeklinde ortaya çıkmıştır. Araplar Türkler bizi dört yüz yıl sömürdüler. Türkler de Araplar bize ihanet etti şeklinde suçlayıcı ifadeler ortaya çıkmıştır. Bu suçlamalar aynı şekilde Türkiye Suriye ilişkilerine de yansımıştır. (BENEK,2016,S,172)

Türkiye Suriye ilişkilerini olumsuz etkileyen olay Hatay'ın 1939'da Türkiye'ye katılması olmuştur. Daha sonra Türkiye'nin Batı, Suriye'nin de Doğu bloğunda yer almasıyla iki ülke farklı bloklarda yer alarak karşı karşıya geldiler. Bu süreçte iki ülke arasında terör ve su başta olmak üzere 1990'lı yıllara kadar bu sorunlar durumsal olarak gündeme gelmiştir. (DURAN,2011,S,508)

Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı dönemden Adana mutabakatına kadar geçen süre içerisinde iki devlet arasında ki ilişkiler pekiyi geçmemiştir. Fırat ve Dicle sularının kullanımı hep sorun olmuştur. Suriye buna karşılık terörü bir koz olarak kullanması ilişkilerin daha da karmaşık hale gelmesine neden olmuştur.

Türkiye Suriye arasındaki sorunlara bakacak olursak; Fırat ve Dicle nehirlerinin paylaşımı en önemli sorunlardandır. Türkiye burada egemenlik hakkını kullanıp üzerinde barajlar inşa ederek suyu daha etkin kullanmayı hedeflemiş Suriye ise buralarda barajlar inşa edilmesi kendi su miktarını azaltacağını düşünmekte ve buna karşı çıkmaktadır.

Türkiye Suriye arasındaki bir diğer sorun Türkiye'yi yıllarca uğraştıran ve ayrılıkçı bir hareket taşıyan PKK terör örgütüne destek vermesi iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Bunun yanı sıra bazen Türkiye İsrail arasındaki yakınlaşmanın artması durumu Suriye'yi rahatsız etmiştir. Çünkü Suriye bu durumu kendisine karşı bir ittifak olarak değerlendirmiştir. Çünkü Suriye'nin güneyinde İsrail'in Golan tepelerini işgali ve güvenlik sorunları bulunduğundan Türkiye İsrail yakınlaşması Suriye'yi rahatsız etmiştir. (ARAS,2003,S,132-133,138)

İki ülke arasında krizin en büyüğü yaşandığı dönem 1998 yılıdır. Türkiye bu dönemde Suriye'ye nota vererek PKK'ya olan desteğini kesmesi ve Abdullah Öcalan'ı iade etmesini istemiştir. Buna karşılık Suriye ise PKK'ya destek vermediğini ve Abdullah Öcalan'ın kendi ülkelerinde barınmadığını belirtmiştir. (GÖKCAN,2018,S,183)

19-20 Ekim 1998 yılında yapılan görüşmeler Adana mutabakatının imzalanması ile son bulmuştur. Nitekim Başbakan Mesut Yılmaz Suriye'nin terörist başı Öcalan'ın sınır dışı edildiğini, artık Suriye topraklarında barınmadığını ve en önemlisi de Suriye'nin PKK'yı terör örgütü olarak kabul edip destek vermeyeceğini söyleyerek Türkiye ile Suriye arasındaki mevcut krizin böylece çözüme kavuştuğunu bildirmiştir. (GÖKCAN,2018,S,192)

20 Ekim günü 1998 yılında Adana'nın Seyhan ilçesinde Adana Mutabakatı imzalanmış ve bu anlaşmaya göre;

i) Mutabakat imzalandığı tarihten itibaren Abdullah Öcalan Suriye'ye girilmesine izin verilmeyecek ve desteklenmeyecektir.

ii) Suriye'de bulunan PKK kampları faaliyete geçmelerine izin verilmeyecektir. Burada bulunan PKK üyeleri tutuklanıp isimleri Türkiye'ye verilecektir.

iii) Suriye devleti kendi topraklarını PKK'nın kullanımına vermeyecektir. PKK'nın siyasi ve ekonomik faaliyetleri engellenecektir.

iv) Suriye devleti PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmiştir.

v) Suriye devleti PKK'nın kendi topraklarını başka ülkelere geçiş için kullanmasına izin vermeyecektir. .

vi) Son olarak Suriye devleti Abdullah Öcalan'ın tekrar kendi topraklarını girip faaliyette bulunmasına izin vermeyecektir. Bu mutabakata baktığımızda Türkiye'nin en azından kâğıt üzerinde Suriye ile PKK arasındaki bağı koparmıştır. Bu mutabakatın bir diğer özelliği de Türkiye'nin güvenlikle ilgili beklentileri üzerinde şekillenmiştir. (GÖKCAN,2018,S,193)

Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkileri Adana Mutabakatına kadar çok kötü bir şekilde devam etmiştir. Bunun farkında olan iki ülkenin de tarihi düşmanlığı olan İsrail ve Yunanistan bu iki ülke arasındaki gerginliği çok iyi görmüş ve bu aktörleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı amaçlamışlardır. (DAVUTOĞLU,2001,S,403) Ancak Adana Mutabakatının imzalanmasından sonra iki ülke arasında normalleşme süreci başlamıştır.

Bu çerçevede Türkiye'nin bu mutabakattan kazanımları olmuştur ve bu kazanımlar yukarıda sayılmıştır. Türkiye Suriye'den bir takım kazanımlar elde ederken Suriye de Türkiye'den taleplerde bulunmuştur. Buna göre;

- PKK sorunu bittiğine göre komisyonlar çalışmaya devam etsin.

- PKK sorunu bittiğine göre şimdi su sorununu çözme zamanı geldi.
- Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkilerinde İsrail faktörü aradan çekilsin ve yeni ilişkiler bu çerçevede değerlendirilsin.
- İki ülke arasında ekonomik ve ticari ilişkiler geliştirilsin ve Ekonomi Bakanları buluşup ilk adımlar atılsın.
- Dış politikada da ortak çıkarlar etrafında buluşulmalı ve bu konuda sorunlu bakanlar bir araya getirilmeli yani tıpkı ekonomi bakanları gibi Suriye ve Türkiye Dışişleri Bakanları bir an önce bir araya gelsinler.
- Son olarak da Suriye, İran ve Türkiye sınır komşuları olan bu üç ülkenin Dışişleri Bakanlarının üçlü toplantılar yaparak ortak çıkarlarda buluşulması noktasında çalışmalar başlasın. (KOŞAR,2017,S,15)

Türkiye Suriye ilişkileri bu maddelere baktığımızda bir yol haritasının çizildiğini ve bu çerçevede ilerleme sağlanacağını göstermiştir. Ak Parti'nin iktidara gelmesinden sonra ise ilişkiler daha iyi olmaya başladı.

2003 yılından sonra Türkiye Suriye ilişkilerinin daha da ilerlediği görülmüştür. Bunun nedeni ise ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ve bu işgal sırasında da Türkiye askerlerini ve topraklarını kullanmayı öngören tezkereyi reddetmesi Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinin gözündeki yeri ve prestiji daha da artmıştı ve bu durum ikili ilişkilere de yansımıştır. ABD'nin Irak'ın Kuzeyinde bir Kürt devleti kurma hedefini Türkiye, Irak ve İran görmüş ve bu ülkelerde de hatırı sayılır sayıda Kürt nüfusunun bulunması ve bu üç ülkenin sınırında bu olayın cereyan etmesi haliyle bu ülkeleri birbirlerine yakınlaştırmıştır. Türkiye ile PKK sorununu halleden Suriye liderinin 2004 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyarette Irak'ın toprak bütünlüğünü konusunda ortak olan kaygıyı dile getirmiştir. Türkiye Esad rejiminin bu olumlu tavrına pozitif yaklaşmış ve nitekim Suriye'nin su konusundaki talepleri konusunda işbirliğine hazır olduğunu ifade etmiştir. 1998 yılı Adana Mutabakatından sonra iki ülke arasında ilişkiler gelişme seyrine girmiş ve Beşar Esad'ın iktidara gelmesi ve Ak Parti iktidarının da olumlu yaklaşımı sayesinde önemli açılımlar olmuş karşılıklı ziyaretlerin artmasıyla birlikte ticaret hacmi giderek artmıştır. (YAPICI,2008,S,93-96-97)

Baas rejimine geçmişten beri muhalif bir kesim olduğu gibi rejim taraftarı olup yönetimin yanında yer alan bir grupta söz konusudur. Geçmişten günümüze toplumda siyasi reform üzerine tartışmalar ve beklentiler hep olmuştur. Aydından, hukukçudan gazeteciye kadar geniş bir kitle siyasi bir takım reformlar beklemektedir. (DURAN,2011,S,506)

“Eylül 2000’de Beşar Esad’ın iktidara gelmesinden iki ay sonra, önde gelen 99 aydın, sanatçı ve fikir insanı, Suriye toplumunun bütün parçalarının siyasal katılımının artırılması için “99’lar Bildirisi’ni imzalayıp yayınladılar. İmzacılar idari, ekonomik ve yasal reformların yanı sıra spesifik olarak şu taleplerin altını çizmişlerdir: 1963’ten beri yürürlükte olan sıkıyönetim ve olağanüstü hal yasalarının kaldırılması; siyasi tutuklular, düşünce suçluları, tehcir ve sürgün edilenleri de kapsayan genel af ilanı; hukuk devletinin kurulması, siyasal ve entelektüel çoğulculuğun sağlanması; toplantı, basın ve ifade özgürlüğünün tanınması ve her türlü sansürün sona ermesi.” (DURAN,2011,S,506)

Esad Yönetimi bu talepleri yerine getirmediği gibi gittikçe sertleşen bir tavır takındı. Suriye halkı için durumun vahameti daha da arttı. Sivil toplumu ve muhalefeti etkisizleştirmeye yönelik her türlü adım sert bir şekilde atıldı. Ancak bütün bu olaylara rağmen muhalefet sinmedi ve durum gittikçe daha da kötü bir hal aldı. 2011 yılında bütün Orta Doğu'yu etkileyen Arap Baharı Suriye'yi de etkiledi bu etki diğerlerinden farklıydı.

Suriye'de Arap Baharının başlaması Dera kentinde hürriyet isteriz sloganlarının duvarlara yazılması ve bunun üzerine Dera valisinin bunu yapanlara işkence yapıp öldürmesi ile fitillenmiştir. Bu olayın teknolojik ilerlemeler ve mobil telefonlar sayesinde kısa bir süre içinde duyulması ve yayılmasıyla birlikte olay başka bir hale dönüştü ve Esad yönetimine karşı gittikçe büyüyen bu muhalefet dalgası ülkenin tamamını sardı. Esad başlangıçta bunu pek önemsemedi ve burada dış güçlerin etkisi olduğuna inandı. Ancak olay hiç de Esad'ın dediği gibi değildi ve gittikçe büyüyen bu durum ülkenin her tarafını sardı ve büyük çatışmalar ve kaos ortaya çıktı. Bunun üzerine Esad bir takım reformlar yapmaya karar vermiş ancak bu pek de samimi olarak görülmemiş ve protestolar artarak devam etmiştir. Bunun üzerine Esad daha da sert politikalar uygulamış ve ülke de bir iç savaş yaşanmış ve bu durumun ne zaman sona ereceğini kimsede bilememektedir. (DURAN,2011,S,507)

Suriye'de Mart 2011'de başlayan gösteriler karşısında Esad yönetiminin buna karşılık şiddete başvurması sonucunda dramatik olaylar yaşandı ve binlerce insanın ölmesine neden oldu. Türkiye de bu süreçte oldukça zorlandı, Diğer ülkelerde de benzer olaylar yaşanmış ancak Türkiye bu kadar etkilenmemişti. Burada Tunus Libya Mısır gibi ülkelerde meydana gelen protestolardan farkı bu gösterilerin Türkiye'nin hemen sınır bölgesinde olması ve savaştan kaçan insanların Türkiye'yi sığınak olarak görmesinden dolayı Ak Parti yönetimi çok zor bir sınav vermektedir. (SEVER,2012,S,81)

Arap Baharı sürecini Suriye'de diğer ülkelerden farklı bir görünüm sergilemiştir. Suriye'de rejim karşıtı gösteriler çok kanlı bir şekilde ve orantısız şiddet kullanılarak bastırılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Suriye yönetiminin bir Şii azınlık rejimi olması ve ülkede mezhepsel ayrılıkların bulunması ve ordunun da bu Şii azınlıktan oluşması Esad rejimin yıkılmasını engelleyen unsurlardandır. Böylece Suriye'de Yönetim-Ordu işbirliği söz konusudur. Esad rejimin ne zaman yıkılacağı bilinmemekle birlikte Esad kalesi olan Şam halen ayakta durmakta ve yüksek düzeyde askeri birliklerle de korunmaktadır. (DURAN,2011,S,507)

2011 yılından önce Türkiye Suriye ilişkileri adeta bahar havası yaşamıştır. Fakat protesto ve hak arama eylemlerinin başlamasıyla iki ülke arasında soğuk rüzgârlar esmeye başlamıştır. Suriye'deki çatışmaların giderek şiddetlenmesiyle paralel olarak Türkiye Suriye ilişkileri de giderek kötü bir sürece girmiştir. (SÖNMEZOĞLU,2016,S,550-551) Binlerce insanın ölümüne sebep olan bu olayların mağdur olanlar lehine çözülememesinin nedeni yukarıda sayılan iç faktörlerin yanında aynı zamanda da dış faktörlerde etkili olmuştur. Suriye ile bölgede ortak çıkarları olan ya da Suriye'yi kullanmak isteyen bir takım devletler bulunmaktadır. Rusya, İran başta olmak üzere Çin ve Hindistan gibi ülkeler çıkarları gereği bu durumu emperyal güçlerin bölgedeki çıkarlarını korumak için kurguladıkları senaryo olarak görmektedirler. Ancak 2011 yılından bugüne kadar 10

binlerle ifade edilen masum insanların ölümü nasıl bir senaryo olabilir? Birleşmiş Milletlerde etkili bir karar da çıkarılamamıştır çünkü burada güvenlik konseyinde veto yetkisi bulunan Rusya ve Çin gibi ülkeler Esad yanlısı ülkelerdir. (DURAN,2011,S,507-508)

Görüldüğü gibi Suriye krizi kısa bir süre içinde uluslararası bir boyut kazanmıştır. Olayın binlerce insanın ölümüne neden olması bu insanları bu görüntüleri cep telefonları ile an be an kaydedip dünya medyasına sunması olayın boyutunu değiştirmiştir. Bu kadar geniş bir alana yayılan bu gösteriler artık sadece Suriye ve halkını ilgilendirmemektedir. Olaya farklı aktörlerde atık girmiş bulunmaktadır ve kolay çözülecek gibi de durmamaktadır. Suriye krizine ABD ve Rusya'nın müdahil olması ise olayın daha da karmaşık ve zor bir hal almasına neden olmuştur. Çünkü burada artık iki denk gücün karşı karşıya kaldığı bir durum söz konusudur. (ULUTAŞ-KANAT-ACUN,2015,S,17) ABD'nin PYD'ye binlerce tır yardım vermesi ve Esad rejiminin varlığını tanıması, bunun yanında Rusya'nın Suriye iç savaşına müdahil olması sorunu bölgesel, küresel aktörlerin ve devlet dışı grupların etnik, mezhepsel çatışmalarına dönüştürmüştür. Türkiye, Suriye iç savaşında IŞİD, PYD ve diğer muhalif gruplara karşı Suriye'nin toprak bütünlüğü korumak, bölgesel ve küresel istikrarsızlaştırmaya karşı Barış Pınarı, El-bab, Zeytin dalı gibi hareketler düzenleyerek güvenli bölge oluşturmuş ve siyasi, ekonomik, askeri, diplomatik inisiyatif alma konusunda ulusal çıkarlarını korumak adına egemen iradesini de kullanmaktan çekinmemektedir.

Suriye Türkiye ilişkileri 1998-2011 yılları arasında çok iyi ilerlemiş ve bu dönemde iki ülke arasında ticaret artmış ve Türkiye Ortadoğu'da adeta açılım yaptı ve bunu siyasi ekonomik kültürel faktörlerle destekledi. Ancak 2011 yılında başlayan bu süreç Türk ekonomisi oldukça zorladı ve bu pozitif eğilim yerine toplumda negatif bir algı ortaya çıkmaya başladı.(SEVER,2012,S,82)

Ak Parti iktidarı döneminde Türkiye-Suriye ilişkileri adeta tavan yapmıştır. Ancak 2011 olaylarından sonra bu olumlu tablo değişti. Bunun üzerine Esad yönetimine karşı tavrını değiştiren Türkiye artık Esad rejimine karşı daha sert kararların alınması gerektiğini açıkça ifade etti. Çünkü genelde Ortadoğu özelde Suriye'de savaşın olması Türkiye'nin isteyebileceği bir durum değildir. Türkiye bölgede barışın egemen olduğu, Türkiye ile bölge arasında ticaretin yapıldığı bir ortamı arzulamaktadır. Bu doğrultuda hareket edildiği takdirde gereken yardımı vereceğini de açıkça bildirmektedir. (DURAN,2011,S,512-513)

Türkiye, bu arada olayların kötüleşmesi üzerine farklı taktiklere yönelmiştir. Başlangıçta Özgür Suriye Ordusu ve bağlı gruplar desteklenmiş ancak burada istediği amaca ulaşamamıştır. Bunun üzerine Suriye'nin kuzeyinde bir tampon bölge oluşturulması ve bu bölgenin uçuşa yasak edilmesi yönünde bir talebi olmuştur. Ancak burada karşısında Hizbullah, İran ve Rusya eksenini görmüştür. Aynı zamanda bu devletlerin Esad rejimini askeri açıdan da desteklemesi Türkiye'nin amacına ulaşmasını engellemiştir.(ULUTAŞ-KANAT-ACUN,2015,S,20)

Türkiye'nin Suriye politikası ülkenin bölünmeden demokratik bir yönetime kavuşmasıdır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin dikkat ettiği bir diğer konuda ülkede Şii-Sünni ekseninde bir mezhep savaşının çıkmasıdır. Bu seçenek Türkiye hiç de istemediği bir durumdur. Ancak

bunu isteyen İran, Suudi Arabistan, İsrail gibi ülkelerin bulunması Türkiye'nin işini zorlaştırmaktadır. Türkiye'nin burada yapması gereken çatışmalardan uzak durup müdahil olmamak ve mezhep savaşlarının çıkmasını engellemektir. (DURAN,2011,S,513)

Suriye'deki mevcut durumun eskiye dönmeyeceği artık hem uluslararası kamuoyu hem de Esad tarafından açıkça görülmektedir. Bazen özellikle Rusya tarafından Esad'lı çözüm planlar öne sürülse de bunun zaman kaybindan başka bir şey olmadığı açıkça ortadır. Bu kadar insanı katleden ve yandaş azınlık dışında destekleyeni olmayan bu mevcut rejimle çözüm arayışlarına girmek sadece Esad'a zaman kazandırır.(ULUTAŞ-KANAT-ACUN,2015,S,22)

Suriye olayında Rusya'nın önemli bir destekçi olduğunu daha önce belirtmiştik. Daha önce her platformda Rusya ile küresel rekabette yarışan ve soğuk savaş sonrası yarışta da galip olan ABD bu Arap Baharı sürecinin başında ilginç bir şekilde eskiye oranla daha pasif kalmayı tercih etti. Dönemin lideri Obama uluslararası hukuka vurgu yapmış ve askeri müdahalenin ABD'ye zarar verdiğini düşünerek olayı dışarıdan daha çok dolaylı yoldan, müttefik ve yerel etnik-mezhepsel gruplarla taktiksel işbirliklerini tercih etmiştir. ABD'nin Suriye politikasının bir diğer ayağını da İsrail'in güvenliği oluşturmaktadır. Çünkü Suriye'de İsrail karşıtı bir yönetimin iktidara gelmesi ihtimali ABD'nin burada politikasını belirleyen etmenler arasında önemli bir faktör olarak durmaktadır. Ancak daha sonra iktidar değişikliği ve Rusya'nın etkinlik sahasının daha da arttığını gören ABD bu sefer aktif olmaya başlamış ancak yine de fiili olarak sıcak çatışmanın içinde yer almamaya özen göstermektedir. (ÇALIŞKAN,2016,S,5)

Suriye iç savaşının faturası oldukça ağır olmuştur. Suriye iç savaşının getirmiş olduğu siyasi, ekonomik, insani kayıpların yanı sıra bir de göç sorunu ortaya çıkmıştır. Suriye'den Türkiye yaklaşık olarak 4 milyona yakın mülteci gelmiş ve 2 milyona yakın da diğer ülkelere Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan gibi ülkelere göç olmuştur. Aynı şekilde 10 milyona yakında iç göç yaşanmıştır. Arap Baharı süreciyle ortaya çıkan ve Türkiye, komşu ülkeler ve Avrupa'yı etkileyen bu hareketler mevcut ülkeleri kriz ve olağanüstü alarm durumuna sokmuştur. Türkiye de bu olaylardan dolayı yaklaşık olarak 40 milyar dolar harcama yapmış ve ekonomik, sosyolojik, siyasi bir takım zorluklar yaşamaktadır. Dolayısıyla Türkiye Suriye sınırına duvar örmüş, aynı şekilde Irak, İran sınırına da güvenlik bağlamında önlemler alan Türkiye; Zeytin Dalı, Fıra'tın Doğusu, Münbiç, Barış Pınarı gibi operasyonlar hep güvenlik sonucu ortaya çıkan ve sıcak sürecin hala devam ettiği operasyonlar olarak durmaktadır.

Sonuç olarak komşumuz olan Suriye ile ilgili tarihten gelen bir gerginlik söz konusu olmuştur. Türkiye'nin yıllardır savunduğu görüş Suriye teröre destek vermekte, su kaynaklarında sorunlar çıkarmakta ve Türkiye'nin Misakı Milli sınırlarını kabul etmemektedir. Suriye tarafından baktığımızda ise durumun tam tersi olduğu görülmektedir. Buna göre; Türkiye su kaynaklarını adaletli bir şekilde paylaşmamakta, batı ülkelerinin sözcülüğünü yapmakta ve Hatay kendi toprakları olduğu halde hak iddia etmektedir. Görüldüğü gibi her iki ülkede yıllarca suçlayıcı açıklamalarla birebirlerine soğuk davranmışlardır. Ancak 1998 yılı Adana protokolünden sonra ilişkiler düzelmeye seyrine girmiş ve Arap Baharının başladığı 2011 yılına kadar geçmişe kıyasla mükemmel

geçmiştir. Ancak 2011 yılı olayları patlak verdiğinde ilişkiler daha da kötüleşmiş ve şimdi ki yönetimle düşman boyutuna gelmiştir. (BENEK,2016,S,172)

“Tayyip Erdoğan’ın Başbakan olduğu Türkiye hükümeti bölge ülkeleri ile geliştirdiği ilişkilerde (belki Filistin konusu hariç) bu ülkelerin yönetim biçimleri iç politikalarındaki siyasi anlaşmazlıklar ile yakından ilgileniyor gözükmezken bu yıllar sonrasında(Arap Baharı) farklı bir tutum içerisine girmiştir. Bu ülkelerde seçimle iş başına gelmeyi amaçlayan, Batılılar tarafından ılımlı İslam olarak adlandırılan ve çoğunlukla kökleri Mısır’da olan Müslüman Kardeşler hareketi paralelindeki siyasi hareketleri desteklemeye ve/veya daha radikal olanları bu konuma çekmeye çalışan Hasan Kösebalaban’ın oyun ve düzen kurucu dış politika olarak nitelediği bu yeni politika büyük ölçüde bölgede ortaya çıkan Arap Baharı gelişmeleri ile ilgili gözükmektedir. Bu duruş normatif açıdan bakıldığında tarihin doğru tarafında yer alındığı söylenebilecek olan bir tercihtir. Fakat uygulamada Türkiye hükümetinin bu politikası bir ilke doğrultusunda bir eylem olmanın yanında bir siyasi tercih olarak da kendisini göstermiştir. Örneğin Mısır’da seçimle iktidara gelen Müslüman Kardeşler’in adayı Muhammed Mursi Cumhurbaşkanı olduktan sonra Ak Parti Hükümetinden destek görmüş onun yönetimine karşı çıkanların, eleştirenlerin talepleri ile pek fazla ilgilenilmemiştir. Buna karşılık Irak’ta yine seçimle iktidara gelerek başbakan olan Şii Nuri El Maliki’nin yönetimine pek aynı gözle bakılmamış aksine bu yönetime muhalefet edenler Ankara’dan destek görmüştür. Ankara’nın politikalarındaki bu tercihlerin belirli bir ilkeye dayanıyor gözükmekle beraber aynı zamanda siyasal ve mezhepsel yakınlık ya da uzaklıklar ile ilgili olduğu yönünde eleştirilerin artmasına neden olmuştur.”(SÖNMEZOĞLU,2016,S,551-552)

Türkiye’nin Batı’nın belirli politikalarına karşı çıkması artık Batı ile çıkarlarının farklılaşmaya başladığını ve Batı’nın Türk dış politikası üzerindeki yönlendirici etkisi artık geçmişe oranla etkisini yitirdiğini söyleyebiliriz.

2.6.4. Türkiye –İran İlişkileri

Orta Doğu’nun bir diğer önemli aktörü ve incelenmesi gereken ülkesi de İran devletidir. Türkiye ve İran ikisi de temelde Batı Asya bölgesinde yer alması ve etkileşim alanlarının da Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya başta gelmesi bu iki ülkeyi ister istemez bir rekabetin içine sokmaktadır. Dolayısıyla bu iki ülke bölgede politika hamlelerinde bulunurken bir ülke diğer ülkenin yapmış olduğu hamleyi takip edip ona göre davranmalı veya stratejisini belirlemelidir.(DAVUTOĞLU,2001,S,433)

Yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız gibi iki ülke arasında ki ilişkiyi tanımlayan temel kavram rekabettir. Bu iki ülke arasındaki özellikle Ak Parti döneminde de devam etmiştir. Ak Parti öncesi dönemlerde genel olarak çatışmacı ve gerginlik eksenli şekillenen ilişki Ak Parti ile birlikte işbirliği ve müttefiklik şeklinde evrilmeye başladığı söylenebilir. Ak Parti’nin yönetim döneminin başlamasıyla iki ülke arasında karşılıklı ziyaretler ve görüşmelerle ilişkiler olumlu yönde aşama kaydetmiştir. Pragmatik ve ulusal çıkar eksenli hareket eden bu iki devlet işbirliğini ve müttefikliği daha rasyonel görmüşlerdir. Özellikle ABD’nin Irak’ı işgal edip bölgeye fiili olarak girmesi her ne kadar Irak’taki Şiiilerin varlığı İran’ı memnun etse de Irak’ın kuzeyinde ABD ve İsrail politikaları İran’da olan Kürt nüfusunu düşündüğümüzde haklı bir endişe olduğunun görebiliriz. Aynı durumu Türkiye’nin de taşıması bu iki ülkeyi işbirliğine zorlamaktadır. Yani özetle o yıllarda her iki ülkede Kuzey Irak endişesi taşınmış ve dolayısıyla ortak kaygıları olmuştur.(SÖNMEZOĞLU,2016,586-587)

ABD'nin Irak'ı işgali etmesine üzerine her iki ülke de Irak'ın toprak bütünlüğünde yana olduklarını ifade etmişlerdir. Hatta zamanında PKK terör örgütünün topraklarında cirit atmasına izin veren İran bu sefer bu örgüte karşı operasyonlar düzenlemiş ve bu örgüte karşı daha sert tedbirler almaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Türkiye İran arasında eğitim konusunda da ilerlemeler yaşanmış ve Türk öğrencilerin İran'da okumalarının ve burs almalarının önünü açan anlaşma 2003'te imzalanmıştır. Ekonomik olarak da gümrük mallarına indirim uygulanarak ticaret arttırılmaya çalışılmıştır. Böylece iki ülke gerginlik yerine işbirliğine giderek karşılıklı kazanmayı tercih etmişlerdir. (YAPICI,2008,S,98)

Aynı bölgede birbirine yakın kapasitelerde iki ülke olan Türkiye ve İran Irak işgali sonrası bölgede bir rekabet girmesi oldukça doğal karşılanmalıdır. Ayrıca Ak Parti'nin giderek İsrail karşıtı politika oluşturmaya başlaması da bu iki ülkeyi yakınlaştırmaktadır. Türkiye bu dönemlerde özellikle ABD tarafından ısrarla savunulan ve İran'a ambargo uygulamayı hedefleyen fikirlere karşı çıkmakta ve bu konuda arabulucu rolünü üstlenmek istemektedir. Aslında Türkiye'de bölgede kendine rakip olarak gördüğü bu devletin nükleer silahlara sahip olmasını istemez. Ancak yine de çeşitli platformlarda Türkiye İran'ın barışçı amaçlarla enerji sağlama amacının da gayet doğal olduğunu ifade etmektedir. Enerji bağlamında Rusya'ya bağımlı bulunan Türkiye buna alternatif olarak İran enerji kaynaklarını görmektedir. Ancak bu ekonomik alış verişte denge Türkiye aleyhine açılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye İran'a olan ihracatının artması üzerine çalışmalar yapılmışsa da halen bu ticarete denge İran lehine gözükmektedir. (SÖNMEZOĞLU,2016,S,590-591-599)

Türkiye ihtiyacı olan doğal gazı önce Rusya'dan daha sonrada İran'dan karşılamaktadır. Dolayısıyla Türkiye masada eli zayıf olan taraf olarak açıkça görülmektedir. Türkiye bazen İran'ın doğal gazı azaltacağını ima eden açıklamaları olduğunda Türkiye de İran'a nükleer çalışmaları konusunda şeffaf olmasını bildirerek bazen masada güçlü olmak için göz dağı vermektedir. Ancak unutulmamalıdır ki İran'ın sağlamış olduğu doğal gaz hayati önem taşımaktadır ve kesmeye kalktığında tamamen Rusya bağımlılığı gerçekleşecektir. (YAPICI,2008,S,101-102)

Türkiye- İran Ortadoğu'nun iki önemli aktörü ve birbirine rakip iki büyük devletidir. Bu iki devlet arasındaki ilişkilerin seyri Ortadoğu dengeleri açısından oldukça belirleyici bir faktör olarak durmaktadır. Türkiye İran ilişkileri aynı zamanda Kafkasya ve Orta Asya dengeleri açısından da oldukça önemli bir durumdur. Dolayısıyla bu kadar önem arz eden iki ülke arasındaki ilişkide kapsamlı ve koordineli bir yaklaşım oluşturulmalı ve rasyonel politikalar uygulanmalıdır. Çünkü bu iki ülke arasındaki ilişkilerin seyri yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta politikalarını etkilemektedir. (DAVUTOĞLU,2001,S,436)

İki ülke arasındaki ortak kaygılardan biri de PKK'dır. Irak işgalinden sonra İran yönetimini hedef alan ABD PJAK ile işbirliğine gitmiştir. Bunun üzerine İran ülkesinde ve Irak'ta bulunan büroları ve kampları bombalayarak bunlarla mücadeleye girmiştir. Türkiye'nin de yıllarca mücadele ettiği PKK terör örgütünü de vuran İran bu konuda Türkiye'ye müttefiklik konusunda ne kadar da önemli bir ülke olduğunu göstermiş ve bu konuda Türkiye'nin de İran'ı kolay görmezden gelemeyeceğini bildirmiştir. (YAPICI,2008,S,102)

“Türkiye hem iç hem de dış politikada yeni ufuklar açacak bir dönüşümün eşliğindedir. İçeride kapalı Türkiye fikrinden çok Balkanlar, Orta Doğu ve eski Sovyet Türk Cumhuriyetleriyle olan bağlara vurgu yapması gerekmektedir. Mevcut anlayış- erken 20.yüzyıl Avrupa ulus devlet modeline dayanan önümüzdeki yüzyıla uygun gözükmemektedir. 21. Yüzyılda bölgesinde liderlik rolünü üstlenebilmek için Türk resmi kadroları olumlu değişiklikleri sağlayacak bir yetenek geliştirmeli ve toplumun dinamizmini göz önünde bulundurmalıdır. Aksi takdirde Türk dış politikası iç siyasi çalkantıların güdümünde kalarak bölgesel ve uluslararası siyasette yapıcı rol oynama şansını yakalayamayacaktır.”(ARAS,2003,S,117)

Türkiye’nin bölgede etkili bir politika izleyebilmesi her şeyden önce kapasite ve ulusal güçle ilgilidir. Dolayısıyla ülkenin ekonomik ve askeri kapasitesini artırması gerekmektedir. Bu kapasite arttığı oranda başka devletleri etkileme ve yönlendirme yeteneği elde edilmektedir. Dolayısıyla Türkiye bölgede siyasi, ekonomik, teknolojik, kültürel gelişimini sağladığı oranda etkili olacaktır. (SÖNMEZOĞLU,2016,S,460)

2.6.5. Türkiye –İsrail İlişkileri

Ortadoğu’da Türkiye’nin dikkate aldığı bu bölgede siyaset yapan her devletin de nazara aldığı bir ülkede İsrail’dir. Türkiye, BM’de Filistin’in bölünme planına karşı oy kullanmış, Avrupa’da son, Ortadoğu’da İsrail’i ilk tanıyan Müslüman ülke olmuştur. Mısır, Ürdün ve birçok Arap ülkesi İsrail ile direk ve dolaylı ekonomik, askeri ve siyasi ilişkileri vardır. Türkiye diğer batılı ya da doğulu ülkelerden farklı olarak tarihten günümüze hiçbir etnik ya da dini toplulukla olduğu gibi Musevi, Yahudi halklarıyla ya da İsrail devleti ile apolejetik ya da tepkisel bir ilişkisi olmadığı için dış politikada dönemsel insani sorumluluk almakta da tereddüt etmemektedir. Aslında Türkiye Osmanlı’dan günümüze Filistin yanlısı bir siyaset izledi. Ama çatışma olmadan İsrail ile Filistinlilerin barışmasından yana bir tavır takındı. Ancak olaya söylemden ziyade eylem açısından bakacak olursak da Türkiye’nin bu meseleye pek de bulaşmak istemediği görülmektedir. Birkaç sembolik ziyaret ve Türkiye’nin Filistin’in kendi devletlerini kurma ve haklarını güvence altına almayı öngören BM’nin 242 ve 338 sayılı kararlarını destekleme dışında Türkiye’nin Filistin konusunda pek de bir şey yaptığı söylenemez. Ancak 2000’li yıllarda El Aksa intifadasının yaşanması sonrasında Türkiye İsrail ilişkilerinde soğuma dönemi başlamış oldu. (ARAS,2003,S,48-49)

2000’li yıllarla birlikte Türkiye-İsrail ilişkilerinde bozulma trendi başlamıştır. Bunun bölgedeki olaylarla, uluslararası sistemle veya iç politikadaki olaylarla ilgili olan yönleri vardır. Ancak İsrail’in Filistin konusunda her geçen gün daha da sertleşmesi ve Filistinlilerin buna karşılık direnişlerini artırmaları Türkiye İsrail ilişkilerinde gergin yılların başlamasına neden olmuştur. Zaten Ak Parti iktidarının İsrail İran anlaşmazlığında giderek İran’a daha da yakınlaşması görülmüştür. Örneğin tüm dünya İran’ın nükleer silahlarından bahsederken Erdoğan aynı durum neden İsrail için de konuşulmuyor İsrail’de nükleer silah üretiyorken sadece İran’ın konuşulması haksızlık olarak ifade edilmiştir. (SÖNMEZOĞLU,2016,S,599-600)

Ak Parti iktidarının Filistin konusunda taraflı davranmasının nedeni mevcut yönetimin muhafazakar çizgisinin getirmiş olduğu bir sorumluluk ve İsrail’in Kuzey Irak konusundaki düşüncelerinin Türkiye’nin ulusal çıkarları ile uyuşmaması gösterilebilir.

Ancak siyasi olarak Türkiye İsrail ilişkileri gerilse bile iki ülke arasında askeri ve ekonomik ilişkiler devam etmiştir. (YAPICI,2008,S,118)

Oysa Türkiye’de Filistin- İsrail sorununa genelde siyasi dinamikler Filistin yanlısı tutum sergilemektedir. 2000’ler sonrası İsrail ve büyük güçlerin Oslo sürecini bitirmeleri ve Filistin’i temsil eden Arafat El-Fetih ve Hamas gibi siyasi grupları da iki devletli çözümü imkansız hale getirici böl yönet stratejileri uluslararası kamuoyu ve hükümetleri de ikileme sürüklemiş ve İsrail bu süreçte görünürde kazançlı çıkmıştır.

İki ülke arasındaki ilişkilerin pek de iyi gitmediği yukarıda ifade edilmiştir. Ancak ne kadar kötü gitse de iki ülke arasında ilişkiler kopma noktasına gelmemiştir. 2009 ve 2010 yıllarında meydana gelen üç olay iki ülke arasında geri dönüşümü çok zor bir süreç sokmuştur. Daha önce Filistin ve Kuzey Irak konusunda anlaşmazlık yaşansa da yine de ekonomi, turizm ve askeri alanlarda ilişkiler devam etmiştir. Ancak bu üç olaydan sonra ilişkiler adeta kopma noktasına gelmiş ve bu durum uygulama sahasına da yansımıştır. Bu olaylardan ilki 2009 yılında Türkiye Başbakanı Erdoğan Davos’ta Dünya Ekonomik Forumu toplantısında İsrail Cumhurbaşkanı Peres ile tartışmış ve kendisine konuşma imkânı tanınmadığı için toplantıyı terk etmiştir. Bu olay One Minute Krizi olarak da biliniyor. Bu olaydan sonra başlayan soğuma giderek uygulama alanına yansımıştır. İki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen ikinci olayda Türkiye’de yayınlanan Ayrılık dizisinde İsrail askerlerin vahşi katiller olarak gösterildiği gerekçesiyle İsrail Büyükelçisi’nin bu diziyi protesto etmesi ve aynı zamanda İsrail devletinin de Türkiye Büyükelçisini alçak koltuğa oturarak elçimizi küçük düşürmesidir. Bu durumda haliyle Türkiye’nin tepkisine neden olmuştur. Türkiye İsrail ilişkilerini etkileyen üçüncü olayda 2010 yılında Mavi Marmara adlı geminin Türk kökenli bir vakıf önderliğinde abluka altına bulunan Gazze’ye yardım göndermek amacıyla gitmesi ve İsrail’in silahlı saldırısı sonucunda 8 Türk ve 1 Türk asıllı ABD vatandaşının öldürülmesi ilişkileri oldukça kötü bir noktaya getirmiştir. Bununla birlikte bu yaşanan olaylara rağmen iki ülke arasında gizli bir takım temasların olduğu da ifade edilmektedir. (SÖNMEZOĞLU,2016,S,607-608-611)

Türkiye bu süreçte İsrail’den devlet olarak özür ve tazminat taleplerini karşılamıştır, dolayısıyla İsrail’e yönelik siyasi baskı etkili olmuştur. Fakat tarafların bölgesel ve küresel ilişkilerde ittifak ve işbirliklerinde toplam sıfır oyunlu yaklaşımlar siyasal anlamda ulusal ve bölgesel kamuoylarını etkilemeye yönelik retoriksel söylem ve pozisyonlar somut çıkarları olumsuz etkilemektedir.

Filistin sorunu Türkiye-İsrail ilişkilerinde köşe taşı hükmündedir. Türk dış politikasında Filistin konusu Türkiye-İsrail ilişkilerinde önemli bir faktör ve belirleyici bir etmen olarak yer almaktadır. Türkiye bölgede arabulucu ülke olarak önemli görevler üstlenerek bölgenin geleceği için önemli bir duruş sergilemektedir. Türkiye ülke olarak bu konuda ortaya koyduğu talepler makul ve uluslararası hukuka uygun beklentilerdir. (ARAS,2003,S,83-86)

2.6.6.Genel Değerlendirme

Günümüz Ortadoğu’sunda sınırlar ve bölgesel gelişmeleri etkileyen Soğuk Savaştan farklı iç savaş ve sıcak çatışmalar yani asimetrik çok boyutlu savaşlar yaşanmaktadır. Son dönemde yaşanan olaylar bir değişimin, bir başlangıcın sancıları olarak görülmektedir.

Bölgede siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel vb. birçok konuda değişiklikler yaşanmakta bu gelişmeler tarafların ikili ve çoklu siyasi, ekonomik, askeri ittifak, diplomatik ilişki ve süreçleri etkilemektedir. Ortadoğu bölgesinin enerji ve pazarla özdeşleşen bir bölge olması ve hegomonik güçler için olmazsa olmaz bir bölge olarak görülmesi küresel güçlerin ilgi odağı haline gelmesine neden olmuştur. Bölgenin Batılılarca yıllarca sömürülmesi ve bugün içinde bulunduğu karmaşık ve kaotik ortam belirsizliğini korumaktadır. Mevcut sorunların daha da büyüyecek gibi görünmesi içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Dolayısıyla Türkiye olarak bölge politikasını güçlendirmekte ve bölgesel ve küresel güçlerle olası sıcak çatışmalardan da olabildiğince uzak durarak bölgede etkin bir ülke olmaya başlamıştır.

Medeniyetin ve İslamiyet'in doğuş yeri olan Ortadoğu tekrar barışın, sevginin, kardeşliğin ve huzurun kaynağı olan bir coğrafya olmalıdır. Türkiye, tarihsel Osmanlı'nın mirası üzerine kurulmuş ve halefi olan bir ülkedir. Dolayısıyla, Avrupa ülkeleri gibi bölgeye hassasiyetle yaklaşarak ABD, Rusya, İran ve Suudi Arabistan gibi askeri müdahalelerden kaçınmakta ve bölgede gücü oranında uluslararası toplum ve örgütlerin desteğini de alarak siyasi, ekonomik, hukuksal meşruiyete özen göstererek etkin bir siyaset izlemektedir. Bunun içinde Türkiye ekonomik siyasi ve bilişim açısından da güçlenerek tarihsel geçmişiyle bölgede etkin olmak için çok yönlü politikalar gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Ortadoğu coğrafyası sömürülmüş ve maalesef terörle anılan bir bölge olmuştur. Ancak bu parçalanmış bölgenin birleşmesi Avrupa Birliği'nin birleşmesinden daha kolay gibi görünse de çok zordur. Çünkü ortak değerler daha fazladır. Ortak değerler olan din, kültür, tarih gibi unsurlar birlik sosyal ve kültürel entegrasyon için yeterlidir. Fakat bölge devletleri arasındaki siyasal, ideolojik ve ekonomik farklılıklar, bunun yanında, küresel ve bölgesel aktörlerin bölgede etkin olmak ve hegemonya kurmak için her aracı meşru gördüğü bu coğrafyada, Ortadoğu'da barış ve istikrar kısa vadede, zor görünmektedir. Batı Osmanlı'nın yıkılmasından sonra bölgenin siyasal sınırlarını adeta cetvelle çizerek bölgeyi parçalamış ve bütünlük kurmaması için uluslararası güç siyasetinin gereği olarak yapmaktadır.

3 Kasım 2002'de iktidara gelen Ak Parti Ortadoğu ve dış politika konusunda gözle görünür bir değişim olduğu ortadadır. Pasif davranan iktidarlardan farklı olarak aktif dış politika yoğun diplomasi ve yoğun bir şekilde gerçekleşen ikili ve çoklu görüşmeler alışılmışın dışında olduğunu göstermektedir. Yönetimin bu dinamik, kararlı iradesi ve Ak Parti'nin muhafazakâr bir parti imajı dışarıda özellikle Müslüman dünyasında ülkenin prestijini arttırmış ve kendisine lider misyonu yüklenmiştir. Ak Parti'nin iktidara gelmesi Ortadoğu ülkelerinin Türkiye'ye olan algısının ve bakışının değişmesine neden olmuş ve Türkiye o ülkeler için model ülke konumuna gelmiştir.

“Türkiye artık dış politikasının temel öğelerini (eskisi kadar sık ve belirgin bir biçimde olmamakla beraber hala bazı genel tercihlerinde Batı Dünyası genel aidiyetini dikkate almakla beraber) Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi tamamen siyasal nitelikli ideolojik tercihlere göre değil, zaman zaman uluslararası sistem ve içinde bulunulan bölge düzeyindeki güç dengesinin gereklerine göre zaman zaman da (2000'li yılların sonlarından itibaren sıklıkla) geçmişte ve günümüzde bazı örnekleri görüldüğü gibi

jeoekonomik ve jeokültürel kriterlere göre değerlendirilmektedir. Günümüzde uluslararası sistem ve içinde bulunulan bölge düzeyindeki güç dengesinin gereklerine göre bir dış politika izlenmesi birinci tercih olmak durumundadır. Çünkü bu Ankara'nın keşfetmesi gereken bir tercih olmayıp Türkiye'nin özellikle yakın çevresinde Yunanistan'dan İran'a, Rusya'dan Suudi Arabistan'a, İsrail'den Ermenistan'a Rum tarafının yönetimindeki Güney Kıbrıs Cumhuriyetinden Kuzey Irak Kürt Yönetimi liderliğine Bosna Hersek'ten Azerbaycan'a kadar çeşitli odaklarca çok belirgin bir biçimde bir genel anlamda hem de Türkiye'ye yönelik politikalar açısından çoğu zaman uygulanmaktadır.” (SÖNMEZOĞLU,2016,S,460)

Türkiye'nin komşularla sıfır sorun politikası yakın dönemde etkili oldu ve sınır komşuları ile ilişkileri oldukça iyi oldu. Türkiye'nin bölgede etkin politika izlemesi ve yapmış olduğu arabuluculuk ve diplomasi faaliyetleri bölgede kabul gördü. Arap baharı öncesi Türkiye'nin bölgenin tamamına yönelik yürütmüş olduğu politika aslında çok pozitif bir ivme kazandı ancak daha sonra yaşanan değişim dalgası Türkiye'nin politikasını olumsuz etkiledi. (SEVER,2012,S,114-115) Ortadoğu bölgesinde son dönemlerde yaşanan Arap Bahar'ı süreciyle başlayan olumsuz tablonun yanı sıra küresel güçler bölgede bölgesel güçlerin hegemonya kurma çabalarını engellemektedir. Bölgesel güçlerin güçlenmesini istemeyen küresel güçler değişik stratejilerle bölgedeki mevcut pozisyonlarını korumak ve genişletmek istemektedirler.

2015 Davutoğlu'nun Başbakanlığı döneminde Suriye İç Savaş sürecinde Rus uçağının düşürülmesi Türkiye'nin batı eksenli dış politikasında bölgede küresel güçleri dengeleyemediği görülmüş ve Türk Dış politikasında normatif yaklaşımlardan kısmen kaçınılarak yeni Başkan Erdoğan yeni Başbakan Binali Yıldırım'a hükümeti kurma yetkisi vermiştir. Mevlüt Çavuşoğlu'nun dış işleri Bakanı olarak gelinen bu süreçte Türkiye tekrar reel politikanın ama bu defa neo-klasik realizmin çok kutuplu dünyasında güçler ve çıkarlar dengesine yönelerek Astana süreciyle Rusya, İran, Suriye ve Muhaliflerle birlikte yeni bir dönemi maliyetlerine rağmen başarıyla yürütmektedir. Türkiye'de yaşanan başarısız darbe süreci sonrasında yapılan sistem değişikliği yapılarak Başkanlık sistemi getirilmiştir. Böylece Türkiye'nin yürütme gücüne dış politikada yaşanan kriz ve acil durumlara hızlı reaksiyon verecek şekilde güçlendirmek amaçlanmıştır.

Ak Parti iktidarı döneminde yaşanan iç ve dış politikada büyük yankı uyandıran 15 Temmuz 2016 yılında meydana gelen darbe kalkışması hiç şüphesiz çok önemli bir olaydı. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren pek çok darbeye şahit olmuştur. Ancak bu darbenin diğer darbelerden farkı bu aziz milletin gösterdiği direniş ve milletin bağımsızlığı uğruna vermiş olduğu mücadele sonucunda darbenin başarısız olmasıdır. Bu darbe sonucunda çok sayıda şehit verilmiş ve pek çok gazi ortaya çıkmıştır. 15 Temmuz 2016 yılında bir grup askerin Boğaziçi Köprüsünü ve Genelkurmay Karargâhını basmaları ile başlayan süreç Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın halkını sokağa davet etmesi ile son bulmuş ve FETÖ örgütüne yönelik operasyonlar başlamış ve süreç hala devam etmektedir.

15 Temmuz Darbe girişiminin arkasında bulunan aktörler kim gerçekten de bu darbe bir sivil örgütün ya da cemaatin tek başına giriştiği bir eylem midir? Gerek toplumda ki görüşler, gerekse de bilim adamları ve siyasi aktörlerin kanaatlerine göre hem Türkiye'de

hem de Ortadoğu’da meydana gelen darbelerin ya da girişimlerin arkasında hep Amerika ya da Batılı devletler olduğu yönündedir. Batılı güçler ya da Amerika’nın tasarrufu olmadan darbelerin ya da darbe kalkışmalarının olmayacağı genel olarak kabul edilen bir görüştür. Çünkü büyük güçlerin demokrasi, özgürlük, insan hakları, eşitlik gibi kavramlardan sürekli söz etmesi, bölgeyi yöneten kralların, yöneticilerin despotik yönetimleri karşısında demokratik Batılı ülkelerin sessiz kalmaları ve liberal değerlerin içinin boşaltılması, bölgeyi küçük devletçiklere ayırarak sömürme istekleri, etnik, mezhepsel farklılıkları ön plana çıkararak devletleri birbirlerine karşı kışkırtıp kendilerine silah pazarları oluşturmaları, Amerika ve Batılı ülkelerin ikircikli tutumunu açıkça göstermekte bölgedeki şüpheli reaksiyonlar postkolonyal tepkiler kolaylıkla siyasal kültürü meşru legal siyasetin dışında radikalleşmeyi artırmaktadır. Tarihte bölge ülkelerine baktığımızda demokrasiye geçiş denemelerinin olduğu görülmektedir. Mısır, Lübnan, İran gibi devletler demokrasiye geçiş sürecindeyken küresel güçlerin askeri darbelerle destek vermesi Batılı güçlerin insan haklarını, eşitliği, demokrasiyi kendi çıkarları için istemesi şayet demokrasi çıkarlarına uymuyorsa despotik yönetimleri desteklemeleri Suudi Arabistan’da, Kuveyt’te olduğu gibi açıkça göstermektedir. Dolayısıyla gerek Amerikan’ın gerekse de küresel güçlerin bölgedeki temel siyaseti ulusal çıkarlara dayanan, içinde tahakküm ve hegemonya olan pragmatist bir yaklaşım olarak görülmektedir. Bazen demokrasi, bazen darbe kullanılarak kendi çıkarlarını bölgede tesis etmişlerdir. Örneğin 2013 yılında Mısır’da demokratik bir şekilde iktidara gelen Mursi, Amerikan desteği ile Sisi tarafından iktidardan uzaklaştırılmıştır. Kendi çıkarları söz konusu olduğunda darbe yapmaktan çekinmeyen salt çıkarlarını düşünen küresel aktörlerin bir mücadele alanı ve hegemonya kurmak istedikleri bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır Ortadoğu. Türkiye’deki darbelerle baktığımızda özellikle 15 Temmuz kalkışması irdelendiğinde darbenin arkasında Amerikan devletinin olduğu iddiaları komplo teorisi değildir. Çünkü Türkiye dış politikada bağımsız hareket etmeye çalıştığında ve ulusal çıkarlarını düşündüğünde böylesi eylemlerin gerçekleşmesi tesadüfle açıklanamaz. Türkiye’nin küresel güçlerin emperyal eylemleri karşısında sessiz kalmaması, Filistin konusunda sesini yükseltmesi, bölgede ekonomik-siyasi güç olarak ortaya çıkması, bölgede etkin olmak için yeni hamleler yapması Amerika ve Batılı güçleri tedirgin etmiştir. Nitekim bu devletlerin darbeye karşı sessiz kalmaları, mevcut iktidarı suçlamaları, Türkiye’ye yönelik rahatsızlıkların en önemli göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’nin son yıllarda yaşamış olduğu 2009 One Minute, 2010’daki Mavi Marmara, BM’de İran’a yönelik ambargoya karşı çıkması, 2013 yılında Çin ile savunma konusunda anlaşma yapmaya çalışması, Rusya ile S400 konusunda anlaşması, Suriye’de Kürt devleti oluşturma oyununun Türkiye tarafından görülmesi ve son olarak da FETÖ darbe girişiminin sorumlusu olarak görülen kişinin iade edilmeyip korunması Türkiye’nin ABD ve Batı ile çıkarlarının örtüşmediğini ortaya çıkarmıştır. Irak’tan Suriye’ye, Tunus’tan Hindistan’a, Türkiye’den Yemen’e, Mısır’dan Afganistan’a kadar uzanan bu coğrafyada enerji ve hammadde kaynakları konusunda çok ciddi bir savaş yaşanmaktadır. Bölgedeki enerji kaynaklarını ve güzergahlarını kontrol etmek için bir hegemonya savaşı verilmektedir. Dolayısıyla bu küresel güçler bölgede Türkiye’ye bir rol biçmek istiyorlar ve kendi çıkarları doğrultusunda bölgenin birlik ve bütünlüğe kavuşmalarını istememekle

birlikte bölgede güçlü, bağımsız hareket edebilen devletlerin varlığını da istememektedirler.

Ak Parti hükümetleriyle birlikte Ortadoğu politikasında yeni söylem ve yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımda ortak medeniyet ve ortak tarih referans alınarak ele alınmış ve Özal dönemindeki politikalara benzeyen yönleri olsa da kendi içinde farklı ve bütünlükçü bir yaklaşım görünümündedir. Ak Parti hükümetleri döneminde bölgeye kayıtsız kalınmaması gerçeği ve zorunluluğu görülmüş ve bölgede aktif politikalar yürütülmüştür. Türkiye ortak kültür, tarih ve din faktörünü düşünerek bölgede yumuşak güç çerçevesinde bölgeyle olan bağı sağlamlaştırmayı bir misyon olarak üstlenmiştir. Bu çerçevede bölgede ortaya çıkan uyuşmazlıklarda Türkiye üçüncü ülke olarak masada bulunma zorunluluğu hissetmiştir. Bu dönemi Özal döneminden ayıran temel fark da Özal döneminde salt pragmatizm hakimken Ak Parti döneminde ise muhafazakar demokrat ve kararlı bir siyasal yaklaşımın daha ağır bastığı söylenebilir. Bu yüzden bölgeyle olan temasta ortak medeniyet, kültür ve değerlere vurgu yapılmakta, ortak tarih referans alınmaktadır. Ayrıca bu dönemde ABD ile ilişkilerde çıkar çatışmasının yaşandığı ve Türkiye'nin bölgede farklı müttefik arayışlarına girdiğini dolayısıyla uyumun az olduğu bir dönem yaşandığı söylenebilir. (ALTUNİŞİK,2007,S,25)

Türkiye özellikle Arap Baharının getirmiş olduğu zorluklar ve belirsizlikler dikkate alındığında Türkiye'nin bölgedeki önemi ortaya çıkmaktadır. Türkiye bölgede evet bölgesel güç olmayabilir tam anlamıyla ama belli konularda bölgesel güçtür ve bu da Türkiye için önemli bir durumdur. Türkiye bölge için bölgede Türkiye için oldukça önemlidir. Tarihsel geçmiş ve ortak yaşanmışlığın yanında bölgenin getirmiş olduğu göç, terör gibi tehditlerle beraber enerji potansiyeli gibi kaynaklar da düşünüldüğünde değerlendirildiğinde Türkiye'nin kolay vazgeçemeyeceği bir bölgedir. (SEVER,2012,S,117)

Türkiye'nin Orta Doğu politikası ciddi bir revizyondan geçirilmelidir. Türkiye kuruluşunda genel olarak bölgeye dengeli mesafeli kalmış ancak son dönemlerde ortak değerlerden ve stratejik zorunluluklardan dolayı bölgeye tekrar yönelim gerçekleşmiştir. Tarihsel olarak Türkiye'nin bölgeyle olan ilişkileri inişli çıkışlı bir durum sergilemiştir. AB ile üyelik sürecinde Türkiye son dönemde yaşamış olduğu kopukluk ve bu süreçte yaşanan aksaklık Türkiye'yi Ortadoğu bölgesine yönlendirmiştir. Ortadoğu bölgesinden de kopan Türkiye bölgesel ve küresel ölçekçe başarılı olması oldukça güçtür.(DAVUTOĞLU,2001,S,142)

Türkiye dış politikasında farklı bölgesel ilişkilerini dönemsel olarak iç ve dış kamuoyuna yönelik biri diğerinin alternatifi gibi sunması hem Türkiye'nin çok eksenli, çok boyutlu dış politikasının geçici ve konjektürel algılanmasına ve inandırıcılığına zarar verir. Çünkü küreselleşmenin zorunlulukları ve Türkiye'nin jeopolitik gerçekliği Asya, Afrika ve Avrupa'da bu ilişkilerini gerçekleştirme imkanı veriyor.

Türkiye bölgesel ve küresel güç olmak istiyorsa kimliksel bunalımından sıyrılıp Merkez ülke olmak için etkin bir dış politika izlemelidir. Tarihi kültürel coğrafi birlikteliği olan aynı zamanda jeo-ekonomik açıdan da hayati bir öneme sahip olan Ortadoğu bölgesiyle ilişkilerini iyi tutup geliştirmek zorundadır. Türkiye bölgeye kayıtsız kalamaz çünkü olası bir güç boşluğu ve istikrarsızlık Türkiye'nin güvenlik problemini etkilemektedir. Bölgede

var olan çatışmaların dışında kalmak Türkiye'ye bir kazanım kazandırmaz aksine bölgenin dışında kalması Türkiye'nin kontrolü dışında olayların cereyan etmesine neden olabilir.

Türkiye stratejik derinliğini referans alarak bölgede aktif bir dış politika uygularsa Ortadoğu'nun hem barışının tesis edilmesinde etkili olur hem de bölgesel ve hatta küresel güç olma konusunda bölgede söz sahibi olabilir.

Türkiye'nin Osmanlı döneminden günümüze kadar Ortadoğu politikalarında neler yaşandığını, yakınlaşmaların ve uzaklaşmaların perde arkasının irdelendiği bu bölümde Türkiye'nin Ortadoğu politikaları kronolojik olarak ele alınmıştır. Bu çalışmanın son bölümünde ise Küresel güçlerden ABD, Çin, AB ve Rusya gibi ülkelerin ve bölgesel güçlerden İran'ın bölgeye yönelik politikalarının ele alınması, Türkiye'nin bölgesel ve küresel güçlerle bölgede girdiği rekabet bazen işbirliği bazen de çatışma politikalarının ele alınması ve BOP, Arap Baharı gibi politikaların gerçek amacının ne olduğu neye hizmet etmek için ortaya çıktığının irdelenmesi bölgenin anlaşılabilmesini daha da kolaylaştıracaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL- BÖLGESEL GÜÇLER VE ORTA DOĞU

3.1.Rusya Federasyonu ve Orta Doğu

Rusya oldukça eski, tarihsel bir geçmişe sahip ve dünyanın en geniş topraklarına sahip ülkelerinden biridir. Dünyada komünizmin ilk uygulayan ve soğuk savaş döneminde iki süper güçten biri olan ülke konumundadır. Şimdilerde ise askeri ve ekonomik olarak oldukça güçlü olan Rusya eski imparatorluk günlerine özlem duyan ve bu şekilde hareket ülke konumundadır. (ERSOY,2016,S,1)

Rusya'nın Ortadoğu bölgesine yönelik siyasi, ekonomik ve askeri nüfuzunun Arap Baharı ve Suriye iç savaşı ile her ne kadar zirveye çıksa da ancak yine de Rusya'nın bölgeye olan ilgisi oldukça eskiye dayanmaktadır. Nitekim hem Çarlık Rusya'sı hem Sovyetler Birliği döneminde Ortadoğu önemli bir durum arz etmiş ve Rusya'nın sıcak denizlere inme sevdası hep sürmüştür. Putin'in iktidara gelmesi ile birlikte tıpkı soğuk savaş döneminde olduğu gibi bugün de Rusya bölgede önemli roller üstlenmektedir. Çünkü bölge Rusya'nın küresel politikalarında önemli bir yer işgal etmektedir. Bölgenin sahip olduğu stratejik konum, önemli ticaret yollarına sahip olması, bölgenin Rusya ve Batı arasında tarihsel olarak bir rekabet alanı olması, Rusya'nın ülkesinde barındırdığı Müslüman topluluklarla Ortadoğu toplulukları arasında dinsel bağın güçlü olması ve son olarak Ortadoğu bölgesinin petrol ve doğalgaz kaynakları açısından oldukça zengin bir coğrafya olması, Rusya'nın bu bölge ülkelerine silah satması Ortadoğu'yu bahsedilen faktörler ışığında değerlendirmesine neden olmuştur.(ERŞEN,2019,S,55-56)

“ Haçlı seferlerinden sonra Avrupa devletlerinin Orta Doğu'ya ilgisi Doğu Akdeniz'de (Levant) ticaret çerçevesinde olmuştur. XVI. yüzyılda önce Fransa ve ardından İngiltere Osmanlı Devleti ile kapitülasyon anlaşmaları yaparak Levant ticaretinde söz sahibi olmuşlardır. Rusya da özellikle XVIII. yüzyılda Karadeniz'de önemli bir güç haline geldikten sonra gözünü Akdeniz'e dikmiştir. Osmanlı Devleti ile giriştiği büyük mücadeleler sonucunda Rusya; İngiltere ve Fransa'nın sahip olduğu ticari imtiyazları 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile elde etmiştir. Bu nedenle Rusya'nın Arap Orta Doğusundaki varlığını XVIII. yüzyıldan itibaren başlatmak mümkündür.” (PURTAŞ,2018, S,48)

Geçmişten günümüze kadar Orta Doğu ve sıcak denizler Rusya Federasyonu için hep önemli olmuştur. Rusya Federasyonu'nda dönemsel bazı değişiklikler yaşansa da, farklı yönetimler iktidara gelse de değişmeyen bir şey o da Moskova'nın bölgeye olan bakışıdır ve bu bakış eskiden neyse şimdi de aynı şekilde devam etmektedir. Çünkü Ortadoğu Moskova için yeraltı kaynakları ve jeopolitik konumun yanı sıra aynı zamanda sıcak denizlere ulaşması için olmazsa olmaz bir öneme sahiptir. Rusya Ortadoğu bölgesine egemen olup sıcak denizlere ulaşmak için Osmanlı'nın elinde bulunan bu bölge için Osmanlı devleti ile birçok kez savaşa girmiştir. Bölgede yaşayan Ortodoks Hristiyanlar üzerinden bölgeye sarmaya çalışmıştır. (DOSBOLOV,2014, S,49)

Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu sahip olduğu jeostratejik konumu ve yer altı kaynaklarından dolayı en önemli rekabet alanlarından biri olmuştur. Bu nedenle Sovyetler

Birliği, Ortadoğu'da etkinliğini artırmak, yeraltı kaynaklarını kontrol altına tutmak ve böylece uluslararası arenada söz sahibi olmak için yayılmacı politikalar izlemiştir. Bu bağlamda SSCB, askeri, ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerini kullanarak bölgede varlığını hissettirmeye çalışmıştır. Buna karşılık ise ABD, Sovyetler Birliği'nin yayılmasını önlemek ve Ortadoğu'daki yeraltı kaynaklarının kendi denetiminde güvenli bir şekilde Batı pazarına akışını sağlamak adına SSCB'yi bölgede durdurmak ve bölgeye sarkmasını engellemek adına çevreleme politikasını uygulamış ve bölgede askeri ittifaklar kurmuştur. (MAMMADLI,2014,S,5)

1948'de İsrail devletin Ortadoğu'da kuruluşundan itibaren bölgede ortaya çıkmaya başlayan sorunlarda İsrail hep bir şekilde olayın merkezinde yer almıştır. Soğuk savaş döneminin baş aktörlerinden SSCB de bu ortaya çıkan olaylara müdahil olmuş ve bir şekilde taraf olmuştur. Sorun çıkaran taraf olmasa da muhakkak olayın içinde yer almıştır. Sovyetlerin bölge ülkelerine silah satışı SSCB için önemli gelir kaynağı olmuştur. Başta Mısır olmak üzere Ortadoğu ülkelerine her yıl ortalama 7-10 milyar dolar düzeyinde silah satmıştır. (PURTAŞ,2018,S,51)

Soğuk Savaş sırasında SSCB'nin Orta Doğu politikası, Arap İsrail çatışması, Türkiye, İran ve Körfez ülkeleri üzerinden ABD ile rekabet halinde gerçekleşmiştir. SSCB'nin soğuk savaş döneminde bölgeye yönelik politikası her ne kadar ideolojik olarak şekillense de SSCB bunu birlikte var olma ve ABD ile rekabet şeklinde ifade etmiştir. Arap İsrail çatışmasında SSCB Arap ülkelerini desteklemiş ve bölgede etkinliğini artırma yoluna gitmiştir. Aynı şekilde SSCB Mısır üzerinden, Suriye üzerinden üçüncü dünya ülkelere yardım etme bağlamında bölgede etkin olmanın yollarını aramıştır. Lübnan işgali sırasında Suriye'yi desteklemiş ve böylece bölgede müzakere sürecine girerek bölgede etkin olmuştur. (İDRİSOĞLU,2010,S,58)

1980'li yıllarda SSCB ekonomisi ABD ile rekabette yarışamaz hale geldi ve Rusya ekonomisi için sirenler çalmaya başladı. Gorbacov'un bütün çabaları ve reformlarına rağmen SSCB yıkılmaktan kurtulamadı. Gorbacov'un yeniden yapılanma ve açıklık olarak ifade ettiği reformlar yeterli olmadı ve özellikle Reagan Doktrinin de etkisiyle SSCB imparatorluğu yıkılma süreci hızlandı. (KISSENGER,1998,S,750-751) Böylece SSCB Gorbacov'un bütün çabalarına rağmen yıkılma sürecine girmiş oluyordu.

Sovyetler Birliği'nin 1989 yılından sonra yıkılma sürecine girmesi ve SSCB'nin en büyük mirasçısı olarak Rusya Federasyonu ortaya çıkmıştır. Rusya Federasyonu SSCB'den sonra bambaşka bir ortamda bulmuştur kendisini. Örneğin komünistlerin yıllarca bölgede bastırđıđı İslam Rusya'nın güney sınırında ortaya çıkmış ve Müslüman devletler olarak Rusya'ya sınır olmuşlardır. Ortadoğu'daki radikal grupların ülkesine akın edeceğinden korkan Rusya önceliği İran'a vermiştir. Çünkü İran sahip olduğu stratejik konum Hazar bölgesindeki enerji kaynakları, Çeçenistan meselesi, Tacikistan iç savaşı gibi olaylar Rusya ile ABD arasındaki rekabette Rusya İran'la iyi ilişkiler geliştirerek dengeyi kendi lehine çevirme amacı taşımıştır. (ERSOY,2016,S,2)

Bu süreçte Gorbachev'den sonra göreve gelen Yeltsin ABD'ye daha yakın durmaya başlamış ve ona göre politikalar izlemeye başlamıştır. Yeltsin döneminde de reform dönemi devam etmiş ancak bu dönemde ideolojiden arınarak politika izlenmiştir. Bu

dönemde elitlerin yönetim dönemi olmuş ve Rusya zengin bir elit tabaka tarafından yönetilmeye başlamıştır. Yeltsin döneminde ideolojiden arınarak politika yürüten Rusya dış politikasında iki alternatif ortaya çıkmıştır. Avrasyacılık ve Atlantikçilik ortaya çıkan bu yeni dönemde iki politika birbiri ile çatışma halinde olmuştur. Yeltsin daha çok Atlantikçilik ekseninde politika yapmanın daha doğru olacağını savunuyordu. Yeltsin sürekli olarak Doğunun artık ABD'nin müttefiki ve partneri olduğunu ifade etmekteydi. Bu yüzden yapılması gereken demokrasinin yükseltilmesi, özgürlüklerin çoğaltılması, insan haklarının korunması ve barışçıl işbirliklerinin ortaya çıkarılması bu dönemde hedeflenmiştir. (İDRİSOĞLU,2010,S,60)

“Avrasyacılık kavramı, Rusya'nın 20. yüzyıldan itibaren bu alanda hâkim güç olmak için izlediği politikadır. Avrasyacılık politikasının temelleri Rus İmparatorluğu döneminde Büyük Petro'ya kadar uzanan, 1917 Bolşevik Devrimi'ne muhalefet etmiş ve Avrupa'da sürgün hayatı yaşayan Rus aydınları tarafından geliştirilen, ancak 1920'lerde sistematik bir hal alan bir akım olarak karşımıza çıkarmaktadır. Klasik Avrasyacılık olarak adlandırılan bu akım, Rusya'nın Batı ile Doğu'yu bir araya getiren Avrasyalı bir kimliğe sahip olduğunu belirterek, Rusya'yı Avrupa ve Asya'dan farklı kendine özgü kültürel-coğrafi dünyası olan özel bir kıta ve bu arada daha çok Asya'ya dönük olarak görmektedir.” (YILMAZ,2015,S,112-113)

Yeltsin'den sonra göreve gelen ve bugün halen başkan olan Putin daha çok Avrasyacı bir çizgidedir. Atlantikçi bir ekseninde politika yürüten Yeltsin kendisinden sonra göreve gelen Putin ise Avrasyacı bir yaklaşım sergilemiştir. Bu yüzden soğuk savaş sonrası dönemi Yeltsin ve Putin dönemi olarak ikiye ayırabiliriz. 2000'li yıllarda iktidara gelen KGB kökenli Putin Rusya'nın iç ve dış politikasında hızlı bir değişim sürecini başlatmıştır. Rusya'yı dışarıda süper güç haline getiren Putin iç politikada da federal yapıyı güçlendirmek için çalışmalar yapmış ve bu konuda ciddi başarılar elde ettiği ortadadır. Putin'in iktidara gelmesi ile birlikte temel olarak dış politikada çok kutuplu sistemi savunup aynı zamanda yakın çevresi ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmuştur. Bunun yanında uluslararası politikada ABD'yi dengeleyip kendisine rakip olan bu ülkeyi durdurma amacı taşımıştır. Dış politikada güçlü olmak için de bazı unsurlar gerekmektedir. Putin'e göre bunun yolu güçlü ordu ve güçlü ekonomiden geçmektedir. (KONA,2007,S,187)

Sovyetlerin çökmesiyle birlikte Rusya'da yönetimi alan yöneticiler daha çok Atlantikçilik ekseninde bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Ancak Batı ülkelerine duyulan güvensizlik ve Rusya'nın kendi iç dinamikleri Atlantikçilik ekseninden Avrasyacılık eksenine kaymasına neden olmuştur. Rusya küresel liderlik açısından ABD'nin hegemonyasına karşı Avrasyacılık politikasını benimsemiştir. Avrasyacılık Rusya için Batı ve ABD karşıtı bir platform olarak algılanmıştır. Rusya'da yönetime gelen Putin jeopolitik açıdan Avrasyacılık politikasını benimsemiş ve küresel liderliği amaç edinen Putin tekrar Rusya'yı eski güçlü, müreffeh günlerine kavuşturma politikasını hayata geçirmiştir. (YILMAZ,2015,S,114-115)

11 Eylül olayları ABD'yi çok etkilerken Rusya'yı pek de etkilediğini söyleyemeyiz. Ancak 11 Eylül olaylarında ABD'nin terörizmle olan mücadelesi için oluşturduğu savunmasızlık duygusundan fazlasıyla yararlanmış uluslararası kamuoyunda eleştirildiği

konularda örneğin insan kaynakları ve Çeçenistan gibi olayları öne sürerek ve küresel terörü bahane olarak göstermiştir. Rusya'nın güvenlik konusundaki yaklaşımlarını çok da etkilediği söylenemez. Ancak 11 Eylül olaylarının ABD'de yarattığı savunmasızlık duygusundan fazlası ile yararlanmış ve eleştirildiği temel sorunlardan olan Çeçenistan ve insan hakları gibi konulara kılıf olarak o da küresel terörü mazeret olarak kullanmıştır. (DEMİRTEPE,2008,S,124)

2000 yılında devlet başkanlığına seçilen Putin Rusya'nın yeniden süper bir güç olarak tarih sahnesine çıkması için yoğun bir mücadele içine girmiştir. Ancak ekonomik sıkıntılar ve Çeçen direnişi Rusya'nın hareket alanını sınırlayan etkenlerdi.11 Eylül saldırıları Rusya'ya aradığı fırsatı sunmuş ve Rusya, ABD ile taktiksel bir ittifak içine girerek Orta Asya bölgesinde kendi çıkarlarına karşı çıkan grupları etkisizleştirmeyi başarmıştır. Putin ABD'yi Afganistan işgalinde desteklerken, Irak işgalinde ise destek vermedi. Rusya'yı küresel bir güç haline getirmek isteyen Rusya karşılaştığı güçlüklerden biri de 2004 yılında 300 Rusyalının ölümüne neden Çeçen okul baskını, diğeri de Ukrayna'da Viktor Yuşenko'nun Turuncu devrimle iktidara gelmesi olmuştur. Ancak Putin bunun üstesinden gelmeyi başarmış ve Ortadoğu bölgesine yönelmiş ve artık bu bölge Rusya için yeniden eskiden olduğu gibi bir rekabet alanı olarak görülmeye başlanmıştır. Kısacası Rusya Putin'le birlikte küresel rekabete ön plana çıkmış, Rus dış politikası değişim yaşamış ve Ortadoğu dikkate alınması gereken bir bölge olmuştur. (IŞIK,2010,S,96)

11 Eylül olaylarına kadar ABD ve Rusya arasında eskiden olduğu gibi küçük bir soğuk savaş yaşandığından bahsedebiliriz. Çünkü ABD, NATO aracılığıyla Rusya'nın çevrelenmesi ve kuşatılması politikasına devam ediyordu. Ancak 11 Eylülden sonra iki süper devlet için bir araya gelme fırsatı doğdu. Çünkü iki devlet için de bir bahane ortaya çıktı. Radikal gruplara karşı ortak hareket etme imkânı ortaya çıkmıştır. Ancak çıkarlarının çakıştığı noktalarda birlikte hareket etmekten kaçınmışlardır. Örneğin ABD'nin Irak'ı işgalinde Rusya bu tek taraflı eyleme sıcak bakmamıştır. Aynı durum Rusya içinde geçerlidir. Rusya'nın Gürcistan'daki müdahalesine de ABD sıcak bakmamıştır. ABD ve Rusya birbirlerinin nüfuz alanına girdiklerinde her iki ülke de bu durumu kabul etmediler ve bu ülke arasında adeta bir soğuk savaşın yaşandığını söyleyebiliriz. (İDRİSOĞLU,2010,S,68)

Rus teorisyenlerine göre; Tunus'tan başlayıp ve Suriye ile devam eden Arap Baharı olarak adlandırılan gelişmelerin temel amacı, ABD'nin bölgeyi kendi isteği ve çıkarları doğrultusunda şekillendirmesi ve kendisine tehdit olan ülkelerin ortadan kaldırılarak bölgenin yeraltı kaynaklarının güvenliğinin, denetiminin sağlanmasıdır. Rus teorisyenlerine göre , “Büyük Orta Asya Projesinin” (BOAP) olarak nitelendirilen olayın BOP 'un bir benzeri ve parçası olduğuna inanılmaktadır. Şayet bu proje hayata geçirilecek olursa Rusya'nın güney sınırları ciddi tehlikelerle karşılaşabilir. Dolayısıyla Rus yetkililer BOP 'un sadece Ortadoğu ile sınırlı kalmayacağını bunun Kafkasya ve Orta Asya ülkelerini de kapsayacak şekilde değişiminin tasarlandığı ve bunun ABD çıkarları doğrultusunda büyük bir dönüşüm ve değişim planı olduğu görülmektedir. Kısacası Rusya ABD'nin bölgedeki değişimi kendi çıkarları doğrultusunda desteklerken Rusya ise bunun masumca bir destekleme olmadığına inanmakta ve yakın çevresi olarak gördüğü

Kafkasya ve Orta Asya'nın da dönüşümün bir parçası olduğunu fark eden Rusya, sıranın kendisine gelebileceği tehdidini görmüş ve buna göre pozisyon almıştır.(ONAY,2015,S,18)

Putin döneminde Rusya'nın dünya genelinde etkinliği artarken Ortadoğu'da da son zamanlarda etkinliği artmıştır. SSCB döneminde yakın çevre olarak Sovyet toprakları kabul edilirken Putin ile birlikte bu tanımlama genişlik göstermiş ve yakın çevrenin sınırlarına Ortadoğu da eklenmiştir. Rusya petrol ve doğalgazla sağladığı gelirle ekonomisini iyice güçlendirmiş ve ABD'nin Irak ve Afganistan'da yaşadığı zorluklardan iyi bir şekilde istifade ederek bölgede etkinliğini iyice arttırmıştır. (PURTAŞ,2018,S,70)

11 Eylül sonrası bazı düşünürlere göre Rusya ve ABD'nin karşı karşıya geldiği nokta Gürcistan olmuştur. 11 Eylül sonrası Rusya, Abhazy ve Osetya'ya doğrudan müdahalede bulunarak denetimi sağladı. Aslında, Osetya, hukuki olarak Gürcistan'a ait bir bölge olsa da fiili olarak da Rusya'nın kontrolü altındaydı. Dolayısıyla Rusya Gürcistan'ın Osetya müdahalesini doğrudan kendisine yapılmış olarak kabul etti ve hemen müdahalede bulundu. Burada aslında Amerika, Rusya'nın gücünü test etti ve Rusya'nın çıkarlarına gelebilecek bir saldırı karşısında takınacağı durumu görmek istedi. Zaten Rusya gereken cevabı vermesiydi ABD'nin Kafkasya bölgesinde etkinlik sahası artacak ve dolayısıyla Rusya güneyden kontrol edilebilecekti ancak Rusya bunu izin vermedi (İDRİSOĞLU,2010,S,69)

ABD ile rekabet eden SSCB'nin yıkılması, ABD'nin hareket alanını genişletmiştir. Ancak Putin'in Rusya'da iktidara gelmesi dengeleri Rusya lehine çevirmiştir. Putin eskiden olduğu gibi ABD ile rekabet edebilen bir ülke oluşturma hedefi içinde olmuştur. SSCB'yi yeniden diriltmeye çalışan Putin Polonya'dan Moğolistan'a kadar temel coğrafya hattını koruyarak içerde ve dışarda güçlü bir yapı oluşturup İslam dünyası ile de stratejik ilişkiler kurarak bir çıkış siyaseti izlemektedir. Her geçen gün gittikçe daha iyi bir performans sergileyen ekonomisi de bunu destekler bir görünüm arz etmektedir.(DEMİR,2018, <http://www.mfarukdemir.com>)

ABD'nin Irak ve Afganistan müdahalesinden sonra bölgeye yerleşmesi ve giderek kendisine karşı oluşan Arap ülkelerindeki rahatsızlık, Rusya'nın bölgeye dengeleyici unsur ve alternatif ülke olarak girmesi, bölgedeki etkinliğinin artmasına neden olmuş ve bu durum Arap ülkelerinde memnuniyetle karşılanmıştır.2004 yılından itibaren Rusya'nın bölgede etkinliğinin artmaya başladığını söyleyebiliriz. Çünkü Rusya'nın bölge ülkeleriyle silah alış verişinde bir artış gözlenmiştir. Bunun yanında 11 Eylül'den sonra ABD ile Suudi Arabistan arasında yaşanan soğukluk, Suriye Filistin gibi konular Rusya'nın bölgede etkinliğini arttırmıştır. (PURTAŞ,2018,S,51)

Dünya liderliğinin ve egemenliğinin Orta Doğu'ya hâkim olmaktan geçtiğini çok iyi bilen Rusya ABD'ye karşı son zamanlarda artan muhalefet ve ona karşı oluşan rahatsızlıktan çok iyi faydalanmıştır. Günümüz Arap devletleri tarafından özellikle ABD ile sorun yaşayan ülkeler için Rusya dengeleyici ve alternatif ülke olarak görülmüştür. ABD'ye karşı Avrupa değil de Rusya alternatif olarak görülmüştür. Çünkü ABD ile aynı kültür dinamiklerine sahip olan ve çoğu zaman aynı eksende hareket eden AB alternatif bir dengeleyici olmamıştır. Gerçek anlamda dengeleyici, eskiden olduğu gibi bugün de Rusya kabul edilmiştir. ABD'nin bölge devletlerini teröre destek vermekle suçlaması

yönetimlerinin demokrasiden uzak olması gibi nedenlerle bölgeyi BOP çerçevesinde çıkarlarına uygun bir şekilde değiştirme isteği ve buna karşı çıkarları zedelenen Arap devletlerinin tepki olarak Rusya ile yakınlaşması önemli bir durum olarak görülmektedir. (PURTAŞ,2018,S,73)

Soğuk savaş sonrası Putin ile büyük bir yükselişe geçen Rusya sahip olduğu enerji kaynaklarıyla ekonomik olarak büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. Sahip olduğu doğal gaz, petrol ve çelik- alüminyum gibi kaynaklarla küresel ekonominin temel aktörlerinden birisi olma konumundadır. (ÇEMREK,2010,S,239)

Ortadoğu petrolleri aslında ikinci dünya savaşından sonra belirgin bir şekilde dikkatleri çekmeye başladı. İran'ın petrollerini millileştirme çabalarından sonra adeta dünyanın gözü Ortadoğu bölgesine kaydı. İran'ın bu çabalarından sonra haliyle Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt gibi petrol zengini ülkelerin petrollerine olan talep daha arttı. Petrol açısından fakir olan ancak stratejik konumu ve petrol taşımacılığı için Süveyş Kanalı'nın konumu kuşkusuz Mısır'ı oldukça önemli bir konuma getirmektedir. İşte Nasır'ın bu kanalı millileştirme çabaları da eklenince başta İngiltere olmak üzere Fransa, İsrail gibi ülkelerin tepkisine ve Mısır'ı işgaline neden oldu. ABD bu süreçte Eisenhower Doktrinini yürürlüğe sokarak Arap devletlerinin SSCB'ye kaymasını engellemeye çalıştı. Bu doğrultuda oluşturulan Bağdat Paketi başarılı olmadı ve Irak dışında hiçbir Arap devleti buna katılım yapmadı. Ayrıca bu süreçte ortaya çıkan Arap-İsrail savaşında Araplar kendilerini yalnız hissetiler hatta bunun sonucunda petrol ambargosu uygulayarak bunu bir silah olarak kullanmak istediler. Ancak burada iki küresel güç olan ABD ve SSCB ortak çıkarları gereği bu ambargoyu konusunda birlikte hareket etmiştir. (İDRİSOĞLU,2010,S,64)

Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB birbirleriyle adeta yarışa girmişlerdi. Hemen her alanda rekabete giren bu iki ülke özellikle Ortadoğu coğrafyasında da kıyasıya bir yarışa girmişlerdi. Bölgenin sahip olduğu bu önem konumunu soğuk savaş sonrasında da sürdürmüştür. Her ne kadar Yeltsin döneminde bölge ihmal edilse de daha sonra 2000'li yıllarda yönetime gelen Putin ile birlikte bölgeye olan ilgi yine artmış ve rekabet öylesine artmış ki kimi zaman soğuk savaş yeniden mi canlanıyor sorularının sorulmasına sebebiyet verilmiştir. (ÖZBEK,1996,S,18)

Doğu Akdeniz ve Ortadoğu tarih boyunca sürekli nüfuz alanı olarak mücadeleye sahne olmuştur. Petrol gibi ekonomik bir kaynağın daha ortada yokken bile bölge dönemsel güçler tarafından önemsenmiştir. Çünkü bölge önemli ticaret yollarına sahip, stratejik bir bölge olarak önemini muhafaza etmiştir. Rusya Karenizde büyük bir güç haline geldikten sonra gözünü Akdeniz'e dikmiş ve İngiltere'nin Hindistan'daki sömürgelerine giden güzergâhları kontrol etmek ve Ortadoğu bölgesinde önemli bir aktör olarak bulunmak istemiştir. (PURTAŞ,2018,S,72)

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte SSCB'nin dağılmasından sonra en büyük mirasçısı olarak Rusya tarih sahnesine çıkmıştır. Ancak Rusya uluslararası arenada ekonomik siyasi ve askeri olarak zayıf bir durumdaydı. Dolayısıyla küresel bir aktör gibi hareket edememekteydi. Kendi sorunlarıyla uğraşan bir ülke konumundaydı. Tıpkı birinci dünya savaşında Bolşevik İhtilalinde olduğu gibi kendi iç politikasını yönelmiş ve

Ortadoğu göz ardı edilmişti. Dolayısıyla ABD tüm dünyada olduğu Ortadoğu bölgesinde de tek taraflı hareket etme imkânı elde etmişti. Ancak 2000 yılının başlarında iktidara gelen Putin ile birlikte bu durum değişmiş ve Putin tekrar Rusya'yı eskiden olduğu gibi siyasi ekonomik ve askeri olarak oldukça güçlü bir duruma getirmiş ve böylece ABD'nin tek taraflı hareket etme imkânını sınırlamıştır. Böylece soğuk savaş döneminde olduğu gibi yine günümüzde de Rusya ABD rekabeti Ortadoğu bölgesinde devam etmektedir. Rusya'nın ABD karşıtı Ortadoğu ülkelerinden İran'ı desteklemesi, Suriye'ye silah satıp büyük bir destek vermesi, Batılılarca terör listesinde kabul edilen HAMAS liderlerini Moskova'da ağırlaması başta ABD olmak üzere Avrupalıları tedirgin etmiştir. Rusya'nın bölgedeki temel amacı ise ABD'nin başına buyruk hareket etmesinin önüne geçmek ve Rusya'yı tekrar uluslararası arenada söz sahibi olan bir ülke konumuna getirmektir. (DOSBOLOV,2014,S,52-53)

Orta Doğu bölgesi tarihin her döneminde önemini koruyan bir bölge olmuştur. SSCB'nin vazgeçemeyeceği bir bölge olduğu gibi Rusya içinde oldukça büyük bir öneme sahiptir. Rusya bölgeyi ulusal güvenliğini tehdit eden bir bölge olarak görmekte dolayısıyla bölgeye kayıtsız kalamamaktadır. Dün olduğu gibi bugün de Rusya'nın ulusal güvenliğini doğrudan tehdit eden bölgelerin başında gelmektedir Soğuk savaş sonrası Rusya'nın güvenlik algılamaları zorunlu olarak değişse de ABD'nin BOP ile birlikte bölgeye daha yerleşme çabası Rusya'nın bölgeye olan ilgisinin daha da yoğunlaşmasına neden olmuştur. (ONAY,2015,S,17)

Orta Doğu çok karmaşık ve farklı bir görünüm arz etmektedir. Arap- Yahudi düşmanlığının yanı sıra bir de bölgede Arap- İran düşmanlığı vardır. Hatta bu ortak Yahudi düşmanlığı Arap- Fars düşmanlığını bastıramamıştır. Zaten Saddam İran'a savaş açtığı anda öne sürdüğü gerekçelerden biri de Arap dünyasını Şiilerden korumak olarak ifade edilmiştir. Ortadoğu bilinmezliğinde bir de Rusya İran yaklaşması vardır. Bu durum en az Rusya İsrail yaklaşması kadar Arap dünyasını tedirgin etmektedir. Çünkü İran'ın bölgede güçlenmesi ve nükleer çalışmaları İsrail'den ziyade Mısır, Suudi Arabistan gibi Arap ülkeleri daha çok korkutmaktadır. 2003 Irak işgalinden sonra ABD'ye karşı oluşan tepki daha da artmış ve bu durum karşısında Araplar denge unsuru olarak Rusya'ya yakınlaşmıştır. Bu durumda Rusya'nın haliyle bölgede yer edinmesini kolaylaştırmıştır. (PURTAŞ,2018,S,72)

Rusya, tarihin her safhasında dünyanın en önemli devletlerinden biri olma konumunu sürdürmüş ve bugün de oldukça etkili bir ülke konumundadır. Rusya'nın sahip olduğu geniş coğrafya, yer altı kaynakları, stratejik konum, askeri ve ekonomik güç, BM' de sahip olduğu veto yetkisi gibi unsurlar bugün Rusya'nın dünyanın en önemli devletlerden birisi olmasını sağlayan etmenlerdir. (ERSOY,2016,S,2)

Rusya'nın genel olarak Orta Doğu politikasını birkaç madde de sıralayacak olursak;

- 1-Bölgenin sahip olduğu stratejik konum
- 2-İslamın giderek güçlenmesi ve Rusya'nın bunu kullanma isteği, ayrıca kendisine karşı olan radikal terör ve gruplarla mücadele
- 3-Enerji ve petrol kaynaklarını kontrol etme isteği

4-Bölgedeki uluslararası rekabet ve bunun getirmiş olduğu saygınlık gibi nedenler Rusya'yı Orta Doğu'ya getirmiş ve burada uluslararası bir mücadele sergileyerek bölgesel ve küresel liderlik için yoğun bir mücadele içine girmiştir.

3.1.1.Rusya'nın Filistin/İsrail Politikası

Orta Doğu denince akla gelen sorunlardan biri de Filistin- İsrail çatışmasıdır. Filistin'in İsrail tarafından işgal edilip sömürülmesi ve her geçen gün Filistinlilerin katledilmesi, sorunu uluslararası bir boyuta taşımış ve küresel güçler bu sorun üzerinden dengeleri gözeterek çıkarlarını korumak istemektedirler. SSCB ve ABD iki kutuplu sistem içerisinde küresel hegemonya için dünyanın en önemli jeostratejik ve jeoekonomik bölgesi olan Orta Doğu'ya kayıtsız kalması düşünülemezdi. Nitekim bu bölgelere sahip olamayan aktörler gerçek anlamda küresel liderlik davasında bulunulamayacağını bilincindeydiler.

Siyonizm, Yahudilerin inancına göre kendilerine vaat edilen ve Arzı Mevut dedikleri inaniştan gelmektedir. Yani onlara Filistin toprakları vaat edilmiştir. Temelde Filistin sorunu Yahudiler ile Araplar arasında meydana gelen çatışma ya da bir arada yaşamama sorunu olarak ifade edilebilir. Birinci dünya savaşından sonra bölgeye yapılan bilinçli ve kontrollü göç ikinci dünya savaşından sonra da sürmüş ve 1948 yılında bölgede İsrail devleti kurularak resmîyet kazanmıştır. Böylece Ortadoğu bölgesinde sonu gelmez Arap ve Yahudi savaşları da başlamış oldu. Soğuk savaş döneminde büyük çaplı dört büyük savaş yaşanmış ve Araplar ve Yahudiler arasındaki bu savaş ABD ve SSCB'yi de karşı karşıya getirerek krizlere yol açmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde de Filistin de büyük savaşlar yaşanmış ve çok sayıda Müslüman'ın hayatına sebep olmuştur. İngiltere, ABD gibi ülkelerin İsrail'in yanında yer alması, Müslüman dünyasının da Filistin'i desteklemesi medeniyetler çatışması tezini daha da güçlendirmiştir. (PURTAŞ,2018,S,64)

Orta Doğu'da bugün var olan ve süre gelen sorunların temel kaynağı 1948'de Filistin topraklarında İsrail devletinin kurulmasıdır. Bunun akabinde günümüze kadar süren Filistin-İsrail çatışmaları ve neticesinde oluşan pek çok sorun vardır.

Sovyet sonrasında Rusya'nın Ortadoğu'ya yakınlaşmasını sağlayan bir diğer aracı unsur ise Arap-İsrail çatışması sorunu olmuştur. SSCB döneminde İsrail karşıtı olan Moskova İsrail'e karşı bir Arap birliğinin oluşumunu desteklemiştir. Ancak günümüzde oluşan konjonktür gereği bölgede ki en önemli ticari ilişkilerini sürdürdüğü ülkelerin başında İsrail gelmektedir. Bu da bize gösteriyor ki uluslararası ilişkilerde dost veya düşman yoktur aksine ulusal çıkar vardır. (ERSOY,2016,S,3) İsrail'deki Sosyalist Yahudilerin etkisiyle SSCB başlangıçta İsrail'in bağımsızlığını ve egemenliğini desteklerken 1956 yılında meydana gelen Süveyş Krizine kadar geçen süreçte İsrail'in Batı yanlısı tutum takınıp bu doğrultuda politikalar benimsemesi haliyle SSCB'yi de politika değişikliğine götürmüş ve SSCB'de bu İsrail politikası karşısında Arap devletlerinden yana politika izlemek zorunda kalmıştır. Realistlerin çıkarlar sabit değildir, zamanla değişebilir ve realizm değişen siyasi gerçekliği takip eder ilkesini burada açıkça görmekteyiz.

SSCB dönemindeki Yahudilerin çoğu bu bölgeden göç ederek bugünkü İsrail'in kurulmasında önemli roller üstlendiler. Bugün Rusçanın en çok konuşulduğu bölgelerden

birisinin İsrail olmasının temel nedeni buraya göçen SSCB dönemi Yahudileridir. Bu göç eden insanlar turizmin ve kültürlerin gelişimine önemli katkıları olmuştur. Aynı zamanda bölgeye göçen Yahudilerden mühendislerin bulunması Rusya ile İsrail arasında önemli askeri projelerin gelişmesini de sağlamıştır. Bunun yanı sıra bugün İsrail Rusya'nın bölgedeki en önemli ticari ortaklarından biridir. İsrail de Rusya ile iyi ilişkiler geliştirmek istemektedir. Bunun temel nedeni Rusya'nın İran ve Suriye'ye silah satışının engellenmesi ve bölgede güçlü bir Rusya ile ticari ilişkilerin devam etmesi kendisi için de oldukça önemlidir. (ERSOY,2016,S,6)

İsrail Rusya'nın Arap devletleri desteklemesinden rahatsız olmakta ve Rusya'nın bölgede yalnız kalmasını arzu etmektedir. Bu durum İsrail için siyasi bir hedeftir. Golan tepelerini elinde bulundurmasının nedeni de zaten Suriye'nin Rusya ile birlikte olası girişimleri karşısında elinde bir koz olarak bulundurma isteğinden kaynaklanmaktadır. Suriye ise bölgede olan yalnızlığını Rusya ve İran gibi devletlerle işbirliği yaparak gidermek istemektedir. Zaten daha Rusya Suriye ilişkileri yeni ortaya çıkan bir durum değildir bu iki ülkenin soğuk savaş yıllarına kadar dayanan bir ilişkileri söz konusudur. Rusya Suriye ilişkilerinin askeri boyutunun geliştirilmesi de Rusya'nın bölgede var olan etkinliğini daha da arttırmıştır. Rusya ve Suriye arasındaki ilişkilerin askeri zeminde gelişmesi ve ilerlemesi İsrail açısından olumlu karşılanmaz. Rusya açısından ise bölgede etkinliğini artırmanın yolu Arap İsrail çatışmasında taraf olmak veya en azından bu konuda duyarlı olup İsrail'in bu güce dayalı politikasını eleştirmekten geçmektedir. Zaten Putin de bu yönde politika izlediği izlenimi vermektedir. (İDRİSOĞLU,2010,S,71)

Rusya ile İsrail ilişkileri son yıllarda biraz daha katı tutumlardan çıkıp stabil bir durum arz etmektedir.1967 savaşında Rusya İsrail ilişkiler bozulmuş ve SSCB'nin dağılmasından sonra ilişkiler tekrar yavaş düzelme eğilimine girmiştir. Özellikle Netanyahu'nun İsrail'de seçimleri kazanması Rusya İsrail ilişkilerinde ilerleme kaydedilmiş hatta İsrail Rusya'ya 50 milyon dolarlık kredi açmış ve buna karşılık da Rusya'dan doğal gaz talebinde bulunmuştur. Ancak Rusya'da Putin döneminin başlamasıyla birlikte ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Putin'in Arap İsrail çatışmasında her iki tarafı da eleştiren açıklamalar yapması ve sorunun çözümünün müzakere olacağını bildirmiştir. Putin'in 2005 yılında İsrail'i ziyaret etmesi ve İsrail'in de Rusya'nın Çeçenistan politikasını desteklemesi iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu bir seyir almasını sağlamıştır. (ERSOY,2016,S,7)

İsrail ile ilişkiler iyi bir durumdayken ve daha da iyi olacağı düşüncesindeyken Putin'in Ağlama Duvarı ziyareti sırasında Kipa takmaması ilişkileri olumsuz etkilemiş ve hatta bu durum bir diplomatik krize dönüşmüştür. Ancak bu iki devlet arasındaki ticari anlaşmalar ve bunlardan elde edilen kazanımlar bu krizin çabuk atlatılmasında önemli rol oynamıştır. Ancak Rusya'nın İran ve Suriye'ye silah satışını sürdürmesi İsrailli yetkilileri rahatsız etmiş ve bu silah satışının yapılmamasını 2012'deki İsrail ziyaretinde Putin'e aktarmışlardır. Ancak Putin de bu durumun sadece diplomatik yollarla çözüleceğini ima ederek silah satışına devam etmiştir. Bu ziyaretlerin en büyük faydası ise ticari alış verişin yanında askeri anlaşmaların da imzalanması önemli bir durum olmuştur. İsrail Rusya arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen bir diğer önemli konu ise Rusya'nın

Hamas'a destek vermesi ve onu Moskova'da ağırlaması olmuştur. Rusya İsrail Filistin sorununun diplomatik yollarla halledilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Rusya'nın bu yaklaşımı Ortadoğu'daki etkinliğini arttırmakta ve kendisine sempati ile bakılmasına neden olmaktadır. (ERSOY,2016,S,7)

Tıpkı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi günümüzde de Rusya Filistin sorunu üzerinden Ortadoğu'daki etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır. Ancak Rusya'nın Filistin sorununa yaklaşımı geçmiştekinden oldukça farklıdır. Geçmişte özellikle 1956 yılındaki Süveyş bunalımından SSCB'nin yıkıldığı 1990'lı yıllara kadar Filistin'i açıkça destekleyen hatta FKÖ'nün silahlı eğitimi dâhil olmak üzere yetiştirmeye kadar varan Rusya'nın açık desteği günümüzde değişmiştir. Şimdilerde Rusya İsrail ile önemli ekonomik ve askeri anlaşmalar imzalamıştır. Bu yüzden İsrail'in de politikalarına cevap verecek şekilde dengeli bir politika yürütmeye çalıştığını söyleyebiliriz. (PURTAŞ,2018,S,73)

3.1.2.Rusya'nın Irak Politikası

Rusya için Orta Doğu'nun stratejik önemi her geçen gün artmaktadır. Bu nedenle Rusya Orta Doğu ülkeleriyle yakın ilişki kurmak zorundadır. Bu ülkelerden biri de Irak'tır.

Irak'ın Rusya için önemi Rusya'nın bölgeye yönelik politikasına baktığımızda önemli bir yer işgal etmektedir. Çünkü Soğuk Savaş sonrası dönemden ABD'nin Irak'ı işgal ettiği 2003 yılına kadar Irak, Rusya için çok önemli bir partner olmuş ve bölgeye dönük ekonomik ilişkilerin yaklaşık olarak %60'sını bu devletle gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda bu ülkenin zengin yer altı kaynaklarına sahip olması Rusya'daki petrol ve doğalgaz firmalarının ticari ortaklıklar kurmasına neden olmuştur. Bunun yanında ayrıca Yeltsin'den Putin'e devredilen üç önemli durum söz konusuydu. İlk olarak Saddam'ın Rusya'ya olan sekiz milyar dolarlık borcunun tahsil edilmesi. İkinci olarak da Rusya'nın en önemli petrol şirketlerinden Gazprom'un çıkarlarının takip edilip korunması ve son olarak da Rus şirketlerinin karşılaşmış olduğu yasakların yaptırımların kaldırılarak işe başlanmasının sağlanması. (CANKARA-CANKARA,2007,S,2007)

“Rusya'nın en büyük amaçları arasında Irak'ta petrol işletmesi vardır ve bunu Batı Kurna'da ikinci petrol işletme hakkını alarak amacına ulaşmıştır. Bir diğer Rus enerji devi Gazprom ise Türk petrol şirketi TPAO, Güney Kore petrol şirketi Korea Gas ve Malezya Petronas ile birlikte Bağdat'ın 160 kilometre güneydoğusunda bulunan Bedra petrol bölgesinde ihale kazanmıştır. Bu bölgede 109 milyon varil petrol rezervinin bulunduğu tespit edilmiştir. Günlük 80 bin varil petrol üretimi gerçekleştirecek konsorsiyum her varil için 5,5 dolar kazanacaktır. İhaleyi kazanan şirketlerin söz konusu petrol yatağından (Batı Kurna-2 ile kıyasla) daha fazla kâr etmesi ise buradaki şartların daha ağır olması ve güvensiz bir bölge olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim diğer bölgelere kıyasla Bedra petrol bölgesine yabancılar tarafından gösterilen ilgi daha düşüktü. Ayrıca Irak Rusya'dan silah almayı hazır olduklarını dile getirmiştir ve bunun da temel amacı ABD pazarına alternatif pazarlar bulmak olarak söylenebilir.” (ERSOY,2016,S,3)

Rusya, bu nedenlerden dolayı son derece önemli olan Irak'ın Afganistan'dan sonra ABD tarafından işgal edilmesi BM gündemine gelirse bu işgali açıkça kınayacağını ve bu durumu veto edeceğini önceden söylemişti. Rusya her ne kadar 11 Eylül'den sonra ABD'yi destekler açıklamalar yapıp kendi çıkarları doğrultusunda terör meselesini kullansa da ABD'nin Irak işgaline aynı toleransı göstermemiştir. Çünkü ABD'nin

bölgedeki emperyal yayılmacı siyaseti kendi çıkarlarına ters düşmekteydi. Aynı durum İran sorununda da karşımıza çıkmaktadır. ABD'nin 11 Eylül sonrası tek taraflı yaklaşımından Rusya rahatsız olmuş ve bu duruma tepki göstermiştir. (İDRİSOĞLU,2010,S,72)

Rusya'nın Irak politikasını birkaç madde de sıralayacak olursak;

1- Rusya, Irak'ı destekleyerek Irak aracılığıyla Ortadoğu'daki etkisini artırma imkânı elde edecektir.

2- Moskova, Bağdat'la ilişkilerini SSCB'nin olduğu dönemdeki gibi eski haline getirip daha geliştirmek istemektedir. Ancak bu ilişki geçmişte ideolojik iken günümüzde daha çok stratejik işbirliği düzeyinde geliştirilmeye yönelik bir çabadır.

3- Rusya, IŞİD'e karşı Irak'ı destekleyerek, Batının uygulamış olduğu yaptırımları sonrası önemli pazar kaybına uğrayan Rusların Orta Doğu'daki pazarını kısmen de olsa korumuş olacaktır.

4- Aynı zamanda Irak'ın sahip olduğu petrol yataklarından kendi şirketlerinin de pay elde edeceği düşüncesi söz konusudur.

5- Bu da gösteriyor ki Rusya Suriye'den sonra Irak'la da ilişkilerini geliştirip Ortadoğu'daki varlığını iyice arttırmak istemektedir.(ONAY,2015,S,20)İşte yukarıda sıralanan bütün bu nedenlerden dolayı Rusya Orta Doğu bölgesinden dışlanmak istememektedir.

Rusya için Irak oldukça önemlidir. Küresel rekabette yarıştığı rakibi ABD'nin bölgedeki varlığından ziyade bir de Irak'ın yeniden inşası için kullanılacak enerji kaynakları ve pazar açısından da Irak, Rusya için önemlidir. Çünkü ABD Irak'ı işgal ederken Rus petrol şirketlerinin Irak'ta yapmış oldukları anlaşmalar da geçersiz olmuştur. Dolayısıyla, bu anlaşmaların tekrar yapılması için Rusya bölgede aktif bir politika izlemektedir. ABD'nin Irak işgalinden sonra her ne kadar bazı Rus petrol şirketlerinin anlaşmaları iptal olmuş olsa da yine de Rus ekonomisi ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle yükselen petrol fiyatlarından memnun kalmış ve ekonomik gelir elde etmiştir. (GÜLŞEN,2009)

Rusya ABD'nin Irak işgalinden sonra yükselen petrol fiyatların önemli kazanımlar elde etmiştir. Ancak bu kazanımdan daha fazlasını ise ABD'nin içine düştüğü bataklıktan çıkamaması sonucundan Rusya'nın elde ettiği psikolojik ve politik avantaj daha da önemli olmuştur. Rusya işgal sonrası Irak'ın toprak bütünlüğünden yana bir tavır takınmış ve bu doğrultuda politika izlemiştir. Ancak resmi söylemdeki bu politikadan ziyade Irak'taki istikrarsızlık ve çatışmanın belli bir süre daha devam etmesi sanki Rus yetkililerin daha da işine gelmektedir. (AYDIN-ÖZCAN,2007,S,34)

3.1.3.Rusya'nın İran Politikası

Rusya ve İran arasındaki ilişkiler tarihsel olarak oldukça eskiye dayanmaktadır. Bu ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izlemiş ve ulusal çıkar-denge eksenli şekillenmiştir. Tarihsel olarak baktığımızda iki ülke arasındaki temel sorun Güney Kafkasya ve Hazar bölgesi olmuştur.

Geçmişte Rusya -İran ilişkilerine baktığımızda oldukça karmaşık bir durumun olduğunu söyleyebiliriz. Bu iki ülkenin sınır komşuları olması ilişkilerin her zaman yoğun olmasına neden olmuştur. Bu iki ülke arasındaki duruma baktığımızda Rusya'nın hep ağır bastığını söyleyebiliriz. Rusya için İran bazen bir müttefik bazen bir düşman bazen de kontrol edilmesi gereken bir devlet olarak görülmüştür. 18. Yüzyıldan itibaren Rusya ile girdiği savaşı ve rekabeti kaybeden İran zayıf bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür. Rusya karşısında zayıf bir ülke konumunda olan İran zayıflığını denge kurarak atlatmak istemiştir. O dönemde Hindistan'ı elinde bulunduran İngiltere'ye yanaşan İran başarılı olamamış bu iki ülke arasında paylaşılarak iyice zayıf bir ülke haline gelmiştir. (ERKAN,2014,S,162)

XIX. yüzyılın Osmanlı devletinde olduğu gibi İran'da da barış ve huzur getirmeyeceği ortadaydı. Avrupalı devletlerin artan sanayileşmesi ve bunun sonucunda da bu devletlerin hammadde ve pazar bulma konusunda adeta yarışa girmesi Osmanlı ve İran'ın bu konuda yarışacak durumda olmaması kendileri için oldukça kötü günlerin habercisi anlamına geliyordu. Bu iki ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik olumsuz tablo dönemin küresel aktörleri olan devletlerin bu iki ülkenin sahip olduğu zenginliklere göz dikmelerine neden oldu. Osmanlı ve İran'ın sahip olduğu geniş topraklar, doğal limanlar, ticaret yolları yanı sıra kısacası tüm yer altı ve yer üstü kaynakları küresel güçlerin dikkatini çekmiş ve buralara egemen olmak için kıyasıya rekabete girişmişlerdir. Osmanlı ve İran'ın hemen yanında sınır komşusu olan Rusya ise bu rekabetin en önemli devletlerinden biriydi ve bu iki devleti kendi topraklarına katma konusunda oldukça istekli bir imparatorluk olarak bu iki ülkenin başında bekliyordu. (SOOFİZADEH-TÜRKER,2019,S,569)

SSCB'nin yıkılmasından sonra Rusya, İran'la olan ilişkilerini daha arttırmıştır. Çünkü SSCB'nin çökmesinden sonra Rusya'nın sınırlarında pek çok Müslüman devlet ortaya çıkmıştır. Bu durum Rusya'yı endişelendirmiş ve Radikal grupların bölgeye akın edeceğinden korkan Rusya İran'la ilişkilerini daha da yoğunlaştırmıştır. Komünizmin yıkılmasından sonra Rusya, İran ilişkileri ideolojik eksenden çıkmış karşılıklı çıkar, ilişkisine dayanan bir temele oturmuştur. Ticari ilişkiler, Çeçenistan meselesi, Hazar bölgesinin enerji kaynakları gibi konularda ABD ile girilen rekabette İran'ın önemli rolü olmuştur. İran, Rusya'nın Ortadoğu'da önemli bir müttefiki olmuş ve Rusya'da bu sayede Ortadoğu'nun önemli bir aktörü haline gelmiştir. (ERSOY,2016,S,8)

“19. yüzyılın başlarında Kafkaslar, Rusya ile İran arasında tam bir hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Rusya ile İran arasında 1804'de başlayan Azerbaycan coğrafyasına hâkim olma mücadelesini Rusya kazanmış, 1806 yılına gelindiğinde, Revan, Nahçıvan, Gence, Karabağ, Şeki, Şirvan, Bakü, Kuba Hanlıkları Rusya tarafından ele geçirilmiştir. Ama bunun İran tarafından kabulü daha sonra yapılacak olan anlaşmalarla olmuştur. İran, Rusya ile yaptığı savaşta mağlup olmasından sonra Karabağ'ın Gülistan bölgesinde 12 Ekim 1813 tarihinde imzalanan Gülistan Antlaşmasına göre; Talış, Şirvan, Kuba, Bakü, Derbent, Gence, Karabağ ve Şeki Hanlıkları Rusya'nın hâkimiyetine bırakılmıştır. İran bu antlaşmadan sonra Güney Kafkasya topraklarında hak iddia etmeyeceğini kabul etmesine rağmen, yönetiminde bulunan Kaçar Hanedanı, İngiltere ve Fransa'yla işbirliği yaparak, Rusya'ya karşı saldırıya hazırlanmıştır. Kuzey Azerbaycan Hanlıklarını ele geçirmek üzere, 16 Temmuz 1826 tarihinde harekete geçen İran ordusu, ilk başlarda başarı kazanır gibi olduysa da savaşın daha sonraki safhalarında mağlubiyete

uğramış, Rus ordusu 1 Ekim 1827 tarihinde Revan'ı, ardından da Nahçıvan'ı ele geçirmiştir. “(YEŞİLOT,2008,S,188)

Uzun süren mücadeleler sonucunda iki ülke arasında imzalanan Türkmen çayı Antlaşması ile bu günkü Azerbaycan, Rus egemenliğine girdiği için Rusya ve İran komşu ülkeler oldular. Hazar bölgesi iki ülke arasında temel rekabet alanı olsa da iki kutuplu sistem içinde pek fazla sorun yaşamadılar.1979 da İran'da gerçekleşen devrimle birlikte ilişkiler gerilmeye başladı.

Tarihsel olarak Rusya-İran ilişkilerinde her zaman rekabet ön planda olmuştur. Ancak Rusya Federasyonu (RF) açısından, İran, bölgesel politikalar şekillendirilirken her dönem stratejik bir ülke olarak görülmüştür. Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın yeni bölge tanımlamaları, ABD ve Batı tarafından İran'ın yalnızlaştırılması bu iki ülkenin yakınlaşmasına neden olmuştur. Bölgesel yakınlık, nükleer enerji, Orta Asya, Ortadoğu gibi konular bu iki ülke arasında belirleyici rol oynamış ve İran'ın güvenlik kaygıları Rusya'ya yanaşmasına yol açmıştır. (KAHRAMAN,2018,S,30)

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesi ve ardından Rusya federasyonunun tarih sahnesine çıkması ve İran'ın da 1979 yılından sonra yeni sisteme geçmesi iki ülkenin de benzer sorunlarla karşılaşmasına neden olmuştur. İki ülke de iç sorunlar ve uluslararası sistemle sorunlarının olması ve bu iki ülkenin başlangıçta yaşamış oldukları yalnızlıklar bu iki ülkenin yakınlaşmasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal ederken çok büyük bir prestij ve güç kaybı yaşamıştır. Aynı şekilde İran'da da radikal grupların yönetimi ele alması, ABD ve Batı ile yaşamış olduğu kriz ve Irak savaşında yaşamış olduğu zorluklar aslında bir yönden de SSCB ile aynı kaderi paylaşan ülke olmasına neden olmuştur. Ancak zaman içinde SSCB, dünyaya entegre olmayı başarırken İran tam tersi rejimini daha da radikal bir boyuta taşıyarak adeta kendini dünyaya karşı izole etmiştir. (ERKAN,2014,S,179)

Humeyni SSCB'yi Küçük Şeytan olarak tanımlayıp Soğuk Savaş döneminde temkinli davranırsa da SSCB'nin çöküşü İran'ın stratejik çıkarlarını olumsuz etkilemiş ve hemen yanı başında küçük küçük devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde oluşan güç boşluğu İran'ı tedirgin etmiş çünkü bu bölgelere ABD ve yanlısı Avrupa devletlerinin ya da İsrail gibi bir düşman devletin sarkması ihtimali İran'ı endişelendirmiştir. (ÖZKAN,2007,S,23)

İran, Rusya'nın bölgede ilişki geliştirebildiği en önemli ülkelerden biridir. İran genellikle Kafkasya ve Orta Asya ile ilgili konularda Rusya ile birlikte hareket etmektedir. Rusya İran ilişkilerinde iki faktör belirleyici olmaktadır. Birincisi ABD ve Avrupalıların ambargosu ile karşılaşan İran bu ambargoyu Rusya'nın desteği ile delen İran Rusya için en önemli silah pazarı konumundadır. İkinci durum ise küresel hegemonya için zorunlu bir nedenden dolayı ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi İran ABD karşıtı bir duruş sergilemektedir. Rusya'da bu karşıt duruşun bir gereği olarak küresel rekabete girdiği ABD karşısında İran'ı desteklemesi bir nevi zorunluluktur. İran Rusya'nın Ortadoğu'daki en önemli müttefiki konumundadır. (ÇOMAK,2018, <http://www.turksam.org>)

11 Eylül saldırılarından en çok etkilenen bölge ülkelerinin başında İran ve Rusya gelmektedir. ABD'nin önce Afganistan ardından da Irak'a yerleşmesi Rusya ve İran için

ABD tehlikesini arttırmıştır. Bu ortak tehdit bu iki ülkenin daha da yakınlaşmasına yol açmıştır. (OĞAN,2009, <https://www.gunaz.tv>)

Rusya her ne kadar bölgede İran'la birlikte ortak hareket etse de aslında bakıldığında Rusya da İran nükleer silahlara sahip olmasını bir noktada istemez. Her ne kadar İran'ın barışçıl nükleer çalışmalarını desteklese de yine de güneyinde nükleer silah gibi caydırma ve tehdit gücü yüksek bir silahın güney komşusu olan İran'ın elinde olmasını arzulamamaktadır. Ancak Rusya bu kartı da küresel rakibi olan ülkelere karşı kullanmaktan da vazgeçmemektedir. İran Kafkasya ve Ortadoğu bölgesinde ekonomik ve siyasi açıdan etkinlik sahasını genişletmek istemektedir. Radikal grupları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktan çekinmeyen İran'ın nükleer silahlara sahip olması sadece Rusya'yı değil her devleti tedirgin etmektedir. (TASAM,2006, <http://www.tasam.org/tr>)

Rusya için İran büyük bir silah pazarıdır. Bunun için ilişkiler son zamanlarda daha artarak devam etmiş ve bu durum daha da ileriye giderek 2007 yılında Rusya'nın desteği ile Buşehr'de nükleer santral kurulmuş Tahran Rusya'dan anti-balistik füze sistemi Tor M1'i41 almış ve Aralık 2008'de İran, Rusya'nın kendisine S-300 füzeleri sattığını açıklamıştır. Bütün bunlar gösteriyor ki Rusya için İran önemli bir pazardır ve bu pazardan vazgeçmesi pek de mantıklı gözükmemektedir. (2018, <http://busam.bahcesehir.edu.tr>)

Bu S-300 silah satışları örneğinde olduğu gibi Rusya'nın İran ilişkilerinde önemli bir ticaret söz konusudur. İran Rusya ilişkilerinde bu silah ticaretinin önemli bir faktör olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. (ÖZBAY, Tasam,2019)

İran'ın Rusya için bir silah pazarı olması Rusya için önemlidir. Bunun farkında olan Rusya uzun bir süredir başta nükleer enerji olmak üzere İran'ı birçok konuda desteklemektedir. Ancak bu Rusya'nın bu söylemlerde ne kadar samimi olduğu bilinemez. Çünkü nükleer güce sahip bir İran, Rusya'nın Orta Asya, Kafkasya ve Hazar havzasındaki çıkarlarını olumsuz yönde etkileyebilir. Bu yüzden Rusya nükleer gücü elde etmiş ve ABD ile ilişkilerini düzeltmiş bir İran'ı yanı başında kabul etmesi mümkün değildir. Olaya bu açıdan baktığımızda Rusya bu seçeneğin gerçekleşmesini istemeyebilir. Bu yüzden İran'ı nükleer silah konusunda desteklerken olabildiğince uyandırmadan bu olayın uzun sürmesini de istemesi akıllara gelmektedir.(OĞAN,2009, <https://www.gunaz.tv>)

İran'ın ABD'nin yayılmacı siyasetine karşı çıkması ve Batı'ya karşı direnişi haliyle bu ülkelerin Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya'daki politikasına yansımakta ve bu ülkelerin İran'la olan ilişkileri doğrultusunda bölgeye yönelik politika şekillenmektedir. İran'ın ABD ve Avrupa'ya karşı bu direnişi Rusya'nın işine gelmektedir. Dolayısıyla Rusya ve İran'ın bölgeye yönelik olarak ortak hareket etmesi her iki ülkenin de işine yaramaktadır. ABD güdümündeki İran Rusya'nın bölgeye yönelik politikasının iflası anlamına gelmektedir. (DOSBOLOV,2014,S,53)

Rusya, Batı'nın İran konusundaki kaygılarına rağmen yine de İran'la yakınlaşmaktan kaçınmamakta ve İran'la nükleer enerji konusunda işbirliği yapması ve Buşehr kentinde nükleer santral inşa etmesi başta ABD olmak üzere Batı'nın tepkisiyle karşılaşmıştır. Ancak Rusya bu tepkileri pek önemsememektedir ve ABD ile pazarlıkta elinde güçlü bir koz bulundurmak istemektedir. Aslında Rusya İran'ın tam anlamıyla nükleer silahlara

sahip olmasını istemeyebilir. Çünkü Rusya tam anlamıyla nükleer silahlara sahip, askeri anlamda Rusya'dan bağımsız hareket edebilen, kendisine bağımlı olmayan bir İran istemeyebilir. (ERSOY,2016,S,8)

RF ve İran, mevcut bölgede bazen çıkarları ters düşse bile ortak çıkarlar etrafında birleşmeyi başarmaktadırlar. Çünkü bölgede ABD yanlısı ülkelerin örneğin Azerbaycan ve Gürcistan gibi ülkelerin Batıya yaklaşması bu ülkeleri tedirgin etmekte, Rusya ve İran da buna karşılık bölgede, bölgesel işbirliğinden nükleer işbirliğine kadar politikalar izlemektedirler. Hatta bu iki ülke ABD'nin yayılmacı politikasına karşılık olarak başka müttefikler aramakta Suriye meselesinde Esad'ın yanında yer alarak bunu göstermektedirler. (KAHRAMAN,2018,S,61)

Rusya Başbakanı Vladimir Putin, Rusya'nın tekrar SSCB döneminde olduğu süper bir güç olduğunun Ortadoğu'dan geçtiğini çok iyi bilmektedir. Bu yüzden Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün'e son yıllarda ziyaretlerde bulundu. Bu ziyaretlerdeki amaç Rusya'nın eski gücüne kavuştuğu hatta daha güçlü olduğunu Ortadoğu'ya göstermek, Rusya'nın petrol dışı ekonomisi için yeni hayat sahaları keşfetmek ve Çeçen direnişi karşısında Arap Türk ve İran desteğini azaltıp haklılığını ispatlamak şeklinde ifade edilebilir. (ERSOY,2016,S,3)

“ Bunun yanı sıra RF'nin İran politikasının temeli, İran'ın jeopolitik konumuna ve İran'a yönelik silah ve nükleer malzeme ticaretine göre şekillenmiştir. Bu noktada İran'ın RF'le nükleer ve askeri alandaki iş birliğini geliştirmek istemesi, RF ekonomisi için önemli fırsatlar sunmaktadır. Ayrıca Orta Asya ve Kafkasya'da ABD'nin etkisini artırma girişimleri karşısında, İran, RF için önemli bir stratejik ortak olarak algılanmaktadır. ABD'nin tüm tepkilerine karşı RF'nin Buşehr'deki santralin yapımını tamamlaması, RF'nin ABD'den bağımsız bir güç olarak hareket ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Diğer taraftan, İran, özellikle 2015 yılındaki gelişmelere kadar, AB ve ABD tarafından uygulanan ekonomik ambargolar ve siyasi yalnızlaştırma politikası nedeniyle bölgeye yönelik dış politikasında RF ile iyi ilişkiler geliştirmeyi öncelikli haline getirmiştir. Bu kapsamda, ŞİÖ üyeliği konusunda RF'nin yaptığı son açıklama, İran'ın bu politikasının en önemli meyvelerinden olmuştur.” (KAHRAMAN,2018,S,62)

Kısacası Rusya İran ilişkilerine baktığımızda Rusya-İran ilişkilerinin temelinde iki önemli unsur bulunmaktadır. Birincisi İran Rusya için oldukça önemli bir silah pazarıdır. Çünkü ABD ve Batı ambargosuyla karşı karşıya olan İran güvenlik endişeleri taşımakta ve bu durum karşısında Rusya'dan silah satın almaktadır. Bu da Rus ekonomisi için oldukça önemli bir gelir kaynağıdır. İkinci durum ise Rusya için İran'ı desteklemek stratejik bir zorunluluktur. Çünkü Rusya ABD ile girdiği dünya rekabeti konusunda ABD'ye düşman bir devleti desteklemesi politik olarak gereklidir. Rusya İran'a karşı olabilecek olası bir saldırı karşısında Kafkasya'da istikrarın bozulması anlamına gelir ki bu durum en çok Rusya'yı endişelendirmektedir Dolayısıyla Rusya İran'a olabilecek bir saldırı karşısında her yolu kullanarak bunu engellemesi Moskova'nın öncelikli temel hedefi haline gelmiştir. (TASAM,2006)

Son olarak Rusya'nın bundan sonrada İran'ı koruyacağını ya da destekleyeceğini kendisine yönelik her türlü ambargoyu delmek için gereken yardımı vereceğini söyleyebiliriz. Bunun temel nedenlerini yukarıda saymaya çalıştığımız gibi Rusya'nın bölgeye yönelik politikaları ve uluslararası dengelerde ABD'nin olası askeri

müdahalesine karşı İran'ı destekleyip ittifak kurma zorunluluğu olarak ifade edebiliriz. İran'a yapılabilecek olası bir müdahalede Rusya'nın Kafkasya, Ortadoğu, Orta Asya bölgesinde gücünün ve etkinliğinin azalacağı ve Rusya'nın dört bir yandan sarılacağı anlamına gelmektedir. Bu durum Rusya'nın çıkarına değildir. Rusya ve İran arasında büyük problemler de yoktur. Rusya İran ittifakı bölgede bu iki devlete önemli katkılar sunmaktadır. (ERSOY,2016,S,3)

Rusya'nın Ortadoğu'daki siyasi, askeri ve ekonomik başarısı son yıllarda özellikle Putin döneminde daha da artmıştır. Suriye savaşı ise bunun daha da ilerlemesine sebep olmuştur. Rusya'nın Ortadoğu politikası daha çok Batı ile olan ilişkilere göre şekillenmiş ve ona göre cereyan etmiştir. Rusya son dönemlerde Suriye'de önemli askeri başarılar elde etse de sürecin ne olacağı belli değildir. Çünkü Suriye'nin yeniden inşası için ekonomik kaynak gerekmemekte ve Rusya, Batı'nın ve Körfez ülkelerinin desteği olmadan bunu yapması pek rasyonel görülmemektedir. Ancak Rusya'nın İran'la olan ilişkilerinin de son zamanlarda giderek ilerlemesi ve bu durum karşısında başta ABD olmak üzere Körfez ülkelerinin tepkisine yol açmaktadır. Rusya şimdiye kadar bölge ülkeleri ile akılcı diplomasi yürüterek çıkarlarını maksimum tutma konusunda başarılı olmuş ancak İsrail-İran, İran-Suudi Arabistan gibi krizlerin patlak vermesi Rusya'nın bugün için başarılı sayılan politikasını olumsuz etkileyebilir. Bu yüzden bölgede şartların her an değişebileceği ihtimalini unutmamak gerekmektedir.(Erşen,2019,S,80-81) Rusya yine de bu krizlerin taraflarına diplomasi ve itidal tavsiye etse de çok kutuplu bu yeni sistemde her ülkeye savunmalarını güçlendirmeleri için silah endüstrisinin teknolojik gelişmişliğini ve ihraç etmeye hazır olduğunu belirtmektedir.

3.2.Avrupa Birliği ve Orta Doğu

Ortadoğu bölgesi, Avrupa Birliği(AB) açısından her zaman stratejik bir bölge olmuştur. Bölge coğrafi yakınlık itibariyle AB'nin arka bahçesi konumundadır. Tarihsel olarak Fransa, İtalya, Britanya gibi ülkeler bölgedeki sömürgeler vasıtasıyla bölgeyle ilişki kurmuş ve bölgenin sahip olduğu enerji kaynakları ve taşımış olduğu potansiyel bölgenin AB için önemini arttırmıştır. Yer altı kaynakları ve stratejik açısından bölgenin taşımış olduğu önemin yanında bir de Ortadoğu bölgesinin istikrar içinde olması AB'nin güvenliği için oldukça önemli bir hal almıştır. Çünkü terörizm, göç, kaçakçılık, gibi sorunların hemen yanı başlarında olması AB'nin güvenliğini etkilemektedir.(KOCAMAZ,2019, S,101)

Ortadoğu bölgesi tarih boyunca savaşların ve çatışmaların merkezi olmuştur. Bunun pek çok sebebi vardır ancak en önemli nedeni bölgenin sahip olduğu kültürel ve dinsel çeşitlilik, stratejik konum ve doğal kaynaklar şeklinde özetlenebilir. Dolayısıyla bölge bu faktörlerden dolayı bir savaş alanına dönüşmüştür. Bölgenin tarihini ilk bölümde ele aldığımız için burada bu konuya kısaca değinmek yeterli olacaktır. Bölge birinci dünya savaşına kadar İngiliz ve Fransızların egemenlik ve sömürge alanına dönüşmüşken daha sonra sanayisini tamamlayıp sömürge arayışlarına giren Almanya bunlara dâhil olmuştur. İkinci dünya savaşından sonra ise dünya farklı bir sistemle karşılaşmış ve güç kaybeden Avrupa devletleri biraz daha durulmuş bunların yerine Soğuk savaş döneminin iki lideri SSCB ve ABD için bölge cephe olarak görülmüş yoğun bir mücadele safhası bölgede

cereyan etmiştir. Bu durum 1990'lı yıllara kadar yani SSCB'nin dağılmasına kadar sürmüş daha sonra bölgede kısa bir süreliğini tek taraflı olarak süper güç olana ABD tarafından hâkimiyet alanın olarak görülmüş şimdilerde ise ABD ve Rusya yanlısı ve bağımsız politika izleyenler olmak üzere bölge devletleri Ortadoğu coğrafyasında egemenlik mücadelesi vermektedirler. (EFEGİL-MUSAOĞLU,2008,S,166)

Dolayısıyla Avrupalı devletlerin geçmişlerine baktığımızda özellikle İngiltere ve Fransa bölgeye ikinci dünya savaşına kadar yerleşmiş ve ellerinde uzunca bir süre tutup sömürmüşlerdir. Bu gün günümüzde Avrupa Birliği için de bölge halen önemini korumaktadır. Bu Avrupalı devletler tarihsel geçmişlerine istinaden bölgeyle ve halkıyla bir yakın bağın oluşmasına neden olmuş bugün de bunu kullanarak bölgeye olan ilgilerini göstermektedirler. (CİCİOĞLU, BAL,2017,S,45)

Avrupalı devletler 15. ve 16. yüzyıllarda gerçekleştirdikleri Coğrafi keşiflerle birlikte deniz gücünde önemli atılım ve kazanımlar elde ettiler. Böylece Uzakdoğu başta olmak üzere dünya üzerinde misyonerlik ve sömürgecilik faaliyetlerine başladılar. Böylece hem işgal hem de misyonerlik faaliyetlerine giriştiler. Portekiz, Hollanda, Fransa ve İngiltere arasındaki kıyasıya rekabette yarışı kazanan İngiltere oldu ve Hindistan başta olmak üzere çok sayıda sömürge elde etti. (KOCAOĞLU, 1995,S,136-137)

İngiltere'nin 19.yüzyılda büyük bir İmparatorluk olması Osmanlı'nın da yıkılma dönemine denk geliyordu. Osmanlı'nın bu dağılma dönemindeki zayıf durumundan bütün ülkeler faydalanmak istedi. Üç kıtaya hâkim olan Osmanlı stratejik topraklara hâkim olması büyük bir cazibe merkezi olması nedeniyle küresel aktörlerin ilgisiz kalamayacağı bir durumdaydı.19. yüzyılın küresel aktörleri Rusya ve Fransa gibi ülkeler Osmanlı'nın bu durumundan gerek azınlıkları bahane ederek gerekse de imtiyazlar talep ederek Osmanlıyı parçalamak için her şeyi yaptılar. Ancak İngiltere başlangıçta Osmanlı'nın toprak bütünlüğünden yanaydı. 1878 Berlin Antlaşmasından sonra İngiltere bu tutumundan vazgeçmiş çünkü o da Osmanlı'nın yıkılışının önlenemeyeceğini görmüş ve tıpkı diğer Avrupalı ülkeler gibi emperyal hedefleri doğrultusunda Osmanlı'nın yıkılışı için büyük çaba sarf etmiştir.

Almanya'nın 1871 yılında siyasi birliğini tamamlaması ve kendine yeni yayılma alanları araması ittifaklara neden olmuş Avrupa ülkeleri arasındaki çıkar çatışması ve silahlanma yarışı da 1914'te birinci dünya savaşının çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti 1.Dünya Savaşına kadar Avrupalı ülkeler arasında denge politikası yürüterek varlığını sürdürmüştür. Ancak 1.Dünya Savaşı oluşan ittifaklardan daha fazla uzak duramamış ve Almanya'nın savaşı kazanacağını düşünerek ittifak grubuna dâhil olmuş ve savaşa girmiştir. Osmanlı'nın da içinde bulunduğu grubun savaşı kaybetmesiyle birlikte İtilaf grubunun başında bulunan İngiltere, Rusya ve Fransa emellerine ulaşmış ve Osmanlı Devletin çok zor günler içine girmiştir. İngiltere savaş sırasında türlü entrikalar çevirmiş ve Araplara bağımsızlık vaat ederek Osmanlı'ya karşı sürekli onları kullanmıştır. Araplara toprak bağımsızlık vaat eden İngiltere bir yandan da Osmanlı'nın topraklarını müttefikleriyle kendi aralarında gizli bir şekilde paylaşarak Osmanlı'yı parçalamış hem de Arapları aldatmıştır.

Böylece 1.Dünya Savaşından sonra Osmanlı parçalanmış ve Araplara vaat edilen bağımsızlık verilmeyerek mandater sistemler kurulmuştur. İngiltere ve Fransa Arap topraklarını kendi aralarında resmen paylaştılar ve bölgeyi sömürmeye başladılar. İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu parçalayarak oluşturdukları yapay sınırlar Ortadoğu'daki ayrılıkları daha da derinleştirmiş bugün mevcut olan ayrılıkların ve çatışmanın temellerini atmışlardır. Bu derinliği ve parçalanmışlığı 1917 Balfour Deklarasyonu ile Filistin topraklarında Yahudilere vatan kurulması vaadiyle Yahudileri Filistin topraklarına göç etmeleri konusunda teşvik ederek bölgenin suni sınırlarını daha da derinleştirmişlerdir.

Ortadoğu 20. yüzyılda Avrupalı devletler için bir rekabet alanı iken sömürgecilik sonrasında ise Arap milliyetçiliğinin etkisiyle de kontrol edemedikleri bir coğrafyaya dönüşmüştür. Soğuk savaş döneminde daha çok Filistin-İsrail sorunu üzerinden bölgeyle temas kurulmaya çalışılmıştır. Ancak birliğin girişimleri pek samimi görülmemiş ve genel ilişkinin ekonomik eksende yürütülmesi, bazı üye ülkelerin İsrail'in tepkisinden çekinmesi nedeniyle bölgeye dönük politikalar başarısız olmuştur.(KOCAMAZ,2019,S,104-105)

I. Dünya Savaş'ından sonra galip devletlerin haksız bir şekilde elde ettikleri kazanımlarını korumak istemesi bunun karşısında yenilen devletlerin bu haksızlığı kabul etmemesi sonucunda Avrupa devletleri arasında sorunlar baş göstermeye başladı ve tekrar bir savaşın çıkmasına neden oldular. Ortadoğu bölgesi ikinci dünya savaşında doğrudan bir savaş alanı olmadı ama dolaylı bir şekilde bu savaştan etkilendi. Ortadoğu Avrupalı ülkelerin çekişmelerine sahne oldu. İkinci dünya savaşından sonra Ortadoğu bölgesindeki devletler de bağımsızlığını elde etmek için ortaya çıkan bu fırsattan yararlanmak istedi. (KOCALOĞLU,1995,S,140) II. Dünya Savaşından sonra İngiltere bölgedeki gücünü kaybetti ve ABD dünya arenasında daha aktif olmaya başladı. Avrupa ülkelerinin yerini ABD almaya başladı. Soğuk Savaş ile birlikte SSCB ve ABD arasında dünya adeta ikiye bölünerek bu iki devlet arasında paylaştırılmıştı.

Ortadoğu bölgesinin sahip olduğu doğal kaynaklar, bölgenin sahip olduğu jeopolitik konum ve enerji güzergâhlarının buradan geçmesi bölgeyi AB için de önemli hale getirmektedir. AB'nin önemli ülkeleri olan İngiltere ve Fransa'nın bölgede sömürge geçmişinin bulunması da bölgeden kolay vazgeçmeyecekleri sinyalini vermektedir. Ancak bölgenin AB'ye olan yakınlığı bir avantaj sağlarken aynı zamanda dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Çünkü bölgede terör faaliyetlerinin yoğun olması, radikal grupların artması, mezhep savaşlarının fazla olması, Arap baharı ile birlikte yasa dışı göç olaylarının artması AB ülkelerini tehdit etmektedir. Ancak AB'nin bölgeye yönelik politikasında bu sayılanlar her ne kadar önemli bir etken olsa da en temel belirleyici faktör AB'nin ihtiyaç duyduğu enerjinin güvenliği konusu bölgeye yönelik politikasında belirleyici olacaktır. (CİCİOĞLU-BAL,2017,44)

İngiltere, II. Dünya Savaşından sonra gücünü kaybetti ama önemli bir devlet olarak ve tarihsel bağlarını kullanarak Ortadoğu bölgesindeki çıkarlarını muhafaza etmek için mücadele verdi. Bölgede petrol şirketleri, Kıbrıs, Süveyş Kanalı gibi stratejik bölgelerdeki egemenliğini devam ettirerek halen önemli bir ülke olduğunu göstermeye

çalıştı ancak tabii yine eski gücünde değildi ama bölgede önemi ve etkinliği olan bir devlet olarak varlığını sürdürdü. (ERSİN,2003,S,66)

Almanya'nın II. Dünya Savaşından yenik çıkması, Fransa ve İngiltere de galip çıksa bile onlar da eski güçlerinde değildi. Dolayısıyla bir güç boşluğu oluştu. Bölgede oluşan bu boşluğu dolduracak olan aktörler SSCB ve ABD oldu. Soğuk savaş dönemi içinde böylece çift kutuplu sistem başlamış oldu. Avrupalı aktörler bölgeyi yıllarca sömürmüş bölgenin zenginliğini sömürerek bölge üzerindeki hâkimiyetlerini yıllarca devam ettirmişlerdir. Bunu gerçekleştirmek için de bazen demokrasi bazen azınlık hakları gibi sorunları bahane ederek Ortadoğu'ya girerek hegemonik çıkarlarını gerçekleştirmek istemişlerdir.

SSCB'nin 1990'lı yıllarda dağılmasından sonra ABD tek kutuplu dünyanın lideri oldu. Böylece ABD dünyada süper güç olarak uluslararası hukuku, Birleşmiş Milletleri, ya da herhangi bir aktörü dikkate almadan tek taraflı bir şekilde çıkarları doğrultusunda hareket etme imkânı bulmuştur.

SSCB'nin yıkılması ile birlikte Soğuk Savaşın ardından, dünya genelindeki kutuplaşmanın son bulması ile birlikte başta Ortadoğu olmak üzere dünya genelinde barışın ve istikrarın egemen olacağı düşüncesi kısa bir süreliğine olsa söz konusu oldu. Ancak Soğuk savaş sonrası yaşanan olaylar özellikle Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler halen bölgenin istikrasızlık üreten bir bölge olarak varlığını sürdürdüğü görülüyordu. Önce Kuveyt işgali ardından Körfez Savaşı, ardında Sudan ve Etiyopya'daki içi savaşlar, 11 Eylül saldırıları, ikinci Irak savaşı, bölgedeki İran ABD sürtüşmesi bölgede barış ve istikrar yerine ortamı daha da gerdi. Böylece Ortadoğu dünya siyasetin gündemindeki yerini koruyarak hatta daha önemli hale gelerek sürdürdü. Böylece soğuk savaş sonrası barışın egemen olacağını savunan düşünceler ve teorisyenlerin fikirlerinin de yanlış olduğu ortaya çıkmış oldu. (EFEGİL-MUSAOĞLU,2008,S,166)

ABD'nin Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'da kısmen de olsa diğer bölgelere göre daha ılımlı davrandı şiddete yönelen bir eylem içine girmedi. Ancak soğuk savaşın bitmesi ve ABD'nin tek süper güç olarak kalması işleri değiştirdi ve ABD tek taraflı müdahalelere girmeye başladı. Örneğin bölgedeki Körfez savaşı buna örnek verilebilir. Burada İngiltere ABD'yi desteklerken Fransa başlangıçta arabulucu pozisyonunda kalmayı tercih etmiş ve ABD'nin müdahalesinin kaçınılmaz olduğunu gören Fransa galipler safında yer almak için savaşa ABD'nin yanında girerek önemli görevler üstlenmiştir. Almanya ise ABD'nin yanında yer aldığını söyleyip ikinci dünya savaşında kendisine dayatılan gerekçeleri bahane göstererek müdahaleden uzak durmaya çalışmıştır. (DAVUTOĞLU,2001,S,350)

Avrupalı devletlerin ABD'ye göre bölgeyle daha uzun süreli ve köklü ilişkileri bulunmaktaydı. Ancak bölgeye yeterince ilgi gösteremediler çünkü soğuk savaş döneminde bölgeye olana bakışı çift kutuplu sistem içindeki dengeler belirliyordu. ABD ile Avrupalı devletlerin bölgeye yönelik farklı politikaları söz konusu olduğunda çift kutuplu sistem bu farklılıkları örten sonuçlar doğurabiliyor ve Avrupalı devletler çıkarına uymazken o an Çift kutuplu sistem içinde ABD yanlısı gözükebiliyordu. Dolayısıyla

Avrupalı aktörler soğuk savaş döneminde önemli çelişkiler yaşadılar. (KARABULUT,2008,S,2)

Barselona süreci ile birlikte AB dış politikada Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerini de kapsayacak normatif bir yaklaşım gerçekleştirmiş ve bölgede barış, huzur ve refah bölgesi oluşturmayı hedeflemiştir. Serbest ticaret anlaşmaları ile birlikte bölgede ekonomik kalkınma hedeflenmiş, ikili anlaşmalarla ve bölgesel diyalogla askeri, güvenlik, ekonomik, kültürel ortaklık anlaşmaları oluşturulmuştur. Bu dönem küreselleşmenin de etkisiyle entegrasyon süreci ve politikaları hız kazanmıştır. Dolayısıyla AB, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesiyle bu çerçevede daha derin entegrasyon politikaları gerçekleştirme hedefinde olmuştur. Bu doğrultuda bölgenin serbest ticaret anlaşmaları çerçevesinde otoriter devletin etkinliğinin azalacağını amaçlamıştır. Ancak AB'nin bölgeye girmesi ve yatırımlarını arttırması bunun yanında bölge insanların AB'ye göçüne izin verilmemesi, işçilerin serbest dolaşımın engellenmesi sürecin AB'nin refah alanına dönüşmesine neden olmuştur. AB'nin ortaya koymuş olduğu normatif teori çerçevesindeki söylemlerini insan hakları ve dini alanlara da yaymaması, bölgedeki otoriter rejimlerin dini grupları baskılamasından duydukları memnuniyet ve en önemlisi Filistin-İsrail sorununun çözülmeden bölgesel işbirliğinin hedeflenmesi, bölge ülkelerinin AB'nin politikalarını samimi bulmaması, AB'nin salt ekonomik alanını genişletip diğer konulara yeterince değinmemesi, bu sürecin başarısız olmasını sağlamıştır. (KOCAMAZ,2019,S,107-109)

“AB'nin bölgeye dönük politikası birkaç stratejiye dayanmaktadır; Birinci strateji, siyasi ve diplomatik alanı kapsamaktadır. Bu stratejiye göre, Ortadoğu bölgesinde, temel evrensel ilkeler üzerine oturmuş bir barış ve istikrar ortamı oluşturulacaktır. Bu çerçevede, devletler, siyasi, idari ve hukuki reformları hayata geçirirken, birbirleriyle normal ilişkiler kuracaklardır. İkinci strateji, ekonomik reformları içermektedir. Ekonomik, sosyal ve idari reformlar, bölgede sürdürülebilir ve dengeli ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlayacaktır. Ardından bölge ülkeleri ile Avrupa Birliği arasında, serbest ticaret alanı oluşturulacaktır. Serbest ticaret ilkesi de, bölgede demokratikleşmeyi, iyi yönetişimi, açıklığı ve hukukun üstünlüğünü sağlamlaştıracaktır. Üçüncü strateji ise, farklı kültürler ve medeniyetler arasında karşılıklı hoşgörüye dayalı anlayışın oluşturulmasıdır. Bu bağlamda, Birlik, bölge halkları ile Avrupa insanı arasında karşılıklı kültürel ve sosyal değerlerin anlaşılmasını teşvik etmektedir. İnsanların birbirlerini anlaması halinde, karşılıklı hoşgörünün ortaya çıkacağına inanan Birlik, bu sayede, toplumlar arasında görülen “nefreti, kızgınlığı, hoşgörüsüzlüğü” ortadan kaldırmak istemektedir.” (EFEGİL-MUSAOĞLU,2008,S,169)

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin galip çıkması ve uluslararası konjonktürün değişmesi Arap ülkelerini farklı yollara sevk etmiştir. İsrail ve ABD karşısında yalnız kalmamak için bir dengeleyici olarak Avrupalı devletlerin bölgeye gelmesini istemişlerdir. SSCB'nin dağılması ile birlikte Arap devletleri ister istemez Avrupalı devletlerin bölgeye müdahil olmasına sıcak bakmışlardır. Avrupalı devletlerde bunun farkında olup Arap devletleri yanlısı politikalar izlemişlerdir. (KARABULUT, 2008,S,2)

Ortak bir dış politika oluşturmak isteyen AB bölge ülkeleriyle pek çok program geliştirmiştir. AB'nin Arap Baharının başladığı ilk günlerde süreci anlaması ve ona göre pozisyon alıp politika üretmesi oldukça fazla zaman almıştır. AB ülkelerinin bir birlik halinde bölgeye dönük bir politika geliştirmemesi, İngiltere, Almanya, Fransa gibi

birliğin önemli aktörlerinin farklı politikalarının olması, bölgedeki otoriter rejimleri radikal grupları zayıflatmak ve etkinsizleştirmek için kullanmaları, dinsel faktörleri görmezden gelen yaklaşımları Arap Baharını doğru anlamalarını güçleştirmiştir. Arap Baharı ile başlayan dönüşüm, değişim ve demokratikleşme dalgası yolunda gitmezken bir de buna Suriye iç savaşı eklenince süreç oldukça farklı bir noktaya evirildi. İran, Rusya, ABD gibi güçlü aktörlerin devreye girmesi ve vesayet savaşını bölgede gerçekleştirmelerine bir de IŞİD eklenince Batılı ülkeler tedirgin olmaya başladı ve bölgeden kendi ülkelerine gelebilecek olası toplu göçte daha etkin önlemler almaya başladılar.(KOCAMAZ,2019,S,120-121)

Soğuk Savaş sonrası dönemde kendini korumak ve bu birliğin gelişimini sağlamak, ilerletmek için ve yeni istikrarsızlık unsurlarından korunmak için Avrupalı ülkeler karşılıklı ekonomik çıkara dayanan liberal ekonomilerin ve demokrasilerin olduğu ülke yönetimlerini desteklemektedirler. Çünkü Avrupa'ya göre insan haklarına saygılı demokrasinin egemen olduğu serbest ticaretin yapıldığı liberal ülkelerin varlığı kendi güvenliğini sağlamak için yeterli olacak hatta bu birliği daha da güçlendirecektir. Ancak burada tam bir çelişki söz konusudur. Kendi insanına saygılı ve insan onuruna yakışacak şekilde davranıp başka insanlar ve toplumlar söz konusu olduğunda bu değerleri unutan Avrupa'nın inandırıcılığı söz konusu bile değildir. Sadece kendi çıkarlarına bakan bu devletler eğer çıkarlarına demokrasi geliyorsa söylem demokratik yönetimlerdir yok şayet uygun değilse bu söylem yani demokratik olmayan bir yönetim çıkarlarına uygunsa bu sefer söylem çok kolay bir şekilde bu olmaktadır.(EGEGİL-MUSAOĞLU,2008,S,168) Bu bağlamda AB Orta Doğu bölgesindeki demokratikleşme çabalarını kendi çıkarları doğrultusunda desteklemektedir.

AB'nin bölgeye yönelik özellikle son dönemlerde daha çok konuşulan göç meselesi olmuştur. Ortadoğu bölgesinde işsizlik, enflasyon, gibi ekonomik sıkıntıların yanında bir de son zamanlarda artan toplumsal huzursuzluklar, siyasi yönetimin meşruluğunun zayıflaması, devlet yönetimindeki bozulmalar ve bunun getirmiş olduğu anarşik ortam insanları tedirgin etmiş ve vatanlarını bırakıp başka ülkelere göç etmelerine neden olmuştur. AB'nin bölgeye yakın olması, ekonomik ve siyasi açıdan yüksek bir standarda ulaşması bölge insanının AB ülkelerine göç etmelerine neden olmuştur. Bu göç dalgası karşısında tedirgin olan AB bölgeye yönelik politikasında bu unsurları göz önünde bulundurmak zorundadır. (CİCİOĞLU-BAL, 2017,S,46)

Bu kadar stratejik bir öneme sahip olan Ortadoğu bölgesi küresel ya da bölgesel fark etmez her devleti ilgilendirir. Bölgenin sahip olduğu petrol rezervleri ve Avrupa'nın da petrole olana ihtiyacının göz önünde bulundursak Avrupalı devletlerin bölgeyle olan ilişkisini anlamak daha kolay olacaktır. Avrupa bölgeye kayıtsız kalamaz. Ancak Avrupa'nın bölgeyle olan ilişkisine baktığımızda pek de başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Birliğin lokomotif ülkeleri olan İngiltere Almanya ve Fransa'nın kendine özgü politikalar benimsemesi ve bütün olarak yapılan anlaşmalar yerine ikili anlaşmalar çerçevesinde ortaya çıkması Birliğin bölgede etkisini azaltmaktadır.(YILMAZ-UĞURLU,2013,S,97)

AB siyasi birliğini gerçekleştirdiği 1970'li yıllardan beri Ortadoğu bölgesi ile ilişkilerini geliştirme hedefi içinde olmuştur. Bölgede barışın ve istikrarın sağlanması kendi çıkarları

açısından zorunlu olarak gören AB bu doğrultuda Ortadoğu ve Kuzey Afrika politikaları gerçekleştirmek istemişlerdir. Dönemin koşullarına göre bu politikalarında değişikliğe gitmişlerdir. Lome Sözleşmeleri, Barselona süreci, Akdeniz İçin Birlik, İyi Komşuluk, Bahar Süreci gibi politikalarda temel amaç bölgede etkin bir güç olarak varlığını sürdürmek olmuştur. Bazen bölgeselcilik, bazen ikili ilişkiler bezen de proje finansmanlarıyla arabuluculuk gibi değişen rollerle bölgeyle ilişki kurmuşlardır. AB üyelerinin bölgeye dönük bir bütün halinde politikasının olmaması, üyelerinin farklı ulusal çıkarlarının olması, Filistin-İsrail sorunun sürekli sıcak kalması AB'nin bölgeye yönelik politikasının başarısız olmasının temel nedenleridir. AB'nin otoriter rejimleri desteklemesi, otoriter rejimleri kullanarak radikal grupları etkisizleştirme hedefi bölge ülkelerinin AB'nin politikalarını samimi ve inandırıcı bulmamasını sağlamıştır. Bölgede etkin bir güç olmak isteyen AB Filistin-İsrail sorununda iki devletli çözüm gibi ilkeleri savunmasına rağmen bu konuda da başarılı olduğunu söyleyemeyiz. AB bölgede etkin bir güç olmak istiyorsa bölge ülkelerine ekonomik fon ya da ekonomik destek çalışmaları yerine eyleme dönüşecek gerçekçi projeler üreterek bölge ülkelerinin ihtiyaçlarını çözmek için samimi çalışmalar yapması gerekmektedir. Aksi takdirde bölge etkin bir güç olamayacaktır. Zaten son dönemde Çin'in bölgeye yönelik yatırımlarının kabul gördüğü, Suriye iç savaşıyla ABD ile işler çıkmaza girerken, AB'nin de bölgede kan kaybettiği bir dönemde Rusya ve İran'ın etkinliğinin daha arttığı gözlemlenmektedir.(KOCAMAZ, 2019, S,127-128)

Görüldüğü gibi, Avrupa Birliği, bölgede ABD gibi sert politikalar benimseyerek bölgede fiili değişikliğe gitmek yerine bölgeyi dönüştürmenin planlarını yapmakta ve muhalif kanadı destekleyerek bölgeyi demokratikleştirmek istemektedir. AB bölgenin demokrasisinin yükselmesi ve bölgenin dönüşmesini kendi ulusal çıkarları ve güvenliği için zorunlu görmekte ve bu yüzden bölgede istikrarın sağlanması ve güvenliğin sağlanması teşvik edilmektedir. Bunun yanında bölgeden sağladığı enerji kaynağının kesilmemesi ve petrol akışının güvenli bir şekilde devam etmesi AB'nin bölgeye yönelik politikalarındandır. Ancak AB'nin önünde de ciddi sıkıntılar görülmektedir. Bunlar gerek bölge ülkelerinin siyasal ve toplumsal reformları kabul etmemesi gerekse de AB ülkelerinin bölgede demokratikleştirme yerine bölgede istikrarı savunması ve bölge ülkeleri üzerinde yeterince baskı kuramaması AB'nin bölgeye yönelik politikalarında yaşamış olduğu zorluklar olarak ortaya çıkmaktadır. (EFEGİL-MUSAOĞLU,2008,S,173)

Sonuç olarak Ortadoğu ABD, Rusya, AB, Çin gibi küresel aktörlerin mücadele alanıdır. Zengin yeraltı kaynakları ve bölgenin kültürlerin ve dinlerin kesişme alanı olması nedeniyle sürekli bir mücadele ve savaş olmaktadır. Avrupa Birliği'nin petrole olan bağımlılığı da bölgenin önemini arttırmaktadır. Ortadoğu Bölgesi petrol rezervi konusunda birinci sıradadır. Dolayısıyla enerji kaynaklarına sahip olmak ve enerjinin güvenli naklini sağlamak AB'nin Ortadoğu Politikasının belirlenmesinde hayati öneme sahiptir.

3.3.Çin Halk Cumhuriyeti ve Orta Doğu

İçinde bulunduğumuz 2019 yılı itibariyle dünyadaki siyasi güç dağılımı çok kutupluluğa doğru kaydığını görmekteyiz. ABD son zamanlarda güç ve prestij kaybetse de yine de

dünyanın askeri ve bilişim açısından süper devletidir. ABD'den sonra küresel bağlamda yükselen güç Çin'dir.

Dünyada ilk medeniyetlerin ortaya çıktığı coğrafyalardan biri olan Çin oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Kâğıt, matbaa, mürekkep, ipek, porselen, çay, barut gibi buluşlarıyla dünya tarihinde önemli bir yer edinmiştir kendine. Çin'de, M.Ö. 211-M.S.1912 arasında pek çok imparatorluk kurulmuş ve nihayetinde Qing Hanedanlığının da yıkılmasından sonra milliyetçi-komünistler arasında ortaya çıkan yoğun rekabette yarışı kazanan Komünistler, Çin'de yönetimi ele almış Çin devletini yönetmeye başlamışlardır. 19. yüzyılda gerek Batılı ülkelerden İngiltere ve Fransa gerekse de Doğulu Japonya , Rusya gibi devletlerle yoğun bir mücadele giren Çin yenilmiş ve ekonomik olarak bir sömürge haline gelmiş, tıpkı Ortadoğu ülkeleri gibi sömürülmüştür. Ancak bugün içinde bulunduğumuz 21. Yüzyılda dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olmayı başaran Çin önümüzdeki yıllarda dünyanın süper gücü olacağı yönündeki iddiaları daha da güçlendirmektedir. Demokrasi, komşularıyla sınır problemi, çevre kirliliği, gelir dağılımındaki adaletsizliğin getirmiş olduğu toplumsal huzursuzluklar gibi belli başlı sorunları olmasına rağmen ekonomik olarak yakalamış olduğu ivme bütün devletlerin dikkatini çekmektedir. (ERMAĞAN-ÜSTÜNAL,2014,S,20)

“1978 yılında uygulanmaya başlanan ekonomik reformlar ve dışa açık politikalarla Çin'in 2010 yılına kadar yıllık ortalama %10 oranında ekonomik büyümesi önemli ölçüde enerji ihtiyacı doğurdu. Çin toplam kaynaklar açısından dünya sıralamasında önde olmasına rağmen, kişi başına alındığında Çin kaynaklarının miktarı, özellikle ekilebilir arazi, su kaynakları, petrol, doğalgaz, demir cevheri ve demir dışındaki metaller açısından dünya ortalamasının çok altındadır. Nüfus artışı ve hızlı ekonomik büyüme, hem toplam hem de kişi başına kaynak talebini hızlı bir şekilde artırmaktadır. Çin kaynak tüketiminde dünyada bir "süper güç" tür. Çin, dünyanın bir numaralı çelik ve kömür tüketicisi, en büyük enerji üreticisi ve tüketicisi ve ikinci en büyük ekonomisidir. 2015 yılında enerji tüketimi 3.101 milyon ton petrol eşdeğeri olan Çin'in bu ihtiyacını kendi kaynakları ile karşılaması mümkün olmadığından diğer ülkelerdeki enerji kaynakları Çin'in ilgi ve faaliyet alanını oluşturmaktadır.” (ERTEKİN,2017,S,191)

Dünyada ABD'den sonra büyük ikinci ekonomi olan “ejderha” lakaplı Asya ülkesi, aynı zamanda BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto yetkisi, nükleer silah gücü, sahip olduğu geniş toprakları, dünyanın en büyük nüfusu(1.3 milyar) vb. gibi özellikleri dünyanın yeni süper gücü olmaya aday bir ülkesi olarak 21. Yüzyıla girmiş bulunmaktadır. Bu kadar büyük bir potansiyeli olan bir ülkenin haliyle enerji kaynaklarına olan ihtiyacı çok fazladır. Zaten Çin dünyanın en büyük petrol ithalatçısı olarak zirvedeki yerini de korumaktadır. Petrole ihtiyacı olan bir gücün ilk ilişki kurmak isteyeceği bölge Ortadoğu bölgesidir. Çünkü Ortadoğu, dünyanın en önemli ve en çok petrol rezervlerine sahip olan bölgesidir. Zaten bunun farkında olan Çin de 2000 sonrası dönemde bölge ülkeleri ile ekonomik ve siyasal ilişkilerini arttırmış yüksek ekonomik kalkınma nedeniyle yüksek enerji ihtiyacını karşılamak için bölgeye fiili olarak adım atmıştır. Bölgenin enerji bağlamında enerji üssü olması ve Çin'in de bölgede sömürgeci bir geçmişinin olmaması ve Çin'in sık sık dile getirdiği amacının sadece ticaret olduğunu söylemesi kendisine, rakiplerine oranla psikolojik ve diplomatik avantajlar sağlamıştır. (ERMAĞAN-ÜSTÜNAL,2014,S,20)

Çin'in enerjiye yüksek dozda olan talebi ve enerji güvenliği konusunda göstermiş olduğu duyarlılık, Çin'in gelecekte enerjiye olan talep ve arz arasındaki farklılığından kaynaklanmaktadır. Geleceğe dönük yapılan senaryolarda Çin'in enerjiye olan talebi sürekli artacağı yönündedir. Ekonomik büyümesini sürdüreceği iddia edilen Çin'in bunu gerçekleştirebilmesi için petrol ve doğal gaz ihtiyacının karşılanmasını gerekmektedir. Çünkü ekonomik kalkınmanın en önemli ayağı olan yüksek düzeyde enerji talebinin karşılanmasına bağlıdır. Enerji üretiminin az, ancak tüketiminin de oldukça fazla olduğu bir realiteyi düşünürsek bu küresel gücün bu ihtiyacını karşılamak için alternatif kaynaklara yöneleceği aşikar bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Enerji kaynaklarının bir ülkenin can damarı olduğunu, siyasi, ekonomik ve askeri açıdan ne kadar da hayati bir öneme sahip olduğunu bilen Çin yönetimi bu doğrultuda tedbirler almakta ve bu enerji kaynaklarının elde edilmesi ve güvenliğinin sağlanması doğrultusunda politikalar yürütmektedir. (KINCIR, 2015,S, 75)

1970'lerden sonra ortaya koyduğu ekonomik büyüme sayesinde dünyanın dikkatini çekmiş ve uluslararası politikanın en önemli aktörlerinden biri olmayı başarmıştır. Tabi bu ekonomik kalkınma ile doğru orantılı olarak enerjiye olan talep de aynı şekilde artmıştır. Öyle görülüyor ki bu kalkınmanın sürmesi için bu enerji ihtiyacının da kesintisiz sürmesi gerekmektedir. Dünyadaki enerji tüketimin %23'ünü tek başına üstlenen Çin'in enerji tüketim konusunda adeta bir ejderha görünümü vermektedir. Enerji talebinin yerine gelmemesi demek Çin ekonomisinin zayıflayacağı anlamına gelmek demek olduğunu çok iyi bilen Çinli yöneticiler bu kalkınmanın sürdürülebilmesi için enerji bölgesinin güvenliği ve güzergahların kontrol edilmesi Çin açısından ulusal güvenliğin bir parçası haline gelmiş bulunmaktadır. (ALAGÖZ,2016,S,62-63)

Çin'in enerjiye olan elzem ihtiyacı göz önünde bulundurulacak olursa Çin için Ortadoğu'nun ne demek olduğu, olmazsa olmaz hayati bir öneme sahip olduğu kolayca anlaşılmaktadır. Ortadoğu'nun Çin için önemi kuşkusuz bölgenin sahip olduğu zengin enerji kaynakları ve stratejik konumdur. 2014 yılı petrol ithalat verilerine baktığımızda Çinin, enerji ihtiyacının büyük bir kısmını Ortadoğu'dan karşıladığı görülmektedir. Energy Information Administration (EIA) verilerine göre Ortadoğu bölgesi 2014 yılında günlük 3.2 milyon varil ile Çinin petrol ithalatının %52'sini karşılamıştır. Sadece Arap ülkeleri Çin'in petrol ihtiyacının %40'ından fazlasını karşılamaktadır. Bu da gösteriyor ki Çin, Ortadoğu'ya muhtaç durumdadır dolayısıyla ilişkileri geliştirmek için daha yoğun bir şekilde bölgeyle temas kurmalıdır. (KÜPELİ,2016, <https://ormer.sakarya.edu.tr>)

Aslında tarihsel açıdan bakıldığında, Çin'in Orta Doğu ülkeleri ile bağlarının pek de kuvvetli olmadığı görülmektedir. Soğuk Savaş döneminde Maocu Çin bağımsızlık mücadelelerini desteklemekten öteye herhangi bir temas olmadı bölge ülkeleri ile aralarında. Ancak bu durum son zamanlarda tamamen değişti çünkü Çin siyasetini belirleyen faktör ekonomi ve bu ekonomiyi temeli petrol olduğu için Çin'in siyasetinde Ortadoğu merkeze oturmuş görünmektedir. (KINCIR,2015,S,81)

Çin'in enerjiye olan ihtiyacı, toplumsal kalkınma ve istikrar, teknolojik ve askeri gelişimin yanında birkaç problemi daha bulunmaktadır. Çin'in dış politikasını şekillendiren bu faktörlerden ön önemlisi toprak bütünlüğü ve siyasi istikrarı korumak ve

sınır bölgelerindeki ihtilaflı bölgelerin özerklik gibi ayrışmalarla Çin’de ayrılmasına izin vermemek dış politikadaki öncelikli konularının başında gelmektedir. (ASLAN,2014,S,33)

Çin, ulusal çıkarları gereği zaman zaman farklı politikalar izlemiştir. Koşullara göre politikasında değişikliğe giden Çin oldukça pragmatik ve rasyonel politikalar izlemiştir. Her ne kadar 1949 yılından itibaren ideolojik(Marksist-Leninist) ekseninde politikalar izlese de bazen de realist politikalar benimsemiştir. Mao döneminde iç politika daha çok önemsenmiştir. Dış politikada ise Maoizim, Marksizim, tarihsel miras, milliyetçilik gibi kavramlara dayanmaktadır. Çin 1977 yılından sonra çok yönlü politika izlemeye başlamış ve küresel-bölgesel devletlerle ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır. 1980’li yıllardan itibaren Çin ideolojik eksen sıyrılıp daha çok ekonomik ve askeri temelli politikalar benimsenmiştir. Çin dış politikada istikrar ve barışçı ortamdan yanadır. Çünkü uluslararası ortamın barış içinde Çin’in ekonomik kalkınmasını olumlu etkileyeceğine inanmaktadırlar. Bu doğrultuda Çin eşitlik, egemenlik, saldırmazlık, iç işlerine müdahale etmeme ve barış içinde yaşama ilkelerine inanmaktadır. Çin yükselen ekonomisinin yanında teknolojik, askeri ve siyasi açıdan halen tam anlamıyla süper güç olmadığının farkındadır. (ERMAĞAN-ÜSTÜNAL,2014,S,21)

1949-1955 yılları arasında Çin’in Orta Doğu ülkelerine karşı mesafeli yaklaşımının başlıca nedenleri vardır. SSCB ile ideolojik olarak aynı çizgide hareket etmeye özen göstermiştir. Bu nedenle ABD ile ilişkileri daha ağır basan bölge ülkeleriyle pek ilişki kurmamayı tercih etmiştir. Bölge ülkeleri Çin’i sürekli eleştirmiş İsrail hariç 1949 yılında bağımsızlığını ilan ettiğinde bölge ülkelerince tanınmamış hatta Arap Ligi Komitesince Çin’in meşru temsilcisi Tayvan olarak kabul edilmiştir. Dahası birçok Arap ülkesi gerek bölgesel gerekse de BM nezdinde Çin aleyhinde hareket etmiş ABD ile aynı çizgide bulunmuştur. Çin, bu dönemde Ortadoğu’da sadece anti sömürgeci hareketleri desteklemekle yetinen politikalar izlemiştir. Bu çerçevede Mısır’da 1951 yılında İngilizlere karşı, İran’da 1952-1953 yıllarındaki petrolün millileştirilmesini konusunda ABD’ye karşı ve Cezayir’in Fransa’ya karşı vermiş olduğu özgürlük mücadelesini desteklemekle kalmıştır. (ERMAĞAN-ÜSTÜNAL,2014,S,23)

1949’da bağımsızlığını elde ettikten sonra Çin Halk Cumhuriyeti’nin Ortadoğu’da siyasi ilişki kurduğu ilk ülke Mısır olmuştur. Mısır lideri Cemal Abdülnasır ile Mao liderliğindeki Çin arasında resmi temaslar sağlanmış ve resmi ziyaretler gerçekleşmiştir. Mısır, Çin ilişkileri soğuk savaş dönemi boyunca hep önemli olmuştur. Çünkü Mısır liderinin batı karşıtı tutumu ve emperyalist güçlerin hem Mısır’dan hem de Ortadoğu bölgesinden çekilmesini istemesi aynı zamanda Süveyş Kanalı’nın millileştirilmek istenmesi tüm dünyada olduğu gibi Çin’de de yankı bulmuş ve bu durum Çin’de memnuniyetle karşılanmıştır. Bunun içindir ki Mao Kültür devrimi sırasında Çin, bir tek Mısır’daki elçiliği geri çağırarak Mısır’la olan ilişkilerin kesilmesini istememiştir. Daha sonraki yıllarda Çin’in bölge ülkelerinden Suriye, Irak ve Yemen gibi Ortadoğu ülkeleriyle temas kurduğu ancak bunun çok zayıf bir ilişki olduğunu belirtmek gerekmektedir. (ASLAN,2014,S,41)

“1955’te az gelişmiş ülkelerin dayanışmasını artırmak, alternatif kalkınma modellerini tartışmak üzere toplanan uluslararası Bandung Konferansı, Çin’in Orta Doğu ülkeleri ile daha sıkı bağlar kurması sonucunu getirdi. Konferanstan hemen sonra Mısır’daki Nasır

yönetimi ile ilişkiler kuran Çin,” 1956’da Süveyş Kanalı’nın millileştirilmesi kapsamında İngiltere-Fransa-İsrail üçlüsünün saldırısına maruz kalan Mısır’ın SSCB’den sonra en büyük destekçisi olmuştur. Bu savaş sonucunda Çin İsrail’i ilk defa “emperyalist politikaların aracı” olarak tanımlamış ve Arap-İsrail mücadelelerinde “Arap yanlısı” bir tutum geliştirmiştir. Bu, Çin-Orta Doğu ilişkilerinin uzun dönemli psikolojik altyapısını oluşturmuştur. Bölgeden öncelikle SSCB yanlısı devletler ile diplomatik ilişkiler kurulmuştur. 1956 yılında Mısır, Suriye, Yemen ve 1958 yılında Irak ile. Akabinde Fas, Sudan ve Somali Çin ile bağlantı tesis ederken; Çin, Cezayir’de geçici hükümeti tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur. 1963 yılında dönemin Çin Başbakanı Zhou Enlai, Çin-Orta Doğu ilişkilerindeki yaklaşımlarını şu şekilde özetlemiştir: “1- Arap halklarının emperyalizme karşı verdikleri mücadelede destek olmak, 2- Arap ülkelerinin barış yanlısı, tarafsızlık ve bağlantısızlık politikalarına destek olmak, 3- Arap halklarının kendilerince belirlenecek yöntemler çerçevesinde birleşme ve tek bir çatı altında bir araya gelmelerine destek olmak, 4- Arap ülkelerinin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları barış ve diyalog yoluyla çözmelerine destek olmak, 5- Arap ülkelerinin iç işlerine herhangi başka bir ülke tarafından karışılmaması ve işgale uğramaması yönündeki çabalarına destek olmak.” (ERMAĞAN-ÜSTÜNAL, 2014,S,24-25)

Çin enerji bakımından dış dünyaya bağımlıdır. ABD’den sonra en çok petrol tüketen ikinci ülke konumundadır. Mevcut nüfus ve ekonomik potansiyeline bakınca yakın gelecekte birinciliğe yükselecektir. Orta Doğu ülkelerinin petrol ve doğal gaz rezervleri açısından zengin konumda bulunmaları ve mamul mallar için önemli bir pazar olması ticari açıdan Çin’in bölgeye ilgi duymasına neden olmuştur.

Daha önce Çin’in bölgesel ve küresel siyasetini belirleyen temel faktörün enerji kaynakları olduğunu belirtmiştik. Bu enerji siyasetinin ise iki ayağı bulunmaktadır. Birincisi bu enerji talebinin çeşitlendirilmesi ikincisi ise bu enerji güzergahlarının güvenliğinin sağlanması ve bu yolların kontrolünün sağlanması önemli bir konudur. Bu yüzden Çin enerji zengini bölgelere, bunların üzerinde bulunduğu yollara önem vermekte deniz yollarının taşıdığı risklere alternatif olarak kara ve demiryolu gibi projelere de önem vermektedir. Çin enerji bölgelerini ve güzergahlarını sadece ekonomik amaçlı değil aynı zamanda stratejik olarak da düşünmektedir. (ATAMAN,2014,S,64)

Çin’in dış politikasını belirleyen enerji kaynakları hemen her ülkede olduğu gibi Çin’de de bu kaynaklardan bağımsız bir şekilde düşünülmesi mümkün değildir. Örneğin enerji ihtiyacının yarısından fazlasını karşılayan Ortadoğu ile ilgili politikalarına baktığımızda enerjiden bağımsız bir şekilde ele almak pek mümkün görünmemektedir. Ortadoğu’nun zengin petrol yataklarına sahip olduğunu ve Çin’e olan yakınlığını düşündüğümüzde Çin’in bölgeye olan ilgisini görmek daha kolay olacaktır. (ALAGÖZ,2016,S,66)

Aslında Çin de petrol üreten bir ülkedir. Ve bu ürettiği petrol kendisine başlangıçta kendisine yetiyordu. 1959’da *Daqing* petrol sahasında keşfedilen bu enerji Çin’i muhtaç etmeyecek yeterlilikteydi. Ancak bu ekonomik büyümesini sürdüren Çin’e yetmemeye başladı ve 1990’lı yıllara gelindiğinde ise bu enerjiye olan talebin çok yüksek boyutlara ulaştığı görülmüştür. Bu durum Çin’in dış politikasında özellikle Ortadoğu politikasında radikal değişikliklere gitmesine yol açtı. Böylece Ortadoğu ile ilişkiler daha da arttı ve günümüz itibarıyla petrol ihtiyacının yarısını bu bölgeden karşılar hala geldi. (ASLAN,2014,S,45)

Orta Doğu ülkelerinin bu yeni dönemde Çin için 3 temel nedenden dolayı stratejik bir öneme sahip olduğundan söz edilebilir. Bunlar:

1- Orta Doğu'da Çin'in ihtiyacı olan bol miktarda enerji kaynaklarına sahip ve bu enerji kaynakları Çin'e yakın bulunmaktadır.

2- Orta Doğu bölgesi kanıtlanmış toplam ham petrol rezervlerinin 3'te 2'sini elinde bulundurmaktadır. Bu nedenle de OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries) üyesi olan bu ülkeler, dünya enerji piyasaları alanında belirleme ve giderek daha fazla sahibi olmaya başlamışlardır. Çin, küresel bir güç olmak istiyorsa bölgeye müdahil olmalıdır.

3- En ucuz ham petrol ve kolay çıkartılabilen enerji kaynakları Orta Doğu bölgesi zirvede yer almaktadır. En çok enerjiye ihtiyacı olan ülkenin en çok enerjiye sahip olan ülkelerle ticari ve iktisadi ilişkiler kurması kaçınılmazdır. Nitekim durum bu şekilde ilerlemektedir ve Çin bölge ülkelerini enerji ortakları olarak görmektedir. (KINCIR,2015,S,82)

Çin'in Ortadoğu'ya ilgisi sadece enerji ve petrol kaynaklı değildir. Bunun yanı sıra Suudi Arabistan, Irak, BAE, Umman, Bahreyn ve Katar gibi ülkelerde iş gücü alanında anlaşma imzalayan Çin yetkilileri bölgeyi önemli bir Pazar olarak da görmektedir. Bu bölgelerde çalışan iş gücünün yüzde yetmişi yurtdışı kaynaklıdır. Bu bölgelerdeki göçmen işçiler ve ailelerden oluşan işgücünün çoğu Çin kökenli insanlardır. (ASLAN,2014,S,50)

Çin'in Ortadoğu ülkeleri ile ilişkisi oldukça eskiye dayanmaktadır. Bölge ülkeleriyle ticari ve kültürel ilişkileri olan Çin burada tarihi İpek yolunu kullanarak bölgeyle ilişki kurmaya çalışmıştır. Burada tarihi İpek yolunu tekrar hayata geçirip bölgeyle ilişkilerini geliştirmek istemektedir. Çin bölgeyle olan bağına sadece petrole indirgemek istememekte bölgeyle kültürel, eğitimsel alanda da projeler geliştirmekte hatta Arap öğrencilere burs imkânı vererek mevcut bağı daha da güçlendirmek istemektedir. Çin kendi ülkesinde Arap kültürü için festivaller düzenlemeyerek kendi cazibesini artırmanın planlarını yapmaktadır. 2014 yılında alınan kararla Arap ülkeleriyle Çin arasında kütüphaneler arasında bağın güçlendirilmesi ve personel, kitap değişimine kadar programların uygulanması kararı alınmıştır. (KINCIR,2015,S,89-90)

Her alanda olduğu gibi otomobil sektöründe de ucuz maliyetle yoğun üretim yapan Çin bu alanda da önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Otomobil sektörü alanında da Ortadoğu ile yakın ilişkiler kuran Çin bu ticareti geliştirmiştir. Lifan ve Chery gibi markalar başta İran olmak üzere Ortadoğu bölgelerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu otomobil şirketlerinin üretim alanını genişletmek isteyen Çin bunu Mısır, Ürdün gibi ülkelere de yaymayı başarmıştır. (ASLAN,2014,S,50)

Çin için Ortadoğu, ekonomik çıkar olarak görülmekte ve bu doğrultuda politikalar geliştirilmektedir. Başta Körfez ülkeleri olmak üzere bölge ile her türlü etki alanı içine girmiş bulunmaktadır. Çin'in bölge ile herhangi bir ideolojik sorunu bulunmamaktadır. Zaten Çin'in böyle bir amacı da yoktur. Çin için enerji akımı kesintisiz sağlandığı ve ticari ilişkiler zarar görmediği müddetçe bölge ile herhangi bir problem yaşamayacağı görülmektedir. (TEMİZ,2016,S,10)

Soğuk Savaş sonrasındaki dönemde Çin dış politikada özellikle ekonomi konusunda pek fazla sorunla karşılaşmadı. Çin'in deniz gücü Batı Pasifik'te birkaç meydan okumayla karşı karşıya kalsa da Çin ekonomik büyümesini sürdürdü ve bunları barışçı bir şekilde atlatmayı başardı. Çin 2013 yılında başlatmış olduğu Deniz İpek Yolu projesi ile doğu ile batıyı birbirine bağlayan bu ticaret yolu boyunca denizcilik alt yapısına geliştirmeye çalıştı ve temelde ekonomisinin mantığı olan jeo-ekonomik strateji devam ettirilmeye çalışıldı. (SUN, ÇEV; ŞEYHOĞLU,2016,S,38)

Çin'in soğuk savaş döneminde genel olarak SSCB ile birlikte hareket ettiğinden dolayı ABD ile pek bir yakınlık ve temas kuramamıştır. Ancak ABD başkanı Nixon'ın 1972 yılında Çin'i ziyaret etmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin yumuşamasına hatta ilerlemesine neden olmuş ve bundan sonra iki ülke arasında önemli ticari anlaşmalar yapılmıştır. Ancak bu iki ülke arasında bazen gerilimler de ortaya çıkmaktadır. Özellikle Çin'in göstermiş olduğu bu ekonomik performans ABD'yi tedirgin etmiş ve ara sıra Çin'in yumuşak karnı olan Tayvan meselesini kullanarak iki ülke arasındaki görüş farklılıklarını dile getirmiştir. (ERMAĞAN-ÜSTÜNAL,2014,S,22)

ABD'nin Asya-Pasifik'te gerçekleştirmiş olduğu açılımlar, Çin'le ilgili insan hakları gibi konularda yayınlanmış olan raporlar, Bölge ülkeleriyle Çin aleyhine ortak çalışmalar ve ticari anlaşmaların yapılması ve Tayvan'a silah satışı ve ticari anlaşmaları yapılması gibi konular Çin ile ABD arasındaki sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ama bir de konuya ABD açısından bakacak olursak ABD'ye göre Çin'de küresel sorumluluk almaktan kaçındığı, Kuzey Kore, İran gibi ülkelere nükleer silah konusunda yardım verdiği ya da bunu ortadan kaldırmak için gereken desteği vermediği, savunma ile ilgili harcamaları konusunda verilen verilerin gereği yansıtmadığı ve Çin'in şeffaf davranmadığı gibi belli başlı konular iki ülke arasındaki temel problemler olarak karşımıza çıkmaktadır. (ATAMAN,2014,S,65)

“Bu dönemde Çin'in Orta Doğu yönelimini etkileyen ilk olgu, ABD'nin küresel rakibi SSCB'nin olmaması nedeniyle, enerji ve jeopolitik nedenlerle önem verdiği Orta Doğu bölgesinde daha rahat hareket eder olmasıdır. Saddam Hüseyin'li Irak'ın Kuveyt'i 1990 Ağustos'unda işgal etmesiyle ABD Irak'a birinci operasyonunu 1991 yılında gerçekleştirmiştir. 2003 yılında ikinci operasyonunu yapan ABD ve müttefiklerinin bölgede kendi düzenini oluşturdukları gerekçesiyle Rusya ve Çin (hatta Fransa ve Almanya) tepkisini ortaya koymuştur. Çin, 11 Eylül 2001 saldırılarını kınarken 2001 yılındaki Afganistan'ın işgalini eleştirmiş, bu politikaları küresel platformda ABD hegemonyasının ileri adımları olarak değerlendirmiş ve ABD'nin dengelenmesini bölgedeki çıkarları gereği lüzumlu görmüştür.” (ERMAĞAN-ÜSTÜNAL,2014,S,26)

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin tek taraflı müdahale mantığından Çin de rahatsız olmuş onu dengelemek için en güçlü ülke olarak Rusya'yı görmüştür. Çünkü Çin için Rusya hem küresel bir güç hem de bölgesinde oldukça etkili bir ülkedir. Çin'in Soğuk Savaş sonrası ABD'yi dengeleme ve enerji kaynaklarını arttırma çabası bu iki ülkenin hızlı bir şekilde ilişkilerinin gelişimi sağlamıştır. (ATAMAN,2014,S,68)

Çin bölgesel ve uluslararası sorunları mümkün olduğunca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) daimi üyesi olmasının getirdiği güvenle Çin, sorunları bu platformda çözme taraftarıdır. Bunun yanı sıra kendisini ilgilendirmeyen konularda da oldukça dikkatli davranmakta ve öne çıkmamaya özen göstermektedir. Herhangi bir uluslararası

askeri ittifaka dâhil olmayan Çin BM şemsiyesi altında barışı koruma çabalarına destek verdiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra ŞİO içinde önemli bir ağırlığı olan Çin bölgesel konulardan barışın güvenliğinin ve istikrarın korunması konularında aktif roller üstlenmektedir. (ATAMAN,2014,S,63)

Bu kadar hızlı bir şekilde ekonomik büyümesini sürdüren Çin gelecek anlamda süper güç konumuna gelmiş değildir. Bunun temel nedeni ise Çin askeri ve teknolojik olarak ABD'nin çok gerisinde olmasıdır. Zaten ekonomik büyümesini de ABD bağımlı olarak gerçekleştirmektedir. Bu durumun çok iyi farkında olan Çin yönetimi ABD ile uluslararası arenada karşı karşıya gelmek istememektedir. Dolayısıyla Çin ekonomik büyümesini sürtüşme olmadan sürdürmek istemektedir. Çünkü dünya liderliği için henüz yeterince birikime sahip olmadığına farkındadır. Ortadoğu bölgesine ekonomik olarak yaklaşan Çin buradaki gücünü askeri ve siyasi olarak kullanma girişiminde bulunması halinde ABD ile karşı karşıya gelmesi olası bir ihtimaldir. (KINCIR,2015,S,95)

Ortadoğu bölgesini tamamen ekonomik olarak yaklaşan Çin 2011'deki Arap dünyasında otoriter yönetimlere karşı halk ayaklanması ortaya çıktığında Çin yönetimi bu otoriter yönetimleri desteklemiş ve görev başında hangi yönetim varsa onun yanında yer alarak batı ülkelerinin yanında bulunmak istememiştir. (FONDA, ÇEV; KAYA, 2016,S,44)

Çin Arap âlemindeki olaylar meydana geldiğinde mevcut yönetimleri desteklemesine rağmen ekonomik ve siyasi olarak bu olaylardan etkilenmiştir. Libya'ya yönelik operasyonda engel olamadığı için iç politikada büyük eleştirilere maruz kalan Çin aynı durum Suriye'de de yaşanmasın diye olası bir müdahale karşısında Rusya'nın yanında yer alarak, BMGK'da karar tasarılarını veto etmesi nedeniyle uluslararası toplum tarafından eleştirilmektedir. Suriye'de siyasi bir çözümü arzulayan Çin ancak olası bir müdahaleyi de reddetmektedir. Bunun yanında Çin'in Esad'ı eleştirmesi Batı ile birlikte hareket etmesinden değil Arap ülkelerinin gözünde mevcut olan otoriter rejimi destekleyen bir görünüm vermek istememektedir. (ATAMAN,2014,S,69)

Bunun nedeni ise Çin'de de Tayvan, Tibet ve Sincan – Uygur gibi bölgelerdeki ayrılıkçı hareketlerin bulunması ve Çin'in bu bölgeler konusunda hassas davranması ve bu ayrılıkçı hareketlerin diğer devletler tarafında desteklenmemesini istemektedir. Çin başka bir devletin iç işlerine karışılmasından rahatsızlık duymakta ve ona göre de kendisi de başka devletlerin iç işlerine müdahale etmek gibi söylemlerden kaçınmaktadır. Çin ilişkilerini çatışma ekseninden çok ekonomi eksenine oturtmaktadır. (ATAMAN,2014,S,63)

Çin'in Orta Doğu'ya yönelik politikalarında bir diğer önemli hususta Sincan eyaletindeki Müslüman Uygur azınlığıdır. Çin 1990'lı yıllarda başlayan ayrılıkçı eğilimlerin Ortadoğu ülkeleri tarafından desteklenmemesini istemektedir. Çin bu konuda oldukça hassas ve katı davranan bir politika izlemektedir. Üç şer olarak tanımladığı güvenlik konusunda aşırılık, ayrılıkçılık ve terörizm olarak tanımladığı bu politikasında taviz vermemekte ve bölge ülkelerinin bu konuda maddi ve manevi destek vermemesi arzulamaktadır. Bu doğrultuda Ortadoğu bölgesinde yürüttüğü diplomasi başarılı olmuştur. Ancak Çin bu konuda oldukça dikkatli davranmaya özen göstermektedir. Çünkü Ortadoğu ülkelerinin gözünde İslam karşı bir ülke olarak görülmek istememektedir. (ERMAĞAN-ÜSTÜNAL,2014,S,28)

Çin açısından Ortadoğu'da olabilecek en kötü senaryo enerjiye ulaşmasını etkileyecek olası bir savaşın bölge ülkeleri arasında ortaya çıkmasıdır. Bu çerçevede Çin'e en büyük petrolü sağlayan bölgenin en büyük iki devleti olan İran ve Suudi Arabistan arasında ortaya çıkan bir savaşın Çin'e etkisi çok büyük düzeyde olur. Dolayısıyla Çin enerji arzını tehlikeye sokacak böylesi bir durumu kabul etmeyecektir. (ALAGÖZ,2016,S,75)

Çin Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini sadece ekonomik düzeyde tutmak istememektedir. Bunu daha geliştirip kültürel ve sosyal olarak da bu dostluğu artırmak istemektedir. Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini iyi arkadaşlar ve iyi ortaklar üzerine kurmak isteyen Çin yönetimi bunu kazan kazan şeklinde formüle etmiştir. Suudi Arabistan, Yemen, Katar, Ürdün, Kuveyt, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Çin liderlerinin son dönemdeki karşılıklı ülke ziyaretleri bölgeyle olan ekonomik ilişkilerin kültürel ve sosyal açıdan da geliştirilmeye yönelik politikaların izlendiğini göstermektedir. (KINCIR,2015,S,90)

Çin'in petrole olan bağımlılığının artması Çin için Ortadoğu'nun öneminin artmasına neden olmuştur. ABD'nin eskiye nazaran gücünün bölgede azalması Çin'e yaramış ve bölgeye girmesi daha kolay olmuştur. Bu durumu daha da artıran Çin bölge ülkeleri ile olan ortaklığı arttırarak bu ilişki ABD'yi rahatsız edecek bir boyuta ulaşmıştır. Tabi bu durum sadece Çin'in bölgeye yönelik hamlesi olarak düşünülmemeli aynı zamanda bölge ülkelerinin ABD'yi dengelemek için Çin'le yakınlaştıklarını söyleyebiliriz. (KÜPELİ,2019, <https://ormer.sakarya.edu.tr>)

Orta Doğu ülkeleri, Çin'i aynı zamanda bir silah tedarikçisi olarak görmektedirler. Aynı zamanda onlar için Çin ucuz iş gücü temini olarak da görülmektedir. Bunun yanında bölgede Çince eğitimlerin artması ve Çin'de Arap gençlerinin eğitim görmesi ülke bölge ülkeleri arasında önemli etkenlerdir. (ERMAĞAN-ÜSTÜNAL,2014,S,28)

Orta Doğu enerji bakımından oldukça zengin bir coğrafyadır. Dünyadaki kanıtlanmış ham petrol rezervlerinin %49 gibi önemli bir kısmı Orta Doğu bölgesindedir. %34'ü de Orta Doğu içinde Suudi Arabistan, İran ve Irak olmak üzere üç ülkededir. Doğal gaz rezervleri bakımından da Orta Doğu ülkeleri dünya rezervlerinin oldukça önemli bir kısmına sahiptir. Tüm dünyadaki kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin %44'ü Orta Doğu'dadır. İran ise bütün Orta Doğu'daki kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin %41'ine sahiptir ve bu yüzden oldukça strateji bir önemi vardır. Enerji rezervleri açısından Orta Doğu ülkelerinin bu zenginliği ve Çin'in bu enerjiye olan yüksek talebini düşürsek bölgeye olan ilgisini anlamak daha kolay olacaktır. (KINCIR,2015,S,106)

Çin Ortadoğu bölgesinde özel olarak dört ülkeyle yakından ilgilenmektedir. Suudi Arabistan ve İran petrol devi olması, Mısır ise Ortadoğu bölgesindeki konumu ve üs olması nedeniyle ikili ilişkilerde bu devletlerle olan ilişkilerini sıcak tutmaktadır. Bunun yanında İsrail ile olan ilişkilerine de önem veren Çin denge politikası gütmekte ve ABD ile olan sorunlu ilişkilerini düşündüğümüzde batıdan temin edemediği teknolojiyi İsrail'den temin etmesi bu iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli unsurlardır. (ERMAĞAN-ÜSTÜNAL,2014,S,36)

Vurgulanması gereken bir diğer husus, Çin'in İran'ın nükleer programına olan yaklaşımının enerji güvenliği kapsamında ele alınması gerektiğidir. BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olarak Çin'in, uluslararası toplumun İran nükleer programına

olan tepkisine kayıtsız kalması mümkün olmamıştır. Ancak krizin patlak verdiği 2002 yılından beri Çin, müzakere yönteminin ön planda tutulması gerektiğini savunmaktadır. İran'ın nükleer silah üretmesini arzu etmemekle birlikte tehdit analizinde ABD ve Avrupa Birliği'nden farklı değerlendirmeler yapmaktadır. Pekin'deki Uluslararası Etütler Merkezi'nin İran uzmanı Li Guofu bu konuda Çin'in tavrını şu şekilde özetlemektedir: Çin daima nükleer silahların yayılmasını önleme amaçlı çabaları desteklemiştir. İran'ın nükleer silah edinmesini istemiyoruz. Ancak, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı üyesi sıfatıyla atom silahlarının yayılmasını önleme anlaşmasını imzalamış olan İran'ın nükleer enerjiden barışçı amaçlarla yararlanmaya da hakkı var. Tahran Atom Enerjisi Ajansı'yla işbirliği içinde uluslararası toplumun ve komşu ülkelerin İran nükleer programıyla ilgili endişelerini gidermelidir. Çin meselenin çözümüyle ilgili her türlü askeri müdahalenin karşısındadır. (ALAGÖZ,2016,S,74)

SSCB'nin dağılmasından sonra ABD'nin küresel siyasetteki hegemonyasına karşı Çin çok kutupluluğu savunmuştur. Bu süreçte dengeyi sağlamak için ve küresel-bölgesel çıkarları uyuşan güçlü devletlerden olan SSCB mirasçısı Rusya ile birlikte hareket ederek ABD'yi dengelemek istemiştir. BM şemsiyesi altında genelde birlikte hareket eden bu iki ülke 1996'da Şanghay İşbirliği Teşkilatını kurarak bölgesel ve küresel siyasette ABD etkinliğini azaltıp kültürel askeri ve ekonomik işbirliğini gerçekleştirmek üzere harekete geçmişlerdir. (ERMAĞAN-ÜSTÜNAL,2014,S,22)

Çin, ekonomik büyümesini sağlamak için küresel ve bölgesel barışın devam etmesinden yana bir politika izlemektedir. Kendisine yönelik küresel hegemonya gibi söylemlerin farkında olan Çin tam aksine bu iddiada olmadığını ifade etmekte yükselen herhangi bir ülkenin hedefinde olmadığını tam aksine barışa ve uluslararası düzene katkı sağlamak dışında başka bir amacının olmadığını vurgulamıştır. Çin soğuk savaş sonrası çok yönlü çok kutuplu bir dış politika içinde etkin, faal bir politika izlemektedir. (ATAMAN,2014,S,62)

Çin'in Ortadoğu politikasında en önemli özellik yürütülen politikaların pragmatik ve realist olmasıdır. Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte Çin bölgeye yönelik olarak enerji pazarlarının artması, enerji güvenliğinin sağlanması ve yeni imkânların elde edilmesi için bölgeye odaklanmıştır. Zaten Arap Baharı sürecindeki temel endişesi de siyasi değil ekonomik ve ticari olmuştur. ABD'nin küresel siyasette hegemonyacı yaklaşımı ve politikaları karşısında denge unsuru olarak Rusya'yı göre Çin ortak çıkarlar gereği birlikte hareket etmektedirler. Bunun yanında Ortadoğu petrol zengini ülkelerde de bu yaklaşımı sergilemekte ve Çin'i dengeleyici olarak görüp bölgede ABD'yi dengeleme eğilimindedirler. Ortadoğu bölgesinde Çin çatışmadan, meydan okumadan enerji politikalarında taviz vermemekte ve çıkarlarından vazgeçmemektedir.(ERMAĞAN-ÜSTÜNAL,2014,S,36)

Çin, bölgeye yönelik enerji politikasında herhangi bir kesintiye uğramaması için bölge ülkeleri ve yöneticileri ile ekonomik, askeri, kültürel ve sosyal alanda pek çok yatırım gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda ABD'ye karşı bir dengeleyici olması ve bunun yanında büyük bir petrol müşterisi olması ve herhangi bir siyasi amacının olmaması Çin'i bölgede avantajlı konuma getirmektedir. Bölgeye yönelik en büyük ithalat ve ihracın Çin tarafından yapılması amacının barış ve istikrar içinde kalkınma olduğu ifadesini teyit

etmektedir. Zaten böyle bir durum olmasa bölgede birbirine düşman olan Suudi Arabistan, İran, Suriye, İsrail gibi devletlerin her biri ile yüksek düzeyde kültürel ve ticari ilişkileri söz konusu olmazdı. Bütün bunların altında yatan en büyük neden ise müdahalesizlik altında enerji akışının güvenli bir şekilde devam etmesi şeklinde özetleyebiliriz. (KINCIR,2015,S,106)

Yüksek nüfus gücü, hızlı bir şekilde yükselen ekonomik potansiyeli ile birlikte 2000'lerin başında sağlamış olduğu ilerleme sayesinde Çin dünya arenasında süper güç olarak tescillenmesine ve tüm dünyanın dikkatini üstüne çeken bir ülke haline gelmiştir. Yükselen ekonomik ve askeri gücü sayesinde dünya meselelerine daha fazla ilgilenir hale gelen bir ülke olmuştur. ABD ve Avrupa'nın ekonomik güç kaybettiği bir dönemde Çin'in ekonomik kalkınmasını sürdürmesi kendisine yönelik küresel güç söylemlerini daha da arttırmıştır. Dünyanın yeni küresel güçlerinden biri olan Çin gelecek zaman dilimlerinde kendisinin ABD'yi geride bırakacağı söylemleri git gide daha da artmaktadır. (ATAMAN,2014,S,72)

3.4.İran ve Orta Doğu

İran 1.648.195 kilometrekarelik yüz ölçümü ile dünyanın en geniş topraklarına sahip 18. ülkesidir. Kuzeyden Azerbaycan ve Ermenistan, doğudan Afganistan ve Pakistan, güneyden Basra ve Umman körfezleri, batıdan da Irak ve Türkiye gibi önemli ülkelerle çevrilidir. Hazar denizine 675 kilometre, Umman Körfezi'ne 784 kilometre, Basra Körfezi'ne de 1.259 kilometre uzunluğunda uzunca bir sahili vardır. Son derece stratejik bir öneme sahip olana İran aynı zamanda önemli yer altı kaynakları ile de dikkatleri çekmektedir. (DOĞAN,2019, <https://insamer.com/tr>) Ülke nüfusu yaklaşık 79 milyondur. Kadın ve erkek nüfusu neredeyse yarı yarıyadır. Nüfus artış oranı %1,2'dir. (İran Ülke Raporu,2017,S,4)

Ülkenin etnik yapısına baktığımızda İran'ın bir mozaik andırdığını görmek mümkündür. Etnik kimliklerin dağılımına bakıldığında ise %61'ini Farisilerin, %16'sını Azerilerin, %10'unu Kürtlerin, %6'sını Lurların, %2 sini Belucilerin, %2'sini Arapların, %2'sini Türkmenlerin ve %1'ini de diğer etnik grupların oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca ülkenin mezhepsel inanç bağlamında neredeyse nüfusun %89'u da Şii'dir. Bu da göstermektedir ki, etnik olarak çeşitlilik fazladır. Ancak dini olarak Şiiliğin daha ağır bastığı net bir şekilde görülmektedir. (KALAYCI,2017,S,106)

İran eskiden beri oldukça önemli bir konuma sahip ülkelerden biridir. Tarihi İpek yolu sayesinde Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlaması nedeniyle zaten önemli bir pozisyonda bulunan İran petrolün bulunması ile birlikte var olan önemini daha arttırmıştır. Bunun yanında geçiş güzergâhlarını içinde barındırması İran'a eşsiz bir değer katmıştır. Umman Körfezi, Hazar Denizi ve Basra Körfezi gibi önemli yerleri içinde barındırması veya adı geçen yerlerle sınırdaş olması kendisine atfedilen önemi daha da arttırmıştır. Bunun yanında engebeli ve dağlık arazilerin varlığı ülke savunması için önemli bir husus oluştururken geniş düzlüklerin olması da ekilebilir arazi için ve dolayısıyla tarım ekonomisi için bir kaynak sağlamaktadır. (Ankara Sanayi Odası, 2016,S,3)

İran'ın ekonomik ve politik konumunun yanı sıra aynı zamanda fiziki coğrafya açısından da büyük öneme sahiptir. Oldukça engebeli ve dağlarla çevrili olan İran kendisine yönelik gerçekleştirilecek bir askeri müdahalede yabancı güçlerin oldukça zorluklar yaşayacağı bir ülke konumundadır.

Humeyni devriminden sonra karşılaşmış olduğu ambargolar kendisini çok zorlamış ve ekonomik potansiyeline uygun bir ilerleme kaydedemeyen İran yine de kendi yağında kavrulabilen bir ülke konumundadır. Ekonomisinin temelini petrol ve doğal gaz oluşturan İran bölgede etkinliği olan bir ülke konumundadır. Kamu ekonomisinin yanında yavaş yavaş özel sektörün de gelişim gösterdiğini söylemek mümkündür. (DEİK,2017,S,3)

“Orta Doğu'nun zengin petrol ve gaz kaynakları ve jeopolitik konumu İran için her zaman önemli olmuştur. Geçen dönemde bölge İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının coğrafi olarak öncelikleri arasında yer almıştır. Genel olarak, İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının coğrafi olarak öncelikli alanlarını iç içe girmiş dört halka şeklinde gösterebiliriz. Birinci halka komşu ve yakın ülkeleri kapsamaktadır. İran İslam Cumhuriyeti'nin Avrasya bölgesinde Körfez ve Hazar olmak üzere enerji kaynakları bakımından son derece zengin ve önemli olan iki alanın arasında yer alması, Soğuk Savaşın bitiminden itibaren Orta Doğu'nun uluslararası politikada önem kazanması, bölgeden gelecek her tür tehdidin doğrudan İran İslam Cumhuriyeti'nin güvenliğini etkilemesi ve son olarak İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasının öncelikleri arasında olan İslami ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi, İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasının coğrafi olarak öncelikli halkasının daha geniş olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla İran'ın komşu ülkeler, Orta Doğu'nun diğer ülkeleri, Orta Asya ve Kafkasya, Kuzey Afrika, Hint Yarımadası kapsamaktadır.” (KASHEF ASL, 2009,S,54)

İran için 1979 devrimi bir milattır diyebiliriz. Dış politikası analiz edilirken bu devrimden sonra devletin kendisini nasıl tanımladığı ve bu doğrultuda oluşan kamu kurumlarının iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Bunun yanında devrimden sonra kendisine karşı uluslararası arenada oluşan siyasetle birlikte ülke yöneticilerinin dış politika öncelikleri ve bunları kullanmak için ortaya koyduğu araçlar İran'ın dış politikasını anlamamıza yardımcı olacaktır. Bölgesel güç olma yolunda ilerleyen İran aynı zamanda ideolojisi olan(Şiilik) bir ülkedir. Bunun için İran'ın bölgedeki diğer Şii gruplarla olan ilişkisinin de incelenmesi gerekmektedir.(SALİHİ, BİLGESAM,2011,S,204)

İran sahip olduğu stratejik konumu nedeniyle tarihin her devrinde sürekli olarak büyük güçlerin egemen olmak istedikleri bir bölge olmuştur. Örneğin 19. Yüzyıla kadar Rusya ve İngiltere bölge üzerinde büyük bir rekabete girmişlerdir. Daha sonra İran'da ortaya çıkan zengin petrol yatakları bu ülkeyi daha önemli bir konuma taşıdı. İkinci dünya savaşı sonrası ABD ve SSCB arasında küresel siyasette önemli bir rekabet alanı oldu. (ÖZCAN,2006,S,9)

İran, Hazar denizi ile Kafkasya'yı ve buradan da Ortadoğu ve Orta Asya'yı birbirine bağlayan bir kilit ülke konumunda ülkedir. Özellikle Orta Asya ile ilgili politikalar üreten aktörlerin İran'ı dikkate almadan yapacakları her hamlenin başarılı sonuçlar vermesi oldukça güç ve zordur. (SİLAHÇIOĞLU, 2006,S,81)

ABD-İran ilişkilerinin tarihine baktığımızda ilişkilerin biraz daha zorunluluğa dayandığını görmekteyiz. İkinci dünya savaşı sırasında İran üzerinden SSCB'ye yardımı

sağlayan İngiltere ve ABD bu lojistik desteği veren ülkeyi savaş sonrasında petrol kaynaklarının etkisiyle de işgal etmişlerdi. (ÖZCAN,2006,S,9)

2. Dünya Savaşı'ndan büyük bir güç kaybına uğrayan İngiltere yerini zorunlu olarak ABD'ye bıraktı. İngiltere, İran üzerindeki hâkimiyetini ve zengin petrol yataklarına sahip olana bu bölgeyi kolay bırakmak istemese de küresel siyasette kaybettiği güç onun mecbur bırakmıştır. Böylece 1945'ten sonra ABD'nin bölgedeki etkinliği giderek arttı ve zamanla bir ortaklığa dönüştü. Ancak bu ortaklık 1979 devriminden sonra yerini düşmanlığa bırakacaktır. (DOĞAN,2019, <https://insamer.com/tr>)

İkinci Dünya Savaşından sonra sistemsal nedenlerden dolayı İran daha da önemli bir ülke haline gelmiştir. Çift kutuplu sistemin başlamasıyla birlikte ABD için İran SSCB'yi güneyden kuşatmak için oldukça önemli bir konumdaydı. Ayrıca İran petrolünün keşfedilmesiyle birlikte İran ABD için daha da vazgeçilmez ülkelerden biri haline geldi. Petrolün askeri gücün önemli bir unsuru olması ve Batı ekonomisinin petrole olan ihtiyacını düşündüğümüzde İran'a olan ilgiyi anlamak daha da anlaşılır olmaktadır. Nitekim İran'a olan ilgi artarak devam etti hatta 1952'de Başbakanlığa geldiğinde İran petrolünü millileştirmek istediğinde tepkiyle karşılandı ve bu tepkiler dışarıdan verilen desteklerle daha da artınca Musaddık iktidarından oldu. Yerine sürgünde bulunan Şah Pehlevi geldi ve bunun arkasında petrol şirketleri ve ABD istihbarat örgütlerinin olduğu ortaya çıktı. (ÖZCAN,2006,S,10-11)

1979 yılında gerçekleşen devrim sadece şahı karşı değil aynı zamanda ABD'ye gösterilmiş bir bağımsızlık tepkisidir. İran'da Başbakan Musaddık'ın petrolü millileştirme çabası ve ABD'nin buna tepki olarak şahı destekleyip CIA'nın darbe planları yaparak şahı güçlendirme çabaları toplumda ABD'ye karşı bir tepkinin ve karşıt düşüncenin birikmesine neden olmuştur. Şahın tedavi için ABD'ye gelmesi ise bu tepkinin daha da zirveye ulaşmasına neden olmuş ve Humeyni taraftarı bir takım öğrenci grubu ABD elçiliğini basarak 60 ABD vatandaşını rehin almasıyla bu tepki zirve yapmıştır. (SARI,2015,S,125)

İran Şahı, devrimin olduğu tarihe kadar ABD'nin bölgedeki en önemli müttefikiydi. Şah her durumda ABD'ye destek verip ABD'nin topraklarını kullanarak SSCB'yi gözetlemesine imkân veriyordu. Buna karşılık ABD'de İran'a nükleer silahlar hariç her türlü silah satışını yapıyor ve hatta Basra Körfezinde önemli adalar olan Ebu Musa ve Tomb'u işgal etmesine izin veriyordu. (ÖZCAN,2006,S,11)

İran'ın 1979 öncesi ABD'nin en önemli müttefiki iken 1979 sonrası bölgesel ve küresel olarak en büyük düşmanlarından biri haline gelmiştir. Bölgedeki en büyük iki düşman olan ABD ve İran ideolojik olarak da birbirine zıt olan bu iki ülke bazen ticaret yapmış olsalar(1980-1988 İran Irak savaşında iki ülke arasında silah ticareti olmuştur) bugün bölgede iki ülke arasında ciddi sorunlar söz konusudur. (KONUKÇU,2018,S,81)

İran'ın bölgede sorun yaşadığı en büyük ülkelerden biri Saddam Hüseyin Irak'ıydı. İki ülke arasında 8 yıl süren savaşta İran'ın güvenlik politikaları doğrudan etkilenmiş ve ekonomik olarak büyük zararlar görmüştür. Başta ABD olmak üzere birçok devletin

Irak’a destek vermesi savaş sonrası ABD’ye verilen tepkilerin nedenleri arasında yer alan bu durum İran toplumlarının ve yöneticilerinin hafızalarında yer almıştır. (SARI,2015,S,125)

“İran Devrimi’nin yarattığı ilk hareketlenmeler durulmaya yüz tutmuşken, Şii politik aktivizminin önemli merkezlerinden Irak, İran’ın içinde bulunduğu devrim ortamını ve diğer Körfez ülkeleri için yaydığı tehdidi önemli bir fırsat olarak gördü. Irak’ın yeni lideri Saddam Hüseyin, ilk önce 1979 yılının Ekim ayında Şattül Arap bölgesinde İran-Irak sınırını belirleyen ve 1975 yılında imzalanan Cezayir Anlaşmasının iptalini, Beluci, Kürt ve Arap azınlıkları için otonomi ve İran’ın elinde tuttuğu üç adanın da BAE’ye geri vermesini istedi. 1980 yılının Mayıs ve Ağustos aylarında Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan arasında üst düzey ziyaretler gerçekleşti. 5 Ağustos 1980 günü Saddam Hüseyin bizzat Suudi Arabistan’ı ziyaret etti. Ağustos ayı içinde İran sınırına asker yığmaya başlayan Irak, 17 Eylül 1980’de Cezayir anlaşmasını iptal etti ve bütün Şattül Arap’ı Irak toprağı ilan etti. Beş gün sonra ise, Irak, İran’a saldırdı. Böylece sekiz yıl sürecek ve her iki taraftan yüzbinlerce insanın ölümüne, milyarlarca dolarlık zarara sebep olacak Irak-İran savaşı başladı.” (BAŞKAN,2019,S,48)

Tam 8 yıl süren bu savaşın bir diğer adı da tanker savaşları olarak tarihe geçmiştir. Birbirlerinin petrol tankerlerini imha eden bu iki devlet ekonomik olarak büyük kayıp vermişlerdir. Taraflara milyarlarca zarar vermekten başka hiçbir fayda sağlamayan bu savaştan karlı çıkan devlet ABD olmuştur. Çünkü iki tarafa da silah satışı yapmıştır. Hatta bu savaştan sadece Irak ve İran değil aynı zamanda petrol zengini diğer körfez ülkeleri de etkilendi ekonomik olarak ciddi zararlar gördüler. (BAŞKAN,2019,S,49)

1979 sonrası İran’ın dış politikasının daha çok güvenlik bağlamında değişikliğe uğradığı görmek mümkündür. Çünkü Irak’la gerçekleşen savaş süresince yaşamış olduğu silah ve ekipman eksikliği (ABD kaynaklı) savaş sonrasında bu tecrübelerden ders çıkarmasına neden olmuş ve dış politikasını daha çok askeri ve güvenlik eksenli şekillendiresine neden olmuştur. (KONUĞÇU,2018,S,77)

ABD yönetimi, İran İslam Cumhuriyeti’ni bölgesel çıkarları bakımından en büyük tehdit olarak gördüğünü açıkça ilan etmiştir. ABD’nin açıklamalarına göre İran; terörizme destek vermekte, otoriter yönetimiyle halkına baskı yapmakta, Kitle İmha Silahlarına sahip olmaya çalışmakta ve bölgesel istikrarı bozarak İsrail’e tehdit oluşturmaktadır. O halde İran’ın tehdit olmaktan çıkartılmasının yolu; “otoriter rejiminin değiştirilerek”, “dünya düzeni ile uyumlu”, siyasi ve ekonomik bir yapıya kavuşturulmasından geçmektedir. İran, dini rejimden kurtarılmalı, liberal ekonomik düzene geçerek küresel ekonomi ile bütünleşmeli, göreceli bir demokrasi kurulmalı ve nükleer silah edinme çabalarına son vermelidir. İran, uluslararası sistem için tehdit olmaktan ancak bu şekilde çıkabilir. (ÖZCAN,2006,S,23)

11 Eylül olaylarından sonra Bush liderliğindeki ABD İran’ı şer eksenli olarak tanımlamıştır. ABD yönetimine göre İran uluslararası terörizme destek veren ve ekonomik olarak destek sağlayan bir ülke konumundadır. ABD’ye göre İran kendi halkına zulmeden özgürlüklerini kısıtlayan totaliter bir rejimdir. İran’a göre ise ABD kendi ülkesine yönelik kötü emelleri olan ve ülkesini yıkmaya çalışan bir ülke konumundadır. Her iki ülkede bu durumu iç politikada bir propaganda aracı olarak kullanmaktadır. (KONUĞÇU,2018,S,87-88)

ABD ile İran arasındaki son dönemde ortaya çıkan tartışmalar ne kadar nükleer güç ekseninde şekillense de asıl sorun ABD'nin Ortadoğu bölgesinde çıkarlarına karşı en büyük tehdidin İran'dan gelmesinden kaynaklanmaktadır. ABD bölgedeki çıkarlarına karşı en büyük tehdidin İran'dan geldiğine inanmaktadır. Çünkü ABD'ye göre İran, terörizmi desteklemekte, İsrail'i tehdit etmekte, nükleer silah çalışmaları yaparak dünya barışını tehlikeye sokmaktadır. Bu yüzden bu durumu ortadan kaldırmak için İran'da rejim değişikliği gerekmektedir. Yani ABD'ye göre İran uluslararası sistemle uyumlu, demokrasiye sahip, liberal ekonomiyi benimseyen bir ülke olmalıdır. Bunun yanında İran ise bölgesel güç olarak kalmak ve bölgede varlığını etkin bir şekilde devam ettirmek için nükleer silahlara sahip olmalı ve böylece caydırıcılık gücüne sahip olabilir. Görüldüğü gibi İran'ın nükleer silahlara sahip olma isteği ya da ABD'nin bu talebi engelleme çalışmasının altında yatan temel neden aslında politik hedeflerin gerçekleştirilmesinde nükleer silahlara sahip olmanın getirdiği avantajlardır. (ÖZCAN,2006,S,3)

İran anayasasına baktığımızda İran dış politikası dört temel ilke üzerine kurulmuştur. Buna göre ilki dış müdahalenin her türlüüne karşı mücadele edip bağımsızlığını korumak, ikincisi toprak bütünlüğünün korunması, üçüncüsü tüm Müslümanların haklarının korunması ve bu halkın varlığının güvencesinin sağlanması ve son olarak doğrudan savaş içinde olmayan devletlerle barışıl ve ekonomik ilişkiler kurulup geliştirilmesi. (SARI,2015,S,120)

Buna göre İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının genel amaçlarını maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1- Ekonomik kalkınmayı sağlamak, toprak bütünlüğünün korunması ve ulusal bağımsızlığın korunması

2- ABD ve İsrail'e karşı dik durulması ve Müslüman dünyasının haklarının korunup gözetilmesi

3- Şiiilerin egemen olduğu İran liderliğinde bölgede bir İslami toplumun ve devletin oluşup egemen olması (KASHEF ASL,2009,S,68)

Ülkeler dış politikasında ulusal çıkarla hareket etmektedir. Bu doğrultuda İran dış politikada Şii eksenli bir politika yürütse de bunu tamamen Şii eksende yürüttüğünü de söylemeyiz. İran dış politikasında önemli bir yere sahip olan Şii faktörü biraz daha araç olarak kullanıldığını ifade edebiliriz. İran Şii faktörünü etnik ve dini gruplara ait olan aidiyet duygusunu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Yani İran bölgede Şii grupları kendi çıkarları doğrultusunda kullanırken bölgedeki Şii gruplarda kendi çıkarları doğrultusunda bu kimlik sayesinde İran'la kontak kurarak çıkarlarını maksimize ederler.(SALİHİ, BİLGESAM,2011,S,197)

Şii temelde bir dış politika yürüten İran Ortadoğu'da diğer İslâmcı hareketler için bir örnek teşkil etmemiş ve bu gruplar İran'a özenmemiştir. Aksine bu durum konjonktüre göre değişiklik göstermiş ve zaman zaman bozulmalara neden olmuştur. Örneğin Ortadoğu'nun en güçlü İslami hareketleri içerisinde yer alan İhvanı Müslim'in İran'daki rejimi destekleyen bu grup Suriye'deki Baas rejiminin İran'la ittifak kurması bu hareketin İran'la arasında sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. (SARI,2015,S,123)

BOP, ABD tarafından ilan edildiğinde buna ilk tepki gösteren ve temkinli davranan ülkelerden biri de İran'dır. İran'a göre bölgenin bu proje ile birlikte daha da ABD kontrolünde olacağı ve ABD'nin bu bahaneyle bölgedeki etkinliğini daha da arttıracığı İran tarafından öngörülmekteydi. İran'a göre bölgenin demokratik yönetimlere ve reformlara ihtiyaç duyduğu gerçeği vardı ancak bunun dayatmalara ve baskılara göre değil kendi iç dinamiklerine göre ortaya çıkması daha uygundu. ABD, kendi çıkarları doğrultusunda demokrasi ve özgürlük şemsiyesi adı altında kendilerine muhalif ülkeleri etkisizleştirmeye çalışıyordu. Yani BOP, bölgeye barış ve özgürlük getirmeyeceği gibi aksine çok büyük kaos ve istikrarsızlıklara neden olmuştur. (KASHEF ASL, 2009,S,70) Bölgenin en önemli ülkelerinden biri olan İran, ABD'nin 1979 devriminden sonra en büyük hedeflerinden biri haline gelmiştir. İran'ın sahip olduğu stratejik konum ve zengin petrol rezervleri ABD'nin dikkatinden kaçmamıştır. Irak ve Körfez ülkelerinin petrollerine el koyan ABD, İran'ın çok kolay elde edilemeyeceği ve çok eski ve büyük bir devlet birikimine sahip bir ülke olduğunun da farkındadır. (AYDIN,2013,S,246)

Ortadoğu bölgesinin istikrara kavuşması ve petrol ihracının kesintisiz devam etmesi İran'ın güvenliği için oldukça önemlidir. Özellikle Rafsancani dönemiyle başlayan bu bölgedeki istikrar, güvenlik politikaları İran'ın dış politika öncelikleri arasındadır. Bölgede çatışma ve savaş ortamının ortadan kaldırılması hem petrol güvenliği hem de ülke güvenliği için oldukça önemli bir konu haline gelmiştir. İran bölgedeki ülkelerle kapsamlı işbirliği yapıp bölge dışı aktörlere ihtiyaç duyulmaması gibi bir sistemi kurmayı hedeflemektedir. Ancak bu durum realite açısından oldukça zor gözükmektedir. (KASHEF ASL,2009,S,55)

İran'ın, kimilerine göre gerçek kimilerine göre ise aslında olduğundan fazlaca abartıldığı fikrine göre bölgede en önemli tehdit haline gelmiştir. İran'a karşı bir rekabetin başladığı bölgedeki etkinliğinin azaltılması için Körfez ülkelerinin de aynı görüşte olduğu fikri daha çok dillendirilmektedir. İran'a karşı oluşturulan bu kampanyada ABD, Avrupa ve İsrail gibi devletlerin telkinleri ve kışkırtmaları önemli etken olmuştur. Bu doğrultuda Körfez ülkeleri de İran'ın bu kadar güçlenmesinden endişe duymuş ve son zamanlarda askeri ve güvenlik harcamalarını arttırmışlardır. Bölgede askeri harcamalarda genelde bütün Körfez Arap ülkelerinin harcamalarının arttığı görülmektedir. Ancak büyük harcamanın olduğu ülke Suudi Arabistan'dır. Örneğin 2005 yılında 28.1 milyar dolar askeri harcama yapan Suudi Arabistan, 2011 yılında tam 46.2 milyar dolar savunma harcaması yaptı. Çünkü bölgede iki ülke arasında ciddi bir rekabet var ve aynı zamanda ideolojik bir savaş söz konusu bu iki ülke arasında. (BAŞKAN,2019,S,60)

İran'ın bölgenin en önemli ve en güçlü ülkelerinden biridir. Ancak İran'ı bölgede en çok tehdit eden ve ona engeller çıkaran ülke ABD'dir. Ancak şunu da belirtmek lazım ki İran ABD sayesinde çok büyük kazanımlar elde etmiştir. Afganistan ve Irak işgalin en karlı çıkan ülke İran olmuştur. Çünkü Afganistan'ın işgal edilmesinden sonra İran en büyük düşmanlarından olan Taliban rejiminden kurtulmuştur. Irak'ın işgalinde ise kendisiyle yıllarca savaştığı Saddam rejiminden kurtulmuş ve aynı zamanda Saddam sonrası kurulacak yeni devlette Şiiler önemli kazanımlar elde etmiş ve bu durum İran'a bölgede yeni müttefik kazandırmıştır. Ancak burada İran'ın diğer ülkelerle ilişkisini etkileyen ve

onları yönlendiren ABD bu olumlu tabloda olumsuz etken olarak bulunmaktadır. (KASHEF ASL,2009,S,73)

İran'a karşı bölgede oluşan tepkiler de her ne kadar ABD'nin kışkırtmasının payı varsa da bir diğer neden de İran'ın bölgede ki bütün dayatmalara rağmen hız verdiği nükleer programdır. Zaten yüksek bir potansiyele sahip olan İran'ın bir de nükleer silahlara sahip olması Körfez ülkelerin daha da endişelendirmektedir. Özellikle Suudi Arabistan İran'ın bu programdan vazgeçmesini, dış politikasını ılımlaştırmasını ve Irak'a müdahil politikaları terk etmesini istemiştir. İran BM nezdinde beş daimi üye ve Almanya'nın olduğu bir platformda tarihi bir anlaşma imzalanmış ve kademeli olarak kendisine dayatılan ambargoların kalkacağı öngören anlaşmayı kabul etmiştir.(OĞUZLU,2015,S,1), (BAŞKAN,2019,S,59)

İran bölgede farklı bir yapısı ve yönetimi olan bir ülkedir. Devrimin ihracı ve yayılmasını kendi varlığı için gerekli görmektedir. Çünkü bu ihraç sayesinde bölgede yalnız kalan İran kendisine müttefik bulacak ve yalnız başına mücadele etmekten kurutulacak. Bir de bugün Müslümanların ezildiğini ve bunları destekleyip bir fikir etrafında birleşmelerini sağlayacak bir ideolojiyi benimsemiş ve kendisine bir misyon olarak üstlenmiş bulunmaktadır. (BAŞKAN,2019,S,45-46)

Bunun yanı sıra İran her ne kadar Şii politikasını bir araç olarak kullansa da Ortadoğu'da oluşacak İran merkezli Şii Hilal söylemine karşı çıkmakta ve bunun Batı tarafından ortaya çıkan art niyetli söylemler olduğunu ifade etmektedir. İran lideri Ayetullah Hamaney bunun İslam ümmetini bölmek için ortaya atılmış bir ifade olduğunu belirtti. Yine aynı şekilde Mahmud Ahmedinejad da bu söylemin bilinçli ortaya çıktığını ama aslında böyle bir amaçlarının olmadığını İslam'ın tek bir ümmet olduğunu Şii-Sünni ayrımının doğru olmadığını Filistin meselesi, dâhil meseleye İran olarak tek bir çatı altında baktıklarını esasında bütün Müslüman devletlerin de böyle yaklaşmasını gerektiğini belirtmiştir. Kısacası İranlı yetkililer Şii Hilali söylemini Müslümanların düşmanları tarafından çıkarıldığını ve İran-Şii tehdidin olmadığını söylemişlerdir. (SALİHİ, BİLGESAM,2011,S,196)

İran bölgede kendisine misyon yükleyen ülkelerden biridir. İran'a göre bölgede Şiilerin egemen olacağı toplumlardan oluşan devletlerin ortaya çıkması ve bugün var olan totaliter zalim yönetimlerin iktidardan uzaklaştırılarak İslam ülkelerinde monarşik yapıların son bulması. Ancak İran'ın ne kadar demokratik olduğu fikri de akıllara gelmiyor değil. İran'ın bölgeyle ilgili bu söylemleri diğer Arap ülkeleri tarafından bilindiği için bu durum İran'a karşı tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve İran bölgede birinci tehdit olarak algılanmıştır. (KALAYCI,2017,S,107)

Orta Doğu'da Saddam'ın Irak rejimi varken birebirleriyle mücadele eden iki ülkesi Irak ve İran'dı. Suudi Arabistan ise İran'ın yanında yer almaktaydı. Ancak günümüzde bu durum değişmiş ve bugün birbirleriyle mücadele eden ve rekabete girişen iki bölge ülkesi İran ve Suudi Arabistan'dır. Böylece İran başatlığında oluşan bir oluşumda karşıt cephe bölgede hep Suudi Arabistan olmuştur. Üstelik rejimdeki farklılıkları düşünürsek bu durum daha da sertleşme eğilimindedir. (KASHEF ASL,2009,S,75-76)

“İran'ın Körfez'deki en önemli rakibi Suudi Arabistan ile arasındaki ilişkilerde dönüm noktası 1979 devrimidir. İki ülke arasında yapısal farklılıklar önceden de mevcut olmakla

birlikte karşılıklı çıkarlar ve tehditler ve ortak müttefik ABD'nin etkisiyle, söz konusu farklılıklar, aynı yörüngede görünmeye engel olmamıştır. Rıza Pehlevi döneminde laik bir yönetime sahip olan İran, Körfez ülkeleri tarafından, Arap milliyetçiliğinin merkez ülkelerinden Irak'a karşı bir denge unsuru olarak görülmekteydi. Ayrıca Soğuk Savaş döneminde İran, Sovyet yayılmacılığını önünde duran güçlü bir engel olarak değerlendirilmiştir. 1979 Devrimi, önceden var olan yapısal farklılıkları şiddetlendirmiş ve İran-S. Arabistan işbirliğini zorlaştıran faktörler yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Mezhepsel gerilim, iki taraf arasında rekabetin önünü açarken, İran'ın bölgede etkin olma arayışı Körfez monarşilerinin İsrail ile yakın bir siyasi noktaya gelmelerine yardımcı olmuştur. Mezhep çatışması ile birlikte ortaya çıkan yumuşak güç rekabeti, retorik bir rekabet değil fiili bir çatışma zemini yaratmaktadır. İslam ülkelerinin liderliği iddiasında olan Arabistan ve İran, Sünni ve Şii rejimlere himaye sağlamakta veya mezhepsel azınlıklar aracılığıyla jeopolitik çatışmaları derinleştirmektedirler. ABD'nin İran yönetimini 2017 yılının başından itibaren yeniden bölgesel tehdit olarak tanımlamasıyla birlikte Tahran karşıındaki kamp şekillenmiştir.” (KONUKÇU,2018,S,82)

İran'ı ABD şer eksenini içinde kabul etmiş ancak aynı durumu İran'da da görmekteyiz. İran'a göre ABD büyük şeytan Suudi Arabistan ise küçük şeytan olarak tanımlanmıştır. Humeyni'ye Suudi Arabistan Kur'an'ı kullanıyor Vahhabilik adı altında kendi fikirlerini yayıp cahil insanları kandırarak hem İslam'a hem de Kur'an'a zarar vermektedir. Humeyni'ye göre İslam milletinin bugün ezilmesinin temel nedeni Suud ailesi ve ABD'nin işidir. Suud ailesi Allah'ın en büyük mekânı olan kutsal mekâna bile ihanet eden bir ailedir. (BAŞKAN,2019,S,45)

İran 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD tarafından Şer Ekseni içerisinde tanımlanmıştır. ABD'nin Irak işgalinden sonra sıranın Suriye ve İran'a geldiğine yönelik söylentiler vardı. İran'a karşı ileri sürülen gerekçelere baktığımızda aslında ABD'nin samimi olmadığı görülmektedir. Çünkü Irak'a yöneltilen Nükleer Silah bulundurmamak veya bunu elde etmek için girişimlerde bulunmak gibi varsayımlar bugün İran için de ileri sürülmektedir. Ayrıca El Kaide ve terör mensuplarının ülkede barındığı ve İran tarafından desteklendiği de yine ABD tarafından iddia edilen söylemlerdir.

İran'ın 11 Eylülden sonra Irak ve Afganistan'dan sonra bölgede ABD tarafından güçlü bir ülke olarak çıkması Körfez ülkeleri ve bölgedeki diğer Arap devletlerini hem rahatsız etmiş ve endişelendirmiştir. İran'dan Irak-Suriye ve Lübnan'a kadar uzanan hatta bir Şii hilalinin çıkması bölgedeki dengeleri alt üst edebilir ve Sünni Şii çatışması gibi keskin ayrımlar ortaya çıkabilir ve nitekim böyle bir durum da ortaya çıktı. (BAŞKAN,2019,S,58)

İran'ın bölgede kendini farklı görmekte ve bölgesel liderliğe oynamaktadır. Sahip olduğu konumu ve siyasal ideolojisiyle İran kendini bölge ülkelerinden farklı görmektedir. İran bölgede kültürünü ve medeniyetini ön plana çıkarmakta ve kendisinin sahip olduğu bağımsızlığın Ortadoğu ülkelerindeki kukla devletlere benzemediğini vurgulayarak onlardaki kukla devletlerin bağımsızlıklarının göstermelik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İran Şii grupları bölgede kullanarak bu grupları sınır güvenliğinin bir parçası olarak algılamaktadır. (KONUKÇU,2018,S,79-80)

İran bölgesel güç olma amacı taşıırken bölgede farklı rakipler karşısına çıkmaktadır. İsrail, ABD ve Körfez ülkeleri İran bölgedeki etkinliğine karşı çıkmakta ve İran'ı rejim ihracıyla suçlamaktadırlar. 1979 yılından sonra İran'da yönetim değişince İran hem bölgesel hem

de uluslararası ülkelerle arasında ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Örneğin devrim öncesi İsrail ile ilişkileri gayet iyi olan İran, İsrail ile birlikte Irak'a karşı Kürt grupları desteklemiştir. Bunun yanında 1960'lı yıllarda İsrail'in Tahran'da büyükelçilik açmasına imkân vermiştir. Devrim sonrası İsrail-İran arasında resmi olamayan temaslar olsa da geçmişe oranla iki ülke arasındaki ilişkilerin pek de iyi olmadığı aşîkârdır. Hatta iki ülke birbirlerini düşman ilan etmiştir. İsrail'in İran'ın bölgede kendisine rakip olmasını istememektedir. İran'ın nükleer çalışmalarından ciddi manada endişe duymaktadır. (KONUĞÇU,2018,S,80)

İran devrim ihracı stratejisiyle kendisine karşı oluşan ABD-İsrail merkezli ittifaka karşı tarihi kültürel ve dinsel geçmişini harekete geçirerek bölgede denge sağlama çabalarına girmiştir. İran kendisine karşı oluşturulan bu ittifak karşısında takındığı tutum anti-emperyalizm ve İslamcı bir söylem olmuştur. İran bu perspektifle bölgesel güç olmak için Ortadoğu ve Basra bölgesinde stratejiler geliştirmektedir. (SARI,2015,S,121)

Esas olarak İran'ın bölgede ABD eksenli oluşan karşıt grup karşısında bölge devletlerinden Suriye ve Irak, devlet dışı aktörlerden Hizbullah ve Hamas, uluslararası aktörlerden de Rusya ve Çin gibi devletlerle ittifak kurarak bölgede varlığını güçlü bir şekilde sürdürmek istemektedir. İran bölgede sert ve yumuşak gücünü kullanarak bölgesel güç olmak istemektedir. İran, Suriye savaşının, Hizbullah ile olan mücadelenin ve Şiilerle olan mücadelenin nihai hedefinin kendisi olduğunu düşünmektedir. İran bölgede dengelerin her an değişebileceğinin bilincindedir. Çünkü Rusya-ABD arasındaki, güvenlik konularında sağlanan görüşmelerin, Suriye konusunda işbirliği ihtimali Tahran yönetimini endişelendirmekte ve bölgede ittifakların değişken olduğunu bilerek ona göre sağlam adımlar atarak bölgede ittifak ağını sağlamlaştırmak istemektedir. (KONUĞÇU,2018,S,82)

İran'ın bölgede en yakın müttefiklerin biri Suriye devletidir. Suriye'deki siyasi yönetimin meşruiyetinin zayıflığı, güvenlik açığı ve bu ülkelere yönelik ortak tehdit iki devleti birbirine yakınlaştırmıştır. Küresel ve bölgesel devletlere ilaveten bir de İran yönetimi devlet dışı aktörlerle de yakın bir temas halindedir. Devrimden sonra İran devletinin siyasal İslam ideolojisi ve Şii grupların egemenliği bölgedeki diğer Şii grupların İran'la yakın temas kurmasına neden olmuştur. Hizbullah'ın bölgede varlığını 1982 yılında ilan etmesi ve İsrail'in Lübnan'a operasyon düzenleyerek varlıklarına son vermek istemesi üzerine Hizbullah'ın bölgede destek gördüğü ülke olarak İran'a sığınması İran ve bölgedeki Şii gruplar arasında dayanışmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. İsrail Hizbullah'ı İran'ın bölgedeki temsilcisi gibi görmektedir. Bugün Suriye savaşında da bunun açık örneği görülmektedir. Hizbullah ve İran'ı yakınlaştıran temel neden sadece mezhepsel nedenler değil aynı zamanda Tahran yönetiminin finansal ve askeri destek vermesi de bu ittifakı daha önemli bir noktaya taşımıştır. Hatta bu durum o kadar ileri bir seviyeye varmıştır ki bugün İsrail için İran Hizbullah örgütünün temsilcisi olarak görülmektedir. İran bölgede Hamas ve diğer fundamental gruplarla da yakın temas halindedir. Devrim sonrası Filistin ve anti emperyalizm konusunda söylemlerini daha sertleştiren İran bölgedeki diğer Müslüman ülkeleri de etkilemiştir. Filistin lideri Yaser Arafat'ı ülkesinde gösterişli bir şekilde ağırlayarak açıkça İsrail karşıtı politika izleyerek bölgesel güç olma yolunda hamleler yapılmaktadır. Arap baharı sonrasında bölgedeki

örgütlerle olan temasını daha da arttıran İran, bölgedeki radikal gruplara askeri eğitim ve danışmanlık konularda yardımda bulunduğu İsrail tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. (KONUĞÇU,2018,S,83-84)

ABD'nin İran'a yönelik izolasyonist politikası İran'ı farklı arayışlara itmiştir. Şah dönemindeki güzel münasebetler devrim sonrası bozulmuş ve İran; Rusya, Çin, AB gibi ülkelere yaklaşarak Avrasya ölçeğinde etki alanını genişletmek istemektedir. (SARI,2015,S,124)

“Körfez Arapları İran'a karşı daha geniş kapsamlı girişimlerde bulundular. Mesela, Körfez Arapları yoğun bir diplomatik çabayla kendi aralarındaki birliği daha da güçlendirilmeye çalıştılar. Suudi Arabistan Kral Abdullah'ın 2011 Aralık ayında yaptığı Körfez Birliği (Avrupa Birliği'ne benzer) kurma çağrısı bu arka planda düşünülmelidir. Körfez Arapları ayrıca İran'a karşı daha geniş bir coğrafya ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Mesela, Suudi Arabistan'ın Dışişleri Bakanı Suud bin Faysal, 2009 yılının Mart ayında Arap Ligi toplantısında Arap dünyasını İran tehdidine karşı birlik olmaya çağırdı. Suud bin Faysal'a göre İran nükleer programı, Irak, Lübnan ve Filistin'deki müdahaleleri ile bütün bölge için tehdit oluşturmuyordu. 2008 Eylül ayında Türkiye'nin Körfez İşbirliği Teşkilatı'nın stratejik ortağı olarak ilan edilmesi, Ürdün ve Fas'ı da içine alacak şekilde KİT'in genişletilmesi çabalarını bu yönde atılan adımlar olarak görmek mümkündür.” (BAŞKAN,2019,60)

Körfez Arap Ülkeleri İran'ın bölgede artan etkisinden endişelenmiş ve küresel aktörlerin de desteğiyle birlikte İran'a yönelik ekonomik ambargo uygulamaya başladılar. İran'ın petrol ve doğal gaz müşterileri olan Çin, Hindistan ve Türkiye gibi ülkelere petrol satarak İran'ın ekonomik kazanımlarını azaltmayı hedeflemişlerdir. (BAŞKAN,2019,S,60) Ancak İran yine de denge politikası yürüterek Çin, Rusya gibi ülkelerle işbirliği yaparak küresel siyasette etkin olmanın yollarını aramaktadır. İran bu ülkelerden nükleer silah konusunda yardım alırken bu ülkelerle ticari ilişkilerini de arttırma çabası içindedir. (KONUĞÇU,2018,S,82)

İran'ın kuşkusuz bölgede önemli ve güçlü bir aktör olarak varlığını sürdürmektedir. İran'ın bölgede etkin olmasını sağlayan temel faktörler ülkenin sahip olduğu jeopolitik konum, zengin yer altı kaynakları, genç nüfus ve oldukça eski bir devlet geleneğine sahip olması şeklinde özetlenebilir. Bunların her biri ayrı ayrı irdelendiğinde bu faktörlerin İran'a önemli avantajlar sağladığı bir gerçektir. (ÖZCAN,2006,S,19)

Bu çerçevede İran kendisine uygulanan ambargolardan kurtulmak için kendi kendine yeten bir ekonomi politikası benimsemiştir. Direniş ekonomisi olarak tanımlanan bu politika dışarıya ihtiyaç duymayan, başka devlete bağımlı olmayan bir hedef içermektedir. Bunun yanında askeri açıdan da nükleer silahların ülkelere sağladığı caydırıcılık avantajı elde etmek isteyen İran bu politikasından taviz vermeyerek bu amacına ulaşmak istemektedir. Devrim sonrası hedeflerden bir haline rejim ihracı politikası 1989 yılından sonra her ne kadar terk edildi dense de yine de politik hedefler doğrultusunda Şii gruplarla ittifak canlı tutularak devam etmektedir. Ancak İran müttefiklerini destekleyen açıklamalar yapması ve bölgede devlet dışı örgütlerle kurduğu kontak düşmanlarını daha birleştirmiş ve başta Körfez ülkeleri olmak üzere ABD, İsrail, Suudi Arabistan ve B.A.E gibi ülkeler İran karşıtı bir cephe olarak ortaya çıkmıştır. (KONUĞÇU,2018,S,88)

Afganistan ve Irak'ta İran karşıtı grupların yenilmesi ve İran'ın bölgede etkinliğinin artması İsrail-İran rekabetini daha da kızıştırmıştır. Gelecek yıllarda bu rekabetin farklı noktalara evrilme olasılığı oldukça yüksektir. İran'ın bölgedeki etkinliğinin artmasıyla birlikte İran'a yönelik İsrail ve ABD'den gelen tehdit daha da artmaktadır. Bunun üzerine İran'da bölgede devlet dışı örgütlerle ve radikal gruplarla olan bağına daha da arttırmıştır. Bu durumda bu ülkelerin ileri ki bir tarihte karşı karşıya gelme olasılığı oldukça fazladır. (KONUĞÇU,2018,S,88)

2010 yılının Aralık ayında ortaya çıkan Arap Baharı bölge ülkeleri arasında devam eden rekabetin ve sorunun tam ortasına düşmesi ülke –bölge arasındaki süre giden ilişkileri farklı bir noktaya taşıdı. Körfez Arap ülkeleri İran'ın bu ayaklanmalardan muhtemel kazanımlarını engellemek için birlikte hareket ettiler. Bahreyn'de askeri Yemen'de diplomatik ve siyasi kanallarla kendi çıkarları doğrultusunda iktidar değişiminin yaşanmasını sağlayarak İran'ın pozisyonunun daha güçlenmemesi için mücadele ettiler. (BAŞKAN,2019,S,61)

Devrim sonrası İran bölgede askeri açıdan güçlenerek bölgede varlığını korumak istemiştir. Bu yüzden askeri harcamalara ve teknolojiye yatırım yaparak bu alanda ilerleme kaydetmek istemişlerdir. Bunun dışında bölgede etkinlik sahasını Akdeniz ve Aden'e uzanacak şekilde genişletmek istemiştir. Bunun dışında bölgede tecrit edilmek istenen İran bunu dengeleyici aktörlerle ittifak kurarak delmiş ve bölgesel güç olma yolunda politikalar izleyerek Ortadoğu bölgesinde etkinlik sahasını daha da genişletmiştir. (KONUĞÇU,2018,S77)

Davutoğlu'na göre Anadolu ve İran birçok açıdan birbirine bağımlı olan ülkeler olmuşlardır. Değişik dönemlerde bu bölgelerde egemen olan devletler birbirleriyle etkileşim ve bağımlılık içinde olmuşlardır. Ancak geçmişteki ilişkilerden yola çıkarak bugün Türkiye-İran arasındaki ilişkileri o döneme uyarlayıp politika üretmek sağlıklı ve doğru bir saptama olmayabilir. Çünkü o dönemdeki devletler ve uluslararası sistem ile bugün var olan sistem aynı değildir. Ancak yine de geçmişteki ilişkilere bakıp değerlendirmelerde bulunabiliriz. Bu coğrafyada kurulan devletlerin yaklaşık her dönemde birbirleriyle mücadele ve rekabet içinde olduklarını, birbirlerine karşı yoğun mücadele içinde olup birbirlerini takip ettiklerini, bazen düşman bazen de müttefik olduklarını tarih bize göstermektedir. Bugün Türkiye ve İran bölgede tıpkı eskiden bu coğrafyada kurulan diğer devletler gibi rakip olduklarını söyleyebiliriz. Ancak bu iki devletin bugün bölgedeki devletlere ve bölge dışından gelen aktörlere karşı işbirliği yapmaları ulusal çıkarları açısından düşündüğümüzde daha rasyonel bir durum olduğu görülmektedir.(SALİHİ, BİLGESAM,2011,S,207)

Bölgede hâkim güç olup bölgesel liderliği hedefleyen İran en büyük tehdidi ABD ve İsrail'den almaktadır. İran bu iki ülkeden doğrudan tehdit almaktadır. Türkiye ve İran bölgenin iki güçlü devleti olarak 1639 Kasr-ı Şirin anlaşmasından günümüze kadar herhangi bir savaş yapmamışlardır. İran ve Türkiye arasında yaşanan gerginlik bölgenin geleceğini de etkilemektedir. İran'da çok sayıda Türk yaşamaktadır. İnanç, kültür ve yaşam tarzı olarak da iki ülke arasında benzerlik vardır. İran ve Türkiye bölgede birbirleriyle mücadele etmek yerine doğal müttefik olmaları durumunda bölge huzur ve

istikrara kavuşur ve her iki ülkede bu durumdan daha kazançlı çıkar. Bu yüzden her iki ülkenin de ulusal çıkarını düşündüğümüzde iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi iki ülke açısından da daha rasyonel bulunmaktadır. (AYDIN,2013,S,247)

Son dönemde bölgede yaşanan gelişmeler iki ülkeyi yakınlaştırmıştır. 11 Eylül sonrası yaşanan gelişmeler, ABD'nin Irak işgali ve Arap baharı ile birlikte özeld Suriye genelde bölgede yaşanan gelişmeler her iki ülkenin çıkarlarını da yakınlaştırmıştır. Irak konusunda bölgede oluşan güç boşluğu ve Kuzey Irak konusunda yaşanan gelişmeler Tahran-Ankara çıkarlarını yakınlaştırmıştır. Türkiye İran arasında son dönemlerde yaşanan diplomasi ve diyalog iki ülke arasındaki ilişkilerin artmasına neden olmuş özellikle enerji konusunda yaşanan gelişmeler bölgede dikkatlerin bu iki ülkeye yönelmesine neden olmuştur.(SALİHİ, BIGESAM,2011,S,208)

İran sorunu, bölgede gündemi bugün olduğu gibi gelecekte de işgal edecek bir nitelikte olduğu görülmektedir. Bölgede ABD ve İran arasında çıkarların çatışması, rejim ve ideolojik farklılık bu iki ülke arasında çözümün kolay kolay çözülecek bir durum olmadığını göstermektedir. ABD İran'ın rejimini değiştirme çabası öyle hemen sonuç verecek bir durum arz etmemektedir. Dolayısıyla bu iki ülke arasındaki sorun şimdilik devam edecek gibi durmaktadır. Bu yüzden tüm bölge ülkeleri gibi Türkiye'de bununla yaşamayı bilmesi ve ona göre pozisyon alıp ulusal çıkarlarını gerçekleştirmesi gerekmektedir. (ÖZCAN,2006,S,72)

İran İslam Devleti'nin dış politikasında son söz dini lidere aittir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı'dan ziyade Ali Hamaney'in meselelere nasıl yaklaştığı ve değerlendirdiği daha önemlidir. Bu noktada İran dış politikasında mevcut dini lider nükleer programı öncelikli mesele haline getirmiş ve bölgesel liderliği hedeflemektedir. Ancak İran'ın bu doğrultuda bölgede rol aldığı dış politika Arap Baharının başlamasıyla sekteye uğramıştır. Başlangıç dönemlerinde İslam toplumlarının uyanışı olarak nitelendirdiği ayaklanmalar Suriye'ye sıçrayınca durum değişmiştir. Çünkü İran, Suriye'de mevcut rejimin devamından yana politikalar izlemektedir. İran, Suriye, Lübnan, Irak hattında kontrolü elinde bulundurmak istemekte ve bölgede etkin bir güç olarak varlığını devam ettirmek istemektedir. İran bölgede en büyük tehdidi İsrail'den almakta ve aynı zamanda Suudi Arabistan ile de büyük bir rekabet içindedir. Türkiye ile de Suriye konusunda farklı politikalar benimse de genel olarak bölgede güç boşluğu oluşmasını her iki ülke de istememektedir. Bölgesel güç olmak isteyen İran, ABD'nin giderek artan baskısı karşısında Rusya'ya yanaşmakta ve ilişkiler geliştirilmektedir. Bu durum da ABD'nin baskısını daha da arttırmaktadır. İran ekonomisinin oldukça kırılgan bir yapıya sahip olması ve askeri harcamalarının fazla olması, İran'ı başka arayışlara sevk etmektedir. İran bu bağlamda bölge ülkeleri ile dengeli ilişkiler kurmaktadır. İran'ın sahip olduğu enerji kaynakları ve nükleer silah çalışmaları bölgesel güç olma yolunda önemli motive edici unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra diplomasiyi iyi kullanması ve ABD'ye karşı Rusya ve Çin'e yaklaşması bölgede gücünü koruması için oldukça önemlidir. Bunun dışında Türkiye ve Suudi Arabistan ile bölgede işbirliği halinde olması ve İsrail'i dengelemeye yönelik politika içinde olması İran'a bölgesel güç olma yolunda önemli kazanımlar kazandıracaktır.(ALAGÖZ,2019,S,172-174)

Türkiye'nin son dönemlerle birlikte Türkiye İran arasındaki diyalogun artması ile birlikte nükleer çalışmaları barışçıl olmak kaydıyla desteklediğini belirten açıklamalar yapmıştır. Ortadoğu bölgesinde İsrail'in sahip olduğu nükleer silahlara vurgu yapılarak bölgede silahsızlanma olabilmesi için bunun diğer aktörleri de kapsaması yönünde yapılan açıklamalar konjonktürel açıklamalar olsa da bazı kesimler tarafında Türk dış politikasında bir eksen kayması şeklinde yorumlanmıştır. Ancak Türkiye-İran arasındaki ilişkiler daha geniş bir çerçeveden gözetlenip ona göre değerlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye küresel bir güç olacaksa bunun yolu bölgesel güç olmaktan geçmektedir. Bunun içinde bölgede ve komşularında huzur barış ve istikrar olmalıdır. Bölgede barış olduğu takdirde ekonomik ve ticari ilişkiler de haliyle artacaktır. Bu yüzden bölge ile ilgili müzakere ve görüşmelerde hiçbir etnik kimlik veya ülke dışlanmamalı bölgenin iki güçlü devleti olan Türkiye ve İran arasında işbirliği olmalıdır. Batı'nın İran'ı bölgede yalnızlaştırma politikalarına Türkiye destek vermemeli ve İran'a yönelik yaptırımları desteklememelidir.

3.5.Amerika Birleşik Devletleri ve Orta Doğu

ABD'yi Ortadoğu'ya yönlendiren pek çok etken vardır. ABD'yi bölgeye yönlendiren temel etken bölgedeki çıkarlarıdır. ABD'nin siyasi ekonomik ve stratejik çıkarları şeklinde özetlenebilir.

ABD'nin bölgeye olan ilgisi 1800'lü yıllara denk gelmektedir. Amerika'da yaşayan misyonerler Osmanlı topraklarında faaliyet için bu topraklara geldiler ve çalışmalara başladılar. Tabi bu dini faaliyetler için de bir takım araçlara ihtiyaç duydular. Bu doğrultuda okullar hastaneler kütüphaneler bu amaç doğrultusunda kullanıldı. (TÜRKMAN,2005,S,1)

ABD'nin Ortadoğu bölgesine olan ilgisi misyonerlik faaliyetlerine dayanmaktadır. Ancak bu durum birinci dünya savaşına kadar kültürel ve ticari alanda gerçekleşse de pek de bir ilerleme kaydedilmemiştir. Asıl ABD'nin bölgede varlığının arttığı dönem ikinci dünya savaşının sonrasında İngiltere'nin bölgeden çekilmesiyle ortaya çıkmıştır. Soğuk savaş döneminde de bölgede SSCB ile rekabet yaşanmış ve ABD kendi başkanlarının adlarıyla isimlendirilen doktrinler yayınlarak bölgede politika izlemişlerdir Sovyetler birliğinin yıkılmasından sonra ise daha çok terörizm ve radikal gruplarla mücadele şeklinde cereyan etmiştir. (<http://www.tuicakademi.org>)

ABD, I. Dünya Savaşı'nın başında savaşa girme konusunda tereddütleri vardı. Daha önce ilan edilen Monroe Doktrini çerçevesinde Avrupa'nın işlerine karışmama ilkesini benimsemişti. Ancak 1917 yılında savaşa giren ABD bu ilkeden vazgeçerek Wilson ilkesini benimsemiştir. Savaşa giren ABD Osmanlı devletinin yıkılmasının yanı sıra Avrupa'nın haritasının yeniden çizilmesine neden olmuştur. İki savaş arası dönemde Ortadoğu bölgesi ile ilgili ciddi politikalar izlemiştir. Zaten ikinci dünya savaşından sonra petrolün öneminin artması ile birlikte ise bölgenin temel aktörü olmuştur. (KOCAOĞLU,1995,S,101)

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliğinin yayılmacı ve tehditkâr politikalar izlemesi ve İngiltere'nin bu durum karşısında eski ihtişamını kaybetmesinden dolayı yetersiz kalması başka arayışlara itmiştir. SSCB İran üzerinden Ortadoğu petrollerine,

Türkiye ve Yunanistan üzerinde de Akdeniz'e inme çabaları karşısında bir şey yapmayacağını anlayan İngiltere ABD'ye Batı savunması için Türkiye ve Yunanistan'ın önemini belirtmiş ve bu ülkelere ekonomik ve askeri yardımda bulunmak zorunda olduğunu bildirmiş ve 1947'de ABD'den yardım talep etmiştir. (KOCAOĞLU,1995,S,109) 1947 Truman Doktriniyle Türkiye ve Yunanistan'a askeri ve ekonomik yardımlar konusunda söz veren ABD Marshall yardımlarıyla bu sözünde durmuştur.

ABD, ikinci dünya savaşında sonra İngiltere'nin bıraktığı bölgeyi doldurmuştur. Sovyet tehdidini önlemek ve yayılcılığını engellemek için Marshall yardımı çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan'a yardımda bulunarak Ortadoğu politikasına resmen girmiştir. Bu durum her ne kadar Sovyet Birliğini rahatsız etse de ABD bu politikalar çerçevesinde bölgeye iyice yerleşmiştir. (ERSİN,2003,S,58)

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), izolasyon politikasını terk edip aktif politikalar izlediği ikinci dünya savaşından itibaren uluslararası arenada etkinliği artan ve giderek daha fazla söz sahibi olan bir ülke haline gelmiştir. (ÖZTÜRK,<http://www.tasam.org>)

ABD için Ortadoğu Soğuk Savaş döneminde SSCB ile birlikte jeopolitik karşılaşma hattını oluşturmaktaydı. Kapitalist dünyanın liderliği için, ekonomik üstünlük ve küresel liderlik için hayati bir öneme sahipti. Ortadoğu bölgesinde liderliği kaybetmek demek hem ekonomik, hem siyasi, hem de psikolojik üstünlüğü ve liderliği kaybetmek anlamına geliyordu. Dolayısıyla küresel dengenin Doğu bloğu lehine geçmemesi için Ortadoğu oldukça stratejik bir önem teşkil ediyordu. (DAVUTOĞLU,2001,S,342)

Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD'nin en büyük sorunu ve endişesi komünizm ve SSCB olmuştur. Bu doğrultuda ABD dünya liderliğini kaybetmemek, Sovyet tehdidi ve güvenlik gibi kaygılardan dolayı yoğun bir çaba ve politika içerisine girmiştir. Tabi ABD ve Sovyet çekişmesinin en yoğun olarak yaşandığı bölgelerden biri de Ortadoğu bölgesiydi. Zengin yer altı kaynaklarına sahip olan coğrafyanın Sovyet etki alanına girmesi Özgür dünyanın lideri olana ABD'nin ekonomisinin yıkılması anlamına gelecekti. Bu yüzden bu iki devlet arasında Ortadoğu özelinde çok yoğun bir rekabet yaşanmaktaydı. (ÖZTÜRK,2018,S,3)

Orta Doğu bölgesi, gerek petrole dayanan ekonomik çıkarlar gerekse de bölgenin sahip olduğu stratejik önem bölge üzerinde rekabete girmek için yeterli nedenlerdi. ABD için Batı'nın çıkarlarını tehdit eden bir gücün bölgeye girip bölgeyi egemenliği altına alması çıkarları açısından kendisine büyük zararlar verirdi. Dolayısıyla 1945'ten bu yana bölgenin kontrolünü sağlayarak bölgeye başka bir aktörün girmesini engellemek için yoğun politikalar izlemiştir. Sovyetlerin bölgeye sarkmasını engellemek için uyguladığı çevreleme politikasını Ortadoğu bölgesinde de uygulamıştır. (SANDER,2002,S,213)

ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki askeri varlığı ikinci dünya savaşından sonraki dönemlere denk gelmektedir. ABD'nin bölgedeki askeri üssü olan ve Ortadoğu Komutanlığı olarak da adlandırılan askeri güç savaştan sonra azaltılmış ve bölgenin güvenliği İngiltere'ye bırakılarak ABD daha çok bölgedeki petrolle ilgilenir olmuştu. Yani ABD'nin bu yıllardaki askeri varlığı daha çok sembolikti. Ancak daha sonraki

yıllarda durum değişecek ve ABD bölgede önemli bir askeri gc olarak varlığını devam ettirecektir. (ARI,2005,S,72-73)

Soğuk savaşın sona ermesi, SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte ABD tek süper gc olma konumuna gelmiştir. Bundan sonra tek kutuplu sistemi nasıl dizayn edeceğinin planlarını yürürlüğe koymalıydılar. Ancak ABD için düşman yoktu ve bu durum yeni bir düşmana gereksinim doğuruyordu. Soğuk Savaş sonrası ABD tarafından gerçekleştirilen Körfez Savaşları ve Afgan müdahalesi düşmanın radikal örgütler, fundamentalist gruplar olduğunu açıkça göstermiştir. Daha önce yeşil kuşak teorisi çerçevesinde bu radikal gruplar komünizme karşı kullanılıp mttefikklik ilişkisi yürütülürken 1990'larda Oslo Süreci ile Filistin sorunu bir yumuşama göstermişken Körfez savaşı, Bosna, Kosova savaşları, Hizbullah ve Hamas'ın yükselişe girmesi ve ardından başlayan Afganistan ve Irak süreci ile birlikte ABD açısından srec oldukça zor bir ilişkiye evirilmiştir.

Bu bağlamda ABD'nin soğuk savaş sonrası Ortadoğu politikası Petrol kaynakları üzerinde denetimin sağlanarak bu petrolün dünya piyasasına ulaştırılması, İsrail'in güvenliğinin tesis edilmesi, radikal hareketlerin etkinliğinin azaltılması, kitle imha silahlarının yaygınlaşmasının önlenmesi veya düşman ülkelerin eline geçmesinin engellenmesi ve en önemlisi ABD'ye dünya hegemonyası konusunda küresel çapta rakip olabilecek ülkelerin engellenmesi şeklinde özetleyebiliriz.

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasına baktığımızda müdahale ettiği bölgeye ya da ülkeye demokrasi ya da insan hakları götürdüğünü iddia etmektedir. Bugün müdahale ettiği ülkelere baktığımızda rneğin Irak'ın refah, huzur ve insan hakları bağlamında ne kadar da uzak olduğunu görebiliriz.

3.5.1.ABD İçin Orta Doğu'nun nemi

Orta Doğu uluslararası gc olmak isteyen devletler için stratejik öneme sahiptir. Bunların başında da kuşkusuz enerji kaynakları gelmektedir. Bölgeyle özdeşleşen petrol hayati öneme sahiptir.

ABD için Ortadoğu bölgesi pek çok açıdan oldukça önemlidir. ABD'nin bölgeye kayıtsız kalmamasının başlıca nedenleri bölgenin bünyesinde barındırdığı petrol, bölgenin kaynaklık ettiği veya destek verdiği terör ve İsrail'in varlığı. ABD yönetiminden Başkan Bush ve yardımcısı Dick Cheney başta olmak üzere petrol lobileri ile yakın temas halinde oldukları ve bu yüzden bu dönemde ABD'nin bölgeye olan ilgisinin en önemli nedeni bölgedeki zengin doğal kaynaklar olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Ancak sadece petrol için bölgede olduklarını söylemek rasyonel değildir. Petrol rezervlerinin %25'i Suudi Arabistan, %10'u Irak, %9'u BAE, %9'u İran ve %9'u Kuveyt topraklarında olduğu gereğini göz önünde bulundursak ABD'nin bölgeye olana ilgisini anlamak daha kolay olmaktadır. (SöNMEZOğLU,2016,S,444)

Orta Doğunun en önemli cazibesi bölgenin sahip olduğu yüksek kaliteli petrol üretimidir. Dünyadaki petrol rezervlerinin yaklaşık olarak %65'i bölgede çıkarılıp dünya piyasasına arz edilmektedir. Bölgedeki en zengin petrol rezervlerine sahip olan ülke %25'lik bir oranla Suudi Arabistan'dır. Bu ülkeyi %11'le Irak ve %9'la da İran, Kuveyt, BAE gibi ülkeler izlemektedir. (2018,<http://www.kamufinans.com>,Dünya Petrol Rezevlerinin Dağılımı)

Tablo 1: Dünya Petrol Rezervleri

Sıra No	Ülke Adı	Milyar varil	Milyar ton	Pay
1	Suudi Arabistan	261,8	36,0	24,9%
2	Irak	112,5	15,2	10,7%
3	BAE	97,8	13,0	9,3%
4	Kuveyt	96,5	13,3	9,2%
5	İran	89,7	12,3	8,5%
6	Venezüella	77,7	11,2	7,4%
7	Rusya	48,6	6,7	4,6%
8	ABD	30,4	3,7	2,9%
9	Libya	29,5	3,8	2,8%
10	Meksika	26,9	3,8	2,6%
11	Nijerya	24,0	3,2	2,3%
12	Çin	24,0	3,3	2,3%
13	Katar	15,2	2,0	1,4%
14	Norveç	9,4	1,3	0,9%
15	Cezayir	9,2	1,2	0,9%
16	Brezilya	8,5	1,2	0,8%
17	Kazakistan	8,0	1,1	0,8%
18	Azerbaycan	7,0	1,0	0,7%
19	Kanada	6,6	0,8	0,6%
20	İngiltere	4,9	0,7	0,5%
	Liste Toplamı	988,2	134,8	94,1%
	Genel Toplam	1.050,0	143,0	100,0%

Tablo1 deki oranlar bize Orta Doğu'daki petrolün uluslararası aktörler için ne derece hayati öneme sahip olduğunu göstermektedir. Emperyalist güçlerin bu bölgenin petrolünü ele geçirmek için Soğuk Savaş döneminde komünizm, soğuk savaş sonrası dönemde terörizm veya demokrasi gibi bahanelerle bölgeye nüfuz etmeye çalıştıklarını görmek hiç de zor olmasa gerek. Ortadoğu'nun kaderi 1900'lerin başında bu bölgede petrolün bulunmasıyla bir anda değişmeye başladı. Önceleri uzak doğuya giden ticaret yollarının

kapısı olarak ilgi gören ve sürekli emperyalistlerin denetlemek için hummalı çaba içinde olduğu bu bölge, petrol ile birlikte giderek daha fazla önem kazanmaya başladı. (KAYA,2018, <https://www.gazeteduvar.com.tr,Orta Doğu'da Petrol ve Bitmeyen Savaşlar>) Bu yüzden Churchill'in 1936 Avam Kamarasında bir damla petrol bir damla kandan daha kıymetlidir diyerek Petrolün stratejik önemine vurgu yapmıştır.

1956 yılında meydana gelen Süveyş Krizi ABD'nin bölgeye farklı yaklaşmasına ve yeni bir yaklaşım geliştirmesine neden olmuştur. ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları genellikle başkanlarının adıyla yayımlanan doktrinler çerçevesinde belirlenmiştir. Bu tarihten sonra İngiltere'nin öncülüğünde Ortadoğu Savunma Örgütünün kurulması ve hayata geçirilmesi planları başlamıştır. Bunun yanı sıra Eisenhower doktrini yayımlanmış ve buna göre komünist devletler gelebilecek herhangi bir olası saldırıda ABD güç kullanımı dâhil her türlü desteği vereceğini bildirilmiştir. Bu politika 1970'li yıllara kadar devam etmiş daha sonra Nixon doktrini yayımlanmıştır. Bu doktrinde yine Ortadoğu bölgesine yardımı öngörüyordu ancak burada fark bölgeye doğrudan müdahil olmak yerine dolaylı bir şekilde askeri ve ekonomik yardım paketlerini bölgeye aktarmayı hedefliyordu. Bu doğrultuda ABD bölgede Sovyet tehdidine karşı İran ve Suudi Arabistan'a 1979 yılına kadar çok fazla sayıda askeri, ekonomik yardımlarda bulunup Sovyetlerin bölgede etkinliğinin artmasını engelleme çalışmıştır. (KONA,2003,S,18)

1979 yılında İran'da meydana gelen devrim ve aynı yıl içinde Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi ABD'yi tedirgin etmiş ve Bölgedeki güç dengesinin SSCB lehine değiştiğini gören ABD bölgeye yönelik politikalarında daha aktif bir hal almaya başladı ve bu yönde ki Carter Doktrinini yürürlüğe koymaya başladı. (KONA,2003,S,18)

Sovyetler Birliğinin yıkılması ABD'nin küresel siyasette rakipsiz kalması ve dünyayı kendi çıkarları doğrultusunda dizayn edeceği bir dönem başlamış oluyordu. Soğuk savaş döneminde ABD bütün kötülüklerin kaynağı olarak Sovyet komünizmini öne sürüyordu. Bu sayede de bölge ülkelerini demokratik bir yapı vaadiyle kendi etrafında toplamış ve yönlendirebilmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve ABD'nin bölgedeki çıkarlarını zedelemesi ABD'nin bu işgale karşı çıkmasına neden oldu. Oysaki Irak-İran savaşında ABD Irak tarafını desteklemişti. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, Suudi Arabistan için tehlike çanlarının çalması, İsrail'in güvenlik endişesine kapılması ABD'yi harekete geçirmiştir. ABD uluslararası toplumu da yanına alarak BM şemsiyesi altında eylemlerini meşrulaştırarak Irak'a müdahale ederek küresel siyasette yıllarca kendisine rakip olan SSCB'nin yokluğunda Ortadoğu bölgesini kendi çıkarları doğrultusunda sömürme faaliyetlerine başlamıştır. Kendi stratejik ve ekonomik çıkarları doğrultusunda bölgede korumacılık görevini üstlenen ABD, İsrail'in güvenliğini sağlamış ve petrolün uygun bir fiyattan dünya piyasasına arzı sağlanmıştır. ABD, BM bünyesinde bölgeye müdahale etse de yine kendisine karşı oluşan dalganın önene geçememiş ve anti-Amerikan dalgası ortaya çıkmıştır. ABD'nin güvenlik risklerini en aza indirdiğini düşündüğü bir dönemde adım adım 11 Eylül sürecine doğru girmesi ABD'nin güvenlik algılarını değiştirecektir.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen saldırılar önemli bir tarih olmuştur. Çünkü bu tarihten sonra ABD zaten bölgeye yönelik pek de iyi niyetli bir durum içinde olmadığı aşikârdı. Bu olayın ardından ABD başta Usame Bin Ladin ve El Kaide olmak üzere terörü

destekleyen radikal İslami grupları hedef almaya başladı. Zaten Başkan Bush yönetimi bölgeyi kendisine göre biçimlendirmek istediği ve bu olayın da gerçekleşmesi bu durum için bir kılıf oldu. Böylece Bush hedefine ulaşmak için Afganistan ve Irak'ı işgal etmenin planlarını yapmaya başladı.(SÖNMEZOĞLU,2016,S,444)

Dünya petrol rezervlerinin %65'ine sahip Orta Doğu ABD'nin enerji politikasında bölgenin petrol güvenliğini sağlamak konusunda önemli temel etken olmuştur. ABD'nin Ortadoğu'da ulusal çıkarlarına baktığımızda İsrail'in bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmesi, enerji kaynaklarının ABD'nin kontrolünde dünyaya ulaşması ve kendisine yönelik düşman devletlerin nükleer ve kitle imha silahlarına sahip olmasını engellemek olarak tanımlayabiliriz.

ABD, küresel liderlik ve dünya egemenliği için yeni düzen dediği sistem içinde politikalar üreterek kendi liderliğini tehdit eden unsurları ortadan kaldırmanın planlarını yapmıştır. Bu doğrultuda tehdit algılamaları değişmiş terörizm, kitlesel göç hareketleri, uyuşturucu, insan kaçakçılığı, kitle imha silahları, radikal gruplar gibi sorunlar ortaya çıkmış ve bu güvenlik sorunlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. (KULOĞLU,2006, <http://www.ydh.com.tr>) Bunun yanında İsrail'in güvenliğini sağlamak ve tehdit oluşturma potansiyeli taşıyan ülkeleri zayıflatmak da sayılabilir.

11 Eylül sonrasında bunlara ek olarak, bölgede ve dünyada kimyasal ve biyolojik silahlara sahip ABD karşıtı ülkelerle mücadele edip bu silahları ortadan kaldırmak, teröre destek veren ve ABD tarafından düşman ilan edilen ülkelerle bu radikal örgütler arasındaki bağı koparmak temel hedef haline gelmiştir. Kısaca ABD'nin bölgede temel hedefi petrol kaynaklarının kontrolünü sağlamak ve bölgede kendi egemenliğine zarar verecek aktörleri ve devletleri bertaraf etmek şeklinde özetlenebilir. (HAN,2004,S,362)

Bugün ABD en çok petrolü tüketen ülke konumundadır. Yaklaşık olarak tüketilen petrolün dörtte birinden fazlasını tüketerek petrolün kendisi için ne kadar da önemli bir kaynak olduğunu bu veriden de görmemiz mümkündür. (ATIKER,2006,S,15)Bu veriden hareketle ABD'nin küresel hegemonyası için bölge hâkimiyeti hayati önem arz etmektedir.

3.5.2.ABD'nin İlk Irak Müdahalesi

ABD'nin bölgeye yönelik politikasını birkaç madde de sıralayacak olursak; ABD bölge petrolünün kendisinin belirleyeceği bir fiyattan ve güvenli bir şekilde Batı pazarlarına ulaşması, İsrail'in bölgedeki varlığının korunması ve bölgede yaşanan silahlanma yarışında kitle imha silahlarının ABD karşıtı devletlerin eline geçmesine engel olmak şeklinde özetlenebilir. Bunun yanı sıra demokratik yönetimlerden uzak olan bölgenin dünya pazarıyla bütünleşmesini sağlayacak ve bu coğrafyadaki ABD çıkarlarının korunması gibi konular bölgeye yönelik politikalar şeklin de özetlenebilir. (SÖNMEZOĞLU,2016,S,162)

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte çift kutuplu dünya sistemi sona ermiş ve ABD tek süper güç olarak kendi ulusal çıkarları doğrultusunda dünyayı dizayn etme mücadelesi içine girmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla ABD başta petrol olmak üzere Orta Doğu'nun enerji kaynaklarını ele geçirmek ve kendi ulusal çıkarlarına karşı hareket eden düşman

hegemon bir gücün oluşmasını önlemek temel politikalar arasında yer almıştır. Bu nedenle ABD 1991 yılında koalisyon oluşturarak Irak'a müdahalede bulundu.

1991 yılında gerçekleşen ve adına Çöl Fırtınası dedikleri operasyonla Irak ordusunun büyük bir kısmı imha edildi geri kalan kısmı esir alınarak Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması sağlandı. Körfez savaşına katılan koalisyon güçleri ile Irak ordusu arasında yapılan görüşmeler sonucunda Irak öne sürülen şartları kabul etti ve ilhak kararını kaldırıp tazminat ödemeyi de kabul etti. Böylece 1991 yılında Körfez savaşı fiilen sona erdi ancak yine de bazı bahanelerle zaman zaman ABD Irak'ı bombalamaktan vazgeçmedi. Örneğin savaş 1991 yılında bitmiş olmasına rağmen ABD başkanı 1993 yılında kendisine yönelik suikast girişimi nedeniyle Bağdat'a bomba yağdırmaya devam etti. Türkiye bu savaşa fiili olarak katılmasa da önemli destekler verdi. İncirlik Hava Üssünün kullanılmasına müsaade eden Türkiye aynı zamanda BM bünyesinde alınan karaların hepsine de uydu ve bu doğrultuda ekonomik olarak kendisine zarar vermesine rağmen Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatma kararı aldı. (DUMAN, 2018, <http://www.tasam.org>.)

Körfez savaşından sonra ABD'nin bölgedeki birinci hedefi Saddam yönetimi olmuştur. Tabi burada önemli etnik ve dinsel kimliklerden olan Kürtler ve Şiiler yeniden önem kazanıyordu. Irak'ı Kuveyt'ten çıkaran ABD silahlanıp kendisine meydan okuyan bir Saddam rejiminden de rahatsız olmaktaydı. Ancak Saddam rejiminden kurtulmak isteyen ABD'nin karşısına kuzeyde Kürt, güneyde Şii gibi bir ayrılıkçı hareket bölgedeki diğer ABD düşmanı olan İran'ı güçlendirmekteydi. İran'ın güçlenmesi demek ABD'nin bölgedeki en büyük müttefiklerinden olan başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinin güvenliğini olumsuz etkileyeceği düşüncesi ABD'nin yaşadığı ikilem oluyordu. İşte bu durumda ABD'nin o anki konjonktüre göre hareket ettiğini belirtmek mümkündür. Örneğin Saddam rejiminin silahların denetimi konusunda işbirliğinden kaçındığı zamanlarda kendisinden kurtulma çabası ön plana çıkarken Türkiye gibi bir müttefiki ile çıkarlarını düşündüğünde de Irak'ın toprak bütünlüğünden yana olduğunu vurguluyordu. (SÖNMEZOĞLU,2016,S,163)

Körfez savaşından sonra ABD Başkan Bush'un liderliğinde yeni bir sistem ilan etti ve adına yenedünya düzeni denildi. Buna göre bu yeni sistemin temel parametreleri demokratik yönetim, ekonomik gelişme ve bölgesel güvenlik gibi konulardı. Bu çerçevede Ortadoğu bölgesine baktığımızda;

- Bölgenin kitle imha silahlarından arındırılması
- Bölgenin ekonomik entegrasyonunun sağlanıp dünya pazarına kazandırılması
- Arap-İsrail barış sürecinin tekrar geçirilerek kalıcı bir çözümün bulunması (ÖNGÖR, 2005,)

Genel olarak yukarıda sayılan unsurlara baktığımızda ABD karlı çıkmıştır. Radikal grupları bahane eden ABD terör ve güvenlik tehdidini büyüterek teröre karşı küresel savaş ilan etmiştir. Çünkü bu sebepler ekseninde bölgeye giren ABD ulusal rant elde etmiş ve bölgeye iyiden iyiye yerleşmiştir. Körfez Savaşı'ndan sonra ABD bölgede en önemli güç olmuş ve tüm bölgeyi kontrol etmiştir.

ABD özellikle Körfez Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da hayati çıkarları kategorisini oluşturan üç konuda önemli aşama kaydetmiştir.

Bunlar;

a) İsrail'in güvenliğinin sağlanması hedefi gerçekleşmiş hatta İsrail bölgede daha güçlenmiştir.

b) Bölgedeki ABD çıkarları korunarak başka aktörlerin bunu zedelemesinin önüne geçmiştir.

c) Petrolün uluslararası piyasalara ABD'nin kontrolünde ve denetiminde piyasalara uygun fiyattan akışı sağlanmış oldu.

Böylece bu çerçevede 1948'den beri süregelen Filistin-İsrail çatışmasında ABD'nin liderliğinde pek çok anlaşma imzalanmış ancak pek de kalıcı bir çözüm bulunduğu söylenemez. Bunun yanı sıra ABD kendi çıkarları doğrultusunda Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmış ve bölgeye çok sayıda ABD askerinin yerleşmesini sağlamış ve baştan beri temel amaç olan petrolün güvenliği ve akışı ABD tarafından kendi lehine olacak şekilde sağlanmıştır. (ERKMEN,2003,S,104)

1993 yılından sonra ABD'nin bölgeye yönelik politikası Çifte Çevreleme şeklinde cereyan etmiştir. Yani bölgedeki ABD karşıtı devletlerin yani Irak, İran gibi ülkelerin siyasi ve ekonomik açıdan izole edilip köşeye sıkıştırılması amaçlanmıştır. Bu durum Türkiye ile Irak ve İran'ın ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Ayrıca Kuzey Irak'ın siyasal açıdan farklı bir noktaya evrilmesi Türkiye için pek de istenmeyen bir durum olmuştur. Bu dönemden sonra Türkiye bölgeyle olan ilişkilerinde farklı politikalar izlemeye başlamıştır. (SÖNMEZOĞLU,2016,S,162)

3.5.3. 11 Eylül Saldırıları ve ABD'nin Yeni Orta Doğu Politikası

11 Eylül saldırıları sonrasında Amerikan politikasında köklü değişimler yaşandı. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte ABD için düşman terörizm ve bir suni tanımlama olan radikal İslam olmuştur. Ulusal Güvenlik Stratejisi adıyla uygulamaya koydukları yeni politika temelde petrol bölgelerinin ele geçirilmesi ve ABD'nin ulusal ve bölgesel çıkarlarını tehdit eden ya da edebilecek aktörleri bertaraf etmek üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz.

ABD'nin Ortadoğu politikasının temel hedefleri petrol sevkiyatının ABD'nin kontrolünde güvenli bir şekilde yapılması, müttefik ülkelere silah tedarik ederek ekonomik ve siyasi rant elde edilmesi, bölgedeki en önemli müttefik olan İsrail devletinin varlığının korunması ve güvenliğinin sağlanması, rakip güçlerin bölgeden dışlanarak pastadan pay almalarının engellenmesi ve bunun dışında insan hakları, demokrasi gibi evrensel değerlerin yaygınlaşması ve terörizm, kütle imha silahlarının yaygınlaşmasının azaltılması şeklinde özetlenebilir.(ALAKEL, YILDIRIM,2014,S,149-150)

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin ekonomik ve askeri sembolleri olan New York kentindeki Dünya Ticaret Merkezi ve Washington'daki Pentagona yönelik olarak gerçekleşen terör saldırıları, ABD'nin bölgeye yönelik politikasında değişikliklere neden oldu ve ABD terörizmle mücadeleyi öncelikli mesele haline getirdi. Terörizmi dünya

barışı için büyük bir tehdit olarak gören ABD bunun sorumlusu olarak da bölge ülkelerini gördü. Terörün kaynağı ve destekçisi olarak El Kaide ve Taliban örgütü olduğunu ifade eden ABD bölgeye yönelik mücadele içine girmiştir. (YILMAZ,2016,S,330)

Bu politika Başkan Bush'un da desteklediği temelleri Huntington tarafından atılan Batı için komünizmden sonra yeni bir düşman olarak İslam'ın belirlenip ve ötekileştirilip düşman olarak hedef haline getirilmesine neden olmuştur. Buna göre diğer devletler ABD'yle birlikte mi yoksa ona karşı mı onun kararını vermeleri gerekiyor. Bu çerçevede haydut devletler kavramı, şer eksenini gibi nitelendirmelerle kendisine düşman olan devletler ilan ediliyordu.

Ulusal Güvenlik Stratejisiyle birlikte önleyici savaş ve önceden saldırı kavramı ortaya çıktı. Buna göre teröristlere ve bunlara destek veren devletlere nükleer silah kullanma amacı güden ülkelere askeri müdahaleyi öngörüyordu. Aslında baktığımızda ABD nükleer silahların Saddam'ın elinde bulunduğu ve Irak'ın terörizme destek verdiği bahanesiyle BM kararlarına rağmen 20 Mart 2003'te Irak'a askeri müdahalede bulundu ve Irak'ın bölünme süreci başlamış oldu.

ABD, 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen saldırıların sorumlusu olarak Usame Bin Ladin ve onu kendi ülkesinde koruyup saklayan Afganistan'daki Taliban rejimi olduğunu söyledi. Dolayısıyla ABD bu durumu bahane edip 2001 tarihinde Afganistan'ı işgal ederek birinci hedefine ulaşmış oldu. ABD'nin bu işgalde öne sürdüğü temel gerekçe Usame Bin Laden'i ve Taliban yönetimini teröre destek vermek ve kollamak şeklinde suçlamış ve bu doğrultuda teröre destek veren, yapan veya ABD'nin çıkarları ile örtüşmeyen devletler haydut devletler kapsamında nitelendirilmiş ve bu ülkelere karşı hareketin devam edeceğini bildirmiştir. (USLUBAŞ, 2005,S,240)

ABD'nin "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" adıyla başlatmış olduğu bu operasyon bölgede önemli etkiler ortaya çıkarmıştır. Afganistan'a yönelik operasyonun başlaması ve Usame Bin Laden'in hedef gösterilmesi başta Afganistan halkı olmak üzere tüm dünya tarafından neden Afganistan'ın hedef gösterildiği sorgulanmaya başlanmıştır. Afganistan'ın sahip olduğu konum, Güney Asya, Orta Asya ve Ortadoğu kavşağında yer alması ve petrol ve doğalgaz kaynaklarını birbirine bağlaması ABD'nin bölgeye yönelik ekonomik, siyasi ve askeri çıkarlarının olduğunu akıllara getirmektedir. (ARAS-BACIK, 2006,S,222)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan çift kutuplu sistem 1980'lerden sonra yavaş yavaş gevşemeye başladı. Tabi bu durum tüm dünyada görüldüğü gibi Ortadoğu bölgesinde de hissedilmiştir. Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu bölgesi cephe olarak görülmüş ve burada ABD ve SSCB arasında yoğun bir egemenlik mücadelesi sergilenmiştir. Çift kutuplu sistem içinde lider ülkeler birbirlerini frenleyebiliyorlardı. Örneğin ABD'nin bölge ile ilan ettiği bütün doktrinler bölgede SSCB'nin etkinliğinin arttığı dönemlere denk gelmesi tesadüf olamaz. Ancak Gorbaçov'un iktidara geldiği dönemlerde SSCB'ni dünyadaki etkinliği giderek azalmaya başlamış ve nihayetinde SSCB dağılarak soğuk savaş döneminin lideri olarak ABD tek başına kalmıştır. Tabi bu durum ABD'nin daha rahat hareket etmesine neden olmuş ve Ortadoğu'da istediğini yapıp bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirme imkânı elde etmiştir. (ÖZKOÇ,2009,S,175)

“Orta Doğu ve Orta Asya zengin ekonomik doğal kaynakları, güçsüz yapıları ve ABD hegemonyasına karşı çıkabilecek unsurların yer aldığı coğrafyayı çevrelemeleri nedeniyle, Amerikan politikalarının merkezine yerleşmiştir. Amerika Orta Doğu’yu, Rusya’da dâhil ileride belirebilecek bir Avrupa tehlikesine ve Orta Asya’yı ise hızla gelişen Çin tehlikesine karşı kullanmayı planlamıştır. Plânını yürürlüğe koyma fırsatını ise, ABD’nin egemenlik sembolleri olarak gösterilen New York’taki Dünya Ticaret Örgütü binası ile Washington’daki Pentagon binasına yapılan terörist saldırılarla bulmuştur. ABD’nin Irak’a müdahalesinde Irak’taki petrol rezervleri önemli bir yer tutmaktadır. ABD’nin petrol üretimi Suudi Arabistan’dan sonra ikinci sırayı almaktadır ve 350 milyon tonluk bir iç üretime sahiptir. Ancak ABD, petrol ithal eden ülkeler arasında 500 milyon ton ile ilk sırayı almaktadır. ABD’nin 2001 yılı petrol tüketimi 850 milyon tondur. Dünyanın en büyük petrol ithalatçısının dünya petrol rezervlerinin en fazla bulunduğu Orta Doğu bölgesini kendi politikalarıyla zıt düşen yönetimlere bırakması, hayati çıkarları ile tamamen ters düşmektedir. “(CHOMSKY,2004,S,65)

ABD ‘nin Soğuk Savaş sonrasında bölge ile ilgili politikalarına baktığımızda petrolün ABD’nin isteği doğrultusunda ve denetiminde güvenliğinin ve akışının sağlanması bunun yanı sıra bölgede ki müttefiki olan İsrail’in güvelliğinin sağlanması temel amaçlardandı. Ancak 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası konsept değişti ve yeni kavramlar ortaya çıkmaya başladı. Buna göre bölgede terörizmi destekleyen radikal grupların barınmasına imkân veren devletlerin kontrol edilmesi ve kitle imha silahlarının bu devletlerin eline geçmesinin önlenmesi ABD’nin bölge ile ilgili temel politikası haline gelmiştir. (AYDIN-ÖZCAN, 2007,S,9)

11 Eylül ABD’nin tek başına güç kullanımının önünü açmıştır. Tek başına ABD’nin hukuk tanımadan yapmış olduğu eylemlere kılıf hazırlanmış ve bölgeye yönelik yapılan operasyonlar NATO şemsiyesi altında yapılarak meşrulaştırılmıştır. ABD NATO’nun beşinci maddesine dayanarak Afganistan’da Taliban rejimini güç kullanarak değiştirmiştir. Şer eksenini benzetmesi yapan ABD terörle mücadele politikasını bizimle olanlar ve teröristler şeklinde tanımlayıp Irak, İran, Kuzey Kore gibi ülkeleri hedef haline getirmiştir. Ayrıca Bush’un Haçlı seferi benzetmesi de bir gaftan ziyade bilinçli bir şekilde ifade edilen bir söylemin yakın zamanda eyleme dönüşeceğinin habercisiydi. (KONA, 2007, <http://gamzegungormuskona.blogspot.com>) Buradan da anlaşıldığı gibi artık ABD için tehdit SSCB değil terörizm olmuştur.

Sonuç olarak 11 Eylül saldırıları ve sonrasında yaşanan gelişmeler aslında ABD’nin küresel hegemonyasını sürdürmek için 1945’ten beri kendisine rakip olabilecek güçlerin ortaya çıkmasını engellemeye dönük müdahalelerden başka bir şey değildi. Bunu meşrulaştırmak için insan hakları, terörizm, kitle imha silahları, demokrasi, özgürlük gibi bir takım evrensel söylemlerle ABD’nin ulusal çıkarları ve menfaatleri doğrultusunda keyfi müdahaleler yapılmaktadır.

3.5.4.ABD’nin İkinci Irak Müdahalesi

1990 yılında ABD’nin liderliğinde bir koalisyon gücünün Irak’a müdahale etmesi ve Saddam’a uygulanan ambargo ABD’nin Irak’la ilgili planın tam anlamıyla gerçekleşmediği ve ABD’nin amacına ulaşmadığının göstergesiydi. Nitekim 11 Eylül 2001 de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’a gerçekleşen saldırılar ABD’nin şer

lkeleri ya da haydut devletler dediği ülkelerden biri de Irak'tı ve ABD'nin işgaline zemin hazırlamıştır.

Peki, ABD neden Irak'a müdahale ediyordu ya da ne tür gerekçeler ne sürüyordu.

- ✓ Saddam'ın Kitle İmha Silahlarına sahip olduğu ve bunları demokrasi insan hakları ve özgürlüğe karşı kullanacağı endişesi
- ✓ BM kararlarını uygulamaması ve şeffaf olmaması
- ✓ Irak halkının zgr olmaması ve Saddam'ın bu demokrasinin önündeki en büyük engel olması

ABD'nin Irak'a müdahalesinin nedeni ABD'ye göre Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olması ve terörizmi desteklemesi ve bu sahip olduğu silahların tehdit oluşturması şeklinde açıklanmıştı. Ancak gerçek neden ülkenin sahip olduğu petrol rezervleri ve Basra bölgesinin kontrolü yaklaşık bütün kamuoyunun hemfikir olduğu bir durumdur. ABD ve İngiltere dışında kimse bu söylenenlere inanmasa da yine de ABD petrol için değil de terörizme destek veren ve uluslararası barışı tehdit eden Irak'la mücadele ettiğini anlatma çabasından vazgeçmedi. Saddam'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu ve bunun kendisi ve müttefikleri için tehdit oluşturduğu propagandasını yaparak asıl nedenin Irak'ın zengin petrol kaynakları olduğu gerçeğinin gözden kaçmasını temenni etmiştir.(PAMİR,2019, <http://www.emo.org.tr>)

George W. Bush yönetiminin Afganistan'dan sonra bölgedeki temel hedefi Saddam yönetimi olmuştur. Bu erevede ABD küresel hegemonyasına karşı çıkan ya da tehdit unsuru oluşturan Irak'ı etkisizleştirip kontrol altına almak istemekteydi. ABD'nin bölgeye yönelik olan politikasının  sa ayağı olan petrol, terör ve İsrail faktörünün Irak'la ilişkili olduğunu belirleyen ABD Irak'ı işgal etmenin planlarını yapıyordu. Zaten Irak petrolleri Suudi Arabistan rezervlerinden sonra bölgenin en önemli petrol kaynaklarını oluşturuyordu. Dolayısıyla bu kaynakların ABD denetimi dışında kalması Bush yönetimince kabul edilebilir bir durum değildi. (SöNMEZOğLU,2016,S,445)

ABD'nin özellikle ikinci dünya savaşından itibaren Orta Doğu bölgesine yönelik bir takım çıkar tanımlamaları vardır. Bunlar;

- 1-Bölgede kendisine düşman devletlerin ortaya çıkmasına engel olmak
- 2-Başta İsrail olmak üzere bölgede müttefiki olan ülkeleri koruyup, kollamak
- 3-Petrol başta olmak üzere bölgedeki yer altı kaynaklarının güvenliğini sağlamak
- 4-Kitle imha silahlarının yayılmasına ve bu silahların düşman olarak gördüğü ülkelerin eline geçmesine engel olmak.

Irak ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik belirlemiş olduğu çıkar tanımlamaların tam ortasında yer alan bir ülke olduğu için Irak'ın bu ülke tarafından kontrol altına alınması bölgedeki amaçlarının tümüne ulaşılmış olacaktı.(YILMAZ,2016,S,329)

ABD'nin Irak'a müdahale etmesinin temel nedeni Irak'ta mevcut olan zengin petrol rezervleridir. 11 Eylül sonrası ABD zellikle Suudi Arabistan'ın eskiden olduğu gibi şimdi de kontrol edilmesinin kolay olmayacağını düşündüğünden dolayı Ortadoğu'ya

yönelik daha kapsamlı projeler geliştirip bölgede denetimi sağlama adına Irak'ı işgal etmiştir. Bunun yanında ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli partneri olan İsrail en büyük tehdidi o dönemde Irak'tan almaktaydı dolayısıyla ABD böyle bir operasyon yaparak bölgedeki en büyük müttefikini de rahatlatmak istemiştir. (PAMİR,2019, <http://www.emo.org.tr>)

İşte ABD yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı Irak'a 2003 yılında müdahale ederek bugünkü bölünmüşlüğe zemin hazırladı. Ancak petrol akışının sağlanması ve enerji güzergâhlarının rakip güçlerin eline geçmemesi, İsrail'in güvenliği aslında müdahalenin temelinde yatan nedenlerdendir.

Bölgedeki başta petrol olmak üzere enerji kaynaklarını kontrol edebilmek, kendisine rakip olabilecek Rusya'nın, Çin ve yükselmekte olan Hindistan'ın Orta Doğu politikalarını etkilemek için bu müdahaleyi gerçekleştiren ABD, başlangıçta biraz zorlansa da kısa sürede amacına ulaşmış oldu. (KÖK, <http://www.deu.edu.tr>,2019)

ABD'nin Irak'a müdahalesinde öne sürdüğü nedenlere batığımızda ABD Irak'ta nükleer ve biyolojik silahların olduğu veya bunları ürettiği iddiasında bulunuyordu. İşgalden sonra Irak'ta nükleer silahların çıkmaması ABD'nin bu gerçek dışı beyanları dünyadaki kredisini ve prestijini önemli ölçüde azaltmıştır. Irak'a düzenlenen bu operasyon İran'a yaradı ve bölgedeki gücünü iyice arttırmasına vesile oldu (BOZTEMUR,2008,S,155)

ABD'nin 20 Mart 2003 tarihinde koalisyon güçleri ile Irak'ı işgal etmesi günümüze kadar etkileri devam eden olaylara neden oldu. Kısa bir süre sonrasında Irak'ta bulunan Saddam rejimi yıkıldı ve Irak'ta yeni bir dönem başladı. Ancak Saddam rejimin yıkılması kolay olan taraf oldu. Çünkü savaş sonrası Irak'ta bir iktidar boşluğu ortaya çıktı ve yeniden kurulan bir devletin inşası oldukça güç ve masraflı oldu. Bugün Irak'ta bulunan siyasi yapılanma bir bütünlük arz etmemektedir. (ÇETİNSAYA,2006,S,7)

ABD Bush döneminde tek süper güç olarak küresel hegemonyasını devam ettirebilmek için dünyanın birçok yerinde liberal müdahaleci yaklaşımını sürdürmüştür. Aslında bu durum ABD'ye özgü değildir. Tarihte de birçok büyük devletler üstün konumlarını sürdürmek için stratejik yolları ve bölgeleri elde etmek istemişlerdir. Obama dönemi akıllı güç bağlamında daha ince farklı güç unsurları kullanmış ve süper devlet olan ABD de hayati öneme sahip enerji açısından da oldukça zengin olan Orta Doğu bölgesinde nüfuzunu sürdürmek için birçok dolaylı müdahale yöntemlerinden yararlanmıştır.

ABD'nin dünya üzerinde küresel hegemonik siyaset izlemesinin belli başlı sebepleri bulunmaktadır. ABD'li politikacılara göre yeni bir pazar bulunması, arz fazlası ürünlerin ihraç edilmesi ve ekonominin hızlandırılması için müdahaleci politikalar izlenerek yeni sahaların ve pazarların açılması gerektiğine inanmaktadırlar. Fakat 2008 ekonomik ve finansal krizle birlikte geline süreçte ABD AB, Çin, Rusya gibi BRIC ve birçok büyük güç ve gelişmekte olan ülkelerle yaşadığı ticari savaş ve gerginlikler 1945 sonrası kurulan küresel, liberal, ekonomik ve finansal sistemle birlikte Dünya Ekonomisi ve serbest ticareti olumsuz etkileyecek gelişmeler de olmaktadır. Son olarak ABD'nin bu siyasetine neden olan etken de ABD kendi refah seviyesini yüksek tutmak için enerji sektörünü kontrol ve denetiminde tutmak istemesidir. Bu petrol ihtiyacının karşılanması için kendi

kaynakları yeterli olmayınca dünya üzerinde bu kaynakların fazla olduğu coğrafyalara yönelmelerine neden olmuştur. (ERDÖNMEZ,2010,S,58)

Bu perspektiften baktığımızda ABD'nin kendisinden kilometrelerce uzaklıkta bulunan Ortadoğu bölgesine neden müdahale etmektedir. Gerek ABD gerekse de diğer küresel aktörler için Ortadoğu olmazsa olmaz hayati bir öneme sahiptir. Çünkü bu bölgeye egemen olan aktörler dünya liderliğine de egemen olurlar. Eğer bu bölgeyi Avrupa kontrol edebilirse Avrupa dünyanın süper gücü olur. Eğer bölgeyi Rusya kontrol ederse Rusya dünya liderliğinde önemli bir güç haline gelir. Bu durumun farkında olan ABD bölgeden çekildiğinde büyümek yerine küçüleceğini çok iyi bildiği için bölgeden kolay ayrılacak gibi durmuyor. (KAYNAK-GÜRSES,2008,S,14)

Irak'a düzenlenen operasyon sözde Irak'ı özgürleştirmek amacıyla gerçekleştirilmişti. Ancak tam anlamıyla Irak kaosa sürüklendi ve bölünerek bölgede tam bir anarşi ortaya çıktı. ABD politikalarının sonucunda bir yandan işgalci güçlere karşı direniş hareketleri başlarken bir yandan da etnik, mezhepsel savaşların yaşandığı bir ülke haline geldi Irak. Bunun yanında Irak'ın toprak bütünlüğü tehlikeye girmiş ve ülkenin üç parçaya bölünmesi gibi senaryolar konuşulmaya başlanmıştır. Tabi ABD'nin Irak'ı işgal ederken öne sürdüğü gerekçelerin hiçbir gerçeklik payının olmadığı ortaya çıkmıştır.(YILMAZ,2006,S,338)

Sonuç olarak ABD'nin Irak işgali ve bu doğrultuda ifade edilen nedenler dünya kamuoyunda kabul görmemiş ve ABD işgali haksız ve hukuksuz bir işgal olarak tarihe geçmiştir. ABD'nin bölgedeki başarısı sadece Irak yönetiminin yıkılması olmuştur. ABD yönetimine karşı olan tepkiler giderek artmış, ABD hukuk tanımaz, işkenceci, işgalci bir devlet olarak görülmüştür. Irak'ta istikrar sağlanamamış, fiili olarak bölünme gerçekleşmiş ve birçok insanın hayatına mal olmuştur. Üstelik ABD petrol bölgesini kontrol edip güvenli bölge inşa etmenin amacındayken tam tersi olmuş ve radikal grupların bölgede güç kazanıp tehdit unsuru olduğu bir durum ortaya çıkmıştır. (SÖNMEZOĞLU,2016,S,447-448)

ABD'nin yenedünya düzeni dediği 1990'lardaki liberal söylemi ile 2000lerdeki müdahaleci siyasete devam edeceği ve bu politika doğrultusunda dünyanın çeşitli yerlerine müdahale etmekten çekinmediği de görülmüştür. Obama dönemi bu algıyı değiştirmek için uluslar arası hukuk, çok taraflılık, diplomasi, akıllı güç, demokrasi ve insan hakları gibi etkili olsa da süreç ABD'nin yine ikircikli politikaları, büyük güçlerin güçler dengesi Arap Baharı'yla başarısız devletlerin sayısını bölgede artırmaya başlaması uluslararası toplumu endişelendirmiştir.

3.6.Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye

BOP, Kuzey Afrika'dan başlayıp Hindistan'ın batısına kadar uzanan geniş bir coğrafyadır. Çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bu coğrafyada güya siyasi hukuki sosyal ve eğitim gibi pek çok konuda dönüşüm ve değişimi hedefleyen kapsamlı bir proje olarak tanımlanmaktadır. (CÖHCE,2008,S,3)

Bir başka ifadeyle ABD'nin batıda Fas, doğuda Moğolistan, kuzeyde Çeçenistan, güneyde Yemen'e kadar uzanan coğrafyada yani İslam coğrafyasında kendi çıkarlarına uygun bir dönüşüm ve değişim projesi olarak da ifade edilebilir. (<http://tr.wikipedia.org>,2019)

“Ortadoğu devletlerinin demokratikleşmesini öngördüğü belirtilen proje; Türkiye, İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, İsrail ve Filistin'i kapsayan Merkezi Ortadoğu'yu; Türk Cumhuriyetlerinin bulunduğu sahayı kapsayan Kafkasya'yı; Fas, Tunus, Cezayir, Libya ve Mısır'ın bulunduğu Kuzey Afrika'yı ve kısmen de olsa Güneydoğu Asya'yı kapsayan geniş bir mekânı ifade etmektedir. Kesin sınırları tartışmalı olan bölgede yaklaşık 1.7 milyar insan yaşamakta ve bölge 12 milyon km²'lik bir alanı kapsamaktadır. Proje görünürde 11 Eylül saldırıları ile meşrulaşmış; NATO ve G8 devletlerinin müdahil olması ile kapsamı genişlemiş; Afganistan savaşı - Irak işgali ile askeri boyutu ön plana çıkmış ve son olarak Arap Baharı süreci ile de gelişimini sürdürmüştür.”(DENİZ,2012,S,155-156)

Büyük Orta Doğu Projesi kullanan aktöre ve zamana göre değişik çıkar sahalarını ifade etmektedir. Buna göre ABD'nin ortaya attığı BOP 'ta genel olarak şu ülkeler yer almaktadır; Moritanya, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Sudan, İsrail, Suudi Arabistan, Ürdün, Yemen, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Bahreyn, Kuveyt, Irak, İran, Suriye, Lübnan, Afganistan, Pakistan ve Türkiye olmak üzere 23 ülke vardır. (www.turksae.com,2019)

Başkan Bush tarafından ortaya atılan bu proje Ortadoğu bölgesinde demokratik yönetimlerin olmasını arzu eden ve değişikliği öngören bu proje Türk karar vericileri tarafından da memnuiyetle karşılanmış ve desteklenmiştir. Bu yaklaşıma göre bölgede siyasi ekonomik ve sosyal açıdan radikal bir dönüşümü amaçlamaktadır. Askeri müdahalelerle dönüşümü amaçlayan Bush 11 Eylül sonrası Afganistan ve Irak'a müdahaleyi gerçekleştiren ABD bu çerçevede Suriye ve İran'ı da tehdit etmektedir. İsrail'in Lübnan'a düzenlediği operasyonları da yine BOP 'un bir parçası olarak görmektedir. (MUSAOĞLU-EFEGİL,2019,S,2)

ABD her geçen gün Ortadoğu'da kendisine karşı olan tepkinin giderek büyüdüğü milliyetçi ve antiemperyalist bir şekilde kendisine yöneleceğini fark eden ABD bu projeyi çıkardı. Yani bu durduk yere ortaya çıkmadı. Bu projenin amacı aslında büyük ölçüde bölgedeki enerji arzı ve güvenliği ile ilgili olduğu belliydi. Demokrasi ve özgürlük adı altında kendisine yakın yönetimlerin iktidara gelmesini amaçlayan bu projede eski totaliter rejimlerin daha fazla devam etmeyeceğini öngörebiliyorlardı. (TARAKÇI, TASAM,2016)

Büyük Orta Doğu Stratejisi, Bush yönetiminde ilk kez 2002 yılında dışişleri Bakanı Colin Powell tarafından seslendirildi ve Ortadoğu'ya demokrasi gelmelidir dedi. (DAĞCI,2004,S,1)

Bop ile ABD bölgede şunları amaçlamaktadır;

a) Enerji kaynakları üzerinde güvenliği ve sağlıklı akışı sağlamak ve yeni yeni pazarlar bulmak

b) Radikal İslam'ı ortadan kaldırım kendilerine göre ılımlı İslam anlayışı getirmek

c) Bölgedeki egemenliğini kalıcı hale getirmek ve rakiplerinin buralara girmesine engel olmak

d) Bölgede kendisine yakın olan ve ileri karakolu hükmünde olan İsrail'in güvenliğini sağlamak,

e) Ulus devlet yapılarını yok edip yerine bölgede küçük küçük devletçikle ortaya çıkarmak. (BİLBİLİK,2004,S,111-112)

Amerika Birleşik Devletleri Orta Doğu'da siyasi olarak demokratikleşmeyi, ekonomik olarak uluslararası piyasalara uygun olan liberal ekonomiyi, sosyal olarak batılaşmayı ve dinsel olarak da ılımlaşmayı hedef alan bir proje ortaya koymuştur. (EVCİOĞLU, 2005,S,115)

ABD'nin, bölgeyi dönüştürme çabaları, rejim değiştirme amacı, bölge halkı tarafından kabul görmemiştir. Çünkü ABD bölgeye demokrasi, istikrar, ekonomik kalkınma ve sosyal kalkınmanın sağlanması gibi amacının olduğunu söylemiş ancak bu durum bölge halkı tarafından samimi görülmemiştir. ABD bölge halkı tarafından işgalci ve emperyalist ülke olarak görülmüştür. Dolayısıyla Büyük Ortadoğu Projesinin hayata geçmesi bölgede güçleşmiştir. ABD'nin bölgeye yönelik politikalarının kendi çıkarlarına hizmet etmek için ortaya çıktığı bölge halkı tarafından görülmüştür. ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgal etmesi kendi çıkarlarına uygun olmayan, durumları, aktörleri askeri, diplomatik, ekonomik yöntemlerle bertaraf etmesi, hukuk tanımadan kendi başına buyruk hareket etmesi, ABD'nin Ortadoğu politikalarının meşruiyeti tartışmalı bir hal almıştır. (MUSAOĞLU-EFEGİL,2019,S,16)

BOP ortaya çıktığında ABD müdahale ettiği her yere demokrasi ve özgürlük götürüyorum dedi. Ancak ABD'nin bölgede gerçekleştirdiği eylemlerle söylemler arasında uçurum kadar farklılıkların olduğu ortaya çıktı. Filistin sorununda kulaklarını kapatması İsrail'in Lübnan'da yaptıkları eylemleri görmezden gelmesi ABD'nin bu projede samimi olmadığı ve tutarsız olduğu ortaya çıkmış ve kendisine olan tepki her geçen gün artmaktadır. (MUSAOĞLU-EFEGİL,2019,S,16)

Türkiye, BOP 'da çok önemli bir konuma sahip ülkedir. Çünkü Türkiye BOP'u uygulayan kanadın bir üyesi ve aynı zamanda da BOP 'un uygulanmak istediği ülkelere yakın veya komşu olan ülkelere birisidir. Bu projenin uygulandığı veya uygulanmak istediği coğrafyayla Türkiye'nin kadim bir geçmişi ortak bir kültürü vardır Bu yüzden Türkiye çok kritik bir konumda yer almaktadır. Aynı zamanda Türkiye bu devletler için model ülke konumundadır. (TAŞKIN,2012,S,162)

ABD Bob'un bölgede gerçekleştirmek ve başarılı olmak için Türkiye gibi uluslararası sistemle uyumlu, liberal ekonomiye geçmiş bir model ülkeye ihtiyaç duymaktadır. Türkiye'nin bölgede sahip olduğu jeopolitik, Karadeniz ve Akdeniz bölgesinde önemli bir aktör, Müslüman fundamentalizmine karşı model ülke ve NATO'nun güney kanadı için önemli bir müttefik olduğu için Türkiye ABD için oldukça önemli bir ülke konumundadır. (ERDÖNMEZ,2010,S,72)

ABD BOP projesini hayata geçirmek konusunda kararlı gözükmektedir. Ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel açıdan geri kalmış İslam coğrafyasının çağdaş medeniyetlerin

sahip olduğu değerlere ulaşmak için ortaya çıktığı öne sürülen bu çalışma şayet samimi ise ve bu amaçlara bağlı kalındığı müddetçe bölgeyi yöneten azınlık yönetim dışında kimse buna karşı çıkmaz. Çünkü bu proje bu amaçlar doğrultusunda gerçekleşirse bütün insanlığa hizmet edilmiş olacaktır. Ancak BOP bölgedeki enerji kaynaklarını ele geçirmek ve bölgeyi sömürmek için bir araç olarak kullanıldığı takdirde Huntington'un da ifade ettiğı gibi 21. yüzyıl medeniyetler savaşı olacak ve Müslümanlar-Hristiyanlar arası olası bir savaşta dünya çok büyük bir yıkımla karşı karşıya kalacaktır. (GÜNAL,2019,S,162)

Büyük Orta Doğu Projesi'nin ABD'nin açıklamalarına göre stratejik amaçları şunlardır:

- a) Doğal kaynaklarda denetimi sağlamak ve petrol akışının kendi kontrolünde sağlanması
- b) İsrail'in güvenliğinin sağlanması ve bekası
- c) Bölgenin demokratikleştirilmesi, özgür, çağdaş, evrensel değerlere uygun bir şekilde yönetimi
- d) Bölgede radikal, aşırı kökten dinci akımların bertaraf edilmesi ve ılımlaştırılması
- e) Bölgenin serbest ekonomiye entegre edilmesi ve uluslararası pazarlara açılması. (HACISALİHOĞLU,2005,S,558)

Görüldüğü gibi, Büyük Ortadoğu Projesi, ABD'nin kısa veya uzun soluklu projelerinin bir yansımasıdır. Ancak bu projenin gerçekleşmesi ne kadar mümkün orası tam bir muamma. Böyle bir şeyin gerçekleşmesi de mümkün değil çünkü bölge halkı ABD'nin niyetinin ne olduğunu çok iyi biliyor ve giderek kendisine karşı oluşan tepki daha da büyücek ve ABD bu oluşan öfkenin altında kalacaktır. Bölgedeki mezhepsel ayrılıklar, demokratik olmayan grupların varlığı sivil toplumun giderek siyasallaşması gibi faktörler bu projenin önündeki en önemli engellerdir. (MUSAOĞLU-EFEGİL,2019,S,17) ABD, Saddam rejimini yıktıktan sonra Ebu Gureyb, Guantanamo, Afganistan'daki Mezarı Şerif 'te yapılan işkenceler ve ortaya çıkan görüntüler ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik demokrasi, insan hakları, özgürlük konusunda samimi olmadığını göstermiş ve Filistin- Lübnan'da yapılan seçimleri kabul etmemesi, demokrasi konusunda göstermiş olduğı ikircikli yaklaşım ve 2008 yılında finansal ekonomik açıdan yaşamış olduğı kriz bu sürecin başarısız olmasını sağlamıştır.

Bölge sahip olduğı jeostratejik konumu nedeni ile küresel aktörlerin hâkimiyet alanı olmuş ve BOP çerçevesinde ABD'nin yaptığı demokratikleşme yönündeki baskılar baskı yiyen devletleri diğer küresel aktörlere yakınlıktır. ABD'nin bölgede tek taraflı müdahale yaklaşımı ve başına buyruk hareket etmesi bölgede ABD'ye karşı tepkinin oluşmasına neden olmuştur. (MUSAOĞLU-EFEGİL,2019,S,18)

Ortadoğu'da toplumlar yıllarca sömürgeler altında sömürülmüş ve halen de sömürülmektedir. Burada yeni bir dünya kurmak ve barışı sağlamak hayati bir mesele haline gelmiştir. Bunun içinde burada yaşayan insanların kendi iç dinamiklerine uygun,

ulusal çıkarlarını, insan haklarını, özgürlüğü ve insanı yücelten değerleri de düşünerek siyasi ve toplumsal bütünlüğünü sağlayıp barış ve huzur içinde yaşayacakları ülkeler inşa etmeleri gerekmektedir. Bu noktada yönetimde bulunanların cesur ve öngörülü olmaları ve kendi ülkelerinin çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutup dış güçlerin piyonu olmamaları konusunda dikkat etmeleri gerekmektedir.

3.7.Arap Baharı ve Orta Doğu

Ortadoğu coğrafyasında 2010'dan günümüze kadar otoriter ve baskıcı yönetimlere karşı ortaya çıkan ayaklanma, protesto başkaldırı gibi daha birçok adlandırmayla ortaya çıkan hareketlere Arap Baharı denilmiştir. (TEKEK,2019, <http://www.tuicakademi.org>)

“2010 yılında Tunus'ta Mohamed Bouazizi isimli genç bir meyve işportacısının mallarına el konulması nedeniyle kendisini yakarak bu duruma tepkisini göstermesi, muhtemelen kimsenin beklemediği hızlı bir olaylar serisinin önünü açmıştı. Şüphesiz Orta Doğu ile birlikte tüm dünyayı etkileyen bu olaylar silsilesinin nedenleri çok daha köklüdür. Ancak kısa sürede Cezayir, Ürdün, Mısır ve Yemen'e sıçrayan olaylar zamanla bölgenin tüm ülkelerini derinden etkiledi. Temel nedenler ülkeden ülkeye farklı olmakla birlikte, olayların Orta Doğu ülkelerinde gelişmesinin ana nedenleri olarak demokrasi eksikliği, insan hakları ihlallerinin fazlalığı, geniş çaplı yolsuzluklar, ekonomik düşüş, işsizlik, aşırı yoksulluk, artan gıda fiyatları, eğitimsiz ve işsiz genç nüfusun çokluğu ve otoriter yönetimlerin uygulamaları olarak sayabiliriz. Ağustos 2012'ye gelindiğinde Mısır, Yemen, Tunus ve Libya'da Arap baharı ya da Arap Uyanışı olarak nitelendirilen olaylar nedeniyle ülke yönetimleri değişmişti. Suriye'deki olaylar ise ülke çapında silahlı bir kalkışmaya dönüştü ve günümüz itibarıyla uluslararası önemli bir problem olarak halen çözüm bekliyor. Ürdün'de olaylar sonrası kabine 3 defa değişirken, Bahreyn'de geneli Şii olan protestocuların talepleri Suudi Arabistan'ın askeri yardımı ile yer altına itildi.” (KINCIR,2015,S,79)

Bazı teorisyenler bu olayı 1990'lı yıllara kadar götürseler de aslında bu olay 2010 yılında patlak vermiş ve günümüze kadar yayılmıştır. (ÇAKI,2019,s,125)

2010 yılında ortaya çıkan ve adına bahar, ayaklanma protesto hak arama gibi pek çok şekilde seslendirilen olaylar aslında sosyal hareket olarak da tanımlanmıştır. Bu sosyal hareketlere baktığımızda mevcut otoriter yönetimlere karşı kurumsal nitelik taşımayan, kolektif yönü az olan bir toplumsal hareket olarak ortaya çıkmıştır. Bu toplumsal hareketi içinde yaşanan toplumun olumsuz yönlerinden ya da beğenmedikleri şeyleri değiştirme amacıyla ortaya çıktığını ifade edebiliriz. (İNAÇ,2011,S,489)

Tunuslu bir geçin kendini yakmasıyla başlayan ve kısa sürede başka ülkelere de yayılan üç önemli ayağı vardır. Bunlardan birincisi bu eylemlerin geniş çaplı olması ve yayılma etkisi göstermesi. İkincisi ordunun bu halk hareketine karşı takınmış olduğu tavır, ordu mevcut olan yönetimleri desteklediğinde olay farklı evrelere girerek daha uzun sürmüş ve hareket başarılı olamamış ancak ordu halktan yana tavır aldığı anda ise Tunus, Mısır ve Libya gibi ülkelerde olduğu başarıya ulaşmıştır. Üçüncü olarak da bu sosyal hareketin kısa bir süre sonra uluslararası bir nitelik kazanması. (KURT,2014,S,102)

Arap Baharının ortaya çıkmasına neden olan pek çok sebep vardır. Bu etmenleri sıralayacak olursak;

1-Tarihi olaylar; Avrupalı devletlerin 1.dünya savaşından sonra Orta Doğu sınırlarını çıkarları doğrultusunda çizmesi ve bunun getirmiş olduğu eziklik duygusu.

2-Sosyal nedenler; İnsanların insanca yaşama arzusu, insan hakları ve temel özgürlüklerden yoksun olan bölge insanların Arap yönetimlerinden duyulan rahatsızlık.

3-Ekonomik nedenler; işsizlik fakirlik enflasyon ve bunun sonucunda ortaya çıkan kötü yaşam koşulları toplumda yönetimlere karşı bir nefretin ve hoşnutsuzluğun yayılmasına neden olmuştur.

4-Siyasal nedenler; Arap yönetimlerinde var olan otoriter ve totaliter anlayışa karşı halkın demokrasi talebi ve özlemi gibi nedenlerden dolayı ortaya çıkan ayaklanmalar küreselleşme olgusuyla birlikte dünyanın küçülmesi zamanın ve mekânın oldukça daralması ve sosyal medya ile birlikte ayaklanmalar giderek uluslararası bir boyut kazandı.

Arap baharında yönetimlerin bu baskıcı eylemlerinden sonra halkın dayanamayıp başkaldırmasının yayılıp uluslararası bir boyut kazanmasında teknolojik ilerlemeler ve mobil telefonların etkisi çok önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan sosyal medyanın önemli bir fonksiyonu olmuştur. (AKBIYIK-ÖZTÜRK,2019,S,1024)

Arap Baharı olarak ifade edilen olaylarda ordu otoriter yönetimlerin yanında yer aldığına ülkeler kaosa sürüklendi ve iç savaşlar çıktı. Suriye’de olduğu ülke halen iç savaş yaşamakta ve kısa bir süre içinde bitecek gibi de durmamaktadır. Ordunun halkın yanında yer aldığı ülkelerde ise yönetimler değişmiş ve kısmen de olsa daha çabuk atlatılmıştır. (KURT,2014,S,102)

Arap dünyasında ekonomik toplumsal ve siyasal hoşnutsuzluklar dolayı ortaya çıkan ayaklanmalar kısa bir süre sonra bölgenin alt üst olmasına neden oldu ve binlerce insanın ölümüyle sonuçlandı. (ERMAĞAN-ÜSTÜNAL,2014,S,28)

Arap baharında ortaya çıkan bu ayaklanmalar karşısında bazı yerlerde bu ayaklanmalar dikkate alınarak az da olsa değişimin önü açıldı bazı yerlerde ise yönetim kulağını kapatıp daha da baskıcı ve totaliter olmaya başladı. Söz konu olaylarda ortaya çıkan otorite boşluğu terörizmin işine yaradı ve bu boşluğu onlar doldular. Böylece Ortadoğu coğrafyasında var olan işsizlik ve ekonomik sıkıntılar katlanarak daha da arttı.(ÜNAL,2017,S,148)

Rusya’ya göre, Arap baharının amacı İran’ı ve enerji kaynaklarını kontrol etmektir. Bu yüzden ABD böyle bir sistem kurgulamıştır. Rusya, Tunus’la başlayıp Suriye ile devam hareketi kendi çıkarlarını tehdit eden bir oluşum olarak görmektedir Rusya İran’ın konumundan dolayı olayın Türkmenistan enerji kaynaklarını etkileyecek bir duruma geleceğinden endişe eden Rusya buna karşı İran ve Suriye’nin yanında yer alarak ABD’nin başına buyruk tek taraflı müdahalelerinin önüne geçmiş oldu. (ONAY,2015,S,19)

Genel olarak bu olaylara baktığımızda Ortadoğu’da yıllarca süren kapalı kemikleşmiş yönetimlere karşı çıkmıştır. Ekonominin kötüleşip yoksulluğun artması, işsizliğin giderek çoğalması fiyat artışları ve otoriter yönetimlerin varlığı olayı bu boyutlara taşımıştır. (ÜNAL,2017,S,149)

Arap Bahar'ının başlaması ve kısa bir süre içinde diğer bölge ülkelerine de hemen yayılması Batı dünyasında bir endişe ve panik havası oluşturdu. Batılı ülkeler ODKA (Ortadoğu ve Kuzey Afrika) bölgesinde kendileriyle uyumlu demokratik yönetimlerin gelmesini arzulamaktadırlar. Zaten alt tabakan en üst tabakaya karşı oluşan bu halk tepkisi, diktatörleri devirme hareketi, görmezden gelinemeyecek kadar yayılma alanı bulmuş bir toplumsal harekettir. Bunun yanında Batılı güçler ODKA toplumlarında radikal grupların, Müslüman Kardeşler gibi dini siyasi akımların iktidara gelmesini kendi çıkarlarına uygun bulmadıkları için istememektedirler. Arap Baharına tepki gösteren gruplara baktığımızda radikal grupların daha fazla olduğu ya da onların liderliğinde gerçekleştiği görülmektedir. Ancak halk tarafından artık kabul görmeyen totaliter yönetimlerle, bugün bu yönetimleri yıkıp yerine geçmek isteyen radikal gruplar arasında Batılı güçlerin ikilem yaşadıkları ve zorlandıkları da unutulmamalıdır. (ÇAKI,2019,S,130) Arap Baharı sürecinde Müslüman kardeşler ya da diğer dini gruplar bekle gör siyaseti izleyerek etkin rol üstlenmemişlerdir.

2010 yılında başlayan halk hareketleri çok büyük bir dönüşüm yaşattığı bir gerçektir. Her ne kadar bu halk hareketlerinin ne olacağı belli olmasa da tartışmasız çok büyük değişim ortaya çıkardığı bir gerçektir. Tunus, Libya, Mısır gibi ülkelerde otoriter rejimler yıkılmış olmasına rağmen gerçek anlamda tam olarak meyve vermiş değildir. Olayların en çok büyüdüğü ülkelerin başında Suriye gelmektedir. Batının tüm diplomatik ve ekonomik baskılarına rağmen Esad Rusya, Çin, İran gibi ülkelere destek alarak bu olayları bastırmış ve olay şimdilik ne olacağı belli olmayacak bir durumdadır. (İNAÇ,2011,S,490-491)

Arzumuz, bu coğrafyada halkın kendisini özgürce ifade edebildiği baskının, zulmün olmadığı, demokrasinin kısa süre içinde tesis edildiği barış ve kardeşlik içinde bölge halkının yaşayabileceği bir ortamın oluşmasıdır. Bu sağlandığı takdirde bölgede göçler azalacak terör gitgide güç kaybedecek ve bölgede ticaret canlanıp refah seviyesi yükselme trendine girecektir. Tarihi ve kültürel bağımızın olduğu bu coğrafyada daha faza gözyaşı dökülmesi arzu edilebilecek bir durum değildir. (KONT,2011,S,4)

Ancak burada kişisel çıkarlar ortaya çıkmaktadır. Çin, Rusya, Suudi Arabistan, İran, gibi aktörlerin totaliter yönetimlere destek olması bu halk hareketlerinin başarıya ulaşmasını engellemektedir. (İNAÇ,2011,S 491)

“Arap Baharı her ne kadar uluslararası toplumda ve tüm dünya kamuoyunda büyük heyecan oluştursa da ileride ne olacağına dair kestirimde bulunmak nerdeyse imkânsızdır. Eğer Arap rejimleri, gittikçe artan eğitim seviyesine ulaşan ve buna mukabil hayat ve yönetimlerden beklentileri artan halkların beklentilerine tatmin edici cevap veremezlerse, şiddeti artan istikrarsızlıkla karşılaşmaları kaçınılmaz görünmektedir. Öte yandan, ABD'yi de içine alan Batı'nın düşüşü ve buna mukabil bölgedeki rejimlerin meşruiyet sorunu daha da artan bir trend izleyecektir. Bunun en bariz örneği, halkın taleplerini demir bir yumrukla ve acımasızca ezen Suriye rejimidir. Her ne kadar muhalefet şimdiye kadar asgari beklentilerinin karşılanması mukabilinde anlaşılabilecekken, Esed rejimi krizi bir iç savaşa sürükleyerek kendi vatandaşlarını acımasızca öldürmektedir. İşin tabiatı gereği rejimin desteklediği askeri bürokrasinin hâkim olduğu bu tür ülkelerde hem muhalefetin gücü ele geçirmesi zordur ve hem de iktidarın yeniden şekillenmesi sürecinde kemikleşmiş bir yapıyı kırmak, eski rejimden faydalanan ve statükoyu savunan etkin çevrelerin manevra alanını daraltmak ve tüm bunları yaparken farklı ve muhtemelen

birbiriyle çelişen beklentilere sahip muhalefet gruplarını bir arada tutmak ve en önemli olarak, bir zihniyet devrimi gerçekleştirmek gerçekten imkânsıza yakındır. Demokrasiyi hâkim kılma mücadelesinde siyasal hayat kutuplaşacak, yeni politik yapının inşasında uzun soluklu tartışmalar ve çatışmalar yaşanacaktır. Tüm bu çabaların sonucunda demokrasinin hâkim kılınması ihtimali oldukça zayıf görünmektedir. Daha geniş bir uluslararası düzeyde konu düşünüldüğünde, bölgede yer alan Arap ülkelerinin Batı Dünyası'na karşı katı bir blok oluşturma ihtimali de söz konusudur.” (İNAC,2011,S,491)

Bölgede siyasi ve ekonomik olarak iyi durumda bulunmayan bu halklar kendi yönetimlerinden bir takım isteklerde bulunmaktadırlar. Halk yönetimde yer almayı veya kendisini kimin yöneteceği kararını kendisi vermek istemektedir. Kısacası halk hukuk devletini istemektedir. Yani seçimlerin olmasını bunu denetleyecek bir muhalefetin oluşmasını belli aralıklarla menün kalmadığı takdirde tekrar seçme imkânlarını elde etmek istiyorlar. Bu bölgenin petrolünün Batıya peşkeş çekilmesini değil aksine batıya karşı çıkabilen İsrail'e kafa tutan yönetimleri arzulamaktadırlar. (ÜNAL,2017,S,151)

Kısacası Tunuslu bir sokak satıcısı olan Muhammed Bouazizi'nin yukarıda ifade edilen sebeplerin hiçbirinin olmaması nedeniyle kendisini yakması sonucu ortaya çıkan ve 'Arap Baharı' adı verilen süreç başlamıştır. 2011 yılında Tunus, Mısır, Bahreyn, Libya ve Suriye'de etki gösteren bu olaylar ülkelerin yapılarını ve yönetimlerini etkilemiştir. (ÜNAL,2017,S,148-149) Örneğin Mısır ve Tunus'ta daha az kanlı ve hızlı bir değişim yaşanırken Suriye de ise süreç hala devam etmektedir.

Arap Bahar'ının ilk ortaya çıktığı yer Tunus'tur. Üniversiteli bir gencin kendini 2010 Aralık ayında yakmasıyla alevlenen Arap Baharı günümüze kadar sürmüş ve akabinde birçok tartışma ve senaryo üretilmiştir. Adına Arap Baharı dedikleri olay sanki çok güzelmiş gibi bir çağrışım uyandırıyor ama aslına baktığımızda hiç de öyle bir tablo ile karşılaşmamaktayız. Çünkü ortaya çıktığı günden bugüne kadar ki değişim çabasına baktığımızda birçok can ve mal kaybına neden olmuştur. Mısırdaki Müslüman kardeşlerin iktidara gelmesi daha sonra ilk defa halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı darbe yapılarak iktidardan uzaklaştırılıp iktidar partisinin terörist ilan edilmesi, Suudi Arabistan ve Körfez sermayesinin doğrudan, ABD, AB ve Rusya gibi aktörlerin askeri destekleri, Bahreyn'e Suudi Arabistan ve ABD'nin askeri müdahalesi, Yemen'de İran-Suudi Arabistan, ABD gibi ülkelerin mücadele ve savaş içinde olması, Suriye'de küresel ve bölgesel güçlerin hegemonya mücadelesi sürecin başarısız olmasına ve zamana yayılmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak, bugün Arap Baharına baktığımızda ilk yıllarına göre o kadar da hareketli değilse bile süreç halen devam etmektedir. Bu maratonun her an sürprizlere açık olduğu ortadadır. Ancak bu sürecin, bu sosyal halk hareketinin başarılı olması, demokrasinin, hukukun tesis edilmesi ve bunun içselleştirilmesi, bölgenin çok kültürlülüğe kayması ölçüsünde başarılı olacaktır. Aksi takdirde bu mevcut totaliter rejimler yerine, radikal grupların iktidara gelmesi ve eskiden olduğu gibi halkın taleplerine cevap vermesi durumunda bütün bu yaşananlar boşa yaşanmış olacak ve sadece bir iktidar değişimi gerçekleşmiş olacaktır. (İNAC,2011,S,491)

SONUÇ

Ortadoğu sahip olduğu zengin enerji kaynakları ve stratejik konumuyla Türkiye için oldukça önemli bir coğrafyadır. Ortadoğu bölgesi küresel ve bölgesel güçlerin paylaşım savaşlarına sahne olmaktadır. Arap Baharı olarak nitelendirilen süreç nihayetinde jeopolitik mücadelelerin yeni bir yönünü oluşturmaktadır. Aynı zamanda bölgenin içinde barındırmış olduğu çatışma kültürü ve kaotik ortam Türkiye için tehditleri de beraberinde getirmektedir. İsrail Arap çatışmaları, Irak'ın işgal edilip kuzeyinde ayrılıkçı bir hareketin oluşturulmak istenmesi ve Suriye'de yaşanan olaylar Türkiye'ye ders olmuş ve bölgeye yönelik politikalarında daha dikkatli ve temkinli olmasına yol açmıştır.

Coğrafi bir terim olmaktan çok siyasi bir anlam taşıyan Orta Doğu tarihi, sosyal yapısı, stratejik konumu ve özellikle enerji bakımından birçok aktörün ilgisini çekmekte ve mücadele alanı olmaktadır. Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB arasında bölgenin kontrolü ve egemenliği büyük bir önem teşkil etmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra başta ABD olmak üzere Rusya, Çin, AB gibi pek çok aktörün nüfuz etmeye çalıştığı bir coğrafya olmuştur. Bölgenin Filistin-İsrail mücadelesi, terörizm, insan hakları ve demokrasinin olmaması gibi sorunları bölge dışındaki aktörlerin işini kolaylaştırmakta ve bölgeye karışma haklarını elde etmektedirler. Orta Doğu tıpkı çift kutuplu sistemde olduğu gibi bugün yine Rusya ve ABD arasında mücadele alanına dönüşmüş durumdadır.

ABD'nin başkanı kim olursa olsun ABD'nin bölge ile ilgili politikaları hemen hemen hiç değişmemiştir. Bu çıkarlar;

- 1-Arap petrolünü elde etmek ve ulaşım güzergâhlarının kontrolünü sağlamak
- 2-Kendi çıkarlarına ters düşen bir başka aktörün bölgeye girmesini engellemek
- 3-Terörist faaliyetleri sonlandırmak ve Batı karşıtı eylemlerin oluşmasını engellemek
- 4-İsrail'in bağımsızlığını ve güvenliğini korumak

Bütün bu nedenlere baktığımızda ABD'nin bu hedeflerine ulaşmak için ya da bu çıkarları korumak için kimi zaman insan hakları ve demokrasi bazen BM ya da NATO gibi örgütlerle bölgede ki çıkarlarını korumak ve sürdürmek istemektedir.

Orta Doğu bölgesinin en önemli özelliği petrol ve doğal gaz açısından zengin kaynaklara sahip olmasıdır. Bu durumda küresel güç olmak isteyen aktörlerin dikkatinden kaçmamaktadır. Bu enerji kaynakları bakımından zengin ve stratejik öneme sahip bu bölgenin kontrolü dünya liderliği için olmazsa olmaz koşullardan biridir.

“Küresel ve bölgesel parametrelerin yeniden belirlendiği bir konjonktürde ve gerek Türkiye'nin gerekse bir bütün olarak ve tek tek Arap ülkelerinin ciddi bir dönüşüm süreci içinde bulunduğu bir dönemde Türk Arap ilişkilerinin rasyonel bir zeminde tekrar kurulabilmesi sadece tarafların karşılıklı çıkarları açısından değil, bölgesel barış açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Böylesi rasyonel bir zemin her şeyden önce karşılıklı psikolojik rezervlerin aşılması, ortak bir bölge kaderi bilincinin yerleşmesi ve karşılıklı ilişkilerin küresel denge kaymalarının yönlendirilmesine bırakılmaması ile mümkün olabilir. Bu çerçevede Türkiye her şeyden önce Arap dünyasının nabzını sürekli tutabilen, Arap toplumların bünyesindeki sosyal, kültürel ve siyasal değişimin ritmini yakalayabilen

bir bakış açısını diplomasinin ön hazırlık safhası olarak geliştirmek zorundadır.”
(DAVUTOĞLU,2001,S,414)

Türkiye Ortadoğu bölgesine yönelik politikasının 1990'lara kadar aynı ekseninde devam etmediği ve zamana göre değiştiği görülmektedir. Örneğin 1923-1939 ve 1960-1980 yılları arasında kendi çıkarları gereği Ortadoğu bölgesine yakınlık kuran Türkiye, 1950-1960 ve 1980-1990 yıllarında ise Ortadoğu'ya yönelik politikasında ABD ile daha yakınlaşıp tek taraflı bir politika seçeneğini tercih edip bölgede ABD sözcülüğünü yapmıştır. 1990'lı yıllarda ise yine ABD ile yakınlık içine girmiş ancak uluslararası sistemde kaynaklanan değişikliklerle birlikte bölgede daha etkin olmaya başlamış ve fiili olarak savaşa katılmıştır. Ancak soğuk savaşın sona ermesiyle öneminin azalacağı endişesine kapılan Türkiye Irak savaşına katılarak ekonomik olarak büyük kayıplar yaşamış ve siyasi olarak da başına Kuzey Irak sorununu açmıştır. Yani bu aktif politika pek de işe yaramamış ve Türkiye burada ekonomik kayıp ve yeni güvenlik riskleriyle karşılaşmıştır. Ak Parti dönemi ise daha pragmatik politikaların izlendiği ve sıfır sorun politikası ekseninde 2013 yılına kadar bölgede oldukça etkin ve başarılı olduğu ve daha sonra yaşanan Arap protestolarından sonra ise Türkiye'nin oldukça olumsuz etkilendiği görülmüştür. (YAPICI,2008,S,136)

Arap Baharının yaşandığı 2011 yılına kadar Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki çıkarları bölgesel ve küresel güçlerle birlikte uyumlu iken, Arap Baharının yaşanmasıyla birlikte Türkiye'nin bölgedeki çıkarları küresel ve bölgesel güçlerle birlikte bazen çatıştığı bazen rekabete girdiği bazen de işbirliğine gidildiği görülmektedir. Küresel ve bölgesel güçlerin dengelerinde yaşanan değişim Ortadoğu bölgesindeki politik, askeri, ekonomik, sosyal vb. ilişkileri derinden etkilemektedir. Amerikan hegemonyasının göreceli olarak güç kaybetmesi bunun yanında bölgede Rusya, Çin, İran gibi aktörlerin etkinliğinin artması özellikle Suriye politikasında Rusya, İran ve Türkiye gibi aktörlerin bölge düzeyindeki ittifakları diğer yandan da ABD, İsrail, Suudi Arabistan gibi ülkelerin ittifak kurması bölgenin stabil bir görünüme kavuşmasını engellemektedir. 2015 Davutoğlu'nun Başbakanlığı döneminde Suriye İç Savaş sürecinde Rus uçağının düşürülmesi Türkiye'nin batı eksenli dış politikasında bölgede küresel güçleri dengeleyemediği görülmüş ve Türk Dış politikasında normatif yaklaşımlardan kısmen kaçınılarak yeni Başkan Erdoğan yeni Başbakan Binali Yıldırım'a hükümeti kurma yetkisi vermiştir. Mevlüt Çavuşoğlu'nun dış işleri Bakanı olarak geline bu süreçte Türkiye tekrar reel politikanın ama bu defa neo-klasik realizmin çok kutuplu dünyasında güçler ve çıkarlar dengesine yönelerek Astana süreciyle Rusya, İran, Suriye ve Muhaliflerle birlikte yeni bir dönemi maliyetlerine rağmen başarıyla yürütmektedir. Türkiye'de yaşanan başarısız darbe süreci sonrasında yapılan sistem değişikliği yapılarak Başkanlık sistemi getirilmiştir. Böylece Türkiye'nin yürütme gücüne dış politikada yaşanan kriz ve acil durumlara hızlı reaksiyon verecek şekilde güçlendirmek amaçlanmıştır.

Ortadoğu Türkiye için oldukça önemli ve vazgeçilemez bir bölgedir. Ak Parti ile birlikte Ortadoğu Türkiye'nin en önemli gündem maddesi haline geldi. Çünkü bu dönemde 2003 Irak savaşı, İran'ın nükleer krizi, Arap baharı gibi olaylar Ak Parti dönemin yaşadığı önemli sınavlardır. Ancak Ak Parti'nin muhafazakar demokrat kimliği ve gelenekçi duruşu ve bu konuda göstermiş olduğu hassasiyet ve Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliği

bölgede etkili olmuş, kültürel aidiyet ve istikrarla birlikte Türkiye bölgede bir önemli oyuncu olarak görülmüştür. Bugün Ortadoğu toplumlarında dost ve kardeş ülke olmanın ötesinde bölgede sözü dinlenen bir ülke haline gelmesi şüphesiz ki Ak Parti yönetimin bir başarısıdır. Ancak beklenmedik olayların cereyan etmesi de Türkiye'yi ekonomik ve siyasi olarak da çıkmazlara sokmaktadır.(SEVER,2012,S,119-120)

Türkiye Ak Parti dönemiyle birlikte özellikle Ortadoğu bölgesinde daha aktif bir politika izlemektedir. Ortadoğu'nun Türkiye için önemi giderek daha da artmaktadır. Çünkü Türkiye Ak Parti döneminden itibaren Batı kimliğinin yanı sıra yeni kimlikler ve yeni bölge arayışları ile birlikte Ortadoğu Türkiye için oldukça önemli bir bölge olmuştur. Muhafazakar demokrat kimliğinin Ak Parti iktidarı ile birlikte öne çıkması Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle daha yakından ilgilenmesine ve ilişkilerini artırmasına neden olmuştur. Türkiye'nin bu Ortadoğu ilgisi aynı zamanda bölge ülkeleri tarafından da kabul görmüş ve Türkiye adeta bu ülkeler için rol model olmuştur. Türkiye'nin bölgeye bu yaklaşımının olumlu sonuçları hemen görülmüş ve güvenlik ekseninde ekonomiye kayan bir ivme gerçekleşmiştir. Bölgede bu ekonomik performans istikrar ve güvene bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Arap Baharının yaşanması Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını yavaşlatmış ve Ak Parti dönemi Türk dış politikası zor günler yaşamasına neden olmuştur. (SİNKAYA,2011,S,96-97)

Türkiye bölgede çok boyutlu politika yürüten nadir ülkelerden biridir. Çünkü Türkiye bölgede sadece devletler düzeyinde diplomasi yürütmemekte aynı zamanda hükümet dış aktörlerle bölgede temas kurmaktadır. Türkiye barış ve istikrarı bölgede egemen kılmak için aktif politikalar üstlenmiştir.(SALİHİ, BİLGESAM,2011,S,210)

Türkiye'nin Ortadoğu'da özellikle Ak Parti dönemiyle birlikte daha aktif bir politika izlemesinin nedeni bölgenin geçirmiş olduğu dönüşüm ve yaşamış olduğu değişimdir. Türkiye'nin bölgeyle kontak kurmasını engelleyen pek çok neden vardı. Bunların bazıları Türkiye'den kaynaklanma bazıları da Arap ülkelerinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin bölgeyle kontak kurmasını engelleyen en önemli unsur Arap milliyetçiliği ve siyasal İslam'ın revaçta olmasıydı. Bölgede egemen olan bu iki etmen, Arapların yıllardır batılılarca sömürülmesi ve Türkiye'nin de Batı bağlantısı nedeniyle Araplar tarafından tepkiyle karşılanmasına neden olmuştur. Yani bu iki unsurun bölgede egemen olduğu dönemde Türkiye'nin bölgeyle ilişki kuramamıştır. Bu iki unsurun son zamanlarda iflas etmiş olması Türkiye'nin bölgede daha aktif bir politika izlemesini kolaylaştırmıştır. Arap coğrafyasında reformcu eğilimlerin başladığı bir dönemde Türkiye'de de muhafazakar demokrat bir partinin iktidara gelmesi ve bölgede başarılı hamleler yapması Türkiye'nin bölge ülkeleri tarafından kabul görmesine neden olmuştur. (SİNKAYA,2011,S,97)

Türkiye bölgedeki çatışma ortamından uzak durmalı ve mezhepsel savaşların çıkmasını engellemelidir. Türkiye için en kötü senaryo bölgede milliyetçiliğin artması ve mezhep savaşlarının ortaya çıkmasıdır. Böyle bir olasılığın dış güçler tarafından tetiklendiği gayet açıktır. Ancak bu durumun ortaya çıkması Türkiye'nin bölgede diğer aktörlerle temas kurmasını engeller ve bu da Türkiye'nin bölgede etkinliğini önemli ölçüde azaltır.

Türkiye tarihi ve coğrafyası gereği çok kimlikli, çok kültürlü bir ülkedir. Türkiye, Asya ve Avrupa'yı yani iki kadim uygarlığı birleştirmektedir. Türkiye bölgede oyun kurucu,

Müslüman ülkeler arasında öncü, pivot ülke gibi hedeflere ulaşmak istiyorsa yumuşak gücü yeterli olmayabilir. Türkiye bu yumuşak gücünü siyasi, askeri ve iktisadi açıdan desteklemelidir. Türkiye komşularında ve yakın bölgesinde güvenlik ve refah bölgesi oluşturmak istemektedir. Demokrasinin egemen olması ile bu durum mümkün olmaktadır. Türkiye Ortadoğu bölgesinde halkın taleplerini yansıtan siyasal yönetimlerin hakim olduğu bir düzenin kurulmasından yanadır. Aksi halde dış politikada başarılı olması oldukça güçtür.

Türkiye'nin Orta Doğu Politikalarına baktığımızda geçmişe oranla daha aktif bir politika izlendiğini söylemek mümkün. Yer altı kaynakları bakımından bu kadar hayati öneme sahip ve jeostratejik önemi büyük olan ve her şeyden daha önemlisi kültürel ve tarihsel geçmişimiz olan bölgenin göz ardı edilmemesi Türkiye'nin ulusal çıkarları bakımından daha rasyoneldir. Siyasetin en zor olduğu bölgelerden biri de Orta Doğu coğrafyasıdır. Çünkü gerek bölgenin jeostratejik-jeoekonomik önemi gerekse dinsel önemi ister bölge içi olsun ister bölge dışı olsun hemen hemen bütün devletleri ve milletleri ilgilendirmektedir.

Türkiye bölgeye kesinlikle ekonomik, siyasi, askeri maddi ve insani kaynaklarının limitlerinin ötesinde angaje olmamalıdır. Bölgedeki anti demokratik yönetimlerin varlığı, askeri politikaların baskınlığının artması ve bölgedeki hegemonik dönüşümlerin henüz gerçekleşmemiş olmasından dolayı bölgenin yakın gelecekte istikrara kavuşması imkânsız görülmektedir. Doğal yollarla elde edilemeyen barış en nihayetinde yerini savaşa ve kaosa bırakacaktır. Türkiye sahip olduğu yumuşak gücü ile bölgede etkinliğini arttırmalı ve barışı bölgede tesis etmek için çalışmalıdır. Bölgede sözü dinlenen ve etki kapasitesi yüksek bir ülke olmak istiyorsa öncelikle ekonomik bağımsızlığını ve kalkınmasını sağlayıp bunu sağlam bir temele oturtmalıdır. Bunun yanında askeri, teknolojik, bilişim, eğitim vb. konularda da daha nitelikli bir ülke olmak için çaba sarf etmelidir. Bununla birlikte Türkiye kendi ulusal çıkarları ve güvenliği doğrultusunda tutarlı ve ilkeli bir dış politika oluşturup devletlerin bağımsızlığına, siyasi bütünlüğüne saygı duyan etnik ve dinsel kimliklere dayalı siyaset yapmayan ve en önemlisi emperyalizme karşı mücadele eden mazlumun sesi olan bir ülke olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Açıkses, E. (2017), Soğuk Savaş Sonuna Kadar Orta Doğu ve Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları, Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi, (IJBEMP) ,S, 8.
- Alagöz, B.(2019), İran ve Ortadoğu: Kuşatılmışlık Kısılacında Bölgesel Liderlik Arayışı, Ed; Oğuzlu. T, Çiçekçi. C, Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları Arap Baharı ve Sonrası, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Alagöz, E.A. (2016), Çin'in Enerji Güvenliğinin İran ile İlişkilerine Etkisi, The Turkish Yearbook of International Relations, Volume 47.
- Alakel, M ve Yıldırım, A.S(2014), 11 Eylül Sonrası ABD'nin Irak İşgali Sürecinde Hegemonya-Emperyalizm Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 5, Sayı 8.
- Alantar, Z.Ö. (1994), "Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi", Türk Dış Politikasının Analizi, (Der; SÖZNMEZOĞLU, F.), Der Yayınları, İstanbul.
- Albayrak, M. (Erişim;21,03,2019), Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları (1920-1960).
- Aldur, M.S. (2009), 58. VE 59. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin Ortadoğu Politikası, Yüksek Lisans Tezi.
- Alptekin, M. Y. (2006), Ortadoğu'nun Etnik- Sosyal Yapısı ve Bop.
- Altunışık, M.B.(2007), Lübnan Krizi Nedenleri ve Sonuçları, Tesev Yayınları.
- Akbıyık, N. ve ÖZTÜRK, M. (Erişim;11,03,2019), Sivil Toplum ve Sosyal Medya Perspektifinde "Arap Baharı" ve "Wall Street"i İşgal Et" Eylemleri.
- Akgün, B.(2006), Küresel Terör: Mit mi Gerçek mi? Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü, Ed, Orhan Gökçe, Ugur Demiray, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Akkaya, B. (2012), Türkiye'nin Nato Üyeliği ve Kore Savaşı, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 28.
- Akşin, A. (1991) , Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, TTK, Ankara.
- Ankara Sanayi Odası,(2016), İran İslam Cumhuriyeti Ülke Notu .
- Aras, B. ve BACIK, B.(2006), 11 Eylül Öncesi ve Sonrası, İstanbul, Etkileşim Yayınları.
- Aras, B. (2003), Orta Doğu ve Türkiye, Q-Matris Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1991), Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1991), 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Arı, T. (2005), Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Arı, T. (2004), Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Arı, T. (2008), Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Bursa, Marmara Kitap Merkezi Yayınları.
- Arı, T.(2018), Uluslararası İlişkiler Teorileri, Bursa, Aktuel Yayınları.

- Aslan, H. K. (2014), Halil Kürşad ASLAN, Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası, Akademik Orta Doğu, Cilt 9, Sayı 1.
- Atabey, F. (2015), Hatay'ın Anavatana Katılma Süreci, Avrasya Araştırmalar Dergisi Cilt 4, Sayı 7.
- Ataman, B. (2014), Yükselen Güç Çin'in Küresel Ve Bölgesel Politikaları, Strateji Yazıları –I, MGK Genel Sekreterliği Yayınları, 2014, S, Ankara.
- Atiker, M. (Erişim; 19,09,2018), Orta Doğu, Petrol ve ABD, 2006, <http://www.kto.org.tr>.
- Avcı, Y. ve İBRAHİM, K. (2018), Türkiye'nin Ortadoğu ve Balkan Politikalarında Ahmet Davutoğlu Etkisi, İslam Temelinde Türkiye Algısı, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt 18, Sayı 36.
- Aydın, N. (2013), Ortadoğu ve Türkiye, Kamer Yayınları, İstanbul.
- Aydın, M. (2010), AB'nin Orta Doğu Politikası, Yüksek Lisans Tezi.
- Aydın, M. ve Özcan, N.A. (2007), Mustafa Aydın, Nihat Ali Özcan, Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye, TEPAV, Ankara.
- Bağcı, H. (1990), DP Dönemi Dış Politikası, Ankara, İmge Kitapevi.
- Bağcı, H. (2007), Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Bağcı, H. (2001), Demokrat Partinin Ortadoğu Politikası, Türk Dış Politikasının Analizi, (Der; SÖNMEZOĞLU, F.), İstanbul Der Yayınları.
- Baklacıoğlu, N.Ö. (2014), Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış, F. Sönmezoğlu, Ö.E. Bayır (Ed), Uluslararası İlişkiler Disiplininde Dış Politika Analizinin Gelişimi, İstanbul; Der Kitapevi.
- Başkan, B. (Erişim; 01,03,2019), Körfez'in İran Sorunu; Güvenlik İkileminde Çoklu İlişkiler.
- Bayraktar, B. (Erişim; 25,03,2019), Atatürk'ün Ortadoğu Politikası.
- Benek, S. (2016), Türkiye Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Plan, Historical Background Of Turkey-Syria Relations In The Term Of Social Geograpy.
- Bilbilik, E. (2004), NATO-İstanbul Zirvesi ve Geniş Orta Doğu Stratejisi, Otopsi Yay, İstanbul.
- Bilgin, M. S. (2016), İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, Akademik Bakış, Cilt 9, Sayı 18.
- Bingöl, Y. ve Akgün, Ş. (2005), Demokratlıktan Muhafazakar Demokratlığa Demokrat Parti İle Adalet ve Kalkınma Partisinin Karşılaştırmalı Bir Analizi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 9.
- Bostancı, M. (2013), Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı, Akademik Bakış 171, Cilt 7, Sayı 13.
- Boztaş, A. (2011), Türkiye'nin Afrika İle İlişkilerinde Proaktif Politikalarının Teorik Analizi: Konsrüktivist Teori, Eleştirel Teori ve Uluslararası Toplum Teorisi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 31.
- Boztemur, R. (2008), "Irak Savaşı Sonrası Orta Doğu", SAREM 5. Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Ankara, Genel Kurmay Başkanlığı Basımevi.

- Can, A. (Erişim;21,02,2019), Atatürk Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası(1923-1938).
- Cankara, P.Ö. ve Cankara, Y. (2007), Vlademir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 15.
- Chomsky, N. (2004), 11 Eylül ve Sonrası, Aram Yayıncılık, İstanbul: 3.baskı.
- Choueiri, Y.M.(2017), Ortadoğu Tarihi, (Çev: AYTUNA, F), İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Cicioğlu, F. ve Bal. G. (2017), Avrupa Birliği'nin Filistin-İsrail Sorununa Yönelik Politikası, 2nd International Congress on Political,Economic and Social Studies (ICPESS).
- Cöhce, S. (2008), Büyük Ortadoğu Projesi Bağlamında Hindistan ile Ortadoğu Arasındaki Tarihi Bağlar ve Güncel İlişkiler, Akademik Bakış 65,Cilt 2,Sayı 3.
- Çakı, F. (Erişim; 17,02,2019), Arap Baharı: İslam Üzerine Söylemsel Dönüşümün Habercisi Mi?
- Çakır, H. (2016), Tezkere Dönemi ve Sonrası Türk-ABD İlişkilerinin Medya Temsili, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 21.
- Çakmak, M. A. (Erişim;20,03,2019), İki Dünya Savaşı Arasında Ortadoğu.
- Çalışkan, B. (2016), Küresel Bilek Güreşi: Uluslararası Güçlerin Suriye Politikası, Analiz 17 Ortadoğu.
- Çeçen, A. (2004), "Avrasya'da Dünya Hegemonya Kavgası", 2023 Dergisi, Sayı: 42, Aygürp Yayını, İstanbul.
- Çelik, E.(1969) Türkiye'nin Dış Politika Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Çelik, S. ve Gürtuna, A. (2005), Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri Global Strateji Enstitüsü, Ankara.
- Çemrek, M. (2010), "Rusya Hakkında Genel Bilgiler", SDE Rusya Raporu.
- Çetinsaya, G. (2006), SETA: Irak Dosyası Irak'ta Yeni Dönem, Orta Doğu ve Türkiye, SETA Yayınları, Ankara.
- Daban, C. (2017), Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi.
- Dağcı, K. (2004), "Büyük Orta Doğu Projesi, ABD ve AB İlişkilerini Nasıl Etkileyebilir," **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, İstanbul: Tasam Yayınları, Yıl: 1, Sayı: 2.
- Davutoğlu, A. (2001) Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, İstanbul.
- Dedeoğlu, B. (2002), Ortadoğu Üzerine Notlar, İstanbul, Derin Yayınları.
- Deik, (2017), BAE Ülke Bülteni.
- Deik, (2017), Bahreyn Ülke Bülteni.
- Deik,(2017), İran Ülke Bülteni.
- Deik, (2017),Katar Ülke Bülteni.
- Deik,(2017), Kuveyt Ülke Bülteni.
- Demirel, E. (2003), 2002 Stratejik Dosyalar, İstanbul, IQ Yayıncılık.

- Demir, Ş. (2011), Şerif DEMİR ,Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer.
- Demirtepe, T. (2008), Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası, Ankara, Usak Yayınları.
- Deniz, T. (2012), Mekansal Paylaşım Açısından Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye ,Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı 26.
- Dinç, S. (Erişim ;17,03,2019), Atatürk Sonrası Türkiye'de İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel Bir Bakış(1938-1965).
- Duran, H. ve Karaca, A. (2011), Tek Parti Dönemi Türk-Arap İlişkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi, C,16, S, 3.
- Duran, H. (2011), Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri, Ortadoğu Yıllığı.
- Dursun, D. (1995), Ortadoğu Neresi, İstanbul, İnsan Yayınları.
- Dursun, D. (2003), Orta Doğu Neresi?,Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi, Stradigma, Sayı 10.
- Dosbolov, A. (2014), Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu Politikası: İran ve Suriye Örneği, Yüksek Lisans Tezi.
- Düzgün, M. (2006), Türk Kamuoyunda İsrail(1948-1973),Doktora Tezi.
- Erdönmez, H. (2010), Avrupa Devletlerinin Orta Doğu Politikası ile ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Efegil, E. ve Musaoğlu, N. (2008), Demokratikleştirme Bağlamında AB'nin Orta Doğu Politikası, Akademik Orta Doğu Cilt 3,Sayı 1.
- Erkan, S. (2014), Sovyet İran İlişkileri(1979-1989),Akademik Orta Doğu, Cilt 8,Sayı 2.
- Erkmen, S. (2015), İç Etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü, Bilig, Sayı 72.
- Erkmen, S. (2003), Irak Krizi, Ankara, ASAM Yayınları.
- Ermağan, İ. ve Üstüenal, E. (2014), Çin'in Ortadoğu Politikaları, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 37.
- Ersin, N. (2003), Ortadoğu Savalarının Perde Arakası, İstanbul, Gündem Yayınları.
- Ersoy, A. (2016), Rusya'nın Orta Doğu Politikasının Analizi, Akademik Perspektif, Sayı 1.
- Ertam, B. (2009), Türkiye Abd İlişkilerinde Truman Doktrini Ve Marshall Planı, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 12, Sayı 21.
- Erşen, E. Rus Dış Politikasında Ortadoğu: Arap Baharı ve Sonrası, Ed; Oğuzlu. T, Çiçekçi. C, Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları Arap Baharı ve Sonrası, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Evcioğlu, K. (2005), Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Orta Doğu Projesi, İzmir, Umay Yayınları.
- Eyicil, A. ve Hamadlak, P. (2015), Türkiye Irak İlişkilerinde Musul Sorunu, KSU Sosyal Bilimler Dergisi.

- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2006), “Ortadoğu’yla İlişkiler” Editör; Oran, B. Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919–1980), Cilt 1, İstanbul, İletişim Yayıncılık.
- Fonda, K. H. (2016), (Çev; KAYA, A.), Çin- Arap İlişkilerinde Süreklilik Arayışı, Dünya Bülteni Araştırma Masası.
- Gökcan, Ö. (2018), Türkiye Suriye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası, Ekim 1998 Krizi veya Diğer Bir İfadeyle İlan Edilmemiş Savaş, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 13,Sayı 1.
- Günel, A. (Erişim; 21,02,2019), Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye.
- Güney, Ç. (2005), AK Parti’nin Dış Politika Anlayışı Bağlamında Türkiye ABD-İlişkileri, Avrasya Dosyası, Cilt 11 Sayı 2.
- Gönlübol, M. (1997), Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası(1919-1938),Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi.
- Gönlübol, M. (1996), Olaylarla Türk Dış Politikası (1919- 1995), 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Hacısalıhoğlu, Y. (2005), Avrasya Jeopolitiği Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye Tarihinde Doğu Batı Çatışması, Kızılelma Yayıncılık İstanbul.
- Han, A. K. (2004) “İrak Savaşı; Oyunun Adı Petrol mü?”, ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya, Der. Toktamış Ateş, İstanbul, Ümit Yayıncılık.
- [http://slaciner.blogspot.com/2014/11/ Ortadoğu Diye Bir Yer Var MI,\(02.10.2018\)](http://slaciner.blogspot.com/2014/11/ Ortadoğu Diye Bir Yer Var MI,(02.10.2018))
- [https://www.enerji.gov.tr/tr\(20.02.2019\)](https://www.enerji.gov.tr/tr(20.02.2019))
- [https://www.stratejikortak.com,2016, Ortadoğu’nun Önemi, Mehmet Enes Bağlama.\(01.10.2018\)](https://www.stratejikortak.com,2016, Ortadoğu’nun Önemi, Mehmet Enes Bağlama.(01.10.2018))
- [http://kisi.deu.edu.tr//Sadık_Acar ,dosyalar/ SAD1 pdf, Orta Doğunun Dünya Ticareti Bakımından Önemi ve Körfez Bunalımı Sonrası Beklentiler\(1992\), Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF Dergisi,Cilt7, Sayı 1,s,147-154,\(Erişim:02.10.2018\)](http://kisi.deu.edu.tr//Sadık_Acar ,dosyalar/ SAD1 pdf, Orta Doğunun Dünya Ticareti Bakımından Önemi ve Körfez Bunalımı Sonrası Beklentiler(1992), Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF Dergisi,Cilt7, Sayı 1,s,147-154,(Erişim:02.10.2018))
- [http://dergipark.gov.tr/download/article-file/43966, Mahmut Rasim Mutuk\(1950\),Ortadoğu Petrolleri, Maden Tetkik ve Arama Dergisi, Sayı 40, s,81-91.\(Erişim:03.10.2018\)](http://dergipark.gov.tr/download/article-file/43966, Mahmut Rasim Mutuk(1950),Ortadoğu Petrolleri, Maden Tetkik ve Arama Dergisi, Sayı 40, s,81-91.(Erişim:03.10.2018))
- [http://www.wikiwand.com/tr\(09.01.2019\)](http://www.wikiwand.com/tr(09.01.2019))
- <http://www.enerjiatlası.com/rezerv/dunya-petrol-rezervi.html.14.01.2019>
- <http://www.enerji.gov.tr>
- [http://www.tuicakademi.org. Geçmişten Günümüze ABD’nin Ortadoğu Politikası, \(16.01.2019\)](http://www.tuicakademi.org. Geçmişten Günümüze ABD’nin Ortadoğu Politikası, (16.01.2019))
- <http://www.tasam.org,Tuğçe Ersoy Öztürk, Yeni Dönem Türkiye-ABD İlişkileri Fırsatlar ve Riskler.>
- [http://www.kamufinans.com,Dünya Petrol Rezervlerinin Dağılımı, \(06.10.2018.2018 \)](http://www.kamufinans.com,Dünya Petrol Rezervlerinin Dağılımı, (06.10.2018.2018))
- [https://www.gazeteduvar.com.tr,Orta Doğu’da Petrol ve Bitmeyen Savaşlar, Hasan KAYA, \(19.09.2018.\)](https://www.gazeteduvar.com.tr,Orta Doğu’da Petrol ve Bitmeyen Savaşlar, Hasan KAYA, (19.09.2018.))
- [http://www.ydh.com.tr,Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi, Armağan KUOĞLU,2006 \(28,02,2019\)](http://www.ydh.com.tr,Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi, Armağan KUOĞLU,2006 (28,02,2019))

www.emo.org.tr/ekler/4bb077f18daa662_ek.pdf?dergi=329 Necdet PAMİR,2003, Irak’a Müdahale ve Petrol Boyutu, Elektrik Mühendisliği, sayı 417(Mart):s,17-27,(Erişim:18,03,2019)

<http://www.tasam.org>, Çağdaş DUMAN, Körfez Savaşı, (30.09.2018)

<http://gamzegungormuskona.blogspot.com/2007>, Gamze Güngörmüş KONA, ABD Müdahalelerinin Mantığını Anlamak, (28,02,2019)

<http://www.deu.edu.tr>, Recep Kök, “ABD’nin Orta Doğu Projesi Ve Enerji Koridorlarının Merkezindeki Türkiye”,(27,03,2019)

<http://www.mfarukdemir.com> M. Faruk Demir, “Duvarın Arkasındaki Rusya’nın Çıkış Stratejisi?”, (15.09,2018)

<http://www.avim.org.tr/icerik/aylikrusyayraporu1.pdf>. (Erişim 11,12,2018)Halit Gülşen, “Aylık Rusya Raporu, Ekim 2009.

<http://www.turksam.org/tr/a666.html>,İhsan Çomak, “Rusya-İran İlişkileri”, (Erişim;27,11,2018)

<https://www.gunaz.tv>, Sinan Oğan, “11 Eylül Sonrası İran-Rusya İlişkileri”2009(Erişim 28,03,2019)

<http://www.tasam.org/tr> , Rusya Federasyonu-İran Askeri-Teknik İlişkileri,2006,(Erişim;18,03,2019)

<http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/040209obama-donemi-bolgesel-yaklasimlar.pdf>.(Erişim;29,09,2018)

<http://www.tasam.org/index.ph>,Fatih Özbay, “Rusya Federasyonu-İran Askeri-Teknik İlişkileri”, (Erişim;01,01,2019)

<https://ormer.sakarya.edu.tr>,Mustafa Şeyhmus KÜPELİ, ABD-Çin Rekabeti Ekseninde Çin’in Ortadoğu Politikası, 2016,(Erişim;19,03,2019)

<https://insamer.com/tr>, Soner DOĞAN, İran’ın Orta Doğu Siyaseti,(Erişim;20.03.2019)

<http://tr.wikipedia.org>,BOP,(Erişim,15,03,2019)

www.turksae.com, BOP,(Erişim 15,03,2019)

<http://www.tasam.org>, Nejat TARAKÇI, Ortadoğu’nun Sonu Ne Olacak,2016(Erişim; 11,01,2019)

<http://www.bilgesam.org/tr> ,Cenap Çakmak, “Bush’un Dış Politikası ve Büyük Ortadoğu Projesi” (Erişim; 19,02,2019)

<http://www.tuicakademi.org> ,Murat TEKEK, Arap Baharı ve Nedenleri,(Erişim;20.03.2019)

<http://aklimizadusunce.com>,Ramazan Ege, Osmanlı Hakimiyetinde Ortadoğu,(Erişim;04,01,2019)

<https://www.yenisafak.com>, Nazif GÜRDOĞAN, Osmanlıyı Özleyen Ortadoğu, (Erişim;04,01,2019)

<http://www.tasam.org/tr>,Yasin ATLIOĞLU, Türkiye Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem,(Erişim;08.02.2019)

<https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/biyografi/>(Erişim;07.02.2019)

https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_10.pdf,S,7999,(Erişim;08.02.2019)

www.radikal.com.tr, Ahmet DAVUTOĞLU, Türkiye Merkez Ülke Olmalı,2004.

(Erişim;12.02.2019)

<https://www.bbc.com>(Erişim;13.02.2019)

<http://www.tasam.org.tr>, Muahrrem Hilmi ÖZEV,Türkiye Suriye Yeni Dönem.

(Erişim;08.02.2019)

Işık, H. B. (2010), “Rusya-Orta Doğu İlişkileri”, SDE Rusya Raporu.

İbas, S. (2004), Türkiye Suriye İlişkileri Tarihi, Ankara, Platin Yayınları.

İdrisoğlu, R. E. (2010), Rusya’nın ve ABD’nin SSCB Sonrası Orta Doğu Politikaları, Yüksek Lisans Tezi.

İleri, İ. (2005), Türkiye’nin Dış Politikası, Atatürk Yolu Dergisi,S,35-36.

İnanç, H. (2011), Arap Baharı Sürecinde Arap Kimliğinin Dönüşümü, Orta Doğu Yıllığı.

İran Ülke Raporu,(2016), Konya Ticaret Odası.

İran Ülke Raporu (2017),(Otomotiv Sektörü Açısından),2017.

Kalaycı, R. (2017), Sistem Modelleri Bağlamında Devletlerin Dış Politika Karar Verme Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi; İran Suudi Arabistan, Mısır ve Türkiye, Doktora Tezi.

Kandemir, E. (2011), ABD Başkanları G.W. Bush ve B. Obama Dönemlerinde Yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde İttifak Söylemleri ve S.Walt’un İttifak Teorisi, Savunma Bilimleri Dergisi, Cilt 10 Sayı 2.

Karaaslan, T. (2006), Ortadoğu’nun Coğrafyası, Nobel Yayın Dağıtım.

Karabulut, B. (2008), Avrupa Birliği İsrail İlişkileri, Akademik Bakış, Cilt 1,Sayı 2.

Karaman, E. (Erişim; 28,12,2018), Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu-İran İlişkileri, Güvenlik Stratejileri Yıl: 12 Sayı: 24.

KartaL, G. ve Öztürk, S. (2018), Arap Baharı Olaylarının Orta Doğu Ekonomilerine Etkileri, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt 4, Sayı 4.

Kashefasl, N. (2009), 1979 Sonrası İran’ın Orta Doğu Politikası ve Bölge Ülkeleri İle İlişkileri, Doktora Tezi.

Kaya, O. (Erişim; 16,03,2019), Kur’an Bağlamında İslam Öncesi Arap Yarımadası’nda Dini Hayat, Putperestlik/Paganizm Örneği, Diyanet İlmi Dergi, Cilt 49,s,4.

Kaynak, M. ve Gürses, E. (2008), Büyük Orta Doğu Projesi, Timaş Yayınları, İstanbul.

Kekilli, E. ve Acun, C. (2017), Refarandum Sonrası Kerkük ve Tartışmalı Bölgelerin Durumu: Türkiye’nin Pozisyonu, Seta Perspektif, Sayı 181.

Kemal, C. (2007), Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi, Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,S,40.

Kıncır, F. (2015), Çin’in Enerji Güvenliği Politikalarının Orta Doğu Ülkeleri İle İlişkileri Üzerine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi.

Kısıklı, E. (1999-2003), “Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 24.

- Kirişçi, H. (2002), Türkiye ve Müslüman Ortadoğu, (Der; MAKOVSKY, A. ve SAYARI, S. Türkiye'nin Yeni Dünyası, Çev; HÜR, G.) Alfa Yayınları, İstanbul.
- Kissenger, H. (1998), Diplomasi, (Çev; KURT, İ.H.), Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kocamaz, S.(2019),Avrupa Birliği ve Ortadoğu: Bir Uluslararası Aktörün İnandırıclık Sorunu, Ed; Oğuzlu. T, Çiçekçi. C, Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları Arap Baharı ve Sonrası, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Kocaoğlu, M. (1995), Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu, Ankara, Genel Kurmay Basımevi.
- Koloğlu, O. (1979), Mazlum Milletler Devrimi ve Türk Devrimi, Ankara, Kaynak Yayınları.
- Kona, G. G. (2004), Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerin Etkisi, Akdeniz İİBF Dergisi 8.
- Kona, G. G. (2003), Yeni Ortadoğu ve Düşündürdükleri, Görüş Dergisi, No:54/55.
- Kona, G. G. (2007), "Kerkük ve Rusya Federasyonu", Global Strateji Dergisi, Yıl 3, Sayı 8.
- Kona, G. G. (2004), (Der), Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar, İstanbul, IQ Yayıncılık.
- Kont, E. (2011), Arap Baharı, Çerçeve, Sayı, 57.
- Konukçu, Y. (2018), İran'ın Bölgesel Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün Değerlendirilmesi, Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İz düşün Dergisi, Sayı 3.
- Korkmaz, G. (2016), ABD'nin Afganistan ve Irak Müdahaleleri Sırasında Türkiye'nin Tutumunun ABD Medyasında Ele Alınışı, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 34,Sayı 2.
- Kurt, V. (2014), Tunus, Mısır, Libya ve Suriye Ordularının Arap Baharına Etkisi, Seta Analiz.
- Kut, G. (2010), Türk Dış Politikasında Çok Yönlülüğün Yakın Tarihi: Soğuk Savaş Sonrası Devamlılık ve Değişim, TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu.
- Koşar, O. (2017), Suriye İç Savaşında Türkiye'nin Kazanımları ve Kaybedimleri, Yüksek Lisans Tezi.
- Köse, T. (Erişim; 23,02,2019), Değişen Ortadoğu Denkleminde İsrail Lübnan Krizi ve Türkiye'nin Rolü.
- Köse, T. (2006), Seta Lübnan Raporu.
- Kuşçu, A.D. (2006), Türklerin Ortadoğu Hakimiyeti, Akademik Ortadoğu, Cilt 1, Sayı 1.
- Lewis, B. (2000), Orta Doğu'nun Çokluğu Kimliği, Sabah Kitapları.
- Makovsky, A. ve SayarI, S.(2002), Türkiye'nin Yeni Dünyası, Çev: Güldü Hür, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Mamdadlı, A. (2014), Bölgesel Güvenlik Dengeleri Bağlamında Rusya İran İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi.
- Mumcu, U. (2018), Kürt İslam Ayaklanması (1919- 1925) ,Uğur Mumcu Vakfı Yayınları.
- Musaoğlu, N. ve Efeğil, E. (Erişim; 14,02,2019), Ortadoğu'da Büyük Ortadoğu Projesi Uygulanabilir Mi ?
- Odabaş, U.K.(2018), Frankfurt Okulu ya da Eleştirel Teori Üzerine, Dört Öge, Yıl 7, Sayı,14.
- Oğuzlu, T. (2015), İran Nükleer Anlaşması'nın Yeni Orta Doğu'ya Etkileri, Bilgesam Analiz.

- Onay, Y. (2015), Rusya'nın Orta Doğu Politikasını Şekillendiren Parametreler, Bilge Strateji, Cilt 7, Sayı 12.
- Öngör, Ö. (20059), Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin Ortadoğu Coğrafyasında Uyguladığı Güvenlik Politikaları Ve Bu Politikaların Türkiye Üzerine Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, Gebze.
- Özbek, N. (1996), "Rus Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Türk Cumhuriyetleri", Avrasya Dosyası 3, No:4.
- Özcan, N. A. (2006), İran Sorunun Geleceği Senaryolar Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler, Tepav, Orta Doğu Çalışmaları 1.
- Özey, R. (1997), Dünya Denkleminde Ortadoğu, Ülkeler -İnsanlar-Sorunlar, İstanbul, Öz Eğitim Yayınları.
- Özkan, G. (2007), "ABD-İran Arasında Nükleer Güç ve Güvenlik Sorunu", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 44 Sayı: 509.
- Özkoç, Ö. (2009), "Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 64, No. 3.
- Özmen, S. (2001), Ortadoğu 'da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail, İstanbul, 1Q Kültür Sanat Yayıncılık.
- Öztürkçü, A. (2017), Soğuk Savaşın 1950'li Yıllarda Orta Doğu'da Yaşanan Askeri Darbelere Etkileri, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi.
- Öztürk, M. B. E.(2018), Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret ve Sermaye Hareketleri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,Cilt11,Sayı 60.
- Öztürk, T. E. (Erişim; 11,12,2018), "ABD'nin "Yumuşak Güç" Kullanımı: Barack Obama İmajı Üzerinden Amerikan Dış Politikasının Yeniden İnşası", <http://kamudiplomasisi.org>.
- Palabıyık, M. S. (2010), Sadabad Paktı (8 temmuz 1937); İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme, Orta Doğu Etütleri, Cilt 2, No.3.
- Pehlivanoglu, A.Ö.(2004), Ortadoğu ve Türkiye, İstanbul , Kastaş Yayınevi.
- Purtaş, F. (Erişim; 18,10,2018), Rusya ve Arap Orta Doğusu.
- Sakin, S. ve Deveci, C. (2011), Orta Doğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme, History Studicg ,ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı:281-293.
- Salihi, E. (2011), Orta Doğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve Şii Hilal, Söylemi, BİLGESAM, Cilt 3, Sayı 4.
- Samancı, M. (2018), Mısır'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı İçerisinde Vergi Sistemi'nin Gelişimi ve Türk Vergi Sistemi İle karşılaştırılması, Akademik Hassasiyetler , Cilt 5 S,9.
- Sander, O. (2002), Siyasi Tarih(1918-1990),Ankara, İmge Kitabevi.
- Sander, O. (1998), "Türkiye ve Ortadoğu," Türkiye'nin Dış Politikası, Ankara, İmge Kitabevi.
- Sarı, İ. (2015), 1979 Devrimi Sonrası İran'ın Rejim Paradigması ve Dış Politika Yönelimleri, Türkiye Orta Doğu Çalışmalar Dergisi, Cilt 2,Sayı 1.

- Serbest, B. (2017), Süveyş Kanalının Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 6, Sayı 4.
- Sever, A. (2012) Türkiye'nin Orta Doğu İlişkileri, Kavramsal ve Olgusal Bir Analiz, Derin Yayınları, İstanbul.
- Silahçıoğlu, D. (2006), ABD/İsrail-İran Denklemi ve Türkiye, 2. Basım, İstanbul, Günizi Yayıncılık.
- Sinkaya, B. (2011), Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi, Adam Akademi, Sayı 1:79-100.
- Sönmezoğlu, F. (2016), Son On Yıllarda Türk Dış Politikası(1991-2015), Der Yayınları, İstanbul.
- Soofizadeh, A. ve Türker, Ö. (Erişim:01,03,2019), Rusya-İran(KAÇAR) İlişkileri Adına Dehşet Verici Bir Hadise: Rusya'nı Tahran Başkonsolosluğu Baskını ve Büyükelçi Aleksandr Griboyedov ve Maiyetinin Katledilmesi (11 Şubat 1829).
- Sun, D. (2016), Çin'in Ortadoğu'daki Yumuşak Askeri Mevcudiyeti,(Çev; ŞEYHOĞLU, M.), Dünya Bülteni Araştırma Masası,2016.
- Şahin, T.Y. (2016), Uluslararası Politikada Ortadoğu, Barış Kitap, Ankara,2016.
- Şahin, M ve Şahin, Ö,(2014), Arap Bahar'ının Türkiye Ekonomisine Etkileri, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Sayı,23.
- Tangülü, B. (2006), Büyük Orta Doğu Projesi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Temiz, K. (2016), Çin Dış Politikasında Değişim Sancıları ve Ortadoğu, Yükselen Güç Çin'in Orta Doğu Politikası, Dünya Bülteni Araştırma Masası Yayınları, İstanbul,s,8-12.
- Topal, C. (2009), Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyunda Etkileri, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 2.
- Turan, Ö. (2003), Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu, İstanbul, Yeni Şafak Gazetesi Yayınları.
- Turan, T. ve Turan, E.T. (2011), Cumhuriyet ve Ulus Gazetelerinde Sadabad Paketi'nin İmzalanmasının Yansımaları, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer.
- Türkman, S. (2005), Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu Politikası ve Türkiye Yansımaları, (1919-1973), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Ulusoy, R. – Yazıcı, E. – Altun, İ. (2012), Petrol Fiyatlarında Yaşanan Belirsizlik ve Ortadoğu'da Sürdürülebilir Büyüme , Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 7, Sayı 5.
- Ulutaş, U. – Kanat, K.B. – Acun, C. (2015), Sınırları Aşan Kriz Suriye, SETA ,Sayı 120.
- Uslubaş, F. (2005), SSCB'den Sonra Sıra Rusya'da mı? Afganistan, Küresel Terör ve ABD İmparatorluğun Bataklığı, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Uslu, N. (2009), Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs, Ankara, 21.Yüzyıl Yayınları.
- Uslu, N. (2006), Türk Dış Politikası Yol Ayrımında, İstanbul, Anka Yayınları.

- Ünal, M. C. (2017), Arap Baharı Sonrası Avrupa Komşuluk Politikasının Geleceği, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 16, No:2, s,147-170.
- Yapıcı, M. İ. (2008), Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Değişim mi Gelişim mi? Sedat Aybar (Ed), Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, İstanbul Kadir Has Üniversitesi Yayınları, s,9-152.
- Yavuz, B.S. (2003), , “1922 Yılında Orta Doğu’da Uluslararası Petrol Rekabeti”, Stratejik Araştırmalar Dergisi Sayı 2.
- Yeşilbursa, B.K. (2010), Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası(1950-1960), History Studies, Ortadoğu Özel Sayısı, s,68-98.
- Yeşilot, O. (2008), Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 36 Erzurum.
- Yıldız, H. (2008), Ortadoğu’da Dinler Üzerine Bir Araştırma(Yahudilik- Hristiyanlık-İslamiyet). Fırat Üniversitesi, SBF, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Yılmaz, E. S. ve Uğurlu, Y. (2013), Bölgesel Güç Olarak Avrupa Birliği ve Dış Politika, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 12.
- Yılmaz, H. (2016), Adnan Menderes Dönemi Türkiye Ortadoğu İlişkileri, Birey ve Toplum, Sayı 12.
- Yıldız, H.D. (1993), Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Cilt 13, İstanbul, Çağ Yayınları.
- Yılmaz, S. (2015), Yeni Avrasyacılık ve Rusya, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmalar Dergisi, Sayı 34.
- Yıldız, Y.G. (2000), Global Stratejide Ortadoğu, İstanbul, Der Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Orhan YENİGÜL 1988 yılında Erzurum’da doğdu. İlköğrenimini Karaköprü İlkokulu’nda, Orta öğrenimini ise Karaköprü Ortaokul’unda tamamladı. Lise eğitimini de Karaçoban Lisesi’nde tamamlayan YENİGÜL, 2007 yılında Kırıkkale Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde eğitimine devam etti. 2011 yılında lisans eğitimini tamamladı. Sosyal Güvenlik Kurumu’nda çalışan YENİGÜL, halen Yalova Üniversitesi öğrencisidir.

